

T.C.

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

PARİON ROMA HAMAMI KANDİLLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Salih PEKGÖZ

Danışman

Prof. Dr. Vedat KELEŞ

Samsun, 2020

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

PARİON ROMA HAMAMI KANDİLLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Salih PEKGÖZ

Danışman
Prof. Dr. Vedat KELEŞ

Samsun, 2020

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

17/01/2020

Salih PEKGÖZ

TEZ KABUL VE ONAYI

Salih PEKGÖZ tarafından hazırlanan "Parion Roma Hamamı Kandilleri" başlıklı bu çalışma, 17.01.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Vedat KELEŞ

Üye : Doç. Dr. Davut KAPLAN

Üye : Doç. Dr. Hüseyin METİN

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

____/____/____

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

PARİON ROMA HAMAMI KANDİLLERİ

Salih PEKGÖZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, Ocak/2020

Danışman: Prof. Dr. Vedat KELEŞ

Parion Roma Hamamı'nda 2008-2019 yılları arasında bilimsel kazı çalışmalarında gün yüzüne çıkarılan, MS 2. yüzyılın sonundan MS 6. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimi içerisinde yayılım gösteren, çeşitli ve özgün formlarıyla dikkat çeken Roma ve Geç Roma Dönemi kandilleri çalışma konumuzu oluşturmaktadır.

İlk olarak kandillerin tüm özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından çalışmamızın ana konusu oluşturan toplam 103 kandil ele alınmıştır. Söz konusu kandillerin kulp, burun, omuz ve gövde formlarının yansıttığı spesifik özelliklere göre 15 ayrı form altında değerlendirilmeleri uygun görülmüş ve sınıflandırılmıştır. Çalışma sırasında tipoloji kısmında terminoloji ve kronolojiye bağlı kalınmıştır. Aynı jenerasyon örneklerin fiziki özellikleri dikkate alınarak ve analogilerinden faydalanılarak özgün sonuçlar elde edilmek istenmiştir.

Parion Roma Hamamı'nda bulunan kandillerin sunduğu veriler ışığında örneklerin ticari ilişkiler sonucunda kente geldiği doğrulanmıştır. Ticari ilişkilerin hangi kentler arasında olduğu belirlenmiştir. Üstelik kandillerin bir kısmının bölgesel bir üretim olabileceği üzerinde durulmuştur. Söz konusu kandillerin kentte çok sayıda bulunmuş olması ve eş örneklerin diğer kentlerde sayıca az görülmesi bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Bunun yanında bozuk formlu örnekler ile karşılaşılması oldukça önem arz etmektedir. Kalitesiz ürünün ticaretinin yapılamayacağı düşünüldüğünde bu örneklerin yerel bir üretim olabileceği yorumu rahatlıkla yapılabilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Parion, Hamam, Kandil.

ABSTRACT

PARION ROMAN BATH OIL LAMPS

Salih PEKGÖZ

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Department of Archaeology,

Master's Thesis, January/2020

Advisor: Prof. Dr. Vedat KELEŞ

The Roman and Late Roman Period oil lamps unearthed in the Roman Bath of Parion during the scientific excavations between the years 2008-2019, spreading over a wide period of time from the end of the 2nd century AD to the 6th century AD, drawing attention with various and unique forms constitute the subject of our study.

First, information was given about all the characteristics of oil lamps. Afterward, a total of 103 oil lamps, which constitute the main subject of our thesis, were examined. The evaluation of these oil lamps under 15 different form according to the specific characteristics reflected by the handle, nozzle, shoulder, and body forms was deemed appropriate, and they were classified. During the study, terminology and chronology were adhered to in the typology section. The aim of the study was to obtain original results by taking into consideration the physical characteristics and analogies of the same generation samples.

In the light of the data provided by the oil lamps found in the Roman Bath of Parion, it was confirmed that the samples came to the city as a result of commercial relations. It was determined between which cities commercial relations took place. Moreover, it was emphasized that some of the oil lamps might be a local production. The fact that these oil lamps have been found in large numbers in the city and the fact that analogs are rare in other cities support this opinion. In addition, it is very important that a malformed sample was encountered. Considering that the poor-quality product could not be traded, it was easily interpreted that these samples might be a local production.

Keywords: Parion, Roman Bath, Oil Lamp.

ÖN SÖZ

Tez konusunun belirlenmesinden tezin tamamlanmasına kadar geçen zaman diliminde bilgi ve deneyimleriyle, çalışmalarım sırasındaki ilgi ve yardımları ile pozitif desteğini esirgemeyen çok değerli hocam tez danışmanım Prof. Dr. Vedat KELEŞ'e, önemli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Kandil konusundaki çok özel bilgileri benimle paylaşan hocam Prof. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE'ye teşekkür ederim.

Çalışmalarım sırasında bilgi ve birikimiyle desteğini sunan Dr. Öğr. Üyesi Kasım OYARÇİN'e, Arş. Gör. Alper YILMAZ'a, Arş. Gör. Soner ÖZMEN'e, literatüre ulaşmam konusunda yardımcı olan Arş. Gör. İsmail AKKAŞ'a, kandillerin koruma onarımı gerçekleştiren Doktora öğrencisi Zeynep YILMAZ'a ve çizim konusunda yardımlarını gördüğüm uzm. Arkeolog Hüseyin DÜLGER'e ayrıca teşekkür ederim.

Parion Antik Kenti kazılarında birlikte çalıştığım Doktora öğrencisi Gonca FIRAT'a, Uzm. Arkeolog Ahmet Levent KESKİN'e, Uzm. Arkeolog Selman TAMYÜREK'e, Arkeolog Yunus ÖZDEMİR'e, Arkeolog Halil ÖZKAN'a, Arkeolog Sefa TORUN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Ertuğrul PETANOĞLU'na, Batuhan YEDEKÇİ'ye, Ayşe ŞENGÜL'e, Yusuf Salim SEFA'ya, Mustafa YILMAZ'a, Restoratör Tuba İrem YÜKSEL'e, Harita Mühendisi Tilbe ŞAŞMAZ'a ve Parion kazılarına katılıp özveriyle çalışan bütün öğrenci arkadaşlara teşekkür ederim.

Bugünlere gelmem ve çalışmam sürecinde en büyük pay sahibi olan, desteklerini hiç esirgemeyen ve maddi manevi her zaman yanımda olan sevgili Babam Atila PEKGÖZ'e, Annem Bahar PEKGÖZ'e, Ağabeyim İsa PEKGÖZ'e Ablam Fatma BAYRAK'a, kısacası canım aileme teşekkür etmek isterim.

Samsun, 2020

Salih PEKGÖZ

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
Amaç	1
Kapsam	2
Yöntem	2
1. BİRİNCİ BÖLÜM	4
ANTİK ÇAĞ'DA PARİON.....	4
1.1. Konumu ve Tarihsel Gelişimi	4
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	9
PARİON ROMA HAMAMI.....	9
2.1. Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	9
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	15
ANTİK ÇAĞDA KANDİL.....	15
3.1. Tanımı	15
3.2. Kullanılan Fitiller	15
3.3. Kullanılan Yağlar	16
3.4. Kökeni ve Tarihsel Gelişimi.....	19
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	35
KANDİL ÜRETİM TEKNİKLERİ	35

4.1. El ile Üretim	35
4.2. Çark ile Üretim.....	37
4.3. Kalıp ile Üretim.....	38
5. BEŞİNCİ BÖLÜM.....	42
KANDİL BOYAMA ve FIRINLAMA TEKNİKLERİ.....	42
6. ALTINCI BÖLÜM	46
METAL KANDİL ÜRETİMİ ve KULLANIMI	46
7. YEDİNCİ BÖLÜM.....	53
KANDİLİN BÖLÜMLERİ.....	53
8. SEKİZİNCİ BÖLÜM.....	54
KANDİLLER ÜZERİNDE GÖRÜLEN İKONOĞRAFİ ve BEZEMELER	54
9. DOKUZUNCU BÖLÜM.....	56
KANDİLİN KULLANIM YERLERİ.....	56
10. ONUNCU BÖLÜM	60
ANTİK ÇAĞ'DA KANDİL ENDÜSTRİSİ.....	60
11. ON BİRİNCİ BÖLÜM.....	66
PARİON ROMA HAMAMI'NDA 2008-2019 YILLARI ARASINDA BULUNAN KANDİLLERİN TİPOLOJİSİ ve KRONOLOJİSİ	66
11.1. Basit Dar Burunlu Kandil (K. No. 1)	66
11.2. Derin Hazneli Kalp Burunlu Kandiller (K. No. 2-3).....	68
11.3. Derin Hazneli Basit Yuvarlak Burunlu Kandiller (K. No. 4-10)	70
11.4. Attika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri (K. No. 11-16).....	73
11.5. Katlama Kulplu Diskus Burun Arası Geniş Kanallı Kandiller (K. No. 17-20)	78

11.6. Katlama Kulplu Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Kandiller (K. No. 21-27)	84
11.7. Disk Formlu Omzu Düz Kandiller (K. No. 28-36)	88
11.8. Kuzey Afrika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri (K. No. 37-49)	94
11.9. Şerit Kulplu Geniş Gövdeli Kandil (K. No. 50)	104
11.10. Kâse Biçimli Kısa Konik Boyunlu Kandil (K. No. 51)	106
11.11. Oval Burunlu Kısa Boyunlu Kandiller (K. No. 52-54)	108
11.12. Batı Anadolu Kandilleri	110
11.12.1. Gövdesi Oval Formlu Diskus Burun Arası Kanallı Kandiller (K. No. 55-72)	111
11.12.2. Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Diskusu Geniş Kandiller (K. No. 73-95)	121
11.12.3. Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Omzu Geniş Kandiller (K. No. 96-99)	138
11.12.4. Palmet Kulplu Gövdesi Armudi Formlu Kandiller (K. No. 100-103)	140
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	151
KATALOG	162
EKLER	265
ÖZ GEÇMİŞ	327

KISALTMALAR

Abb.	: Abbildung
Bkz.	: Bakınız.
Cat. No.	: Catalogue Number
cm.	: Santimetre.
C.	: Cilt
çev.	: çeviri
Çiz.	: Çizim
ed.	: editör
eds.	: editörler
Fig.	: Figür
Gen.	: Genişlik
K. No.	: Katalog Numarası
Lev.	: Levha
m.	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şek.	: Şekil
trans.	: Translated
Pl.	: Plate
Res.	: Resim
Taf.	: Tafel
Uz.	: Uzunluk

Vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğçerleri
vol.	: volume
yy.	: Yüzyl
Yük.	: Yükseklik

GİRİŞ

Amaç

Paleolitik Dönemden Erken Bizans Dönemine kadar olan zaman zarfında, ilk başlarda tamamen insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda tercih edilen daha sonra ihtiyaçların yanı sıra teknolojik gelişmelere paralel olarak dönemin modasına uygun estetik, stilistik ve dekoratif kaygıların ön plana çıkarılması ile çeşitli formlarıyla dikkat çeken kandil grupları, Parion Antik Kenti'nde göz ardı edilemeyecek ölçüde önemli bir grubu teşkil etmektedir.

Mevcut çalışma, kentin özellikle Roma ve Geç Roma Dönemine ışık tutmayı amaç edinmiştir. Kentte kazılar 2005 yılında başlamış ve bu kazı çalışmaları günümüze kadar aralıksız olarak bilimsel yöntem ve teknikler temel alınarak devam ettirilmiştir. Parion Roma Hamamında 14 yıllık kazı çalışmalarının sunduğu verilere göre, aşina olunan ve sık rastlanılan örneklerin yanında eşine az rastlanılan ve yayılım alanı oldukça kısıtlı örneklerin varlığının, gerçekleştirilen çalışmalar ile bilim dünyasına kazandırılması bir diğer amaç olarak ön plana çıkmaktadır.

Çalışma bünyesinde Parion Antik Kenti insanın, yaşam felsefesi, dini inançları, ticari faaliyetleri, politik, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile ilgili birtakım sorulara cevaplar bulunması hedeflenmektedir. Söz konusu hedef için kandiller, diğer Antik Dönem materyalleri gibi alternatif birer seçenek olarak görülebilmektedir. Yukarıda anlatılan başlıkların entegresini sağlıklı bir şekilde sağlamak için bu unsurların bağlantısı kurularak, dikkatli bir şekilde irdelenmesi ve değerlendirilmesinin ardından analitik bir çıkarımda bulunmak diğer bir hedeftir.

Kentte kandil üzerine yapılan ilk çalışmada, 7 farklı tipoloji oluşturulmuştur. Söz konusu kandiller, MÖ 5. yüzyıldan MS 2. yüzyıla kadar 700 yıllık bir zaman dilimi içerisinde kullanılmıştır. Bu çalışma kentin, kandil kullanımı konusunda erken dönemlerinin anlaşılması ve birtakım ipuçlarını vermesi bakımından önem arz etmektedir. Bizim çalışmamızda yer alan kandiller ise MS 2. yüzyıl sonundan MS 6. yüzyıla kadar 300 yıldan fazla bir süreyi kapsamaktadır. İlk çalışma kentin erken döneminin, ikinci çalışma ise geç döneminin hakkında fikir edinilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda uzun bir sürecin sonunda kandillerin fiziki yapılarının eksileri, artıları, olumlu, olumsuz yönleri ve bölgesel etkileri, hem kent hakkında yeni yorumlar

getirilmesini sağlayacak hem de kandillerin biçimsel gelişiminin izlenebilmesini ve özellikle üretime dair birtakım sorunların aşılmasına olanak sağlayacaktır.

Parion Roma Hamamının çok evreli bir yapı göstermesi ve işlevini kaybettikten sonra çöplük olarak kullanılması, tarihlendirme konusunda birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Her bir mekândan çıkan kandillerin özenle incelenmesi, aynı jenerasyon örnekler ile karşılaştırılarak bölgesel eğilimlere dikkat edilmesiyle birlikte yapının tarihlendirme konusundaki sorunlarını kandil bazında ortadan kaldırılmasına yardımcı olmasını sağlamak, ulaşılmak istenen bir diğer amaç olarak görülmektedir.

Kapsam

Parion Roma Hamamı'nda 2008-2019 yılları arası kazı çalışmalarında ele geçen kandillerin formsal açıdan uygun görülen nitelikli örneklerinden 103 adedi çalışma kapsamına alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Kandillerin kulp, omuz, gövde ve burun yapıları gibi fiziki özelliklerinin ön planda tutulduğu kısımlar göz önünde bulundurularak dört farklı kategori altında formları oluşturulmuştur. 11 adedi temel tip, 4 adedi alt tip olmak üzere toplam 15 farklı tip ile kalabalık bir grubu temsil eden örnekler, bütün yönleriyle detaylı aşamalardan geçirilmiştir.

İthalat ve ihracat gibi sektörel bazlı alanlar dikkate alınarak kandillerin hepsi paralel örneklerden alınan veriler ışığında, çok az olmakla birlikte bazı örnekler, hem paralel örnekler hem de bulundukları konteks malzeme içerisinde yer alan somut buluntuların yardımıyla karşılaştırılmıştır. Söz konusu tablonun sunduğu sistematik veriler ışığında en mantıklı en sağlıklı sonuca pozitif bir şekilde ulaşılmak istenmiştir.

Çalışmamızda yer alan kandillerin benzer örnekler ışığında ayrıntılı değerlendirilmesi ve eş örneklerinde aynı şekilde fiziki özelliklerinin detaylı bir şekilde sunulması, çalışmanın büyük ölçüde genişletilmesini ve kapsamlı olmasına olanak sağlamıştır.

Yöntem

Toplam 11 ana başlık ve bunlara bağlı çeşitli konuları daha özenli aktarabilmek adına alt başlıklardan oluşturulan bölümlerin analizi, detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılacaktır. İlk bölümde Antik Çağ'da Parion'un konumu ve tarihsel gelişimi, okurların tezi daha iyi anlayabilmesi ve kent hakkındaki bilgileri pekiştirebilmesi adına tüm ayrıntılarıyla birlikte aktarılacaktır. İkinci bölümde buluntu grubunu

oluşturmamıza olanak sağlayan Parion Roma Hamamı ile mekânları göz önünde bulundurularak ve somut veriler dikkate alınarak kısa kısa bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde tezin ana konularından birini teşkil eden Antik Çağ'da kandil, tüm yönleriyle en erken kullanımdan en geç kullanıma kadar bağlantılı bir şekilde anlaşılır ve akıcı bir dil ile sunulacaktır. Dördüncü bölümde kandil üretim teknikleri, beşinci bölümde fırınlama ve boyama tekniklerinde tercih edilen aşamalar, kullanılan materyaller ve izlenen yol, terminolojiye bağlı kalınarak uyum içinde anlatılacaktır. Özel bir bölüm olarak dikkat çeken altıncı bölümde ise bugüne kadar kandil üzerine yapılan bilimsel yayınlarda oldukça az bahsedilen metal kandil üretimi ve kullanımı hakkında bilgi verilecektir. Yedinci bölümde kandilin bölümleri hakkında kısa bir bilgi, sekizinci bölümde kandiller üzerinde görülen ikonografi tüm yönleriyle sunulacaktır. Dokuzuncu bölümde kandilin kullanım yerleri, onuncu bölümde kandil endüstrisi, iç ve dış ticari faaliyetlerin dikkatlice irdelenmesiyle çözümlenmeye çalışılacaktır. Son ve en önemli bölüm ise on birinci bölümdür. Söz konusu bölüm içerisinde tipolojik gelişim tüm yönleriyle özellikle fonksiyon ve formlara göre sınıflandırılacaktır. Bu bağlamda fonksiyon ve formun yanında şematik kurgu ve dekoratif süslemelerin yardımıyla alt gruplar oluşturularak arkeolojik değerlendirme başarılı bir şekilde zenginleştirilecektir.

Mevcut çalışmanın yararlı fonksiyonu dikkate alındığında, ilk on bölümde kandil üzerine yapılan diğer çalışmalara kıyasla oldukça nitelik detaylandırılma yapılacağı ve konuların özgün bir şekilde derinlemesine irdeleneceğini belirtmekte fayda vardır. On birinci bölümde terminoloji ve kronoloji takip edilerek tipolojileştirme de sıradanlığın dışına çıkılarak değişik yöntemlerin uygulanacağı farklı bir yol izlenecektir. Söz konusu tablonun sunacağı özgün analitik sonuçların, bundan sonra kandil üzerine yapılacak yayınlar için alternatif bir çalışma olarak değil tam anlamıyla donanımlı ve bilim dünyası adına güçlü bir referans olabilmesi, spesifik somut veriler ortaya koyabilmesi için çaba gösterileceği belirtilmelidir.

Çalışma yöntemlerinin kurgulanmasının ardından tüm çalışma metni, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan tez yazım kılavuzu göz önünde bulundurularak hazırlanacaktır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA PARİON

1.1. Konumu ve Tarihsel Gelişimi

Parion Anti Kenti, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısında, Marmara Denizi'ne doğru uzayan bodrum burnu üzerinde¹ (**Res. 1**), Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı kemer köyü sınırları içerisinde yer almaktadır² (**Harita. 1-2**).

Parion adından ilk söz eden Antik yazarlar Herodot³, Ksenophon⁴ ve Strabon'dur⁵. Kent, Antik Dönem yazarları tarafından farklı bölgeler içerisinde değerlendirilmiştir⁶. Örneğin Strabon⁷, Parion'u Troas bölgesi, Pseudo-Scyclax⁸ Phrygia ve Lat. Claudius Ptolemaius⁹ Mysia sınırları içinde göstermiştir. Ancak modern araştırmacılardan bazıları, yaptıkları çalışmalarda kentin sikke kataloglarındaki bilgilerinden yola çıkarak Mysia bölgesine dâhil etmektedirler¹⁰. Söz konusu duruma sebep olarak Strabon'un bahsettiği kent topraklarının, Priapos'u da içine alacak şekilde genişletilmesi olabilir¹¹. Kent, Hellenistik Dönem'de Büyük İskender tarafından kurulan İlion birliğinin üyesidir¹². Parion'un bir Troas kenti olduğu bu bilgi yardımıyla rahatlıkla söylenebilir¹³. Bu bilgilerin yanında Troas

¹ Vedat Keleş, vd., "Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 150, (Eylül-Aralık 2015), s. 53.

² Vedat Keleş, vd., "The Water Systems of the Ancient City of Parion", *Tagungsband des internationalen Frontinus-Symposiums Antalya*, (31. Oktober-9. November 2014), 2016, s. 25.

³ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Müntekim Ökmen (çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, Kitap IV, 138; s. 338.-Kitap V, 117, s. 414.

⁴ Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Tanju Gökçöl (çev.), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, VII, II, 7, s. 224.-Kitap VII, II, 25, s. 227.-Kitap VII, III, 16, s. 231.

⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, Anadolu (Kitap, XII, XII, XIV)*, Adnan Pekman (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, Kitap XIII, I, 4, s. 93.- Kitap XIII, I, 12, s. 102.- Kitap XIII, I, 13-16, ss. 103-104.- Kitap XIII, I, 19-20, ss. 105-106.- Kitap XIII, I, 48, s. 134.

⁶ Hasan Ertuğ Ergürer, *Parion Roma Dönemi Seramiği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 4.

⁷ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, Anadolu (Kitap, XII, XII, XIV)*, Kitap XIII, I, 4, s. 93.

⁸ Franck Prêteux, "Parion et son territoire a l'époque hellénistique: un exemple d'organisation de la chora sur le rivage de la Propontide", *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires*, 2009, s. 335, dn. 1.

⁹ Ptolemaios, *Geographika Hyphegesis*, V, Edward Luther Stevenson (trans.), New York 1932, 2.

¹⁰ Ersin Çelikbaş, *Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s. 9.

¹¹ Vedat Keleş, "Giriş", Tarihsel Gelişim, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion, 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Cevat Başaran (ed.), Ege Yayınları, İstanbul 2012; s. 21.

¹² Kasım Oyarçın, *Parion'da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017, s. 37.

¹³ Keleş, "Giriş", Tarihsel Gelişim, s. 21.

bölgesi'nin genelinde görülen ölü gömme adetleri Parion kentiyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Söz konusu durumu, nekropol kazılarında ortaya çıkarılan ve Troas bölgesindeki çalışmalarda ele geçen benzer mezar tipleri, ölü hediyeleri ve ölü gömme geleneklerini desteklemesi açısından önemlidir¹⁴.

Troas Bölgesi'nin yazılı belgelerle tanımlanması, MÖ 1400-1200 yılları arasında Hitit İmparatorluğu'nun siyasi baskısını Batı Anadolu'ya kadar genişletmesiyle olmuştur. Bu dönemden itibaren Balkan kökenli toplumlar, Troas bölgesine yerleşmişler ve Anadolu kökenli yerli halka bir arada yaşamaya başlamışlardır¹⁵.

Parion'un kuruluşu hakkında net bir bilgi yoktur¹⁶. Hem Antik kaynaklar hem de modern kaynaklarda belirsizlik söz konusudur¹⁷. Eusebius, Parion kentinin MÖ 709'da kurulduğunu belirtmektedir¹⁸. Strabon¹⁹ ve Aeneas Tactitus²⁰ kentin kuruluşunun Milet kolonizasyonu ile ilgili olduğunu, Pausanias²¹ ise Erythrai tarafından kolonize edildiğini ifade etmektedir. Fakat 2018 yılı kazı çalışmalarına kadar en erken buluntular, nekropol kazılarında ele geçen ve MÖ 625-600 yıllarına tarihlendirilen aryballoslar olarak bilinmekteydi²². 2018 yılı kazı çalışmalarında Yamaç Hamamı'nda ele geçen Geç Geometrik Döneme (MÖ 750-700) tarihlendirilen bir adet terrakotta figürin başı, kentteki yaşam izlerinin MÖ 709 yılından da önceye gidebileceğini düşündürmektedir.

Parion isminin kökeni hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan ilki Parion' un kökeninin Paros'tan geldiği²³, diğeri Erythraılı göçmen Iason ve

¹⁴ Cevat Başaran, "Parion'dan Persia'ya Bir Yol Gider", *Euergetes, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı*, Cilt 1, 2008, s. 134.

¹⁵ Oyarçın, *Parion'da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl)*, ss. 30-31.

¹⁶ Alper Yılmaz, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 2.

¹⁷ Hasan Kasapoğlu, *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 9.

¹⁸ N. G. L. Hammond-H. H. Scullard, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press, London 1970, s. 782.

¹⁹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, Anadolu (Kitap, XII, XII, XIV)*, Kitap XIII, I, 14, s. 104.

²⁰ Aeneas Tacticus, *Asclepiodotus and Onasander*, Illinois Greek Club, ("trans."), Loeb Classical Library, 1923, I, 1-3.

²¹ Pausanias, *Description of Greece*, Volume IV, Books 8. 22-10: Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri, W.H.S. Jones (trans.), Loeb Classical Library No. 297, London 1918, 9, 27, 1. 17.

²² Büşra Elif Kasapoğlu, *Parion Korinth Aryballosları (2005-2013)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 4.

²³ Hammond-Scullard, *The Oxford Classical Dictionary*, s. 782.

Demetria'nın oğlu Parius'dan türediği²⁴, son olarak ta ismin Troia prensi Paris'ten kaynaklandığı ve Paris' in kenti anlamına geldiği düşüncesidir²⁵.

Parion, MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Anadolu Grek kentlerinin Lidya Krallığı ile yakın ilişkilerinden dolayı Lidya krallığı ile ilişki içinde olmalıdır²⁶. Ardından MÖ 546 yılında Pers kralı Kyros'un (MÖ 559-529) Lidya Krallığı'na son vermesi sonucunda, Batı Anadolu'daki tüm Grek kentleriyle birlikte Parion'unda Pers egemenliğine geçtiği söylenebilmektedir²⁷.

Grekler tarafından, Ege Adaları ve Batı Anadolu'daki kentleri Persler'in egemenliğinden kurtarmak ve bağımsızlık vermek amacıyla, MÖ 479-478 yıllarında "Attika-Delos" Deniz Birliği kurulmuştur. Büyük bir etki yaratan bu birliğe Parion, Lampsakos ve Sestos gibi Troas bölgesi kentlerinin de üye olarak alındığı Atina akropolünde ele geçen tribut (vergi) listelerinden de anlaşılmaktadır²⁸. MÖ 431-404 yıllarında, Attikalılar ile Spartalılar arasında başlayan Peleponnesos Savaşları'nda Parion'un müttefiki Attika olmuştur²⁹. Bu konuyla bağlantılı olarak Ksenophon³⁰, MÖ 410 yılında Alkibiades'in donanmasının, Parion sularında demirlediğinden bahsetmektedir. Ksenophon tarafından aktarılan bu bilgi, Parion limanının büyüklüğünü ve konumunu göstermesi açısından önem arz etmektedir³¹.

Parion, MÖ 387 yılında Kral Barışı anlaşması sonrası tekrar Pers egemenliğine girmiştir³². Büyük İskender, Doğu Seferi'nde MÖ 334 yılında Granikos ve MÖ 333 yılında İssos Savaşı'nda Persleri yendikten sonra, Troas bölgesi ve bütün Batı Anadolu, Makedon hâkimiyetini tanımıştır³³.

Klasik ve Hellenistik Dönemde birçok kez el değiştiren Parion, en son Bergama Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile Roma hâkimiyetine girmiştir³⁴. Parion'un MÖ 88-85

²⁴ Walter Leaf, *Strabo on The Troad*, Cambridge University Press, London 1923, s. 83.

²⁵ Cevat Başaran, "Parion 1997 Araştırmaları", *AST XVI-I*, 1999, s. 350.

²⁶ Keleş, "Giriş", *Tarihsel Gelişim*, s. 20.

²⁷ Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014; s. 265.

²⁸ Oyarçin, *Parion'da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl)*, s. 39.

²⁹ Alexandru Avram, "The Propontic Coast of Asia Minor", *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford University Press, New York 2004, s. 991.; Keleş, "Giriş", *Tarihsel Gelişim*, s. 23.

³⁰ Ksenophon, *Yunan Tarihi*, Suat Sinanoğlu (çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, I, I, 13.

³¹ Ergürer, *Parion Roma Dönemi Seramiği*, s. 6.

³² Avram, *The Propontic Coast of Asia Minor*, s. 992.

³³ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 58.

³⁴ Vedat Keleş ve Ersin Çelikbaş, "Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri", *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 145, (Ocak-Nisan 2014), s. 2.

ve MÖ 74-64 yılları arasında meydana gelen Mithradates savaşlarından etkilendiği görülmektedir³⁵. Bu savaşlar sırasında Aleksandreia Troas, Parion, Lampsakos ve İlion'a Roma tarafından bağımsızlık hakkı verilmiştir. Bunun sonucunda ise Roma, Marmara Denizi'nin güney kıyılarında bir savunma hattı oluşturmuştur³⁶. Yukarıda bazı olaylar içinde anlatıldığı gibi, Parion'lu yöneticilerin kent hakkında stratejik kararlar verirken genelde doğru tercihler yaptığı görülmektedir. Kentin jeopolitik konumunun yanında yönetici tercihlerinin doğru olması, Parion'u sürekli önemli bir kent haline getirmiştir³⁷.

Roma'nın Mithridates ile giriştiği savaşlar, Parion'un Roma için önemini göstermiş ve daha sonra gelen imparatorların kolonizasyon politikaları içinde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır³⁸. Parion Roma kolonizasyonunu gösteren sikkeler, kentin Roma Dönemindeki konumunun yorumlanabilmesi açısından olduğu gibi Roma'nın kolonizasyon politikalarına da ışık tutacak niteliktedir³⁹. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda ele geçen sikkeler üzerinde yer alan “CGIP (*Colonia Gemella Iulia Pariana*) ve CGIHP (*Colonia Gemella Iulia Hadriana Pariana*)” lejantları da söz konusu durumu doğrulaması açısından oldukça önemli veriler olarak görülmektedir⁴⁰. Bu bilgilere ek olarak, 2014 yılı kazı sezonunda Parion Roma Tiyatrosu'nda ele geçen üç adet arşitrav parçası üzerinde, **“Sadık, mesut, Antoninler ve en görkemli koloni Gemina İulia Hadriana Parion için Euhelpistos oyunlar oynanması için tüm süsleriyle birlikte (yaptırdı)”** yazıtına rastlanılması⁴¹ sikkeler üzerinde görülen statünün doğruluğunu kesin olarak ortaya koymuştur.

Bizans (Doğu Roma) Dönemi'nde Parion'un önemini kaybetmeyerek önemli bir piskoposluk merkezi olduğu kente gönderilen rahiplerden anlaşılmaktadır⁴². MS 692 yılında “Trullan Synodunun” 36. kanonuna göre Hellespontos Bölgesi'nde 17 piskoposluk merkezinin adı geçmektedir. Bunlardan biri de, Parion'dur⁴³.

³⁵ Yılmaz, 2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri, s. 7.

³⁶ Ersin Çelikbaş, 2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, s. 10.

³⁷ Ergürer, Parion Roma Dönemi Seramiği, s. 8.

³⁸ Keleş ve Çelikbaş, “Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri”, s. 3.

³⁹ Keleş ve Çelikbaş, “Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri”, s. 4.

⁴⁰ Vedat Keleş, “Parion History from Coins”, XIV International Numismatic Congress Proceedings, Gutenberg Press, London 2011, s. 241.

⁴¹ İsmail Akkaş, Parion, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Amphoraları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 7.

⁴² Kasapoğlu, Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013), s. 17.

⁴³ Oyarçin, Parion'da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl), s. 45.

Son olarak Paganizmin inancının sona ermesi ve Hristiyan nüfusunun artmasının ardından Bizans döneminde kent, önemli bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir⁴⁴.

⁴⁴ William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Mihri Pektaş (çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1960 s. 173.

2. İKİNCİ BÖLÜM

PARİON ROMA HAMAMI

2.1. Kazı ve Restorasyon Çalışmaları

Kentte yer alan önemli sosyal yapılardan biri olan Parion Roma Hamamı, Parion Roma Tiyatrosu'nun doğusunda, Parion Yamaç Hamamı'nın (Lejyon Hamamı ?) batısında, Agora ve Dükkânlar (?) yapısının kuzeyinde yer almakta olup, denize 150 metre uzaklıktadır (**Res. 2-3**). Yapıda ilk kazılar, 2006 yılında 1350-1255 no'lu karelajda 3x3 m ölçülerinde açılan bir sondaj çalışması ile başlamıştır. Çalışmalar sırasında 1 no'lu mekân olarak adlandırılan *Piscina*⁴⁵ bölümü ortaya çıkarılmış ve yapının orijinal evresine ait MS 2. yüzyıla tarihlendirilen *postament*⁴⁶ ve sütun başlıkları ele geçmiştir. Bu bölüm genel olarak Roma mimarisinin özelliklerini yansıtmakta olup, Roma İmparatorluğu'nun kolonizasyon sürecinde Anadolu topraklarında inşa etmiş olduğu mimari yapılanma ile paralellik göstermektedir.

2 no'lu mekân olarak adlandırılan *tepidarium*⁴⁷ bölümünde gerçekleştirilen çalışmalarda tahrip olan zeminin altında *hypocaust*⁴⁸ sistemi ve duvarlarda mermer plaka yatakları açığa çıkarılmıştır. 2 no'lu mekândan sonra 3 no'lu mekân olarak adlandırılan ikinci *tepidarium*⁴⁹ bölümü ortaya çıkarılmıştır. *Hypocaust* sistemine ait yapı elemanlarına bu mekânda da rastlanılmıştır.

2013 yılında 4 no'lu mekân olarak adlandırılan *apodyterium*⁵⁰ bölümünde çalışmalar başlamıştır. Sınırları belirlenen bölüm, yapının şu ana kadar gün yüzüne çıkarılmış en büyük mekânıdır. 4 no'lu mekândan sonra 5 no'lu mekân olarak adlandırılan *frigidarium*⁵¹ olabileceği düşünülen bölümde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Fakat bu bölüm tam anlamıyla ortaya çıkarılamasa da sınırları

⁴⁵ Latince havuz anlamına gelmektedir. bkz: Fikret Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, Emel Erten (çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2006, s. 329.

⁴⁶ Sütun kaidesinin altında kullanılan kare ya da çokgen tabanlı prizma biçiminde altlık.

⁴⁷ Roma Hamamlarında yer alan ana sıcak mekân. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 341.

⁴⁸ Roma Dönemi'nin en önemli alttan ısıtma sistemidir. Anlam olarak alttan ısıtılan ocak'tır. Mekânın tabanı kısa pilaeler üzerinde taşınmakta olup, alt kısımda oluşturulan boşlukta sıcak hava gazı ile mekân ısıtılmaktadır. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 343.

⁴⁹ Roma Dönemi hamamlarında kullanılan orta sıcaklıktaki bir mekân. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 345.

⁵⁰ Hamamlarda yer alan soyunma odası. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 341.

⁵¹ Roma Dönemi hamamlarında içerisinde havuz bulunan ana soğukluk mekânı. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 342.

belirlenmiştir. 6 no'lu mekân ise yapının *praefurnium*⁵² bölümüdür. Anadolu'da şu ana kadar ortaya çıkarılan hamam yapıları ile karşılaştırılma yapıldığında bu bölümün büyük bir alanı kapladığı görülmektedir.

2017 kazı sezonu çalışmalarında ortaya çıkarılan 7 no'lu mekân, *caldarium* olarak adlandırılmaktadır. Burada gerçekleştirilen çalışmalarda mekân içerisinde onarım izlerine rastlanılmıştır. Mekânın muhtemelen sonraki bir evrede kuzey-güney ve doğu-batı yönünde genişletildiği düşünülmektedir. Söz konusu durum, kentin kolonizasyon döneminde nüfus artışı ile ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. Üstelik kolonizasyon sürecinde Parion, coğrafi konumundan dolayı tampon bir bölgede yer almaktadır. Kent belki de nüfus geçişlerinde efektif bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla bu durum sosyal yapıların kapasitelerinin yetersiz kalmasına neden olmuş olabilir. Yeni yapıların inşası uzun zaman alacağı düşüncesi ile eldeki mevcut yapıların boyutları genişletilerek nitelikli bir şekilde kullanılmış olmaları, en mantıklı çıkarım olacaktır. Söz konusu durum Vitruvius'un⁵³ hamamların büyüklüğünün nüfusa bağlı olduğu ifadesi ile uyumluluk göstermektedir ve düşüncemizi desteklemesi açısından oldukça önemlidir.

2017 yılında 4 no'lu mekânın doğusunda açılan 1x1 m. lik sondaj çalışmasında mozaik zeminli bir mekân tespit edilmiştir. 8 no'lu mekân olarak adlandırılan bu bölümün mimarisi değerlendirildiğinde *palestra*⁵⁴ olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. 2018 ve 2019 kazı sezonu çalışmaları sonucunda, mekânın komplike bölümlerle çevrildiği anlaşılmaktadır. Bölümün güneyinde tahribat oranı yüksek 5 panolu bir mozaik zemin, batıda ve doğuda mermer plakalı bir zemin, tam ortada ise peristil ile çevrili postamentlerin olduğu kum havuzu olabileceği düşünülen sporcuların aktivitelerini gerçekleştirdiği bir bölüm bulunmaktadır. Mekânın kuzeydoğusunda ise büyük bir kapı girişi vardır. Giriş iki basamaklı olup, yapının güneyinde ortaya çıkarılan kapı girişine göre daha gösterişlidir. Girişin boyutları ve 8 no'lu mekânın işlevsel yönünün diğer mekânlara göre daha fazla olması dikkate alındığında yapının ana girişinin buradan sağlanmış olması muhtemel gözükmektedir.

⁵² Roma Dönemi hamamlarında alttan ısıtma sistemini ısıtan ocak. bkz. Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 344.

⁵³ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Suna Güven (çev.), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 1990, s. 117.

⁵⁴ Aslı Yunan gymnasium'unun bir parçası olan, spor aktivitelerinin yapıldığı etrafı sütunlarla çevrili alan. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 344.

Palestra'daki söz konusu komplike bölümlerin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği askeri-mimar mühendis olan Vitruvius⁵⁵ tarafından detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

2018 ve 2019 yılı çalışmalarında yapının üçüncü *tepidarium* 'u olduğu düşünülen 9 no'lu mekân olarak adlandırılan, yeni bir bölüm ortaya çıkarılmıştır. Mekânın güneyinde ise küçük boyutlu bir *praeurnium* tespit edilmiştir. Doğu yönünde yer alan bu *tepidarium* ve *praeurnium* yapının diğer sıcaklık bölümlerine oranla daha küçük boyutludur.

1 no'lu mekânın kuzeyinde yer alan 7 no'lu mekâna sıcak hava geçişini sağlayan 10 no'lu bölüm olarak adlandırılan yeni bir *praeurnium* daha ortaya çıkarılmıştır. *Praeurnium* 'un ortaya çıkarılmasının ardından 7 no'lu mekânın *caldarium* olduğu kesinlik kazanmıştır. 7 no'lu mekân iki *praeurnium* ile ısıtılmıştır. *Praeurnium* oldukça iyi korunmuştur. Kazan ayaklarının yerleri halen mevcuttur. Kazanın yerleştirildiği alanda, kazan kollarına ait kurşun parçalar duvar içerisinde *in-situ*⁵⁶ olarak bulunmuştur.

2019 kazı sezonu çalışmalarında, 11 no'lu mekân olarak adlandırılan ancak işlevi henüz belirlenememiş yeni bir bölüm ortaya çıkarılmıştır. Ana giriş kapısının güneyinde yer almasından ve küçük boyutlu yapılmasından dolayı burasının dinlenme veya özel eşyaların bırakıldığı bir salon olabileceği düşünülmektedir.

Parion Roma Hamamı, ele geçen veriler ışığında Roma Dönemi'nin mimari anlamda sistematik çalışmalarının doruk noktaya ulaştığı MS 2. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır⁵⁷. Zemin ve duvarlarda oldukça kaliteli mermerlerden yapılmış plakalar tercih edilmiştir. Duvarlar üzerinde başarılı bir şekilde uygulanan freskler, Roma Dönemi'nin ihtişamını yansıtmaktadır. 1 ve 4 no'lu salonda yer yer korunmuş mevcut fresk parçaları bu durumu açık bir şekilde belgelemektedir.

Yapı içerisinde mekân geçişlerindeki kapı aralıkları ve üst yapı, tonozla kapatılmıştır. 2, 3, 7 ve 9 no'lu mekânlarda *hypocaust* sistemi ortaya çıkarılmış ve bu salonların duvardan da ısıtıldığı ele geçen *Spacer Tube*⁵⁸ parçaları yardımıyla

⁵⁵ Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, s. 119.

⁵⁶ Latince bir kelimedir. Bilimsel olarak bir olgunun ya da malzemenin özgün olarak bulunduğu, işlev gördüğü yerde incelenmesidir.

⁵⁷ Alper Yılmaz ve Kasım Oyarçin, "Parion Roma Hamamı 2015 Kazıları ve Sikke Buluntuları", *Barış Salman Anı Kitabı*, Işık Adak Adıbelli vd., (ed.), Ege Yayınları, 2017, s. 287.

⁵⁸ Duvardan ısıtma sistemine ait bir yapı elemanıdır. Genellikle pişmiş topraktan yapılmıştır. İçlerinden geçen çiviler yardımıyla duvara tutturulmuştur. Maliyetinin ucuz olmasından dolayı Roma Dönemi'nde genellikle bu ısıtma sistemi tercih edilmiştir.

anlaşılmıştır. Bu sistem *Tegulae Mammatae*⁵⁹ ve *Tubuli*⁶⁰ sistemine alternatif olarak geliştirilmiştir⁶¹. 2 no'lu mekândan 7 no'lu mekâna geçişi sağlayan ve kuzeybatıda yer alan kapı girişinin altındaki açıklıkta, *in-situ* olarak ele geçmiş bir adet *Spacer Tube*, bu görüşü doğrular niteliktedir.

Parion kentinde yer alan yapılar göz önüne alındığında kentte su teminin oldukça sistemli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu yüzden kentin su ihtiyacının karşılanması için bir *aqueduct*⁶² sisteminin varlığı kesindir. Kentteki yapıların inşası dikkate alındığında bu sistem MS 2. yüzyıl civarında yapılmış olmalıdır⁶³.

Roma hamamında 1 no'lu mekânda yer alan havuz, yapı işlev dışı kalana kadar kullanılmıştır. Havuz'un içerisine suyun gelişi ve sirkülasyonu kuzey yönüne yapılmış ters sifon sistemi ile sağlanmış olmalıdır. Çünkü bu durum kuzey kesimde yer alan mermer kaplı zeminin aşınması ve zeminin ortasında yer alan açıklık içerisindeki kırık künk parçası ile açıklanabilmektedir. Bu zemin üzerinde muhtemelen insan veya hayvan heykeli bulunmaktaydı. Havuzun kuzeyindeki ikinci havuz daha küçük boyutlu olmakla birlikte mekâna sağlanan su, simetrik olarak iki havuzun konumuna göre ayarlanmıştır.

4 no'lu salon içerisinde, güneybatı kuzeydoğu ve kuzey güney doğrultu iki adet taş örgü kanal ile 7 no'lu mekânın bosajlı kuzey duvarının dış kısmında birbirine erkek ve dişi olarak geçme yapan, oldukça iyi korunmuş künk sistemi ortaya çıkarılmıştır. Taş örgü kanalın atık su tahliyesini sağladığı anlaşılmaktadır. Künk sistemi ise yapıya temiz su teminini sağlamış olmalıdır. Bu iki farklı sistemin ortaya çıkarılması, yapıdaki su kullanımı hakkında yeni fikirlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Çünkü Roma Dönemi'nde hamam yapıları gün boyunca halka açık sosyal tesisler oldukları için bu mekânlardaki su sirkülasyonunun kusursuz bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu tür bir sistemin varlığı her ne kadar kaliteli bir işçilik göstermiş

⁵⁹ Roma Dönemi hamamlarında duvardan ısıtma için kullanılan metal veya pişmiş toprak çivilerle tutturulan, köşelerinde küçük çıkıntıları olan büyük kare kiremitlerdir. Bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 345.

⁶⁰ Roma Dönemi hamamlarında duvardan ısıtma için kullanılan pişmiş toprak, içi boş kutu şeklindeki elemanlardır. bkz: Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, s. 346.

⁶¹ Vedat Keleş ve Ersin Çelikbaş, "Wall Heating Systems in Roman Architecture and "Spacer Tubes" Found in the Parion Slope Structure", *Talanta XLV-XLVII* (2014-2015), s. 288.

⁶² Suyu kaynağından istenilen noktaya götürmekte kullanılan kemer, kanal, tünel, boru, ark ve bunları destekleyen her türlü yapıdan oluşan bir sistemdir.

⁶³ Michael Deniz Yılmaz, "Parion Antik Kenti'nde Su Temini ve Tahliyesi Üzerine İlk Gözlemler", *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Cevat-Başaran ve Vedat Keleş (ed.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 200.

olsa da, hamam yapıları işlevleri gereği yoğun neme maruz kaldıkları için kullanım dönemleri içerisinde sık sık onarılmışlardır. Aynı şekilde Parion Roma Hamamı'nın farklı bölümlerinde de bu türden onarım izlerini görmek mümkündür.

Roma Hamamı'nın 2006-2019 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında elde edilen mimari verilere göre, MS 2. yüzyılda inşa edildiği, MS 5. yüzyılın sonlarına kadar aktif olarak kullanıldığı ele geçen buluntular yardımıyla desteklenmektedir⁶⁴. Gün yüzüne çıkarılan mekânların sayıca fazla olması, çeşitli ana salonların ve yardımcı bölümlerin varlığı, Parion Roma Hamamı'nın sıra tipi orta büyüklükte bir hamam kompleksi olduğuna işaret etmektedir.

Roma Hamamını küçük buluntular açısından değerlendirdiğimizde orijinal evreye ait az sayıda eserin ele geçtiğini söyleyebiliriz. Ele geçen eserlerden çalışma kapsamına alınmış 2 adet kemik obje MS 2. yüzyıla⁶⁵, 3 adet yiv-akanthus bezemeli sütun başlığı MS 2. yüzyılın ilk çeyreğine⁶⁶, 2015 ve 2017 yılında 2 tane daha yiv-akantus bezemeli sütun başlığını bulunmasıyla birlikte başlık sayısı 5'e yükselmiştir. 1 adet terrakotta figürin MS 2.-3. yüzyıla⁶⁷, 3 ayrı çalışmada 24⁶⁸ 15⁶⁹ ve 44⁷⁰ adet sikke, MS 2.-6. yüzyılları arasına, 235 parça Roma Dönemi seramiği MS 2.-7. yüzyılları arasına⁷¹ 51 adet metal obje MS 3.-7. yüzyılları arasına⁷² tarihlendirilmiştir.

Tasarımı, mimarisi ve ele geçen buluntular açısından değerlendirdiğimizde, Roma Hamamının, MS 5. yüzyılın sonlarından itibaren bir hamam kompleksi olarak işlevini tamamen kaybettiğini, bu tarihten itibaren farklı amaçlar için kullanıldığını ifade edebilmekteyiz. Yapının MS 5. yüzyılın sonlarından sonra çöplük olarak kullanıldığını 4 no'lu mekânda ortaya çıkarılan metal işliği (**Res. 4-6**) ve metal cürufur, 2 no'lu mekânda ortaya çıkarılan istiridye, midye ve deniz tarakları (**Res. 7-8**) ile 5

⁶⁴ Yılmaz ve Oyarçin, "Parion Roma Hamamı 2015 Kazıları ve Sikke Buluntuları", s. 287.

⁶⁵ Hasan Kasapoğlu, "Kemik Objeler", *Antik Troas'ın Parlayan Kenti PARİON 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Cevat Başaran (ed.), Ege Yayınları, İstanbul 2012, ss. 174-175.

⁶⁶ Alper Yılmaz, *Parion Geç Roma Hamamı Yiv/Akanthus Başlıkları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Seminer Çalışması), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 35.

⁶⁷ Kasapoğlu, *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013)*, s. 309.

⁶⁸ Vedat Keleş, vd., "Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları", *Arkeoloji ve Sanat*, (Eylül-Aralık 2015), ss. 59-65.

⁶⁹ Yılmaz ve Oyarçin, "Parion Roma Hamamı 2015 Kazıları ve Sikke Buluntuları", ss. 287-290.

⁷⁰ Oyarçin, *Parion'da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl)*, ss. 62-63.

⁷¹ Ergürer, *Parion Roma Dönemi Seramiği*, ss. 381, K. No. 196, s. 546. K. No. 525.

⁷² Çelikbaş, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları*, ss. 247-248.

no'lu mekânda çeşitli hayvanlara ait kemik paçalarından oluşan tabakanın **(Res. 9)** gün yüzüne çıkarılması göstermektedir. Üstelik ele geçen buluntuların MS 7. yüzyıla kadar uzanması, yapının işlev dışı kaldıktan sonra da farklı amaçlar için kullanılmış olduğu görüşünü doğrular niteliktedir. Yapının işlev dışı kaldığını destekleyen bir diğer buluntu grubu mezarlardır. Toplam 5 mezar açığa çıkarılmıştır. Çeşitli mekânların üst tabakalarında Orta ve Geç Bizans Dönemi mezarları ile karşılaşılması, söz konusu tahribatın somut örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır⁷³.

Kazı çalışmalarının ardından ortaya çıkarılan mekânlarda, sağlamlaştırma, önleyici ve aktif koruma uygulamaları yapılmıştır. Bu uygulamalar kapsamında temizlik, yatak harcı yenileme, enjeksiyon, sıva sağlamlaştırma, taş yapıştırma ve mermer plakalarda in-situ konum dikkate alınarak gerekli işlemler başarı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Özellikle duvar sıvalarında enjeksiyon ve sağlamlaştırma, zemindeki taş plakalarda bordür ve derz uygulaması, sık kullanılan yöntemler olarak dikkat çekmektedir.

Alttan ısıtma sistemine ait taşıyıcı işlev gören ve birbirine simetrik yapılan *Pilae*'ler, zaman içerisinde hassas bir yapıya bürünmüşler ve doku kaybı yaşamışlardır. Önleyici ve aktif koruma uygulamaları, bu yapı elemanları üzerinde de özgün biçimleri göz önünde bulundurularak başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

⁷³ Alper Yılmaz ve Emel Acar, "Parion Antik Kenti Roma Hamamı Mezarları ve İskeletlerin Osteoarkeolojik Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl, 11, Sayı 2, 2018, ss. 1407-1408.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA KANDİL

3.1. Tanımı

Kandiller iki veya üç ana parçadan oluşan genellikle dairesel ve oval bir gövdesi bulunan içinde çeşitli yağların kullanıldığı bir veya daha fazla buruna sahip, fitil yardımıyla yanan portatif araçlar olarak bilinmektedir. Burun, fitili tutmaya yardımcı olan ve ateşin çıktığı, çoğu kez is izi bıraktığı yerdedir. Erken döneme tarihlenen birkaç açık kandil türünde burun bulunmamaktadır. Kandillerin çoğu kulpludur. Bu özellik, kullanım sırasında sıcak veya yağlı olabilen bölümlere, burun veya gövdeye dokunmaya gerek kalmadan daha kolay bir şekilde alınmalarını ve taşınmalarını sağlamıştır. İşlevsellik, stilistik ve dekorasyon açısından oldukça önemli olan komplike bölümler, zaman içerisinde formsal açıdan birtakım değişikliğe uğradıkları için tarihlendirmeye katkıda bulunurlar.

Kandiller, Latince olarak; aydınlatan ve parlayan anlamına gelen “*Candela*”, “*Lychnus*” veya “*Lucerna*” olarak isimlendirilirken⁷⁴, Grekçe’de “*λύχνος*” olarak kullanılmış olup “*Lykhnos*” kelimesiyle özdeşleştirilmiştir⁷⁵. Bu ifade Ennius, Lucilius, Lucretius ve Virgil tarafından kullanılmıştır⁷⁶. Tam olarak taşınabilir, portatif, ışık kaynağı ve lamba anlamına gelmektedir⁷⁷.

3.2. Kullanılan Fitiller

Grekçe’de “*Ellykhnion*” kelimesi fitil anlamında, “*Phlomos* ve *Phryallis*” kelimeleri ise, fitilin yapıldığı malzeme olarak kullanılmaktadır⁷⁸. Fitil olarak içerisinde selüloz barındıran maddeler tercih edilirken keten, kenevir gibi bitkilerin yanı sıra işlenmemiş yün de fitil işleviyle kullanılmıştır⁷⁹. Fitiller birkaç saatte bir değiştirilmek zorunda kalsa da, yakıt hazneleri bütün gece boyunca kandilin yanmasını

⁷⁴ Dilek Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi’nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 11.

⁷⁵ Henry Beauchamp Walters, *History of Ancient Pottery*, New York 1905, s. 393.

⁷⁶ Samuel Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, Printed by Hazell, Watson and Viney, Ltd. London and Aylesbury, Volume II, New York 1905, s. 393; Henry Beauchamp Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, Printed by Order of the Trustees, London 1914, s. 12.

⁷⁷ Nurettin Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, s. 21.

⁷⁸ Walters, *History of Ancient Pottery*, s. 395.

⁷⁹ Sedef Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 12.

sağlayacak kadar yağ tutabilmektedir⁸⁰. Keten fitili küçük modern bir Yunan metal kandili, 50 ml zeytinyağı kullanılarak, oldukça düşük bir seviyede yaklaşık yedi saat kadar yanabilmektedir.

Roma Dönemi'nde bitkisel lifler ve hayvansal kökenli teller kullanılmıştır. Bunlar kılcal etki ile kullanılan, yakıtı emebilen ve yakılarak tatmin edici bir ışık elde edilebilen ürünlerdir. Böylece papirüs, kenevir, hint, saz, *verbascum phoeniceum* (kuzu kuyrukları), yün ve kumaş⁸¹ gibi lifli maddeler aracılığıyla yakıtı tutuşturmak ve etkisinin uzun süre kalmasını sağlamak aydınlatma için yeterli olmuştur.

3.3. Kullanılan Yağlar

Evcil hayvanlardan elde edilen yağların izotopik özelliklerinin incelenmesi, *ruminant* (örneğin koyun, keçi, sığır) ve domuz gibi memelilerin değerlerini ortaya çıkarmış ve *adipoz*⁸² yağları kolayca ayırt edilebilmiştir. Bu yaklaşımın ilk uygulaması, kandillerde yakıt olarak *ruminant* yağlarının kullanılması şeklinde olmuştur⁸³. Roma Dönemi Akdeniz dünyasında yakıt için kullanılan zeytinyağı bolluğu, yapay ışığın göreceli olarak büyük miktarlarda bile toplumun çoğu düzeyinde erişilebilir olmasını sağlamıştır. Ancak yağın az olduğu ve ulaşımının kolay olmadığı toplumlarda kandil kullanımı oldukça lüks olarak karşılanmaktaydı⁸⁴. Bu durumda kandil üretimi, ticareti ve kullanımını etkileyen nedenler arasında yağın tedarik edilme sürecinin belirleyici bir rol oynadığı açıktır. Artan talebe bağlı olarak kandil ticareti kadar yağ ithalatının olduğu da bir gerçektir.

Kandilleri ışık kaynağına döndürmek için kullanılan yakıt, genellikle bölgede mevcut olan malzemelere veya tüketicinin ekonomik gücüne bağlı olmuştur⁸⁵. MS 3.

⁸⁰ Marti Lu Allen, "The Virgins' Lamps: Shine Beautiful" *Brigham Young University Studies*, Vol. 36, No. 3, (1996-1997), s. 170.

⁸¹ Roman Cristian – Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, (Unpublished PhD Thesis), Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj Napoca 2005, s. 56.

⁸² Yağların depolandığı, hücre sayısı ve büyüklüğü bakımından enerji ihtiyacı ve tüketimine bağlı olarak, yaşam boyu sürekli hacim değişkenliği gösteren bir doku olarak bilinmektedir. bkz. Şule Demirci ve Cennet Gün, "Adipoz Doku ve Adipoz Dokudan Salınan Bazı Proteinler", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Sayı 5 (2), 2017, s. 156.

⁸³ Maria Perla Colombini and Francesca Modugno, *Organic Mass Spectrometry in Art and Archaeology*, A John Wiley and Sons, Ltd., Publication, Italy 2009, ss. 416-417.

⁸⁴ David Gareth Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, (Unpublished PhD Thesis), School of Archaeology and Ancient History University of Leicester, Leicester 2016, s. 21.

⁸⁵ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 55.

yüzyıla tarihlendirilen bir papirüse göre kandilin içine önce ketenbezi konulmakta daha sonra Oasis yağı ile doldurulup kullanıma hazır hale getirilmekteydi⁸⁶.

Kandillerin aydınlatılmasında ana yanıcı madde olarak zeytinyağı kullanılmıştır. *Oleaceae* familyasından olan zeytinin, adının kökeni Yunanca *elaia*, Latince *olea*'dan gelmektedir. Zeytin ağaçlarının ömrü oldukça uzundur. Ortalama 300-400 yıl olmasına rağmen 3000 yaşında olan zeytin ağaçlarının varlığı da bilinmektedir. Bu nedenle zeytin ağacının adı mitoloji ve botanikte “ölümsüz ağaç” olarak geçmektedir ve bu özelliği onun olasılıkla kuraklıktan etkilenmeyen bir bitki olduğuna işaret etmektedir⁸⁷.

Zeytin, Antik Dönemde Akdeniz bölgesinde sık görülen bir bitkidir. Arkeolojik verilerin sunduğu bilgiler ışığında, zeytinin en erken yetiştirildiği bölgenin Akdeniz'in doğu kıyısındaki Levant olduğu anlaşılmaktadır. Zeytin ilk kez Doğu Akdeniz'de Kalkolitik Dönemde yetiştirilmiş, Orta ve Geç Tunç Çağda ise tüm Levant, Anadolu, Girit ve Kıbrıs'da zeytin ve zeytinyağı üretimi yaygınlaşmıştır⁸⁸.

İsrail'in güneyinde yer alan Ekron'da MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen zeytinyağı üretim merkezi gün yüzüne çıkarılmıştır⁸⁹. Söz konusu mekân, zeytinyağı üretimi için bilinen en büyük ve en eski sanayi merkezi durumundadır. Çalışmalar sırasında 115 adet zeytinyağı montaj bölümü keşfedilmiştir. Yıllık üretim kapasitesinin en az 500 ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu önemli veriler, Antik Dönemde zeytin ve zeytinyağının mevcut ekonomideki yerinin bir hayli fazla olduğunu göstermektedir⁹⁰.

Bölgelerin ve kentlerin konumuna göre iklimsel olaylara bağlı olarak zeytinyağı dışında farklı yağların da kullanıldığı bilinmektedir. İtalya'nın güneyinde Campania bölgesinde Licinian zeytinlerinin en iyi yağı verdikleri bilinmektedir. Picenum ve Sidicina'dan gelen zeytinlerin sofrta tüketiminde en iyisi olduğu söylenmektedir. Yağ

⁸⁶ Louise A. Shier, *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt, The University of Michigan*, The University of Michigan Press, Michigan 1978, s. 7.

⁸⁷ Esra Özata ve Menekşe Cömert, “Zeytinyağı ve Sağlıklı Yaşam”, *Zeytin Bilimi*, Sayı 6 (2), 2016, s. 106.

⁸⁸ Diğdem Eskiörük, “Antik Çağda Zeytin ve Zeytinyağı: Kilikya Bölgesi Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Sayı 4, 2016, s. 229.

⁸⁹ Avraham Faust, “The Interests of the Assyrian Empire in the West: Olive Oil Production as a Test-Case”, *BRILL*, Vol. 54, No. 1, 2011, s. 63.

⁹⁰ Faust, “The Interests of the Assyrian Empire in the West: Olive Oil Production as a Test-Case”, s. 63.

aynı zamanda Histria (Istria yarımadasında, modern Hırvatistan) ve Baetica'da (modern Endülüs, İspanya) üretilmiştir⁹¹.

Yüksek miktarda gondoik ve erusik asit içeren tek tohum yağlarının, *Brassicaceae- Cruciferae* (turpgiller) familyasından elde edilenler sonuçlara göre aydınlatma amacıyla kullanıldıkları bilinmektedir. *Brassicaceae* tohumlarının Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya'nın pek çok bölgesinde arkeolojik bölgelerde bulunmaktadır⁹². *Brassica* (Şalgam), *Raphanus sativus* (turp) ve *Sinapis* (hardal) olası kaynaklar arasındadır. *Brassica* ve *Sinapis* Mezopotamya'da MÖ 3000'e tarihlenen kömürleşmiş artıklar olarak ta bulunmuştur. Turp yağının, Mısır'daki en yaygın yağ elde edilen ürünlerinden biri olduğu varsayılmaktadır. Mısır'ın ana kent merkezlerinden Antino'da bulunan kandillerde, turpgil familyasına ait yağın yaygın olarak kullanıldığı kimyasal bir çalışmayla kanıtlanmıştır. Söz konusu durum Plinius tarafından verilen bilgilerle tutarlılık göstermektedir⁹³. Bu tanımlama *Brassica juncea* yağı üzerinde, saf gondolik ve erusik asitlerde yapılan yaşlanma testlerinde ve analizlerde elde edilen sonuçlar ile desteklenmektedir⁹⁴.

Antik Çağda kandillerinde yakıt olarak Mezopotamya'da susam yağı, Mısır'da zambak⁹⁵ ve Kiki⁹⁶ Sicilya ve Babil'de hint yağı kullanılmıştır. Augst (İsviçre) ve Köln (Almanya) kandillerinde yapılan modern analizler; fındık, haşhaş, kayın ve ceviz yağı⁹⁷'nin da yakma işleminde tercih edildiğini göstermektedir. Bu kadar çeşitlilik gösteren yağları, kandilin yağ haznesine doldurmak için ise genellikle emzikli yağdanlıklar kullanılmıştır⁹⁸. Buna ek olarak daha çok ışık sağlanması ve kandilin fazla ısınmasını önlemek amacıyla yağın içine tuz atıldığı da bilinmektedir⁹⁹.

Küçük kandiller çok fazla ışık vermedikleri için zengin bir evde akşamları eğlenmek için birden fazla kandile ihtiyaç duyulabilmekteydi. MÖ 4. yüzyılın çizgi

⁹¹ Robert Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, Univerzita Karlova V Praze Nakladatelství Karolinum, Prague 2015, s. 36.

⁹² Colombini and Modugno, *Organic Mass Spectrometry in Art and Archaeology*, s. 202.

⁹³ Colombini and Modugno, *Organic Mass Spectrometry in Art and Archaeology*, s. 202.

⁹⁴ Colombini and Modugno, *Organic Mass Spectrometry in Art and Archaeology*, s. 203.

⁹⁵ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 56.

⁹⁶ Shier, *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt*, The University of Michigan, s. 7.

⁹⁷ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 56.

⁹⁸ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 219, Fig. 345=No-1437, Fig. 346=No-1438; Filiz Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004, s. 10.

⁹⁹ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 10.

roman şairi Antiphanes'in bir eserinde, akşam yemeği misafirleri için masaları ayarlayan kölenin kandil hazırladığından bahsedilmektedir¹⁰⁰. loş bir aydınlatma sağlamak için bu tür 10 kandile ihtiyaç duyulacağını ve iyi ışık sağlamak için daha fazlasının gerekli olabileceği düşünülmektedir. Fakat sık sık ağırlanan (belki de ayda iki kez) zengin bir ailenin düzenli olarak geniş bir evde başka odaları aydınlatması göz önünde bulundurulduğunda, belki de 90-110 kg yağ, yıllık tüketimde beklenen bir aralık olacaktır¹⁰¹.

Antik Dönemde yağ kullanımını ölçmeye yönelik herhangi bir girişim için temel bir sorun bulunmaktadır. Zeytin mahsullerinin yıldan yıla bilinmeyen bir şekilde güvenilmez ve tahmin edilemez olması, söz konusu durumu desteklemektedir. Bu nedenle ev tüketimi güvence altına alındıktan sonra bazı yıllarda tek bir hanenin tüketebileceğinden çok daha fazla yağın üretildiği bilinmektedir. Bu durumda depolanabilecek, nakit paraya satılabilecek, sosyal veya politik ilişkilerde “yatırım” yapılabilecek fazlalıklar olmuştur¹⁰².

MÖ 248 yılında zeytinyağının fiyatı 12 pound gibi bir değere ayarlanmıştır. Bu fiyatın, mevsimsel dalgalanmaları olması gerektiği doğru bir yaklaşımdır. MÖ 73 yılında *curule aedile*, tüm yıl boyunca fiyatı 10 pounda sabitlemiştir. MÖ 1. yüzyılda son fiyat düzenlemesinden sadece 22 yıl sonra, artan fiyatlara ve zeytinyağının bulunmamasına karşı, İtalya'da çok sayıda zeytin ağacı dikildiği bilinmektedir¹⁰³. Söz konusu durumda yağ üretiminin ve fiyatlandırmanın yıllara göre değişiklik göstermesi, kandil kullanımında da belirli bir standardın olamayacağını göstermektedir. Bu yüzden kandiller bulundukları yerlerin mevcut pozisyonuna göre kimi zamanlar zorunlu olarak tasarruflu kullanılmıştır.

3.4. Kökeni ve Tarihsel Gelişimi

İlk insanların doğal çevrelerini kontrol etme ve güvenli bir şekilde ısı ve ışık üretme yeteneği, insanlığın tanımlayıcı yönlerinden biridir. İnsanoğlunun ateşi icat etmesi ve kontrol altına alması tarihsel açıdan önemli bir adım olarak görülmektedir. Aydınlanma ihtiyacının giderilmesi için farklı objeler kullanılmış olsa da kandil kullanımının keşfedilmesiyle birlikte artan talebe bağlı olarak taş, mermer, deniz

¹⁰⁰ Lın Foxhall, *Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy*, Oxford Universty Press, New York 2007, s. 93.

¹⁰¹ Foxhall, *Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy*, s. 93.

¹⁰² Foxhall, *Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy*, s. 85.

¹⁰³ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 36.

kabuğu, metal (Gümüş, Altın, Bronz, Demir) ve terrakotta'dan yapılmış kandiller üretilmiştir.

Kandiller Antik Dönemde yapay ışık kullanımı için birincil kaynak durumundadır. Sabahın erken saatlerinde ve günün sonunda güneş ışığının eksikliği, sosyal aktiviteleri büyük oranda etkilemiştir. Bu karanlık saatleri değerlendirebilmek için insanlar alternatif ısı ve ışık kaynakları bulmak zorunda kalmışlardır¹⁰⁴. Oldukça sık kullanılan ve kazılar sırasında çokça karşılaştığımız buluntu grubunu oluşturan bu objeler, genellikle terrakottadan yapılan ve içerisine konulan zeytinyağı, susam ve beziryağının yakılmasıyla kullanılan aydınlatma aracı olarak ifade edilmektedir¹⁰⁵.

Mağara duvarlarına yapılan resimlerden Paleolitik Dönemde aydınlanma araçlarının kullanıldığı¹⁰⁶ ve bu aydınlatma araçlarının, erken dönemlerde taştan ve deniz kabuklarından yapılmış olduğu bilinmektedir. Neolitik Döneme gelindiğinde deniz kabukları ve ayaklı, geniş ağızlı kap formları aydınlatma amaçlı kandil olarak kullanılmıştır. Bu dönemde kullanılan fitilin, hayvansal yağ batırılmış herhangi bir elyaflı malzemeden yapıldığı tahmin edilmektedir¹⁰⁷.

MÖ 5000'lerde ihtiyaç doğrultusunda insana uygun bir ışık kaynağı sağlamak için ateşböceklerinin kullanıldığına dair kayıtlar vardır. Batı Hint Adaları'nda ve Japonya'da ateşböcekleri, biyoluminesans sürecinde aydınlatma sağlamak için ilkel kafeslerde hapsedilmiştir¹⁰⁸.

Geç Kalkolitik Dönemde (MÖ 4. binde) Nablus yakınlarında bulunan Tell-el Far'ah'da el yapımı kandiller ortaya çıkarılmıştır. Bilinen en eski kandiller, derin olmayan kâse biçimli olup, bu tip kandillerin İlk Tunç Çağı'nda Mezopotamya'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir¹⁰⁹. Bu döneme ait kandiller önceki kandillere göre daha da gelişmiştir. Jericho'da da (Eriha Kenti) aynı tip kandiller üretilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁴ Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 16.

¹⁰⁵ Yılmaz, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, 2012, s. 21.

¹⁰⁶ Hüseyin Metin, *Kibyra Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 16.

¹⁰⁷ Keira De Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, (Unpublished Master's Thesis), Department of Ancient History, Faculty of Arts Macquarie University, Sydney 2014, s. 1.

¹⁰⁸ Bill Williams, "Animal Lamps (5000 BC)", *A History Of Light And Lighting*, Edition: 2.2, (1999), s. 4.

¹⁰⁹ Dominique Kassab Tezgör ve Tahsin Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Cilt 1, İstanbul 1995, s. 27; Gülseren Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2008, s. 13.

¹¹⁰ Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, s. 23.

Akdeniz bölgesinde Filistin’de MÖ 2000 yıllarına tarihlendirilen ve aydınlatma aracı olarak kullandığı anlaşılan çanak çömlek parçaları ortaya çıkarılmıştır¹¹¹. Ancak tam bu çanak çömlek parçalarının tam olarak ilk ortaya çıktıkları yeri ve ani bir buluş olup olmadıklarını saptamak oldukça zor olmakla birlikte MÖ 2. bin yılın başlarında Levant Bölgesi’nde yaygın olarak kullanıldıkları tahmin edilmektedir¹¹².

Apuleius’un bildirdiğine göre eski Mısır’da, Tanrıça İsis’e adanmış tapınak kült törenlerinde kandiller kullanılmıştır. Tören sırasında taşınan uzun bir alev saçan tekne şekilli kandil, altından yapılmıştır¹¹³. Eski Krallık Dönemine ait kandillerin bilindiği ve kullanıldığı hiyeroglif işaretler yoluyla belgelenirken, terrakotta kandillere ise Orta Krallık Döneminde tanık olunmaktadır¹¹⁴. Herodotos¹¹⁵, Mısır Sais’te kurban kesme töreninde gece gördüğü kandilleri, içerisinde tuz, yağ ve fitil olan ve bütün gece yanan fincanlar olarak tanımlamaktadır. Sadece Sais değil bu dini gecelerde bütün Mısır aydınlatılmıştır. Tarif edilen fincana benzeyen form, Kıbrıs’ın “Graeco-Phoenician” mezarlarında bulunan tlie kandilleri¹¹⁶ ve Fenike etkisi altındaki bölgelerde bulunan kandil formlarıyla desteklenmektedir¹¹⁷.

Mezopotamya da Sümerler zamanında kandilin kullanıldığını Ur mezarlarından ele geçen altın ve gümüş kandillerden bilmekteyiz¹¹⁸. Kandil, daha sonraları III. Babil (Kas) sülalesi döneminde tekrar görülmektedir.

Fenikeliler’in yoğun ticari ilişkilerinin ardından, sığ kâse formlu kandil tipi Kıbrıs, Kuzey Afrika, Mısır, Malta ve Avrupa Kıtası’nın bir kısmında görülmüştür. Suriye-Filistin bölgesinde MÖ 1200-900 tarihleri arasında geniş bir yayılım alanına sahip olan basit, çarkta yapılmış kandil tipi tercih edilmeye başlamıştır¹¹⁹. MÖ 9.-6. yüzyıllar arasında sığ kâse formlu kandillerin sabit biçimde kalmadığı görülmektedir. Bölgelere göre farklılıklar gösteren tip, genelde daha ince ve sığ yapıları bir formda olup

¹¹¹ Donald Michael Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, Reprinted in Great Britain at the University Press, London 1972, s. 17.

¹¹² Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 30.

¹¹³ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 15.

¹¹⁴ Füzün Kınal, “Kaunos Adak Lambaları”, *Belleten XXXIII/130*, Ankara 1969, ss. 157-158.

¹¹⁵ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Kitap II, 62, s. 157.

¹¹⁶ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 12.

¹¹⁷ Samuel Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, Printed by Hazell, Watson and Viney, Ltd. London and Aylesbury, Volume I, New York 1905, s. 107.

¹¹⁸ Kınal, “Kaunos Adak Lambaları”, s. 155.

¹¹⁹ Cüneyt Öz, *Silifke Müzesi’nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 15.

kandilin alt kısmı düzeltilerek, düzgün olmayan yuvarlağa yakın şekilde kaide yapılmış, ağız kenarı genişlemiş ve burun uzayarak daraltılmıştır¹²⁰.

II. İsin sülalesi döneminde Marduk-Zakir-Şumi'nin (MÖ 852-828) tahtı üzerindeki tanrı sembolleri arasında, ateş tanrısı Nusku'nun sembolü olarak bilinen ördek vücuduna benzeyen bir kandil betimi bulunmaktadır¹²¹. Kandilin uzun olan yağ haznesinin iki ucu yukarı doğru kalkık olup muhtemelen bunlardan biri fitil deliği, diğeri hava deliği olarak kullanılmıştır¹²².

Anadolu'da Hititler Döneminde kandil kullanımı bilinmektedir. “Dugsasanna” kelimesinin kandil anlamına geldiği ileri sürülmüş ancak bu fikir, henüz arkeolojik verilerle kanıtlanamamıştır¹²³. Kültepe, Acemhöyük ve Alişar'da bulunmuş olan üzüm salkımı formlu, asılarak kullanılan kapların, Karahöyük'de bulunmuş benzerlerinde görülen yanık izlerinden hareketle, kandil olarak kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir¹²⁴.

Yunanistan'da taş ve kil kandiller çok eski zamanlardan beri kullanılmaktaydı¹²⁵. En erken tipik Yunan kandilleri düz dipli, hemen hemen dik kenarlı, ağız kenarı ve omzu bulunmayan sığ bir kâse tipi olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra yavaş yavaş kenarlar daha yuvarlak hale gelirken zaman içerisinde omuz formu gelişmiştir¹²⁶. Ancak bu kandillerin dezavantajı, üst kısmın açık olması yani diskus'un olmamasından kaynaklanmaktadır. Kandil taşınırken yağın kenarlara dökülmesini engellemek amacıyla kıvrımlı kenarın ve burnun ortaya çıkması ile bu sorun ortadan kaldırılmıştır. Zaman içerisinde formların kademeli olarak yenilendiğini ve geliştiğini, değişimin keskin bir şekilde olmadığını ve yavaş yavaş gerçekleştiğini ifade edebilmek, en sağlıklı ve en doğru çıkarım olacaktır.

Girit'te Minos döneminde kandillerin varlığı bilinmektedir. Kandil yapım teknolojisinin Doğu Akdeniz'le olan bağlantılar sonucu, Ege'ye geldiği düşünülebilir. “Erken Minos” dönemi'nde çok gelişmiş taş kandiller tercih edilirken; “Orta Minos”

¹²⁰ Yılmaz, 2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri, s. 22.

¹²¹ Metin, Kibyra Kandilleri, s. 20.

¹²² Kan Şahin, Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri, s. 15.

¹²³ Ş. Sedef Çokay, Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri, 1996, s. 15.

¹²⁴ Yılmaz, 2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri, s. 22.

¹²⁵ Oscar Broneer, “A Late type of Wheel-Made Lamps from Corinth”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 31, No. 3, 1927, s. 329.

¹²⁶ Oscar Broneer, *Terracotta Lamps*, Corinth, Vol. 4, No. 2, 1930, s. 31; Sığ bir kâse örneği için bkz. Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 32, Fig. 14, 1.

dönemi'nde terrakotta kandiller kullanılmıştır¹²⁷. Bu dönemde kandil olarak kullanılan kâselerin dudakları ise muhtemelen yağın dökülmesini azaltmaya yönelik olarak içe dönük bir form yansıtmaktadır¹²⁸.

Mikenai Akropolisi'nde taştan ve bronzdan yapılmış çok sayıda kandil nişlerde veya duvarlara asılmış bir şekilde bulunmuştur. Bunlar basit açık bir deniz kabuğu görünümündedirler. Fakat günlük aydınlanmada fazla kullanılmayıp, yerlerine meşaleler tercih edilmiştir¹²⁹. Miken Dönemi'nde iki ve üç ağızlı taş kandillerin yanında az sayıda terrakotta kandillerin kullanıldığı da bilinmektedir¹³⁰. Miken saraylarının yıkılmasından sonra Yunanistan'da kandil kullanımı kesintiye uğrarken MÖ 700-675 gelindiğinde çanak şekilli “Cocked-Hat Lamps” olarak adlandırılan kandiller tekrar görülmeye başlar¹³¹. Bu tip kandiller, çark yapımı olup iç kısımları sırlıdır¹³². Bu uygulama Yunan kandillerinde çarkın ve sırrın ilk kullanımı olarak dikkat çekmektedir. Dönem içerisinde kandil formlarında ve malzemelerinde büyük bir artış gözlemlenirken bu tip kandiller, Doğu'nun sanatsal etkisinin bir parçası olarak bir kez daha Yunanistan topraklarına gelerek yeni dönemde form ve dekorasyon açısından oldukça gelişme gösterdiler. Ayrıca Doğu'dan gelen bu kandillerin bazıları, Güney İtalya ve Sicilya'da bulunan Yunan ve Etrüsk kentlerine de ihraç edilmiş olabilir.

Protogeometrik ve Geometrik Dönem kandilleri hakkında herhangi bir bilgi henüz bilinmemektedir¹³³. Şapka biçimli ilk Attika kandilleri MÖ 7. yüzyılın başlarına tarihlenir ve kökenini doğu medeniyetlerine borçludur¹³⁴. Diğer kültürel gelişmelerle birlikte kandil kullanımının Suriye ve Filistin bölgesinden alınmış olduğu düşünülebilir. Bu kandil tipinin doğuda MÖ 11.- 8. yüzyıllar boyunca yaygın olduğu bilinmektedir. Küçük farklılıklar göstermekle birlikte form aynıdır. Düz bir kaideye sahip olan bu kandillerin kenarının bir kısmı, fitili yerleştirebilmek amacıyla öne doğru şekillendirilmiştir¹³⁵. Bu tip üstü açık çark yapımı kandiller bir veya daha fazla buruna sahip olmakla birlikte Akdeniz bölgesinde ortaya çıkmış en eski özel kandil tipi

¹²⁷ Metin, *Kibyra Kandilleri*, ss. 20-21.

¹²⁸ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 30.

¹²⁹ Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 14.

¹³⁰ Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, s. 25.

¹³¹ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 31.

¹³² Richard Hubbard Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, Vol. 4, the American School of Classical Studies at Athens Princeton, Princeton 1958, s. 12.

¹³³ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 21.

¹³⁴ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 17.

¹³⁵ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 18.

özelliğini göstermektedir. Bu tip bazı bölgelerde özellikle Filistin, Kıbrıs ve Kuzey Afrika gibi yerlerde uzun bir geçmişe sahip olup Hellenistik Döneme kadar güncelliklerini korumuşlardır¹³⁶.

Çanak şeklindeki kandil üretiminde başarılı bir ivme gösteren Attika, MÖ 6. yüzyıldan MÖ 5. yüzyıla kadar Anadolu ile birlikte çarkta üretime geçer. Gelişmelere paralel olarak yeni ve farklı tipler üreten Attika, kandil ticaretinde oteriter bir kent olma özelliği gösterir¹³⁷. Attika, yeni türlerin ana üreticisi olarak görülmektedir ve bu yüksek kaliteli kandiller, çok arzu edilen lüks Attik vazolarıyla birlikte, tüm Akdeniz ve Karadeniz'e bölgesine ihraç edilmiştir¹³⁸. Bu zaman dilimi içerisinde geniş bir yayılım alanına sahip olan Attika kandillerinin taklitleri yapılmış olsa da büyük bir kısmı Attika üretimleri kadar kaliteyi yakalayamamış ve görsellikten uzak başarısız bir görünüm ortaya koymuştur.

Çarkta üretimin başlamasıyla birlikte kandil sektöründe hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönem kandil üreticileri, fitilin düzgün durması ve yağın dökülmesini engellemek amacıyla kandillerin hazne bölümünü derinleştirirler. Arkaik Dönemle birlikte kandilin üst kısmı biraz kapatılarak diskus bölümü oluşturulur. Yapılan bu form değişikliği ile birlikte taşımada karşılaşılan zorluklar giderilmiştir. Yeni formun yanında üstü açık kandiller tamamen ortadan kalkmamış ve bir süre daha kullanımda kalmıştır.

Arkaik Dönemde, Korinth ve Attika'da üretilen kandillerin kalite bakımından özel bir yeri bulunmaktadır. Ege Adaları ile Batı Anadolu'da üretilen kandillerde ise, büyük bir yaratıcılık örneği görülmektedir. Doğu ve Batı arasındaki karşılıklı ticari ilişkilerde, bir taraftan Attika kandilleri Ege Adaları aracılığıyla tüm Hellen dünyasına yayılırken, diğer taraftan bu ilişkiler sonucunda doğudan gelen etkilerin daha ağır bastığı gözlemlenmiştir¹³⁹.

Kandil endüstrisinde yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak Arkaik Dönemde; Attika, Korinth ve Batı Anadolu'da köprü burunlu ve askı delikli olmak üzere iki yeni form ortaya çıkmıştır¹⁴⁰. Köprü burunlu kandillerin, Anadolu kentlerinde MÖ 7.

¹³⁶ John W. Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Printed and Bound in Canada at the Alger Press, Toronto 1980, s. 4.

¹³⁷ Yılmaz, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, ss. 22-23.

¹³⁸ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 17.

¹³⁹ Kassab Tezgör ve Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, s. 40.

¹⁴⁰ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 17.

yüzyılın ortalarından önce keşfedildiği bilinmektedir. Bu tür kandiller, ilk önce kâseyi biçimlendirmek için genellikle çark üzerinde döndürülmekteydi. Taban daha sonra metal veya ahşap bir aletle düzleştirilirdi. Ardından kil biraz kuruduktan sonra, ayrı olarak yapılmış burun eklenirdi. Aynısı, eğer varsa kulp için de geçerliydi ve bitmiş ürün fırına verilirdi¹⁴¹. Söz konusu durum kandil paradigmasında önemli bir değişiklik olarak dikkat çekmektedir.

Attika'da, köprü burunlu olmayan kandiller, MÖ 490'lara kadar köprü burunlu kandiller ile birlikte kullanılmaya devam etmiştir. Yeni tipler üretilirken üstü açık kandillerin varlığı da bilinmektedir. Doğu kökenli olduğu düşünülen bu tip kandillerin en erken örneklerine Symrna (Bayraklı) kazısında rastlanılmıştır¹⁴².

Köprü burunlu formlular Attika'ya, MÖ 7. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Ionia'dan ithal edilen kandillerle birlikte gelmiş Attika'lı üreticiler tarafından kolayca kabul edilmişlerdir¹⁴³. Fakat Suriye'de Atchana'dan ve yaklaşık MÖ 1600'lere kadar uzanan, büyük boyutlu taştan yapılmış köprü burunlu kandil ele geçmiştir¹⁴⁴. Bu form açık bir şekilde kopya edilerek Yunan yayılımının bir göstergesi olarak yeniden şekillendirilmiştir. Ardından Ionia örnekleri gibi, boru askılı kandiller ve kandil taşındığında kullanışlı bir tutuş noktası oluşturan Korinth kandilleri yakından takip edilmiştir¹⁴⁵. Bu dönemden itibaren Attika üretimi kandiller popüler olmaya başlamasına rağmen ithal kandillerin kullanımı devam etmiştir. Ayrıca Attika'da boru askılı kandillerin, köprü burunlu kandiller kadar tercih edilmediği de bilinmektedir.

Üstü açık kandillerdeki diskus bölümünün kademeli bir şekilde oluşmasını Korinth kandillerinde detaylı bir şekilde görebilmekteyiz¹⁴⁶. Kandilin kavisli omzu, ilk başta dökülmeleri önlemek için yapılmış, ortada yağ doldurma deliği bulunan diskusu oluşturmak üzere yavaş yavaş kapanmıştır. Bu, ışığın çektiği böceklerin içeri girmesini önlemeye yardımcı olduğu gibi kandil gözetimsizken farelerin yağ içmesini engellemiştir. Sıcak yağın gövdeden sızmasını önlemek için kandiller daldırılmış ve ince dilimli çömleklere benzer şekilde üretilmiş, demir oksitle yapılmış ince

¹⁴¹ Frezer, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 32.

¹⁴² Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 16.

¹⁴³ Donald Michael Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1975, 29.

¹⁴⁴ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 17.

¹⁴⁵ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, 29.

¹⁴⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 32, Fig. 14.

seyreltilmiş bir kil çözeltisi ile kaplanmıştır¹⁴⁷. İlk önce tamamen işlevsel olarak gözenekliliği azaltmak için kullanılan sır, daha sonraları sanatsal ve estetik kaygı ön planda tutularak tasarımsal bir zenginlik katması amacıyla kullanılmıştır¹⁴⁸.

Yunan dünyasının en parlak döneminin yaşandığı Klasik Dönemde, kültür ve sanat alanında en üstün örnekler ortaya çıkmış ve bu durum kaliteli örneklerin verildiği kandillere de yansımıştır. MÖ 5. yüzyılda yapılan ticari ilişkilerdeki hareket, bir önceki dönemin tersine batıdan doğuya, yani Attika'dan Doğu Ege'ye ve oradan da Levant ve diğer bölgelere olmuştur. Buradan ithal edilen çeşitli kandillerin orijinaline uygun kopyaları yapılmaya başlanmıştır¹⁴⁹. Doğu Ege'nin Attika'dan kandil ithal etmesinin yanı sıra, buradaki yerel atölyelerde ithal edilen kandillerin aslına uygun kopyaları da üretilmiştir¹⁵⁰. Bu dönem kandillerinde küresel gövde yaygın olarak kullanılmıştır. Bunun sonucunda da üst kısım iyice kapanmış, burun ise uca doğru daralarak yuvarlatılmıştır¹⁵¹.

MÖ 5. yüzyılın sonlarında ve MÖ 4. yüzyıl boyunca burunlar uzamaya, gövdeler derinleşmeye, gövdenin yan kenarlarıyla birleşip köşe yapan geniş omuzlar öne çıkmaya başlamıştır¹⁵². Burun kısımlarının 3-4 cm'e kadar uzadığı görülmektedir. Üzeri düzleştirilmiş bu burunlar kandil ile organik bir yapıya bürünmüştür¹⁵³. Bu dönemde oldukça yaygın görülen Attika formları, bir yüzyıldan daha uzun süre kullanılmış olup, örneklerine neredeyse MÖ 3. yüzyılın ortalarına kadar rastlanmaktadır¹⁵⁴.

Geç Klasik Dönem kandillerinde dik omuz ve keskin kenarların yerine yumuşak hatlar tercih edilmiştir. Gövdelerin masifliğinden dolayı, emniyetli zemin tutuşu için kaideler de kandilin yapısına uygun olarak oldukça kalın ve büyük üretilmiştir. Ayrıca kaidelerin hem düz hem de hafif içbükey formlu örnekleri bulunmaktadır¹⁵⁵.

¹⁴⁷ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 32.

¹⁴⁸ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 18.

¹⁴⁹ Kassab Tezgör ve Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, s. 56.

¹⁵⁰ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 61.

¹⁵¹ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 17.

¹⁵² Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 22.

¹⁵³ Deniz Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001, s. 8.

¹⁵⁴ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 22.

¹⁵⁵ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, s. 8.

MÖ 350 yıllarında Klasik Dönem kandillerinde bant kulp kullanılmaya başlanmıştır¹⁵⁶. Zamanla bu kandillerin omzunda delinmiş kulakçıklar görülmektedir. Bu kulakçıklar genellikle kandilin sol tarafında yer alır ve kandilin kullanılmadığı zamanlarda asılması amacıyla yapılmış olmalıdır. Bu özellik genellikle birçok kandilde tekrarlanmıştır. Bazen işlevsel olmakla birlikte çoğu kez delinmemiş, dekorasyon amacıyla aplike edilmiş ve MS 1. yüzyıla kadar kullanımda kalmış örneklerde mevcuttur¹⁵⁷.

Attika tipi, ortasında merkezi boru askı deliği bulunan kandiller, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında ve MÖ 3. yüzyılın ilk yarısında tekrar görülmektedir¹⁵⁸. Bu tip kandiller çark yapımı olup karşılıklı iki veya daha fazla buruna sahiptir. Üst kısmı kadar yüksek olmayan bir merkezi boruyla düzleştirilmiş küresel gövde yer almaktadır. Bu forma dâhil olan kandiller eğimli, iç bükey ağızlı, derin olukludur. Kimi örnekler derin dikey kenarlı, gövdesi yivli, hafif gövdeli, kısa ve kalın bir burun formuna sahiptir. Kandiller, yükseltilmiş bir taban üzerinde, içbükey ve kenarlarına yakın geniş bir oluk ile durmaktadır. Ele geçen örnekler ışığında bu tip kandillerin genel olarak sırlanmış oldukları tahmin edilmektedir.

Merkezinde boru askı deliği bulunan Klasik Dönem kandilleri, Howland¹⁵⁹ tarafından yapılan çalışmada Tip 26A olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada formun gelişimi detaylı bir şekilde izlenebilir. Bununla birlikte, Tip 26A'nın dikkatlice incelenmesi, tüm bu kandillerin birbirine zıt iki burunla veya eşit aralıklı birçok burunla eşit şekilde dengelendiğini göstermektedir¹⁶⁰. Bazı örneklerde ise aşınma izleriyle karşılaşmıştır. Boruların iç kısmındaki eşit denge ve aşınma belirtileri, aynı zamanda kandili yükseltmek veya bir masa kandili olarak değil, bir tür ilkel portatif zemin kandil oluşturmak için bir çubuğa sabitleme olasılığına da işaret etmektedir. Bu tip kandiller Geç Hellenistik ve erken Roma Dönemlerine ait ayrıntılı bronz ayaklı kandillerin prototipi olarak da kullanılmış olabilir¹⁶¹. MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyıl başında, Doğu Ege'de sıklıkla tercih edilmişlerdir. Yerel üretimi yapılan bu kandillerin

¹⁵⁶ Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 17.

¹⁵⁷ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 22.

¹⁵⁸ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 60, Pl. 18, Q 97, Q 98; Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 17.

¹⁵⁹ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, Pl. 40, Fig. 365-371.

¹⁶⁰ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, ss. 82-83.

¹⁶¹ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 83.

tüm Yunan dünyasında örneklerine rastlanmıştır. Günlük kullanım açısından oldukça elverişsiz bir yapıya sahip olmasına rağmen uzun bir süre kullanılmıştır¹⁶².

Seramik figür üretimi için kalıp kullanımı MÖ 5. yüzyılın başlarından beri tercih edilmesine rağmen, bu yöntemle kandil üretimi MÖ 3. yüzyılın başlarına kadar kullanılmamıştır¹⁶³. Hellenistik Dönemin başlaması ile birlikte kalıp yapımı kandiller üretilmiştir. Hem çark yapımı hem de kalıp yapımı kandillerin aynı anda üretilmesinin ardından, kandil ithalatı ve ihracatında hareketlilik yaşanmıştır. Uzun bir süre çark ve kalıp yapımı kandiller birlikte kullanılmıştır. Her iki tekniğin kullanılması, kalıpların artması, üreticilerin el becerilerini geliştirmesi ve seri üretimin başlaması ile birlikte yeni formların ortaya çıkması ve artış göstermesi, bu döneme iz bırakan olayların başında gelmektedir.

Hellenistik Dönemde kalıpla yapılan hayvan figürlü, insan başlı birçok kandil Akdeniz bölgesinin çeşitli merkezlerine yayılmıştır¹⁶⁴. Kıbrıs'tan kalıplanmış bir kandil oldukça erkendir ve MÖ 3. yüzyılın sonlarına doğru kabartma figür süslemesinin teknik olarak mümkün olmaya başlamasıyla birlikte bu tekniğin hızlı bir şekilde kullanılmaya başladığını göstermektedir¹⁶⁵.

Broneer¹⁶⁶ Hellenistik Döneme ait Korinth kandilleri üzerine detaylı bir inceleme yapmış ve bu dönem kandillerini çark yapımı ve kalıp yapımı olmak üzere iki ana grupta incelemiştir.

Kenarları oluklu, yüksek tabanlı ve geniş yassı ağızlı derin bir kap şeklinde olan, kili sert, kırmızımsı kahverengi renkli, bazı ince mika parçacıkları içeren, içi siyah boyanmış, dışı ise kil ile aynı renkte olan kandiller, Yunan ve Hellenistik kandilleri arasındaki geçiş dönemine aittir. Bu iki dönemin kandilleri arasındaki temel fark, Yunan kandillerinin üstünün açık, Hellenistik Dönem kandillerinin kapalı olmasıdır¹⁶⁷.

MÖ 3. yüzyıl ile MÖ 2. yüzyılın başında görülen kandiller, bundan bir asır önceki çark yapımı kandillerin devamı niteliğindedir. Attika bu dönemde de kendine özgü

¹⁶² Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 23.

¹⁶³ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis* s. 10.

¹⁶⁴ Sedef Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, s. 11.

¹⁶⁵ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 18.

¹⁶⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, ss. 47-70. Pl. III-VI.

¹⁶⁷ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 47.

ürettiği kandillerle ihracat merkezi olmaya devam etmiştir. Bazı kentler, bunların aslına uygun kopyalarını üretmişlerdir¹⁶⁸.

MÖ 3. yüzyıl kandillerinin en tipik özelliği; üst kısmın kapanarak burnun uzamasıdır. Burun dairevi veya kesik, gövde çift konik veya iki ucu basık küre formundadır. Kulp ve burun kısmı, genellikle çarkta şekillendirilerek gövdeye sonradan applike edilmektedir¹⁶⁹.

Hellenistik Dönemde Knidos Tipi, Efes Tipi ve Delphini Form Tipi olmak üzere üç ana merkezli kandiller üretilmiştir.

Hellenistik Dönem üretimi gri renkli kandiller ve Roma Dönemi üretimi kırmızı-kahverengi kandiller¹⁷⁰, Knidos'ta çok sayıda bulunduğu için Knidos Tipi olarak literatüre geçmiştir. Kentte yüzlerce kandil, adak sunu kabı olarak kullanılmış ve burada üretilmiştir¹⁷¹. Ayrıca son yapılan araştırmalarda Knidos'da bu kandillerin üretildiği iki atölyenin bulunmuş olması bu durumu kanıtlar niteliktedir¹⁷². Hem çark yapımı hem de kalıp yapımı üretilen kandiller, metal prototiplerin taklitleri olarak ortaya çıkmıştır¹⁷³. İki aşamalı fırınlama tekniği kullanılarak oksidasyon azaltılmış, bunun sonucunda da bu dönem Knidos üretimi kandillerde çoğunlukla donuk gri renk oluşarak gri üretim elde edilmiştir¹⁷⁴.

Howland¹⁷⁵ Knidos tipi çark yapımı kandillerin her zaman yükseltilmiş bir kaideye sahip olduğunu, Tip 29A ve Tip 29B'ye benzeyen çift dış bükey bir gövde formu gösterdiğini ifade etmektedir.

Çark yapımı Knidos kandillerinin burun kısmı elde veya kalıpta şekillendirilerek hamur yaşken gövdeye applike edilirken, kalıp yapımı dejenere Knidos tipi kandillerinin burunları gövde ile tektoniktir¹⁷⁶. Dekoratif amaçlı olarak kulp, çift bant şeklindedir. Dekoratif bezemeler gövdenin yapımı bittikten sonra omuza applike edilmektedir. Bu forma ait örnekler Delos, Priene, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta çok

¹⁶⁸ Kassab Tezgör ve Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, s. 71.

¹⁶⁹ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 17.

¹⁷⁰ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, s. 10.

¹⁷¹ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 18.

¹⁷² Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 25.

¹⁷³ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 126.

¹⁷⁴ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, s. 10.

¹⁷⁵ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 126.

¹⁷⁶ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, s. 11.

sayıda bulunmuştur¹⁷⁷. Örneğin Rhodos, çift konik gövdeli ve iç bükey omuzlu bir kandil tipinin taklidini üreterek, geniş ölçüde ihraç etmiştir¹⁷⁸.

MÖ 2. yüzyılda yaygın görülen diğer bir tip Efes tipidir ve iki temel form ile karşımıza çıkmaktadır. Çift konik profilli, kalıplama yerleri keskin, ince, uzun, üzeri düz, ok ucu biçiminde burunlu kandiller, bu grubun Anadolu'da üretilmiş ilk örnekleridir. Daha sonra aynı formda ancak yuvarlak uçlu, düz tablalı buruna sahip olanlar üretilmiştir¹⁷⁹. Birçok varyasyonu olan bu tip, karakteristik özellikler sergilemektedir. Gri hamurlu ve siyah metalik boyalı olmaları başlıca özellikler arasında sayılmaktadır. Dışa dönük (konveks) şeklinde gövde, dairevi veya üçgen şeklinde olmak üzere 2 farklı burun görülmektedir¹⁸⁰. Efes tipinin diskusunu çevreleyen çanak görünümündeki bölümleri, iyi pişmiş, sert, gözeneksiz ve katkı maddesi bulunmayan hamur yapısı, tipin belirleyici diğer özellikleri arasındadır¹⁸¹.

Hellenistik Dönemde görülen üçüncü tip Delphiniform (yunus balığı) tipidir. Yanlarında yer alan balık süzgeci şeklindeki çıkıntılardan ve kabaca balık kuyruğu şeklindeki burun kısmından dolayı bu ismi almıştır. MÖ 1. yüzyılda kullanılan bu tip kandiller; içe dönük (konkav) olup, düz dipli, merkeze bağlı sığ burunlu, küçük üstü yivli halka kulplu ve çoğunlukla siyah hamurdan yapılmış olmaları belirgin özellikleri arasındadır¹⁸². Bu tip kandiller genellikle Kuzey Afrika'da ele geçmiş olmalarına rağmen İtalyadan ithal edilmişlerdir. Bazılarının altında, genellikle tek harf veya bir monogram şeklinde çömlekçi pulları vardır¹⁸³.

Sicilya müzelerinde Delphiniform tipinde çok sayıda kandil bulunmaktadır. Bazıları keskin gövdelere sahip düz; bazıları ise bitkisel veya geometrik bezemeli Cosa kandillerine benzemektedir. Fakat diğerleri daha karmaşık tasarımlara sahiptir. Delphiniform kandillerinin bir üretim merkezi de Morgantina'dır. Üzüm kabartmalı bir kalıbın (ve birçok kandilin) üst yarısı Morgantina'da bulunmuştur. Delos'ta

¹⁷⁷ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 18.

¹⁷⁸ Kassab Tezgör ve Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, s. 71.

¹⁷⁹ Gamze Günay Tuluk, *İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996, s. 49.

¹⁸⁰ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 18.

¹⁸¹ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 19.

¹⁸² Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 18.

¹⁸³ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 22.

bulunan bu türden birkaç kandil, MÖ 2. yüzyılın birinci çeyreğinden MÖ 1. yüzyılın ilk çeyreğine kadar tarihlenmektedir¹⁸⁴.

Cosa Delphiniform kandillerinin kili koyu gridir. Bu kandiller iki kez fırınlanmıştır. Bir kez okside edici koşullarda ve sonra tekrar indirgeyici bir atmosferde ateşe verilmiştir. Yağ haznesinin üst ve alt yarıları sıg olup kesik konik formdadır. Alt ve üst kısımlar birbirlerine keskin bir açıyla birleştirilmiştir. Burun uzun ve incedir. Küçük diskusun üstündeki bir düzlemde yatay bir kanal bulunmaktadır. Fakat birkaç kandilde üst kısım hafifçe buruna doğru eğimlidir. Hepsinde merkezi bir doldurma deliği vardır. Kandillerin çoğunda düşük disk kaidesi yer alırken, birkaç tanesinde halka taban dikkat çekmektedir¹⁸⁵.

Roma Cumhuriyet Dönemi'nin son zamanlarında İtalyan üretimli birçok kandil ortaya çıkmıştır. Burada üretilen en eski kandillerden bazıları Roma'daki Esquiline Tepesi nekropollerinde bulunmuştur¹⁸⁶. Bu kandiller sıradan Roma türlerinden oldukça farklı özellikler göstermektedir¹⁸⁷. MÖ 1. yüzyılın sonları ve MS 1. yüzyılın başlarında İtalyan üretimli kandiller Antik Dönem pazarlarında yoğun bir ilgi görmüş ve çeşitli kentlere ihraç edilerek kopyaları üretilmiştir¹⁸⁸. İtalya, Galya, Almanya, İngiltere, İspanya, Kuzey Afrika, Sicilya, Yunanistan, Mısır, Kıbrıs ve Anadolu'nun her yerinde Roma Dönemi kandilleriyle bol miktarda karşılaşmak mümkündür¹⁸⁹. Bu kandillerin çoğunluğunun burun uçları üçgen ya da yuvarlak formdadır. Burun yanlarında volütlerin olduğu bu örnekler, iki ya da çok burunlu olarak üretilmişlerdir. Bezemelerin çeşitlendiği kandillerin üzerinde kabartmalar da görülmeye başlamıştır. Ancak kandillerin biçim ve teknikleri kabadır¹⁹⁰. Çok burunlu kandillerin, genellikle Tanrıça Serapis'e adandığı gibi, halk tarafından "Heliosarapis" olarak adlandırıldığına dair bazı kanıtlar vardır¹⁹¹. Kulpların üzerinde genelde hilal, yaprak veya kabartma yaprak bezemesi yer almaktadır. MS 1. yüzyılın ortalarında yeni tipler ortaya çıkmıştır.

¹⁸⁴ Cleo Rickman Fitch and Norma Wynick Goldman, *Cosa: The Lamps*, University of Michigan Press for the American Academy in Rome, Vol. 39, 1994, s. 47.

¹⁸⁵ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 47: Delphiniform tipi kandiller için bkz. Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 48. Fig. 13-18.

¹⁸⁶ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 36.

¹⁸⁷ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, ss. 393-394.

¹⁸⁸ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 18.

¹⁸⁹ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, s. 394.

¹⁹⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 22.

¹⁹¹ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 38.

Oldukça ilgi gören bu formlar genelde basık ve yayvan şekillidir. Bu tip kandillerin çoğu üzerinde usta ismi yer almaktadır¹⁹².

Kuzey İtalya’da MS 1. yüzyılın ortalarında, kaynaklarda “Factory Lamps” olarak geçen, “Fabrika Kandilleri” üretilmiştir. Bu kandiller İtalya’nın kuzeybatısındaki pazarlarda binlerce üretilirken, imparatorluğun doğusu ve güneyinde fazla ilgi görmemiştir¹⁹³. Zaman içerisinde formların bozulduğu bilinmektedir. Fransa, Almanya ve İngiltere’de kalitesiz örnekler bulunmuştur¹⁹⁴. Özellikle Augustus Dönemi bu tip kandillerin Attika’dan ithal edildiği tek dönem olarak bilinmektedir. Fakat MS 1. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Attika’dan ithalatta büyük bir azalma olmuştur¹⁹⁵. Bu kandiller bronz kandillerin, terrakotta örnekleridir. Ancak zamanla ekonomik ve politik nedenler piyasaları etkilemiş olup İtalyan baskısının kısa ömürlü olmasını sağlamıştır¹⁹⁶. Dekoratif kabartmalı ürünler, en iyi şekilde, şimdiye kadar üretilen en iyi kalıp yapımı kandiller arasındadır. Bu MS 1. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir ve şekiller sonradan bazı fabrikalarda MS 2. yüzyıla kadar devam etmiştir¹⁹⁷. Bu kandiller süsleme ve bezeme özellikleriyle Antik Dönem agoralarında sıklıkla kullanılmıştır.

Korinth ve Attika’lı kandil ustaları en nitelikli eserlerini Roma Döneminde üretmiştir¹⁹⁸. Bununla birlikte, Korinth kandil üreticileri, eski Korinth ya da ithal kandilleri, kendi kalıpları için model olarak kullanmayı tercih ettiklerinden çağdaşları kadar yaratıcılığı yakalayamamıştır. Ayrıca Korinthli üreticiler kandilleri kalıptan çıkardıktan sonra nadiren dekoratif süslemeler yapıp imzalarını bırakmıştır. Başka bir deyişle, Geç Roma Korinth kandillerinin çoğunluğu basit olan, eskimiş ve diğer kentlerin kopyaları olarak görülmüştür¹⁹⁹.

MS 3. yüzyılda yağ fiyatlarındaki artış ile birlikte İtalya’nın kuzeybatı kentlerinde çok az kandil üretimi yapılmıştır. Fakat Yunanistan, Anadolu, Levant ve Kuzey

¹⁹² Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi’nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 18.

¹⁹³ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, ss. 19-20.

¹⁹⁴ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, ss. 11-12.

¹⁹⁵ Judith Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Published by: American School of Classical Studies at Athens, New Jersey 1961, s. 4.

¹⁹⁶ Yılmaz, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, s. 23.

¹⁹⁷ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 19.

¹⁹⁸ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 22.

¹⁹⁹ Karen S. Garnett, “Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps”, *HESPERIA*, Vol. 44, No. 2, 1975, s. 179.

Afrika'da yoğunluk devam ederken²⁰⁰, MS 3.-4. yüzyıllarda Mısır'da kurbağa formlu kandiller üretilmiştir. Bu tip kandillerin üst kısmında genellikle kurbağa kabartması bulunmaktadır. Palmiye yaprakları ve rozetlerde yine bu kandillerde görülen bezemeler olarak dikkat çekmektedir²⁰¹. Fakat ele geçen bu tip kandillerin genelinde kurbağa figürü parçalanmış ve hayvanın sadece ayak izlerinin olduğu bölüm sağlam kalmıştır.

MS 4. yüzyılda Kuzey Afrika kökenli kandiller üretilmeye başlanmış ve MS 5.-6. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılmıştır. Kuzey Afrika merkezlerinin özellikle Kartaca üretimli kandillerin popülerliği bu dönemle birlikte artmıştır²⁰². Afrika kandilleri üzerinde sıklıkla Hristiyanlık betimleri; hristogramlar, monogramlar, azizler ve incil sahneleri kullanılmıştır. Tip çok çekicidir ve genellikle tuğla kırmızısı kildedir. Afrika kandillerinin ilk olarak Kyrenaika'da geliştiği ifade edilmiştir. Kuzey Afrika ve Yunanistan'da da bu tip kandillerin yaygın olarak tercih edildiği dikkati çekmektedir²⁰³. MS 5. ve 6. yüzyıllarda Batı Anadolu'da, büyük kısmı başta Efes olmak üzere, Smyrna, Milet ve Sardes'te üretilmiş kaliteli kandiller ortaya çıkmıştır. Bunlar üzerinde de Hristiyanlık ikonografisi sıklıkla tercih edilmiştir²⁰⁴.

MS 4. - 7. yüzyılları arasına tarihlendirilen Batı Anadolu'da büyük kısmı astarlı, kaliteli işçiliğe sahip kandiller ortaya çıkmıştır. Bitkisel, mitolojik figürlü sahnelerin çoğunlukta olduğu bu kandillerin üretiminde Kibyra, Aphrodisias, Efes, Milet ve Sardes gibi kandil üretiminde önemli bir noktaya sahip kentler başı çekmektedir²⁰⁵. Geç Roma Korinthli kandil üreticileri diğer şehirlerde üretilen kandil tiplerini taklit etmede yalnız değillerdi. MS 5. yüzyılın Attik kandil üreticileri, Yunan anakara kandil tarzının daha az popüler hale geldiği, Kuzey Afrika ve Anadolu üretimli kandil piyasasının daha kazançlı olduğu dönemde diğer merkezlerin ürünlerinin stilize edilmiş taklitlerini özgürce tasarlamışlardır. İlk başta başka bir yerde üretilmiş olan çok sayıda değiştirilmemiş mekanik kopya tarafından gönderilen hayal gücü

²⁰⁰ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 20.

²⁰¹ Öztürk, *Kyzikos Kandilleri*, s. 27.

²⁰² Gürol Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1995, s. 5.

²⁰³ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, ss. 20-21.

²⁰⁴ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, s. 12.

²⁰⁵ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 23.

eksikliğinin tümü, belki de Geç Roma Korinth kandil endüstrisinin en dikkat çekici yönü olmuştur²⁰⁶.

Hristiyanlık inancıyla birlikte figüratif bezemenin yerini dekoratif bezeme ve haç motifleri almıştır. Bizans Döneminde kalıp yapımı bozulmaya ve yavaş yavaş terk edilmeye başlamıştır. Bu dönemde kısmen çark tekniğinde yapılan kandiller üretilmiştir. MS 8. yüzyıldan sonra kandiller iyice azalmış ve yapımı keşfedilen mumlar, kandillerin yerini almıştır²⁰⁷.

Kandil kullanımı, mumun yaygınlaşmasıyla birlikte azalma göstermiştir. MS 861 yılından sonra, kilise belgelerinde, terrakotta kandillerden çok, cam kandillerden bahsedilmektedir. “*Kandelai*”, “*Photagogoï*”, “*Kaniskia*”, “*Kaniskion*”, “*Thryallides*”, “*Krateres*” ve “*Kathistai Kandelai*” gibi farklı isimler kullanılmıştır²⁰⁸. Yazıtlara göre “*Kaniskia*” ve “*Kaniskion*” muhtemelen sepet formu kandilleri, “*Kathistai Kandelai*” ise ayaklı kandilleri ifade etmektedir²⁰⁹.

Anadolu’da, Anadolu Türk-İslam sanatında aydınlatma aracı olarak kandiller büyük bir yer tutmaktadır. Ünlü İznik seramiklerinde ve hat sanatında da kandillerin izlerini görmek mümkündür²¹⁰. Bu dönem kandillerinin şeklinin değiştiği vazo formunda işlendiği bilinmektedir. Formun büyüme nedeni, Cami gibi büyük ibadethanelerin aydınlatılmasında yeterli ışığın sağlanması olarak gösterilebilir.

Kandiller ilk kullanıldıkları andan, son kullanıldıkları ana kadar hem şekil hem de dekorasyon açısından zamanın modasına, o zamanlarda dolaşan hayali repertuarlara ya da siyasi değişimlere bağlı olarak artış ve azalış göstermekle birlikte insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda gündelik yaşamın her anında özellikle gün ışığının olmadığı zamanlarda vazgeçilmez objeler olarak dikkat çekmiştir. Antik Dönem ticaret ağının sürekli gelişmesiyle birlikte hiç kuşkusuz ki bu objeler üretim merkezlerinden komşu ülkeler dışındaki bölgelere yayılmanın itici güçlerinden birisi olarak ön planda tutulmuştur.

²⁰⁶ Garnett, “Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps”, ss. 179-180.

²⁰⁷ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi’ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, s. 4.

²⁰⁸ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, s. 26.

²⁰⁹ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, s. 18.

²¹⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 23.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KANDİL ÜRETİM TEKNİKLERİ

Antik Dönem kandil üreticileri 3 farklı yapım tekniği kullanmıştır. Bunlar elle şekillendirme, çark ve kalıp ile üretimdir. Terrakotta kandillerin üretiminde ilk kullanılan materyal, şekillendirilebilen kildir. Kandil üreticisi doğal kilin özelliklerini değiştirmek istediği zaman hamura ek katkılarda bulunduğu bilinmektedir. Bu şekilde el, çark veya kalıpla istenilen form üretilmiştir. Ardından firnisleme işlemi, daha sonra fırınlama yapılmıştır. Kandilin rengi ve dokusu; kilin kimyasal bileşimine, sıcaklığın uzunluğuna, kısılalığına ve sıcaklık süresi ile fırınlama sürecinde izin verilen oksijen miktarına bağılıdır.

Üretimde kullanılan kil yapısının incelenmesiyle farklı kandil yöntem ve tekniklerinin analizleri yapılabilmektedir. Bu aynı atölyelerde veya aynı yerel geleneklerde yapılmış kandilleri, bölgelere göre gruplandırmamızı ve tipolojilerini oluşturmamızı sağlamaktadır. Fırın veya atölye kazılmışsa ya da kil, kimyasal ve jeolojik olarak ayırt edici ise, belirli kil yapılarını bilinen kaynaklara bağlamak genellikle mümkün olmuştur. Bu nedenle, yerel ve ithal ürünler ayırt edilebilmektedir. Ticaret yapıları yeniden yapılandırılabilen ve üreticilerin yaptığı farklı estetik ve teknik yöntemler tartışılabilir.

4.1. El ile Üretim

El üretimi, çark ve kalıp yapımı kandillere göre oldukça kaba bir form göstermektedir²¹¹. Diğer iki teknikte yapılan kandillere oranla yaygınlık oranı fazla değildir. Bunun nedeni olarak çark ve kalıp yapımı kandillerin daha kolay üretilmesi gösterilebilir. İşlevsellik ön planda tutularak tamamen kullanıma yönelik üretildikleri için nitelik ve tasarım açısından yetersizdirler. İlk örnekler çanak biçimli, diskus bölümü olmayan ve üst kısmı tamamen açık olarak üretilmiştir. Zamanla fitilin yağ içerisinde düzgün durabilmesi ve ışığın kontrol altında tutulabilmesi için kandilin bir bölümüne iki taraflı bastırılarak destek yeri oluşturulmuştur. Zamanla bu yuva özensiz bir burun formuna dönüşmüştür. Ayrıca bu teknikte kulpsuz kandillerin dışında, kulplu örneklerin üretimi de bilinmektedir.

²¹¹ Elle şekillendirilen kandiller örnekleri için bkz. Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, Pl. 20, Q108, Q109, Pl. 22, Q116.

Tel Taaannek'te İlk Tunç ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen 2 adet kandil, Karakoç tümülüsünde MÖ 4. yüzyıl veya biraz daha geç döneme tarihlendirilen 1 adet kandil, Gordion kazılarında MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen 2 adet kandil²¹² ile Sparta Akropolisine yakın bir mezarda MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilen 1 adet kandil²¹³ bu teknikte üretilen kandillere örnek olarak gösterilebilir. Bu örneklerin dışında Kartaca'da bulunmuş MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilen²¹⁴ iki taraflı katlanarak rulo şekli verilmiş kandil, bu teknikte üretilen örnekler arasında türüne az rastlanılan formu ile dikkat çekmektedir.

Elle şekillendirilen kandiller, gözenekli yapısı ve firnissiz dış düzeyine rağmen o zamanda aydınlatma görevini yerine getirmiştir²¹⁵. Attika'da sığ kâse formlu elle şekillendirilen kandiller, MÖ 7. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu kandillerin Suriye ve Filistin'den gelen diğer kültürel gelişmelerle birlikte ele alınmış olması muhtemeldir. MÖ 11.-8. yüzyıllar arasında doğuda yaygın olan bu kandil tipi, Attika'da MÖ 7. yüzyılda kullanılan bu ilk örneklerle karşılaştırıldığında, hipotez daha güçlü görünmektedir. Attika'da üretilen kandiller küçük değişiklikler dışında form olarak Suriye ve Filistin örneklerine benzemektedir²¹⁶. Fakat agora kandillerinin hiçbiri ithal bir örnek gibi görünmemektedir. Doğu kandilleriyle kesin bir paralellik yoktur. Çünkü bu yerel kandillerin kulpları vardır. Aynı zamanda kaba protoattik pişirme kapları ve sürahilerde de yaygın olarak kullanılan yerel Attika kilinden sırsız ve dekorasyonsuz üretilmişlerdir²¹⁷.

El ile üretilen kandiller, tüm kandillerin prototipi olan basit formül kullanılarak yapılmıştır. Bunlar; kâse, yakıt ve fitildir. Roma Döneminde ve Orta Çağ'a geldiğinde el ile şekillendirilen kandillerin kullanımı hala devam etmektedir. Bu açık kâse formundaki ilk primitif örneklerin model olarak uzun bir dönem boyunca kullanılmış olması, tarihin en uzun ömürlü kandil tekniğinden vazgeçilmediğini göstermektedir. Kurgu ve şematik bakımdan çok yeterli bir seviyede olmasalar dahi söz konusu tablo göz önünde bulundurulduğunda, uzun bir zaman diliminde güncelliklerini ve popülerliklerini korudukları göz ardı edilemeyecek bir derecededir.

²¹² Kassab Tezgör ve Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, ss. 23-24.

²¹³ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 13.

²¹⁴ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, ss. 30-31.

²¹⁵ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 27.

²¹⁶ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 7.

²¹⁷ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 7.

4.2. Çark ile Üretim

Çark, yatay olarak dönen, daire şeklinde bir tablası bulunan ve bu tablaya bir mille bağlı, hareketi sağlayan, daha küçük bir tabladan oluşan düzenek olarak tanımlanmaktadır²¹⁸. Çarkta üretim tekniği Orta Tunç Döneminden itibaren görülmektedir. MÖ 6. yüzyıla gelindiğinde çarkla kandil üretimi yaygınlaşmaya başlamıştır²¹⁹. Bu teknikte hamur deri sertliğindeyken elle düzeltilmiştir. Hazırlanmış olan kandilin gövdesi döner çarkın üzerinde ters şekilde yerleştirildikten sonra istenilen kaide, ek hamur ve ahşap ya da metal bir alet yardımıyla şekillendirilmiştir²²⁰. Kandil gövdesi çarkta biçimlendirildikten sonra burun ve kulp ayrıca elde veya kalıpta şekillendirilerek kandil gövdesine apliance edilmektedir. Burun yapımında iki farklı yöntem tercih edilmiştir. Bunlardan birincisinde; kandil gövdesinin yanına bir delik açılmakta ve bir tarafı açık boru şeklindeki burun bu kısma yerleştirilmektedir. İkinci yöntemde, burun işlevi görececek kil doğrudan doğruya gövdeye eklenmektedir. Muhtemelen metal bir alet yardımıyla fitil deliği ile gövde aynı anda delinmiştir²²¹. Bununla birlikte istenildiği takdirde kandile kulp, başparmak tutamağı da eklenmiştir. Tutamaklarda yer alan deliğin, kandilin fitilini düzeltmek için kullanılan küçük metal aletlerin konulması amacıyla veya kandilin asılmasında kullanıldığı görüşü yaygındır²²².

Kandilin çark üzerinde üretildiği, kaidesinde yer alan ve kandil gövdesinin çarktan alınırken, bir ip veya tel yardımıyla kesilmesinden oluşan yay izlerinden anlaşılmaktadır²²³. Bu teknikte üretilen sığ kâse formu kandiller, tabak benzeri bir kâsenin yanlardan içe doğru hafifçe katlanarak sıkıştırılması ile biçimlendirilmiştir²²⁴.

Çarkta yapılan kandiller genellikle derin hazneli ve süssüz olarak üretilmiştir. Üzerine kabartma yapılan örneklerde ise baskı tekniği uygulanmıştır. MÖ 6.-3. yüzyıllar arasında yapılan bu kandiller arasında, kaidesinde yapımcısının imzasını taşıyan örneklerle de karşılaşılmiştir²²⁵.

²¹⁸ Cevat Başaran, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar Yayınevi, Erzurum 1998, ss. 150-151.

²¹⁹ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, s. 5.

²²⁰ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 11.

²²¹ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, s. 14.

²²² Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 12.

²²³ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, s. 13.

²²⁴ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 13.

²²⁵ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 24.

İlk örneklerin tamamen ihtiyaca yönelik olması, o dönemde henüz diskus bölümünün keşfedilmemesi, formların kaba ve özensiz üretilmesi, çarkta kandil üretim tekniğinin başlıca bilinenleri arasındadır. MÖ 6. yüzyıldan MÖ 3. yüzyıla kadar geçen süre zarfında yoğun bir şekilde üretilen çark yapımı kandiller, form açısından gelişme göstermiştir. Zaman içerisinde üretimin artmasıyla birlikte teknik açıdan yaşanan gelişmeler olumlu karşılanmıştır. Üst kısmı tamamen açık olan kandiller, daha sonra Roma Dönemi kandillerinin karakteristik özelliklerini sergileyecek olan omuz ve diskus bağlantısının kademeli bir şekilde oluşmaya başlamasıyla dikkat çekmiştir. Özellikle diskus bölümünün merkeze doğru kapanmasının ardından kullanıma yönelik işlevsellik ve tasarım estetiği, bu teknik kullanılarak üretilen kandillerin belirgin gelişimini sürdürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

4.3. Kalıp ile Üretim

Üçüncü ve son teknik kalıp ile üretimdir. Yunanistan'da MÖ 6. yüzyılın ortalarında terrakotta objeler için kalıplama tekniği kullanılmış olmasına rağmen, MÖ 3. yüzyılın başlarına kadar bu yöntem kandiller için tercih edilmemiştir²²⁶. Hellenistik Dönemle birlikte en yaygın kullanılan kandil yapım tekniği kalıpta üretimdir. Kalıpta üretilen kandillerin yaygınlaşmaya başlamasına rağmen çarkta üretim de devam etmiştir. Kalıpta üretilen ilk kandiller çark ile şekillendirilen çağdaşlarıyla benzerlik sergilemektedir²²⁷.

MÖ 3. yüzyılda ilk kez insan başı şeklinde kandiller üretilmeye başlanmıştır. Terrakotta figürinlerin üretilmesinde uzun bir süre kalıp tekniği kullanıldığı halde MÖ 3. yüzyılın ilk yıllarından önce kandiller için kalıp kullanılmaması, süsleme ile ilgili çeşitlilik ve kalıp yapımı kandillerin seri üretimdeki yararlı fonksiyonlarının kandil üreticileri tarafından geç fark edilmesinden kaynaklanmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir²²⁸.

Kalıpla kandil üretiminde ilk önce *Patris* adı verilen ve pozitif olarak hazırlanan bir kalıbın alınabileceği model, tam bir kandil formunda el ile kilden veya bir ağaçtan oyularak oldukça sağlam bir formda üretilmiştir. Bu kalıplar bazen metal kandillerden

²²⁶ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 13.

²²⁷ Yılmaz, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, s. 25.

²²⁸ Tuluk, *İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*, ss. 13-14.

model alınmış olsa da çoğunlukla bağımsız olarak üretilmiştir²²⁹. Eğer kil, *Patris* ise yüksek ateşte fırınlanmıştır²³⁰. *Matris* ise kandilin alt ve üst kısmını oluşturacak şekilde negatif olarak hazırlanmış terrakotta veya alçıdan yapılmış bir kalıptır²³¹ (**Res. 10**). Fakat bazı bölgelerde kireçtaşı kalıplar bulunmuştur. Bu durum matrisin bir patris olmadan doğrudan yumuşak taşa oyulabileceğini göstermektedir²³².

Kalıp olarak balmumu kalıpların kullanıldığı bilinmektedir. Kandilin keskin tanımını ve daha ince ayrıntılarını elde etmek için balmumu kalıpların kullanılması mümkündür. Fakat dayanıklılığı olmadığı için söz konusu kalıplar sadece bir veya iki kez kullanılabilmıştır²³³. Roma Döneminde ise kil yerine alçı kalıplar tercih edilmiştir. Fakat alçıdan yapılmış kalıplar çok dayanıklı olmadıkları için uzun bir süre kullanılamamıştır. Bunun nedeni olarak alçı matrislerin yapılmasının daha kolay fakat daha kırılgan olmasıdır. Yumuşak bir doku gösteren alçı kalıpların yüzeyleri kolayca çizilebilmekte ve tekrarlanan kullanımla birlikte bezeme detaylarında aşınma meydana gelebilmekteydi. Ayrıca alçı kalıplar fırınlanmamış, kurumaya bırakıldıktan sonra kullanıma hazır hale getirilmiştir. Alçı kalıpların üretiminin kolay olması fakat kil kalıpların figürleri daha iyi koruması ve kopya sayısının alçı kalıplara göre daha fazla olması, iki kalıp arasındaki en önemli farklar olarak dikkat çekmektedir.

Bir *Patris*'ten çok sayıda *Matris* elde edilebilmekteydi²³⁴. Ustanın matrislerini kendi matrisinden yapabildiği veya matrislerini başka bir çömlekçiden veya dükkândan alabildiği bilinmektedir. Ayrıca tasarımını kendi seçmiş olmasına rağmen herhangi bir kandilden matrisler yapılan korsan kandiller vardır. Böyle bir kandilin doldurma ve fitil deliklerinin kil ile kapatılmasıyla bir patris haline getirilen örneklerle karşılaşmıştır. Bu tür kopyalama oldukça yaygındır²³⁵.

²²⁹ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 167; Kandil modeli için bkz. Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, Pl. 20, Q105.

²³⁰ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 13.

²³¹ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, ss. 13-14.

²³² Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 45.

²³³ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 18.

²³⁴ Wolfgang Radt, "Lampen und Beleuchtung in der Antike," *Antike Welt*, Vol. 17, No. 1, 1986, s. 47; Kil kalıp örnekleri için bkz. Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, Pl. 49, Fig. 650, 651, 653, 654, 656, s. 167; Alçı kalıptan yapılmış kandil ve kalıplamadan oluşan hava kabarcıkları için bkz. Radt, *Lampen und Beleuchtung in der Antike*, Abb. 11, s. 45; Robert Freyer, *Roman Lamps from the Cemeteries of Gerulata*, (Unpublished Master's Thesis), Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta Ústav pro klasickou archeologii, Praha 2012, Fig. 8, s. 102.

²³⁵ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, ss. 45-46.

Patris, matris ve kandiller küçük boyutlu oldukları için kolay taşınabilmekteydi. Bu kolaylık aynı tiplerin geniş ölçüde yayılmasını ve özellikle gelişen yerel endüstrilerin yerel ihtiyaçları karşıladığı kentlerde, orijinal çömlekçinin imzasının veya damgasının çoğalmasına katkıda bulunmuştur²³⁶.

Kalıpla kandil üretiminde iki farklı yöntem uygulanmıştır. Hamur haline getirilmiş kil, ıslakken kalıplara elle yayıldıktan sonra bu iki kalıp birleştirilmiş ve kuruması beklenmiştir. Biraz kurduktan sonra çıkarması kolay olduğundan, kuruyup hafifçe büzülmesi sağlanmıştır²³⁷. Yeterli kuruma sağlandıktan sonra kalıptan çıkarılan kandilin yağ, askı, fitil ve havalandırma delikleri delici aletler yardımıyla açılmıştır²³⁸. Daha sonra eksik ya da fazlalık olan yerleri gerekli aletler yardımıyla düzeltilerek son haline getirilmiştir. Bazı kandiller üzerinde bu tarz temizleme ve parmak izlerini görmek mümkündür. İç kısımdaki parmak izleri birtakım ipuçları vermektedir. Kandilin hem yapım tekniği hakkında hem de bezeme dekorasyonunun olduğu yerlerde ne kadar kil müdahalesinde bulunulduğuna işaret etmektedir. Matris üzerinde bezemenin olduğu yerlerde kilin azlık ve çokluk durumuna göre kandil üreticisi, krem kıvamına getirdiği kil ile kandil üzerindeki son rötuşlarını tamamlamıştır.

Kandilin kurumadan fırınlanması halinde, hızlı nem kaybeden hamurun, hızla küçülebileceği ve sonunda da çatlayabileceği ihtimali vardır. Yüzeyde çatlakların oluşması, az katkılı hamurun hızlı kuruması ya da yüzeyine yapılan işlemler sırasında kurumuş kandilin fazla nemlendirilmesinden sonra, yeniden kuruma sırasında hamurun yüzeyinin kendini çekmesiyle oluşurdu²³⁹.

İkinci olası, ancak daha az muhtemel olan yöntemde kandile ait alt ve üst kısımların iki ayrı kalıpta kuruması sağlanmıştır. Ayrı kalıplardan çıkarılan kısımların gerekli bölümlerinin delikleri açılarak yeterince kurduğunda parçalar birbirine bağlanmıştır. Kandilin biçimlendirilmesindeki son aşamada bu özellik kandil ile kalıpta oluşturulmamışsa, kulp kısmı eklenerek fırınlama işlemi gerçekleştirilmiştir²⁴⁰.

Roma Cumhuriyet Dönemi kandillerinde diskus kabartmaları olsa da, imparatorluk dönemi, tartışmaların tam olarak olgunlaştığı bir dönem olarak dikkat

²³⁶ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 46.

²³⁷ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, ss. 5-6.

²³⁸ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 45.

²³⁹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 26.

²⁴⁰ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 13.

çekmektedir. Metal işçiliği, sikkeler ve takılardaki bezeme unsurlarını taklit eden çömlekçiler, tanrıların ve tanrıçaların ayrıntılı resimlerini, mitolojiden sahneleri, doğal dünya, mimarlık ve portrelerden görüntüler ortaya çıkarmak için işaretler kullanmıştır. Tasarım kalıba kopyalandıktan sonra, vasıfsız çömlekçi ustaları hem diskus hem de omuzu kalıba yerleştirerek seri üretime hız kazandırmıştır²⁴¹.

Kandil kalıpları kentlerde yerel üretimi kesin olarak kanıtladığı için önemli seramik buluntuları arasında sayılmaktadır. Ayrıca kentin hangi formları ürettiği ve üretimin ne kadar süre devam ettiği konusunda da yorum yapmayı daha kolay hale getirmiştir²⁴².

²⁴¹ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 46.

²⁴² Hüseyin Metin, “Kremna’dan İki Kandil Kalıp Üzerine Gözlemler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, (Nisan 2013), s. 259.

5. BEŞİNCİ BÖLÜM

KANDİL BOYAMA ve FIRINLAMA TEKNİKLERİ

Akdeniz bölgesi ve bu bölgeye yakın yerler seramik ve kandil üretimi için uygun kil kaynakları bakımından zengindir Fakat kil yapısı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir²⁴³. Dokusu, rengi, katkı maddelerinin durumu ve firnisli bezemelerin görünümü üretim yerini belirlemede yardımcı olmaktadır²⁴⁴. Fakat bu yöntem belirli bir yere kadar sağlıklı sonuçlar vermektedir. Söz konusu kandillerin üretim yerini kesin olarak belirlemede modern araştırmalara bağlı kalarak yapılan analiz sonuçları daha doğru ve nitelikli yorum yapılmasını sağlamaktadır.

1960'lı yılların bilimsel teknikleri, Antik Dönem seramiklerin işlevini incelemek için popüler hale geldiğinden beri çıkarılan sonuçlar bakımından üretim merkezleri, tamamen öznel olabilmekteydi. İlk tipolojik analizi doğrulamanın ve bölgeleri veya üretim atölyelerini nicel olarak kanıtlamada, 1970'lerin sonlarından itibaren bu fonksiyon için hem kompozisyonel hem de mineralojik analizler kullanılmıştır²⁴⁵. Roma ve Geç Dönemlerine tarihlenen kandillerdeki mineralleri tanımlamak için kullanılan en yaygın yöntem petrografik bir analizdir. Bu analiz yöntemi farklı mineral türlerini, büyüklüklerini, yerlerini, bolluklarını ve oryantasyonlarını belirlemede yardımcı olmaktadır. Bu yöntem ile analiz edilen örnekler, çoğunlukla göze çarpmayan kısımlardır. Tam eserler değerlendirilirken analize genellikle izin verilmemiştir²⁴⁶.

Firnisin ilk kullanımı MÖ 7. yüzyılın 3. çeyreğinde başlamıştır. Bu erken kullanımda gözenekli yapıyı azaltmak için firnis sadece iç kısım ile sınırlandırılmış ve MÖ 6. yüzyılın ortalarında ortaya çıkacak olan yeni tipin kullanımına kadar bu yöntem kabın dış kısmında uygulanmamıştır²⁴⁷.

Kandiller, yeterince kurumaya bırakıldıktan sonra firnisleme işlemine geçilmiştir. Firnis, dekorasyon için tasarlanmış olsaydı kandilin göze çarpan bölümlerine özellikle omuz kısmına uygulanırdı. Yağın, alevden gelen ısı nedeniyle burun yanına, yumuşak

²⁴³ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, ss. 14-15.

²⁴⁴ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 15.

²⁴⁵ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, s. 13.

²⁴⁶ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, s. 71.

²⁴⁷ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 5.

kile girdiğini, bu durumda kilin sızdırmaz hale getirilmesi ve israfın önlenmesi için kandilin ön kısmının boyaya batırıldığı bilinmektedir²⁴⁸. Bir firnislemenin temel amacı, kandil içerisindeki yağın daha az geçirgen olmasını sağlamaktır²⁴⁹. Dekoratif işlevi ikinci plandadır. Fakat kandil üreticileri firnisleme işlemini ürünlerine hoş bir görünüm ve pozitif bir etki yaratacak şekilde uygulamaya devam etmiştir²⁵⁰. Bu yöntemin tüm kandillerde uygulanmadığı bilinmektedir²⁵¹. Özellikle erken döneme tarihlenen Korinth kandillerinde bu yöntemin tercih edildiği ve pratikte oldukça fayda sağladığı ifade edilmektedir.

Klasik Yunan kandilleri üzerinde firnis bantları ya da konsantrik kabartmalar çarkın dönüşüne bağlı olarak yapılmıştır. Sadece bazen metopların olduğu örneklerle de karşılaşmıştır²⁵².

Firnisleme işlemi, Hellenistik Dönemde sallama veya batırma, Roma Döneminde ise kandilin tamamının firnise batırılması veya bir fırça yardımıyla sürülmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sırasında kandilin nereden tutulduğunu gösteren parmak izlerini birkaç örnek üzerinde görmek mümkündür²⁵³. Söz konusu izler, önemli ipuçlarını sunması bakımından oldukça önemlidir.

Fırınlara genellikle yakıt olarak kullanılan bir odun kaynağının yakınında inşa edilmiştir. Fırınlara dairesel bir yakıt bölümünden oluşmaktadır. Ayrıca yakıt bölümüne bitişik bir baca ile baca deliği de bulunmaktadır. Genellikle yarım küre, 1 veya 1.5 m yüksekliğindedir. Çapı ise 1.5 veya 2 m ölçülerindedir. Fırınlama odası, yakıtın gerçekleştiği bir tünele yani *praefurnium*'a bağlanmıştır. Bu tünelin uzunluğu ve yüksekliği 1 ile 1.5 m arasında değişmektedir²⁵⁴ (**Res. 11**). Ateşleme, fırın yapıldıktan sonra bırakılan bir açıklıktan izlenmiştir. Bu açıklıktan sadece sıcaklık değil, aynı zamanda kandillerin renkleri ve özellikleri de kontrol edilebilmiştir²⁵⁵.

²⁴⁸ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 34; Sadece ön yarısı boyanan kandil için bkz. Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 1, Fig. 29, s. 342. TİP I-III.

²⁴⁹ Waldemar Déonna, “Les lampes antiques de Délos (Pl. I-II)”, *Bulletin de correspondance hellénique*. Volume 32, 1908, s. 137.

²⁵⁰ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 15.

²⁵¹ Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 5.

²⁵² Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 29; MÖ 400-350 yılları arasında tarihlendirilen çark yapımı firnisli kandil için bkz. Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, Fig. 2.2, s. 32.

²⁵³ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 15.

²⁵⁴ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 52.

²⁵⁵ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 52.

Roma Döneminde fırınların inşaat veya onarımları genellikle yeterli sermayeye sahip olan varlıklı insanlara aittir. Üstelik tesislerin bulunduğu araziye sahip kişiye, arazinin belirli kısmını kiralama hakkı da verilmiştir²⁵⁶.

Kandiller ilk olarak gruplar halinde fırınlanmıştır. Birbirine yakın yerleştirilmiş veya bir sıra diğerinin üstüne gelmeyecek şekilde konumlandırılmıştır²⁵⁷ **(Res. 12)**. Birinci aşamada kandiller dumansız bir ortamda fırına yerleştirilmiştir. Daha sonra nemli odun fırına ikinci aşamada eklenmiş ve hava girişi engellenmiştir. Söz konusu durumda karbon monoksit meydana gelmiştir. Fırında bulunan azaltıcı bir atmosfer nedeniyle kandil üzerinde renk değişimleri yaşanmıştır²⁵⁸. Hamur gri renge, firnis ise silikatlı siyah renge dönüşmüştür²⁵⁹. Üçüncü aşamada, net bir yangın elde etmek için fırına tekrar kuru yakıt atılmıştır. Son aşamada, ikinci aşamada meydana gelen hamur renginde değişiklik yaşanmıştır. Fakat firnisli olan kısımlarda herhangi bir renk değişikliği görülmemiş ve firnis ikinci aşamadaki siyah rengini korumuştur²⁶⁰.

Deneyssel olarak Roma-İngiliz tipi bir fırının tam ölçekli rekonstrüksiyonu yapılmıştır. 40 saatten fazla yanan fırında iki ton odun kullanılmıştır. Fırın içerisindeki sıcaklık, ateşin geliş yönüne göre değişiklik göstermiştir. Ateşe yakın olan yerlerde sıcaklık 1000 °C iken fırının arkasındaki yerlerde asla 800 °C'nin üzerine çıkamamıştır²⁶¹. Daha sonraki deneyler, yaklaşık 20 saatlik bir ateşleme döngüsünde, benzer sonuçlar elde etmek için önemli ölçüde daha az yakıtın (bir tonun çeyreğinden fazla değil) kullanılabileceğini göstermektedir²⁶². Söz konusu deneyler değerlendirildiğinde; dönemin çevresel koşullarına, hava şartlarına, fırın içerisindeki sirkülasyona ve fırının kapasitesinin alabileceği maximum kandil sayısına göre üretimde değişiklikler yaşanmıştır. Bu durumda doğal ve yapay faktörlerin etkileri göz önüne alındığında, kandil üretimini artırmak adına özellikle ateşlemeden kaynaklanan zararları en aza indirmek için Antik Dönem insanının fırınları olabildiğince efektif kullanması gerektiğinin farkına varmış olabileceklerini akla getirmektedir. Çünkü

²⁵⁶ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 54.

²⁵⁷ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman, Volume II*, s. 406; Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 17.

²⁵⁸ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, ss. 32-33.

²⁵⁹ Kan Şahin, *Assos Arkaik Klasik Hellenistik Dönem Kandilleri*, s. 36.

²⁶⁰ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 33.

²⁶¹ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 8.

²⁶² Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 8.

ateşleme sürecinde herhangi bir hata yapıldığında veya beklenmedik bir durumla karşılaşıldığında henüz tam pişmemiş kandillerde doku, renk kaybı, hamurunda erime, kandillerde yapışma veya iç içe geçme gibi deformasyonlarla karşılaşılabilmektedir (**Res. 13**). Bu hataları minimuma indirebilmek ve ticaret ağı içerisinde yadsınamayacak ölçüde önemli bir yeri olan kandillerin pazarlanma sürecinin kesintiye uğramaması adına, fırınlamanın her aşamasında üreticilerin oldukça dikkatli çalışmaya özen gösterdikleri yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

6. ALTINCI BÖLÜM

METAL KANDİL ÜRETİMİ ve KULLANIMI

Antik Dönemden günümüze çok az sayıda değerli metal kandil ulaşmıştır. Terrakotta kandillerle karşılaştırıldığında metal kandillerin küçük yüzdesi şaşırtmamalıdır. Çünkü sadece mezar buluntuları olarak değil, sivil yerleşim yerlerinde ve askeri kamplarda da terrakotta kandiller sıklıkla tercih edilmiştir²⁶³. Yunan dönemi boyunca metal kandillerin aşırı derecede nadir olduğu da bilinmektedir. Örneğin, Delos'ta, bronz kandillerin terrakotta kandillere oranı yaklaşık 200'de 1'dir²⁶⁴.

Metal kandiller içerisinde çam kozalağı formunda üretilenler önemli bir grubu teşkil etmektedir. Bu kandilleri özel tasarımlı kandiller olarak tanımlayabiliriz. Özellikle Roma İmparatorluk Döneminde bu tip kandillerin üretiminde yoğunluk yaşanmıştır²⁶⁵. Formun beğenilmesi ve kandil üreticileri tarafından benimsenmesiyle birlikte terrakotta taklitleri üretilmiştir.

Kıbrıs'ta ele geçmiş Geç Tunç Çağı'na tarihlendirilen 2 adet kandil²⁶⁶ metal kandillerin kökeni hakkında önemli bilgiler vermektedir. MÖ 1300-1050 yılları arasına tarihlendirilen **Q3536** no'lu kandil sığ bir kap, MÖ 13. yüzyıla tarihlendirilen **Q3537** no'lu kandil ise dikdörtgen bir formda ve uzun kulp yapısıyla dikkat çekmektedir.

Pahalı ve lüks bir yaşamın göstergesi olan kandiller genellikle zengin sınıfın tercihiye sunulmuştur²⁶⁷. Özellikle Pompeii'de şamdan ve kandil buluntularının gösterdiği gibi, zengin insanlar ve daha yüksek sosyal sınıfa sahip olanlar, odalarının içini kabartma süslemeli bronz kandiller ile aydınlatmıştır²⁶⁸.

²⁶³Siegfried Loeschke, *Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zürich 1919, s. 320.

²⁶⁴Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 20.

²⁶⁵Çam kozalağı formunda metal kandiller için bkz. Michael Donald Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1996, Pl. 24, Q3611-Q3612.

²⁶⁶Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, s. 5. **Q3537** no'lu kandil, bünyesinde farklı metal alaşımlarını barındırmaktadır. Bakır: 97.5; kurşun: 0,15; kalay: 0,3; arsenik: 1.0'dır. Yüzey koyu ve açık yeşil tonlarındadır.

²⁶⁷Angeliki Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Archaeopress Archaeology, England, 2017, s. 551.

²⁶⁸Tihamér Szentlélek, *Ancient Lamps*, Adolf M. Hakkert Publisher, Budapest 1969, s. 144.

Roma ve Bizans Dönemi bronz kandilleri “*cire perdue*²⁶⁹” adı verilen “eriyen mum tekniği” kullanılarak üretilmiştir. Teknik, aydınlatma araçları için en çok kullanılan döküm işlemlerinden biridir²⁷⁰. Bu döküm tekniği, kandilin bir modelini yapmak, bu modelden bir kalıp elde etmek ve bu kalıba bronz dökmek ilkesine dayanmaktadır. Yapılacak kandilin bir modeli, erimeyen maddeden seçilmiş bir göbek üzerine hazırlanmakta ve üstüne yapılacak kandilin kalınlığına eşit balmumu sıvanmasıyla oluşmaktadır. Bunun üzerine kil kalıp yapılmaktadır. Kuruduktan sonra kalıp ısıtılmakta ve içindeki balmumu eritilip yakılmaktadır. Balmumundan boşalan yere bronz dökülüp, kalıp ortasındaki göbek çıkartılmaktadır. Dökümü biten kandiller zımparalanma, yıkanma ve cilalanma işleminden geçmektedir. Kandillerin gövde ve kulpları ayrı ayrı dökülmekte ve kaynakla birleştirilmektedir²⁷¹. Bu işlemlerin ardından kandiller tornada rötuşlanarak kullanıma hazır hale getirilmektedir.

Bronz işlemede kullanılan ana teknikler dövme (dövme, çekiçleme) ve dökümdür. En basit ve muhtemelen en eski teknik olan dövme, ısıtılmış bir metal telin tekrardan vurulmasını veya akkor için külçe kullanılmasını içermektedir. Vurarak, bükerek veya keserek düzenli, profilli basit parçalar elde edilmiştir (cimbızlar, zincir bağlantıları, asma zıpkınları vb.)²⁷².

Metal kandiller Hellenistik, Roma ve Bizans Döneminde popüler ve kırılmaz olmaları açısından terrakotta kandillere göre daha uzun süreli kullanılmıştır²⁷³. Bu süreç içerisinde bronz, demir, gümüş, kurşun ve altından üretilmiş örneklerle karşılaşmıştır²⁷⁴. Demir kandiller genellikle bronz kandillere göre açık, basit ve ilkel parçalardır²⁷⁵.

Bireysel işçiliğe bağlı, çeşitli formlarda üretilen Roma Dönemi bronz kandilleri oldukça yaygındır²⁷⁶. Bu dönemin ilk bronz kandilleri Yunanistan, Mısır ya da Anadolu’da üretilen Hellenistik Dönem kandillerinin taklidi olarak ortaya çıkmıştır²⁷⁷.

²⁶⁹ Ünal Demirel, *Kibyra Metal Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2013, s. 42.

²⁷⁰ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 65.

²⁷¹ Sümer Atasoy, “Halûk Perk Koleksiyonu’ndan Bronz Kandiller”, *Tuliya I*, 2005, ss. 193-194.

²⁷² Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 64.

²⁷³ Renate Rosenthal and Renee Sivan, “Ancient Lamps in the Schloessinger Collection”, *QEDİMİ*, Vol. 8, Jerusalem 1978, s. 156.

²⁷⁴ Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, s. 55.

²⁷⁵ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 55.

²⁷⁶ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 238.

²⁷⁷ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 55.

Birçok metal kandilde yağ deliklerinde ve bazen de fitil deliklerinin üzerinde kapaklar yer almaktadır²⁷⁸.

Bronz kandil üretimi değerli metallerden daha az maliyetli olsa da, kesinlikle her hanenin sahip olabileceği bir materyal değildi²⁷⁹. MS 1. yüzyıla gelindiğinde Roma dünyasında bronz kandillerin üretimi Hellenistik Dönem sonundaki terrakotta kandillere benzemiş ve yaygınlaşmıştır. Yuvarlatılmış gövde, yan çıkıntılar, volütler ve dar burun, Geç Hellenistik Dönem kandillerinin karakteristik özelliğidir. MS 1. yüzyılın ilk yarısı, volütlü kandillerin başlangıcıdır. Uzun buruna karşıt denge olarak, büyük ve yüksek bir kulp takılmaktadır. Başlangıçta yuvarlak olan gövde, oval veya armut biçiminde yapılmıştır. Daha geç dönemlerde insan başları, hayvanlar ve yunus balıkları formunda bronz kandiller çok kullanılmıştır. Gövde üzerleri ise kabartmalarla süslenmiş ve menteşeli bir kapak yardımıyla yağ deliği kapatılmıştır²⁸⁰.

Metal kandillerin en ünlüsü, Attika'daki Eski Athena Tapınağı'nda bulunmuş ve altından üretilmiş kandildir. Üretim tekniğiyle dikkat çeken kandil, heykeltıraş Callimachus'un ünlü bir eseridir²⁸¹. Günümüze ulaşabilme açısından oldukça önemli olan bu tarzda yapılmış bir başka önemli kandil ise üretim yeri tespit edilemeyen satın alma yolu ile J. Paul Getty Museum'a kazandırılan kandildir.

J. Paul Getty Museum'da bulunan minyatür kandilin üzeri altın varak ile kaplanmıştır. Kandilin cepheden görüntüsünde, altın tabakaya kabartma olarak yapılmış erkek portresi oldukça gerçekçidir. Portre tam olarak kandilin kulp ve burun bölümlerinin arasında yer almaktadır. Bu nedenle yağ deliği zorunlu olarak kulpun önüne açılmıştır. Saç kıvrımlarının taklitinde küçük eş merkezli daireler halinde şekillendirilmiş soluk yeşil camın yuvarlakları uygulanmıştır²⁸². Kulp, altın ve mavi camla kaplanmıştır. Kulp kenarındaki yağ deliği, burun deliği gibi şekilsiz olarak açılmıştır. Portrenin altında ters çevrilmiş burun, sakal taklitinde koyu mavi camla çevrilmiştir. Kandilin kaidesi deforme olmuş, yeşilimsi cam macunu ile kaplanmıştır. Kaide, zayıf bir şekilde korunmasına rağmen sağ tarafta oturan bir kadın figürü yer almakta ve önünde küçük bir Eros, bir nesne tutar şekilde betimlenmiştir. Özel üretim

²⁷⁸ Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, s. 51.

²⁷⁹ Jean Bussière and Birgitta Lindros Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Published by the J. Paul Getty Museum, Los Angeles 2017, s. 450.

²⁸⁰ Atasoy, "Halûk Perk Koleksiyonu'ndan Bronz Kandiller", s. 194.

²⁸¹ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 449.

²⁸² Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 454.

olan ve kendi dönemi için sıradışı olan bu kandil, kesin olmamakla birlikte MÖ 1.-MS 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir²⁸³ **(Res. 14)**.

Metal kandillerin kandil ustaları tarafından terrakotta kandil üretiminde bazı formlarının taklit edildiği bilinmektedir. MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında yeni türlerin keşfinde ortaya konan çabalar, aslında üreticileri sanatsal bir ürüne yöneltmiştir. Bu durum Roma kandillerini ünlü yapan birkaç yeni türün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kandil üreticileri bu dönemde, 150 yıl önceden yaptıkları gibi modeller için bronz kandilleri örnek almıştır. Taklitler, metal kandillerin dayanıklılığı kadar olmasa bile ucuz bir kandil üretilmek istenmiş fakat başarı yakalanamamıştır. Bu denemenin sonucu Broneer²⁸⁴ Tip 21’de görülmektedir. Bu taklitler, çoğu durumda kayıp bronz orijinallerinin görünümünü yeniden düzenlemede yardımcı olmuştur.

Attika Agora koleksiyonunda **14-15, 19-21, 25 ve 90** no’lu kandiller, bronz kandil kopyası olarak dikkat çekmektedir. **11** no’lu kandil işlevini kaybettikten sonra bozulma durumunun iyi bir örneklemesidir. **21** no’lu kandil o kadar hassastır ki doğrudan bronzdan alınan bir kalıptan dökülmüş olmalıdır. MÖ 1. yüzyılın sonlarından MS 1. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dönemde üç kat daha fazla bronz kandil taklidinin varlığı bilinmektedir. Bu taklitler dönemin en pahalı terrakotta kandilleri olarak ön planda tutulmuştur²⁸⁵.

Howland²⁸⁶ Tip 43 B olarak sınıflandırdığı kandillerin üst kısımlarının kalıplanmış metal kandillerin etkisini yansıttığını ifade etmektedir. Kalıplanmış kandillerin geliştirilmesinde ilk kez burada, çark tarafından üretilen kıvrım hatlarını taklit eden bir tarz yerine temel olarak kalıp için uygun olan eklemli bir tasarım görülmektedir. Diğer tüm açılardan, Tip 44 D kandilleri oldukça homojendir. Kandilin alt ve üst yarısının taşınımları arasında keskin bir ayrım vardır. Oldukça küçük bir doldurma deliğine sahip geniş ya da neredeyse düz, dairesel bir üst kısım bulunmaktadır. Bu kandillerin netliği dikkat çekicidir. Keskin çizgiler ve kenarlar, metal prototipin onlara ilham verdiğine işaret etmektedir. Gerçekten de 44 A, B ve C tiplerinin yumuşak kıvrımlı hatlarının, Tip 49 A’ya ışık tuttuğu ve benzer, kaybolan

²⁸³ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 454.

²⁸⁴ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 8, Fig. 383, Pl. 9, Fig. 409.

²⁸⁵ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 5.

²⁸⁶ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 134.

metal kandillerden etkilenecek Tip 44 D'nin profillerinin keskinliğine dönüştürülmesi mümkün gözükmetedir²⁸⁷.

Kandiller genellikle yüksek bir kaide üzerinde durmakta olup yağ deliği genellikle basit dairesel formda ya da mask şeklindedir. Kulp, özellikle yukarı ve ileri doğru büyük olacak şekilde tasarlanmıştır. Daha küçük kandiller, üzerinde hilal bulunan halka kulplu üretilmiştir²⁸⁸. Özellikle bronz, Geç Cumhuriyet Döneminden itibaren Roma ekonomisinde ve sosyal kültürde merkezi bir rol oynamıştır. Metal kandillerin yeterli miktarda bulunmaları ve genel özellikleri bilinse de tarihleri genellikle belirsizdir. Bunun nedeni, kandillerin nitelikli ve uzun ömürlü olmasından kaynaklanmaktadır.

Parion Roma Tiyatrosunda döküm tekniği kullanılarak yapılmış MS 1.-2. yüzyıla tarihlendirilen 1 adet bronz kandil bulunmuştur (**Res. 15**). Kandil tek bir kulpa sahip olup, kulpun bitimine tiyatro maskı aplike edilmiştir. Priform bir gövdeye sahip kandilin diskusu ve yağ kanalı tek bir kademeye fitil deliğine kadar uzanmaktadır. Yağ doldurma deliği kalp ya da sarmaşık yaprağı formunda olup; doldurma deliğinin hemen üstünde yer alan ve kazıma çizgiyle, topraktan çıkarcasına gösterilmiş olan damara bağlanmıştır. Kandilin ağız kısmı yarım ay formunda, halka şeklinde kaidesi ise yüksek profillidir. "D" formunda tutamak kandilin arka kısmından kandilin üstüne doğru yükselmekte ve maska bağlanarak sona ermektedir²⁸⁹. Parion'da ele geçen masklı kandil, Anadolu'daki tek örnek olması açısından çok büyük bir öneme sahiptir²⁹⁰.

Masklı kandillerin en çok ele geçtiği yerler Pompeii, Roma, Kuzey İtalya, Balkan ülkeleri ve Danubian bölgesidir. Gaul, Almanya, İspanya, Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Kıbrıs ve Karadeniz'de de benzer örnekler bulunmuştur. Anadolu, Yunanistan, Ege Adaları dışında hemen hemen tüm Roma dünyasında görülmüştür. Bu tip kandillerde genellikle kronoloji tam anlamıyla ortaya konulamamıştır. Mevcut kanıtlara göre herhangi bir bölgesel modeli ayırt etmek mümkün değildir²⁹¹.

²⁸⁷ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, ss. 142-143.

²⁸⁸ Heinz Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Verlag Für Den Nachdruck: Philipp Von Zabern, Mainz: 1969, s. 106.

²⁸⁹ Çelikbaş, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları*, s. 30.

²⁹⁰ Çelikbaş, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları*, s. 31.

²⁹¹ John Richard Green, "Roman Bronze Lamps With Masks: Dionysos, Pantomime and Mediterranean Popular Culture", *HEROM*, Vol. 1, London 2012, s. 26.

Bronz kandiller zincirlere asılarak veya kandil taşıyıcılar ile kullanılmıştır (**Res. 16**). Kandil taşıyıcılar, üçayak kaide üzerine oturmakta, genellikle boğumlu bir gövdeden meydana gelmektedir. Gövdenin üst ucu, kandilin dibindeki oturtma yuvasına takılmak için sivri bir oturtma çivisi şeklinde yapılmıştır. Bunun altında daire şeklinde bir yağ toplama çanağı yer almaktadır. Bu tipte en zengin süslemelere sahip geniş kapasiteli bronz kandil ayakları Pompeii’de bulunmuştur²⁹².

Kandiller genellikle armut veya oval biçimli bir gövde formuna sahiptir. Diskustan buruna geçişte kanal ve kanal üzerinde havalandırma delikleri bulunmaktadır. Yağ deliği üzerine aplike edilmiş farklı formlara sahip kapaklar yer almaktadır. Çeşitli aplike hayvan protomları da kapak görevi görmüştür. Bu kapakların döküm sonrası lehimlenmiş olması muhtemeldir. Kapakların sonradan lehimlenmiş olabileceği ele geçen kandiller üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Hilal ve yaprak biçimli, uzun eğimli kulplar, kandillerin karakterize özellikleri arasındadır. Özellikle hilal biçimli kulplar, Roma Döneminde çokça üretilmiştir. Kaide genellikle yüksek kabartma şeklinde yapılmıştır. Burun uzun bir form göstermektedir. Kulp, kaide ve burun üçgeninin, yukarıda anlatıldığı gibi yapılmasının nedeni, ağır olan kandilin dengesini sağlamak amacına yöneliktir. Ayrıca kandilin kulp, gövde veya bazı fonksiyonel bölümlerini oluşturmak ve entegresini tamamlamak için kullanılan hayvanların doğal şekline bağlı kalınması, realist yaklaşımı göstermektedir.

Metal kandiller, farklı formlarıyla dikkat çekmektedir. Ayakkabı, sandalet, çaydanlık, oturmuş köpek, tavus kuşu, kaz, fare gibi çeşitli hayvan formunda üretilmiş kandiller, birçok bölge ve kentte gün yüzüne çıkarılmıştır. Normalde kandillerin geceleri yakılması ve farelerin gece hayvanı olmasından kaynaklı bu form sıklıkla üretilmiş ve kullanılmıştır.

MS 4.-5. yüzyıl kandillerinde Hristiyanlık sembolleri yer almaktadır. Terrakottadan yapılmış Hellenistik Dönem kandil tipleri alınıp, yalnızca haç motifli bir kulp eklentisi yapılmıştır²⁹³. Bu açıdan bakıldığında ham madde tamamen farklılık göstermesine rağmen form açısından çok fazla bir değişiklik yaşanmamıştır.

Metal kandillerin günümüze az sayıda korunmuş olarak ulaşmalarının asıl nedeni şüphesiz ham maddenin daha sonraki dönemlerde eritilerek farklı amaçlarda

²⁹² Atasoy, “Halûk Perk Koleksiyonu’ndan Bronz Kandiller”, s. 194.

²⁹³ Atasoy, “Halûk Perk Koleksiyonu’ndan Bronz Kandiller”, s. 194.

kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka neden ise metal kandillerin kullanıldıkları dönemde bile az üretilmeleridir. Bir diğer neden ise metal olmasından dolayı üretim fiyatları ve buna bağlı olarak herkesin alabileceği bir ürün olmamasıdır. Belkide en önemli nedenlerden biri budur.

7. YEDİNCİ BÖLÜM

KANDİLİN BÖLÜMLERİ

İfundibulum (yağı içeren derin veya sığ olabilen gövde olarak adlandırılan ana kısım)

Diskus (bezemeli veya bezemesiz disk)

Margo (diskusu çevreleyen bezemeli, bezemesiz, eğimli veya düz olabilen omuz)

Nozul-Rostrum-Myxus (fitilin yerleştirildiği ve yakıldığı burun)

Ansa-Manubrium (burnun karşı yönüne yapılan kulp-tutamak)

Kulakçık olarak isimlendirilen, çeşitli formlarda üretilebilen, gövdenin yanında tek olabileceği gibi her iki yanına da yapılabilen, kulp görevi gören, dekoratif öge olarak ta kullanılan kısım. Kandilin zeminde durmasını sağlayan yuvarlak ve oval olabilen düz, alçak ve yüksek olabilen kaide. Son olarak ateşin daha iyi yanabilmesi ve kontrol altında tutulabilmesi için açılan havalandırma deliğiyle birlikte birbirine bağlantılı farklı bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin birleşmesiyle oluşturulan kandiller genelde 6-14 cm uzunluğa, 5-9 cm genişliğe ve 2-4 cm arasındaki yüksekliğe sahiptir (**Res. 17**)²⁹⁴.

²⁹⁴ William Vernon Harris, “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 70, 1980, s. 128.

8. SEKİZİNCİ BÖLÜM

KANDİLLER ÜZERİNDE GÖRÜLEN İKONOĞRAFI ve BEZEMELER

Kandiller üzerinde görülen ikonografi; sikkeler veya değerli taşlar gibi sanatın en büyük şaheserlerini değil, Yunan vazoları gibi, günün popüler sanatını temsil etmektedir. Genel olarak Roma Dönemi günlük yaşamını ve dinini örneklendirmek için bizim için büyük öneme sahiptir²⁹⁵. Roma kandillerinin karakteristik özelliklerinden biri, insan ve hayvan figürlerinin dekorasyon için yaygın olarak kullanılmasıdır. Hayvan figürü ilk olarak Hellenistik Dönem çark yapımı kandiller üzerinde görülmeye başlamıştır²⁹⁶. Korinth'te ele geçen kabartma bezemeli en eski kandil, çark üzerinde şekillendirilmiştir. Kandil üzerinde, burun gerisinde, omzun bittiği kısımda bir boğa protomu bulunmaktadır. Figür bir kalıptan çıkmış veya belki elle modellenmiş ve ayrı olarak eklenmiştir²⁹⁷. Kuşkusuz ki bu apliance boğa protomunun sunduğu ipuçlarından yola çıkılarak, Roma Döneminin zengin süslemelerinin prototipi olabileceğini söylemek doğru olacaktır.

Kalıp yapımının başlaması ve Roma Dönemi'ndeki üretimin artmasına paralel olarak diskus ve omuz motiflerindeki çeşitlilik dikkate alındığında farklı mitolojik konuların işlenmesi, bezeme açısından zengin bir repertuarın olduğunu, çeşitli sembol ve simgenin bir arada kullanıldığını göstermektedir. Zengin repertuar içerisinde diskus üzerinde tercih edilen dekoratif öğelerle, kullanılan yerler arasında ilişkilendirilme yapılmamasına ayrıca dikkat edilmelidir. İstisnai birkaç örnek dışında kandillerde genel olarak üretildikleri dönemin popüler konularına bağlı kalınması ve kandillerin konu bakımından benzerlerinin farklı mekânlarda bulunmuş olması bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Diskus içerisinde erotik sahneler, tanrı ve tanrıçalar (özellikle Zeus ve Eros), masklar (genellikle metal kandillerde üzerinde), çeşitli kap formları, quadriga, biga, gladyatör dövüşleri, askeri sahneler, karışık yaratıklar (kentaur, hydra, griffon, pegasus, khimaira vb.), panter, leopar, aslan, ayı, at, eşek, geyik, boğa, domuz, köpek, kartal, güvercin, horoz, tavus kuşu, pelikan, tavşan, yılan, fare, çekirge, akrep, ördek, yunus balığı, istiridye, papatya, rozet ve tekne gibi çeşitli konuları belirli bir kompozisyon içerisinde görmek mümkündür. Omuz kısımlarında ise daha çok bitkisel

²⁹⁵ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman, Volume II*, s. 407.

²⁹⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 21.

²⁹⁷ Broneer, *Terracotta Lamps*, Fig. 22, s. 48.

ve geometrik bezemeler sevilerek kullanılmıştır. Üzüm salkımları, asma dalları, sarmallar, balık kılçıkları, palmiye ağacı, yatay ve dikey çizgiler, ters üçgenler, kabartma nokta bezemeler, konsantrik çukurlar, spiraller, yumurta dizileri ve dil motifleri omuz kısımlarındaki popüler bezemeler arasındadır.

İnsan, tanrı-tanrıça veya hayvanların diskus üzerine ayrı ayrı betimlenmiş örneklerinin dışında bunların bir arada kullanıldığını gösteren kandiller de ele geçmiştir. Bu figürler genellikle yağ deliğinin konumuna göre sağına, soluna, üstüne veya altına yerleştirilmiştir. Söz konusu kandillere örnek olarak; oturan Ares ve arkasında duran at figürü²⁹⁸, yunus balığı üstünde yer alan Eros²⁹⁹, Afrika kökenli kandil üzerinde İsa ve fantastik yaratık basilisk³⁰⁰, biga süren savaşçı³⁰¹, Bestiarius-Venator ve aslan mücadelesi³⁰² Herakles ve lernaean hydra mücadelesi³⁰³ verilebilir. Bu örneklerin çeşitli varyasyonları farklı bölge ve kentlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Hristiyanlık öğretilerinin etkisini hissettirmeye başladığı dönemlerde, kandiller üzerinde hem latin haçı hem de malta haçı bu dönemin karakteristiğini yansıtmaktadır. Yeni motiflerden bir diğeri ise Batı Anadolu üretimi kandillerde görülen Hristogramdır³⁰⁴. Paganizm etkisinin azalmasının ardından diskus bezemelerinde haç motifleri ve monogramlar dışında azizler de sıklıkla kullanılmıştır.

²⁹⁸ Johanna Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Leiden 1913, Pl. 4, Fig. 461.

²⁹⁹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 17, Fig. 742.

³⁰⁰ Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 293, s. 71.

³⁰¹ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 22, Fig. 227.

³⁰² Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 536, s. 393.

³⁰³ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 63, s. 250.

³⁰⁴ İnanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, s. 27.

9. DOKUZUNCU BÖLÜM

KANDİLİN KULLANIM YERLERİ

Doğal aydınlanmanın olmadığı zamanlarda ihtiyaca yönelik yapay aydınlanmada birincil konumda olan kandiller farklı amaç ve işlevlerde kullanılmıştır. Fransa’da Blanchard mağarasında kireçtaşıdan ve Lascaux mağarasında kumtaşıdan yapılmış Paleolitik Döneme tarihlendirilen aydınlatma araçları bulunmuştur³⁰⁵. Söz konusu buluntular yapay aydınlanmanın ilk olarak ne zaman ortaya çıktığına ve nerede kullanıldığına dair önemli veriler sunmaktadır.

Kandiller genel olarak özel evlerde, kamu binalarında, tapınaklarda adak eşyası ve mezarlarda ölü hediyesi olarak kullanılmıştır³⁰⁶. Fonksiyonlarına göre kandiller “*lucernae cubiculares*” (oda lambaları), “*balneares*” (banyo lambaları), “*triclinares*” (yemek lambaları) ve “*sepulcrales*” (dini lambalar)³⁰⁷ olarak isimlendirilmiştir. Yapay ışığın tüketimi, Yunan, Roma ve Geç Antik Dönem toplumlarının sosyoekonomik durumunun önemli bir ifadesi ve dini ibadetlerde ritüellerin uygulanmasında önemli bir unsuru durumundadır³⁰⁸.

Antik Dönem kandillerinin ana kullanımı elbette hem iç hem de ticari tesislerin aydınlatılması içindi. Konsey odaları, tiyatrolar ve tapınaklarda daha güçlü bir ışık kaynağı gerektiğinde meşaleler kullanılmasına rağmen kandillere ihtiyaç duyulmaktaydı³⁰⁹. Daha küçük boyutlu alanlarda özellikle evlerde duvarlara açılan nişler içerisine, duvar askılarına, tavandan sarkan zincirlere asılarak veya üzerine konularak kullanılırlardı³¹⁰. Karanis’te³¹¹ ele geçen Roma dünyasında yaygın bir tür olan, dallanan bir ağaç gövdesi biçimindeki birkaç bronz kandil parçası bu durumu doğrular niteliktedir. Petronius’un kurgu eseri Trimalchio’da, zengin bir Roma Dönemi akşam yemeği partisinde konukların Trimalchio’nun yemek odasına girdiklerinde, giriş yolunu aydınlatmak için tavandan sarkan bir çift kandilin olduğundan bahsedilmektedir³¹². Bir başka akşam yemeğinde yemek odasındaki

³⁰⁵ Sophie A. de Beaune, “Lamps and Their Specialization: A Hypothesis”, *Current Anthropology*, Vol. 28, No. 4 (Aug. - Oct., 1987), ss. 570-574; Fitch and Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 3.

³⁰⁶ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, Volume II, s. 395.

³⁰⁷ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 38.

³⁰⁸ Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 38.

³⁰⁹ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum*, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps, s. 9.

³¹⁰ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, s. 23.

³¹¹ Shier, *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt*, *The University of Michigan*, s. 7.

³¹² Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 61.

kandillerin, odanın etrafında döndüğü sırada, çift yanmış gibi görüldüğü söylenmektedir. Daha sonra, Trimalchio'nun konukları, karısı Fortunata'nın, kendi eşyalarının bulunduğu başka bir yemek odasına götürüldüğünde burada küçük bir bronz kandilin varlığından bahsedilmektedir³¹³.

Martial³¹⁴ kandillerin yatak odalarına yerleştirildiğini, gece boyunca ışık sağladıklarını, çok burunlu olduklarını fakat tek bir kandil olarak bilindiklerini ifade etmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ve arkeolojik bilgiler, orta büyüklükteki bir Antik Dönem odasının en iyi şekilde aydınlatılması için yaklaşık on adet kandiline ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir³¹⁵.

Kandiller ritüellerde adak malzemesi ve mezarlara ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Örneğin Kaunos ve Atina akropolünde ele geçen kandillerin küçük adak kapları kümesi şeklinde ele geçmiş olması, bunların adak eşyası olabileceğini düşündürmektedir³¹⁶. Mezarlara kandil bırakma geleneği Levant'ta 3. binyıl öncesine kadar uzanmaktadır. Zaman içerisinde kullanım yoğunluğu değişse de özellikle Akdeniz bölgesinde Klasik Dönemde yaygın olduğu bilinmektedir³¹⁷. British Museum yer alan bir örnekte *sepulchral cippus* üzerindeki bir yazıtta, ölen kişilerin mirasçılarının her birinin Kalends, Nones ve Ides'in mezara ışıklı bir kandil bırakması gerektiğini yazmaktadır³¹⁸. Atina Müzesi'ndeki yer alan iki kandil üzerinde ise korku anlamına gelen "OBOC" kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime, soyguncular ve diğer kötü niyetli kişilere karşı önlem amaçlı yazılmış olmalıdır³¹⁹.

Putperestlerin, Yahudilerin ve Hristiyanların geleneklerinin, kandiller söz konusu olduğunda dikkate değer ölçüde aynı gibi görüldüğü cenaze uygulamaları dikkat çekmektedir. Yas tutanlar mezarları ziyaret ettiklerinde, özel kandiller kullanmamış, stil ve tasarım açısından bazen yeni kandilleri tercih etmiştir³²⁰. Söz konusu mezarlara bırakılan kandillerin hiç kullanılmamış olduğunu gösteren birtakım işaretler bulunmaktadır. Örneğin ele geçen bazı kandillerin burun kısımlarında

³¹³ Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 61.

³¹⁴ *The Epigrams of Martial*, Bohn's Classical Library Press, London 1871, Book XIV, Chapters XXXIX-XLI-XLII, ss. 609-610.

³¹⁵ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 79.

³¹⁶ Kınal, "Kaunos Adak Lambaları", s. 154.

³¹⁷ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 12.

³¹⁸ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman, Volume II*, s. 397.

³¹⁹ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman, Volume II*, ss. 397-398.

³²⁰ Robert Houston Smith, "The Household Lamps of Palestine in New Testament Times", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 29, No. 1 (Feb., 1966), s. 11.

herhangi bir is izi görülmemektedir. Bu durum kimi kandillerin sadece mezara bırakılmak amacıyla satın alındığına işaret etmektedir.

Şölenlerde ve eğlencelerde, sıradan günlük yaşama göre daha fazla miktarda yağ ve portatif kandil kullanılmıştır³²¹. Kutsal alanlarda da kandiller tercih edilmiş ve zaman içerisinde sayıları çoğaltılmıştır. Örneğin Atina Akropolisinde yer alan Erechtheion tapınağında, tanrıça Athena'ya göre çok görkemli bir kült kandilinden bahsedilmektedir. Bu kandilin bir yıl boyunca sürekli yandığı ve altından yapıldığı ifade edilmektedir. Söz konusu kandilin 20 adet burnu ve palmye ağacı şeklinde kapağı bulunmaktaydı³²².

Kamusal bir aydınlatmadan bahsetmenin mümkün olduğu resmi durumlar, özellikle zaferlerin kutlandığı anlar olarak dikkat çekmektedir. Örneğin, Caesar Galyalılar'a karşı aldığı zafer sonrasında Capitol'de kandiller yakmıştır³²³. Vindonissa'da yer alan büyük askeri karargâhında, Basle yakınındaki imparator Tiberius döneminde yapılan bayram ve oyunlarda, imparator Caligula ve Domitian dönemlerinde gerçekleştirilen gladyatör gösterileri ve tiyatrolarda, imparator I Philip tarafından MS 248'de düzenlenen kutlamalarda çok sayıda kandil, propaganda aracı olarak ön plana çıkmaktadır³²⁴. Severus Alexander döneminde ise banyoların kandillerle aydınlatıldığı bilinmektedir. Birçok kandil üzerinde, özellikle sirk veya oyunlarla ilgili konular olan SAECVL (*ares*) kelimesi görülmektedir. Bu kelimenin *Ludi Saeculares* (Laik Oyunlar) ile bağlantılı olarak kullanılmış olması mümkündür³²⁵.

Dükkânlar gece saatlerinde açıldıklarında tüccarlar ürünlerini göstermek ve ziyaretçi çekmek adına tezgâhlara ve kapı önlerine kandiller bırakmıştır. Örneğin Pompeii'de gerçekleştirilen bilimsel kazılarda ticari amaçla kullanılan bu alanlarda yüzlerce kandil ele geçmiştir³²⁶.

Yeraltında, demir veya terrakotta kandiller yoğun olarak kullanılmıştır. Günümüzde olduğu gibi, her madenci etrafındaki alanı aydınlatacak kendi kandiline sahipti. Terrakotta kandiller, galerilerdeki güçlü hava akımlarından korunmak için

³²¹ Radt, "Lampen und Beleuchtung in der Antike", s. 42.

³²² Radt, "Lampen und Beleuchtung in der Antike", s. 42.

³²³ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, s. 78.

³²⁴ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 11.

³²⁵ Birch, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman, Volume II*, s. 396.

³²⁶ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 11.

duvarlardaki özel girintili nişlere veya doğrudan zemine yerleştirilmiştir. Metal kandiller ise doğrudan galerinin duvarına veya bu galerilerdeki ahşap kirişlere sabitlenmiştir³²⁷.

³²⁷ Aurel, *Piese De Iluminat În Epoca Romană; Dacia Porolissensis*, s. 79.

10. ONUNCU BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA KANDİL ENDÜSTRİSİ

Antik Dönem ticaretinin sürekli bir artış göstermesi, sınır dışı topraklara üretim fazlası ürünlerin ihracatının yapılması, yayılmanın itici güçlerinden birisi olmuştur. Arkeolojik kazılar ve modern araştırmalar, seramikler gibi kandillerin de yaygın olarak pazarlanan ürünlerden biri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kandiller, bugün ekonomi tarihi ve özellikle de ticaret tarihi için en önemli kaynaklardan birisi durumundadır³²⁸. Yerel kandil atölyeleri, şehirlerin ve kasabaların Antik Dönemdeki temel ihtiyaçlarını karşılamasına rağmen, her zaman yüksek kaliteli malzemelere ve başka yerlerde üretilen yeniliklere yönelik bir talep her zaman varlığını sürdürmüştür³²⁹. Artan talebe bağlı olarak ticaret ağı gelişimini devam ettirmiştir.

Önemli materyallerden birisi olan kandiller uzunca bir süre aralıksız kullanılmış ve zaman dilimi içerisinde bir endüstri haline gelmiştir. Yunan kandil endüstrisi, MÖ 7. yüzyıldan, Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar gelişimini kademeli bir şekilde sürdürmüştür. Roma Dönemi'nde ise bu endüstrinin varlığı ele geçen imzalı kandillerle desteklenmiştir³³⁰.

Roma Dönemi'nin başlarında imparator Augustus (MÖ 27-MS 14) ile başlayan oteriter sisteme bağlı yaşanan gelişmeler, her alanda olduğu gibi kandil endüstrisinde de ticari sektörel bazlı birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ticaret ağı, geniş yelpazede kendini birçok bölge ve kentte hissettirmiştir. Söz konusu gelişmelere paralel olarak kandillere gösterilen ilgi arttıkça ticarete büyük bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu hareketliliğin başlıca nedenlerinden biri, fabrika kandillerinin ortaya çıkması ve geniş bir yayılım alanına sahip olmasıdır.

Roma Dönemi imzalı kandiller, *Firmalampen* veya *Factory Lamps* olarak adlandırılan fabrika kandilleridir. Fabrika kandillerinin ucuz ve üretiminin kolay olması, kandillerin genel fiyatını etkilemiştir. Kandillerin farklı bölge ve kentlere ulaşılabilirliği artmıştır. Uzun mesafelere dağılımı sayesinde de hiç şüphesiz uluslararası bir endüstri kimliği kazanmıştır. Fakat Akdeniz bölgesinde çok az sayıda

³²⁸ Lambrini Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, (Unpublished PhD Thesis), Faculté des Lettres de l'Université de Fribourg, Fribourg 2008, s. 39.

³²⁹ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 10.

³³⁰ Çokay, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, s. 22.

ele geçmiştir. Yoğun tempoda çalışan atölyelerin herhangi bir yetkilendirmeye veya lisansa sahip olup olmadıkları ise şu an için bir soru işaretidir³³¹.

Fabrika kandillerinin kaidesinde sıklıkla kabartma bir damga bulunmaktadır. Çoğunlukla süssüz olmakla birlikte çeşitli maskeler, yüzler, Cupid büstleri ve hatta nadir kabartmalar ile dekore edilen örneklerle de karşılaşmıştır³³². Fakat üretimde büyük bir aşama kaydetmesine rağmen Korinth üretilen fabrika kandillerinde herhangi bir dekorasyon mevcut değildir³³³.

MS 1. yüzyılın ortalarında İtalyan kandil endüstrisi durumunda bir değişiklik yaşanmıştır. Artık sahibinin adını belirgin bir şekilde ürünlerinin kaidesinde damgalayan büyük atölyeler ortaya çıkmıştır³³⁴. Fabrika kandilleri, İtalya'nın kuzeyindeki Modena civarında bulunan Strobilus atölyesinde bulunmuştur. Bu durum kesinlikle tesadüf değildir. Arretium, Via Aemilia ve Cisalpine Galya'ya kadar bütün bölge, seramik üretimi için söz konusu atölyeyi merkezi bir üs olarak kullanmıştır³³⁵. MS 75'lere gelindiğinde İtalyan fabrika kandillerin etkisi artmaya başlamıştır³³⁶. Bu kandillere en iyi örnek olarak Myro tarafından imzalananlar gösterilebilir³³⁷.

Düzenli olarak imzalanan veya işaretlenen ilk kandil kopyaları, Hellenistik Döneme aittir. Bu uygulama Roma Döneminin başlangıcından itibaren neredeyse standart hale gelmiştir. Bu konuyla ilgili kapsamlı bir çalışmanın parçası olarak, bu imzalar ve işaretler, kandil üretim atölyelerini bulmakta büyük yardım sağlamıştır³³⁸. Üreticilerin isimlerini taşıyan, ancak söz konusu atölyelerden uzak alanlarda bulunan kandillerin çoğunluğunun ihracat yoluyla değil, yerel şubeler tarafından yapıldığına, yani taklit edildiğine işaret etmektedir³³⁹.

Kandiller üzerinde imzaların dışında üretilen atölyenin işareti olabilecek birkaç şekil ve sembol de mevcuttur. Bu şekil ve semboller genellikle kandillerin omuz ve kaide kısmında bulunmaktadır.

³³¹ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, ss. 111-112.

³³² Frece, *Roman Lamps from the Cemeteries of Gerulata*, s. 29.

³³³ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 87.

³³⁴ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, s. 44.

³³⁵ Frece, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, s. 110.

³³⁶ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 7.

³³⁷ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 11, Fig. 526-527.

³³⁸ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, s. 59.

³³⁹ Donald Michael Bailey, "The Roman Terracotta Lamp Industry. Another view about exports", *Les lampes de terre cuite en Méditerranée des origines à Justinien*, Lyon 1987, s. 59.

Kandiller üzerinde üreticinin ismini taşıyan kabartma yazıların dili Grekçe ve Latince'dir. Fakat ağırlıklı dil genellikle Latince'dir. En erken Grekçe imzalı kandil, MÖ 2 yüzyıl Delos kandillerinde görülürken³⁴⁰ Latince imzalanan en erken kandiller MÖ 20'lere ya da belki biraz daha erken bir tarihte görülmeye başlamıştır. Ancak MS 1. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, imzalı kandillerin üretildiği coğrafyayı tespit etmek mümkün olmuştur³⁴¹. Yazılar, kazınarak üretilebildikleri gibi bir başka yöntemde kalıpta kabartma harflerin üretilmesiyle kalıbın tersine çizilmişlerdir. Sonuç olarak yazıtlar kabartma ve damga şeklini almıştır³⁴².

Eutyches ve Leonteus Attika'da büyük miktarlarda üretim yapan kitlesel seramik ve kandil üreticileri olarak bilinmektedir³⁴³. Fakat Roma Dönemi boyunca üretilen kandillere imza atmanın asıl amacının, bireysel kandilleri üreten kişiden ziyade atölyeyi ayırt etmek amaçlı olduğu söylenmektedir³⁴⁴.

Roma Döneminde MS 1. yüzyılın sonlarından MS 150'ye kadar olan dönem içerisinde mezarlarda kandillerin yüzde 30-40'nın, imzalandığı tahmin edilmektedir³⁴⁵. Sarmizegetusa'daki kazılarda MS 2. yüzyıl veya sonrasına tarihlenen kandillerin yüzde 47'sinin imzalı olduğu anlaşılmıştır. Bu veriler en azından bazı bölgelerde imzalanan kandil ticaretinin oranını vermektedir³⁴⁶. Peki, bir kandil terminus post quem veya terminus ante quem olarak nasıl ve ne zaman kullanılmıştır. Bu teoriler ancak keşif yeri, tipoloji, diğer arkeolojik materyallerin varlığı, paralellikler, vs. gibi çeşitli faktörler göz önüne alınarak tanımlanabilmektedir. Ancak hiçbir şey bize formun tasarım tarihini, son üretimini, dolaşımını ve hatta söz konusu nesnenin pazarlanması hakkında kesin ifadelerden çok ihtimaller üzerine yorum yapmamız gerektiğini göstermiştir³⁴⁷.

Mısır'da MS 2. yüzyılın sonlarına doğru farklı kandil tipleri gelişme göstermiştir. Yunanistan ve İtalya'daki endüstri reddedilmiş, modeller için daha az sayıda ithal

³⁴⁰ Günsel Dağlı, *Hadrianaupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 15.

³⁴¹ Harris, "Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry", s. 128.

³⁴² Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, s. 23.

³⁴³ Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 25.

³⁴⁴ Kathleen Warner Slane, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, the American School of Classical Studies at Athens Princeton, New Jersey 1990, s. 9.

³⁴⁵ Harris, "Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry", s. 128.

³⁴⁶ Harris, "Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry", ss. 128-129.

³⁴⁷ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, ss. 39-40.

kandiller ele geçmiştir. Yerel üreticiler ithal edilen ürünleri taklit ederek lokal çalışma gerçekleştirmiştir³⁴⁸. MS 3. yüzyıla gelindiğinde kurbağa formu kandiller, Mısır yerel endüstrisinde büyük bir pay sahibi olmuştur.

Kandil endüstrisinde geniş yayılım alanına sahip Attika üretimi kandiller, oldukça iyi ve kaliteli ürünler olarak bilinmektedir. Kandillerin Attika’da denizaşırı ticaretinde en popüler olduğu dönem MÖ 5.-4. yüzyıllardır³⁴⁹. Daha sonra MS 3. yüzyılın ilk yarısında, Attika kandil üreticileri, Korinth modellerinin etkisi altında durgun geçen Attika kandil endüstrisini yeniden canlandırmıştır. Bu gelişmelerin ardından MS 3.-5. yüzyıllar arasında Attika kandil üretiminde yoğunluk yaşanmıştır³⁵⁰. Yeniden canlanmanın ardından Attika, geniş çapta ihracat yapan gelişkin bir kandil endüstrisine sahip olmuştur³⁵¹. Attika’nın normalde bir ihracatçı olmasına rağmen farklı dönemlerde çeşitli yerlerden kandil ithal ettiği de bilinmektedir. Batı Anadolu üretimi kandiller, ithal edilen kandillere örnek olarak gösterilebilmektedir³⁵².

MS 5. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika ve Anadolu üretimi kandiller, bu bölgelerde ve ötesinde yerli malzeme kültürünün birçok yönüne hükmetmeye başladığının göstergesidir³⁵³. Kuzey Afrika kandil endüstrisi başlarda İtalyan modellerinin ithalatına ve kopyalanmasına dayanmaktadır. İlk etapta büyük İtalyan üreticilerinin lisansı altında çalışan Afrikalı kandil ustaları tarafından üretim yapılmıştır. Kısa süre sonra Afrika “şube atölyeleri” (succursales) özgün tasarımlı kandiller üretmeye başlamıştır. İthalat endüstrisi zaman içerisinde yerel bir Kuzey Afrika endüstrisine evrimleşmiştir³⁵⁴.

Kandil kalıplarının yokluğunda, aynı arketiplerden türetilmiş bir dizi kandil ile yerel üretimin belirleyici bir göstergesi verilmektedir. Örneğin koyu kırmızı hamur rengine sahip kandiller, Korinth’in MS 4.-6. yüzyıllar arasında büyük bir kandil endüstrisine sahip olduğunu göstermektedir.

³⁴⁸ Shier, *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt, The University of Michigan*, s. 4.

³⁴⁹ Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 12.

³⁵⁰ Slane, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, s. 17.

³⁵¹ Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, s. 98.

³⁵² Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum, I, Grek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, s. 10.

³⁵³ Griffiths, *The Social And Economic Impact Of Artificial Light At Pompeii*, s. 25.

³⁵⁴ Jeremy Rossiter, “North African Lamps: Bonifay and Beyond”, *Journal of Roman Archaeology Studies On Roman Pottery of the Provinces Of Africa proconsularis and Byzacena (Tunisia)*, No. 76, Rhode Island 2009, ss. 94-95.

Doğu Akdeniz, Yunanistan, Anadolu, Suriye ve Mısır üretimi kandiller, Akdeniz üretiminden oldukça farklılık göstermektedir. Söz konusu kandilleri aynı evrimi takip ederek ve aynı repertuardan ödünç alınan dekoratif motifleri koruyarak, bazı detaylarda farklılıklar sunmaktadır. Farklılıklara rağmen istisnalar dışında Doğu Akdeniz’de olduğu gibi Batı’da da yerel üretim doğrudan ithal edilen üretimden kaynaklanıyor gibi görünmektedir³⁵⁵.

Bir kandilin ticari taşımacılığının ne kadar uzak mesafeye olabileceğini hesaplamak oldukça zordur. En doğru yaklaşım, somut bir durumu göz önünde bulundurmak olacaktır. En basit terrakotta kandiller, perakende olarak satıldıkları yerlere yakın üretilmiş olmalıdır. Ulaşımdan kaynaklanan maliyetler dikkate alındığında sadece nakliye masrafları bile bu düşüncüyü doğrular niteliktedir³⁵⁶. Ayrıca deniz yolu taşımacılığının kara yolu taşımacılığından daha ucuz olduğu bilinmektedir. Roma İmparatorluğunun büyük bir kısmının Akdeniz kıyılarına yakınlığı dikkate alındığında kandil ticaretinde deniz yolu bir numaralı araç olarak gözükmektedir. Zanaatkârlar için, üretimden yeni çıkmış kullanıma hazır kandilleri doğrudan veya kendi pazarlama ağlarına sahip aracılar yoluyla satma süreci ise diğer tüm seçeneklere oranla daha avantajlı ve karlı bir yaklaşımdır.

Kandiller için yapılan deneysel bir çalışmada, araba ya da hayvanlar ile ne kadar kandil taşınabileceği hesaplanmıştır. Küçük bir Antik Dönem arabası yaklaşık 11520 adet kandil taşıma kapasitesine sahip iken hayvanları bu açıdan değerlendirmek daha zordur. Ancak bir eşek veya katırın ortalama 960 adet kandil taşıdığı ifade edilmektedir³⁵⁷.

Pompeii’de ve imparatorluğun başlarında başka yerlerde kandillerin standart fiyatı bir *as* değerindeydi. Bu fiyat oldukça yaygınlaşmıştı ki, Pompeii’de “bir as” muhtemelen “bir kandil” anlamına gelmekteydi³⁵⁸.

Arkeometrik analizler, Roma ve Bizans Dönemi genelinde kandil yapım endüstrisinin organizasyonu hakkında üretim merkezlerini belirleyebilen kil içeriklerinin kökenine ışık tutmada oldukça katkıda bulunmuştur. Bu modern analiz yöntemleri, kandillere yapılan modern araştırmanın vazgeçilmez bir parçası haline

³⁵⁵ Jean Deneauve, *Lampes De Carthage*, Paris 1969, ss. 83-84.

³⁵⁶ Harris, “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry”, s. 134.

³⁵⁷ Bailey, “The Roman Terracotta Lamp Industry. Another view about exports”, s. 61.

³⁵⁸ Harris, “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry”, s. 134.

gelmiştir³⁵⁹. Bu araştırmalar sonucunda kandillerin üretim merkezleri ve üretim yöntemleri belirlenebilmiştir. Teknolojinin sunduğu veriler ışığında güncel, doğru, başarılı, nitelikli yorumlarda bulunmak ve kandillerin entegresini kurgulamak kolaylaşmıştır.

³⁵⁹ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, s. 3.

11. ON BİRİNCİ BÖLÜM

PARİON ROMA HAMAMI'NDA 2008-2019 YILLARI ARASINDA BULUNAN KANDİLLERİN TİPOLOJİSİ ve KRONOLOJİSİ

Çalışma kapsamında değerlendirilen kandiller, Munsell renk kataloğundan faydalanılarak hamur ve astar rengine göre sınıflandırılmıştır. Tipoloji bölümünde adı geçen katkı maddelerinin sadece isimleri verilmiştir. Katkı maddelerinin detayları ve ayrıntılı oranları katalog bölümünde incelenmiştir. Kandiller öncelikle tarihsel olarak gruplandırılmış, en erkenden en geçe doğru kronoloji ve terminolojiye bağlı kalınmıştır. Formlar kulp, burun, omuz ve gövde formlarına göre kendi içlerinde ayrılarak kategorize edilmiş ve tarafımızca oluşturan tipoloji altında değerlendirilmiştir. Daha sonra kandillerin, belirgin özellikleri dikkate alınıp, tanımlamaları yapılarak ve üretim yerleri belirlenerek benzerleri ışığında tarihlendirme yoluna gidilmiştir. Kandillerin tarihlendirilmesinde Roma Hamamının mekânlarının tabakalanması ayrıca göz önünde bulundurulmuştur.

Kandillerin benzerleri ile karşılaştırılması ve Anadolu dışındaki müzelerde yer alan örneklerin birlikte değerlendirilmesinde malzemenin müzeye hangi bölge veya antik kentten geldiği belirtilmiştir. Geliş yeri belli olmayan kandillerde ise sadece müze adı kullanılmıştır. Formun kökeni bilinen müze örneklerinde ise üretim yapan kentlerin adı yazılmıştır.

11.1. Basit Dar Burunlu Kandil (K. No. 1)

Basit dar burunlu kandillerin gövdesinin dairesel bir form göstermesi, omuzdan ve gövdeden yükseltilmiş kulpun delikli yapılması ve dar bir burun hattına sahip olması, omuz ve burun arasının keskin bir açıyla sınırlandırılması, geniş bir diskus yapısı ile omzun her iki tarafında birer panel yer alması, karakteristik özellikleridir. Özellikle diskus üzerinde insan veya hayvan figürleri ayrıntılı kompozisyon içerisinde verilmiştir. Broneer³⁶⁰, basit dar burunlu olarak tanımladığımız kandilleri, Tip 27 altında 4 farklı gruba ayırmıştır. Tip 27'nin Tip 25 ile yakın ilişkili olduğunu ve iki tipin burun yapısı açısından benzerlik gösterdiğini ifade etmektedir.

Basit dar burunlu kandiller, MS 1. sonlarından itibaren popüler olmaya başlamıştır. Üstelik form, Antoninler döneminde Yunanistan'da yaygın görülen bir tür

³⁶⁰ Broneer, *Terracotta Lamps*, ss. 90-91.

olarak dikkat çekmektedir. Hadrian (MS 117-138) dönemine gelinmesiyle tam olarak gelişme göstermektedir. MS 2. yüzyılın başlamasıyla birlikte İtalya'dan gelen kandillerin ihracatının sona ermesi ve yerel çark yapımı kandillerin piyasadan çekilmesinin ardından yeni tip devreye girmiştir. Ancak Korinth'te bu dönem buluntuları az olduğu için tipin erken dönemleri için kesin bir tarih verilmemiştir³⁶¹.

MS 2. yüzyıl ile birlikte Greko-Romen medeniyetinin son yaratıcı döneminin sanatsal üstünlüğü, MS 1. yüzyılın en iyi kandilleri tarafından bile aşılamayacak olan tipin 3. ve 4. gruplarının gelişmesine neden olmuştur. Grupların geç dönem örneklerinde, işçilikte belirgin bir düşüş yaşanmış ve basit kalıplara dönüş başlamıştır. Bulunan kabartmalar, önceki kandillerin başarısız kopyaları olarak değerlendirilmektedir. Tipin geç döneminde 3. grubun omzu düzleştirilmiştir³⁶². Tipin son kullanımı ise kesin olmamakla birlikte MS 3. yüzyılın sonları olmalıdır³⁶³.

Çalışma kapsamında yer alan bir örnek ile temsil edilen **K. No. 1**, 2017 yılında 7 no'lu mekânda 3. tabakada ele geçmiştir. Kulp kısmı kırık olup gövdesi oval formdadır. Geniş diskus içerisinde eşek bezemesi yer almaktadır. Omzu düz ve her iki tarafında paneller olan kandil parçasının burnu kırık ve burun gerisinde havalandırma deliği bulunmaktadır. Kil rengi açık kırmızıdır. Kil içerisinde yoğun mika, orta şamot, az taşı ve feldspat kullanılmıştır. Kandilin yüzeyi astarlanmamıştır. Astarlanmamış yüzey, **K. No. 1**'in en karakteristik özelliği olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu durum, formun en karakteristik özellikleri arasındadır.

Roma Hamamı dışında kentteki diğer sektörlerde ele geçen kandillerin formları dikkate alındığında, basit dar burunluların sayısının oldukça az olduğunu ifade edebilmekteyiz. Roma Hamamında bu tipe ait 2 adet kandil parçası yeterli form vermedikleri için çalışma kapsamına alınmamıştır.

Form olarak benzerleri farklı kentlerde ele geçen Broneer'in 3. grubuna dâhil olan **K. No. 1**'in form ve bezeme açısından tek yakın benzeri Mainz Zentral Museum'da (Yunanistan)³⁶⁴ bulunmaktadır. Birebir aynı olan iki örnek arasındaki tek küçük farklılık, **K. No. 1**'in havalandırma deliğinin burun hattının üzerinde açılmasıdır. Zentral Museum örneğinde ise havalandırma deliği diskus içerisinde burnun gerisinde

³⁶¹ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 95.

³⁶² Broneer, *Terracotta Lamps*, ss. 95-96.

³⁶³ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 8.

³⁶⁴ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 47, Fig. 3.

yer almaktadır. Form ve bezeme yönünden tek benzeri ışığında **K. No. 1**'i, MS 2. yüzyıl sonu-MS 3. yüzyıl başına tarihlenmemiz uygun olacaktır.

11.2. Derin Hazneli Kalp Burunlu Kandiller (K. No. 2-3)

Çalışma kapsamına alınan bu tip kandillerin yayılım alanları şimdilik sınırlıdır. Anadolu dışında herhangi bir benzerine rastlanılmamıştır. Anadolu'da Tekirdağ Arkeoloji Müzesi³⁶⁵ ve Troya Müzesi'nde söz konusu kandillerin form ve bezeme olarak benzerleri bulunmaktadır. Mersin Arkeoloji Müzesi'nde³⁶⁶ ise bir örnek, form yönünden bu tip kandillere benzemektedir. Yılmaz'ın³⁶⁷ yapmış olduğu "The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion" adlı çalışmada bu tip kandillerin bezemeli örneklerine rastlanılmıştır. Sadece Parion Roma Tiyatrosu ve Roma Hamamı çalışmalarında değil kentte yer alan diğer sektörlerde de bu tip kandiller ele geçmiştir. Fakat bu form ile ilgili bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalarda herhangi bir isimlendirme, sınıflandırma veya gruplandırma yapılmamıştır. Çok az çalışma içerisinde değerlendirilen bu kandillerin, tarafımızdan "derin hazneli kalp burunlu" olarak tanımlanması uygun görülmüştür.

Kandiller, üretildikleri merkezin ustaları tarafından kendilerine özgü form repertuarı oluşturulmasına rağmen, MS 1.-2. yüzyılın popüler formları olan kalp burunlu kandillerin taklitleri olarak dikkat çekmektedir. Formu diğerlerinden ayıran en belirgin özellikleri; hazne kısmının taklit edildikleri kandillere göre biraz daha derin tutulması, diskustan omuza geçişteki yivlerin fazlalığı, kulpun dikey halka şeklinde olması ve applike edilmesidir. Kulplar kandilden bağımsız üretilmiş sonradan eklenmiştir.

Çalışmamız içerisinde söz konusu tip, 2 örnekle incelenmektedir. **K. No. 2**, 2019 yılında 11 no'lu mekânda 4. tabakada, **K. No. 3**, 2018 yılında 8 no'lu mekânda drenaj kanalının üzerinde açığa çıkarılan *Bothros*³⁶⁸ içerisinde ele geçmiştir (**Res. 18-19**). *Bothros* içerisinde "derin hazneli kalp burunlu" ve "derin hazneli basit yuvarlak

³⁶⁵ Sedef Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", *Anadolu Araştırmaları*, Cilt. XVIII, 2005, K. No. 45.

³⁶⁶ Ergün Laflı, "Mersin Arkeoloji Müzesi Pişmiş Toprak Koleksiyonu", *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1 Cilt*, 2009, Res. 4.

³⁶⁷ Alper Yılmaz, "The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion", *Roman Theater of Parion*, Cevat Başaran-Ertuğ Ergürer (ed.), İçdaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 2018, Cat. No. 2, Cat. No. 5

³⁶⁸ Daha çok tapınaklarda kullanım dışı kalan malzemelerin çöplükleri olarak bilinen *Bothros*lar, sadece tapınak veya yakınlarında değil farklı mekânların içerisinde veya dışında da açığa çıkarılmıştır. Genellikle zemine açılan yuvarlak veya dikdörtgen formlu çukurlar olarak bilinmektedirler.

burunlu” örneklere ait toplam 39 adet kandil parçası bulunmuştur. Kulp ve omuz kısımlarına ait parçaların burun kısımları kırık olduğu için tip açısından herhangi bir ayırım yapılamamış ve sadece istatistiksel veriler sunulmuştur.

2018 kazı sezonunda 8 no’lu mekânın doğusunda drenaj kanalının üzerinde dikdörtgen formlu bir bothros açığa çıkarılmıştır. Bothros içerisinde 4.90-4.40 m seviyeleri arasında 2. tabakada çok sayıda farklı formda buluntu grubu ile karşılaşmıştır. Karışık bir konteksi içerisinde barındıran bothros, önemli buluntu gruplarıyla ve Parion’da hiç görülmemiş yeni formlarıyla dikkat çekmektedir. Homojen bir yapı gösteren bothros’un, buluntuların kronolojisine ilişkin tarihleme konusunda önemli katkılar sağladığını ifade edebilmekteyiz. Buluntular arasında terrakotta figürinler, cam objeler, kemik objeler, işlenmemiş büyükbaş hayvanlara ait kemik parçaları, deniz tarakları, metal objeler, sikkeler, kandil parçaları, amphora parçaları, kiremit parçaları, ağırşaklar, heykel parçası ve çeşitli form varyasyonu ile dikkat çeken seramik parçaları bulunmuştur. Özellikle en fazla buluntu grubunu oluşturan seramik parçalarının birçoğunun birleştirildikleri ve tam form verdiklerini söyleyebilmekteyiz. Bu buluntu yoğunluğunun genel tarih aralığı MS 2.-4. yüzyıllardır³⁶⁹.

Kandiller kalıp yapımı olup, gövdeleri daireseldir. **K. No. 2** gövdeden başlayan dikey halka kulpludur. **K. No. 3**’te gövdeden başlayan kulp kırıktır. Kulpun geliş yönüne ve kırıldığı noktaya bakıldığında dikey halka kulplu olma ihtimali yüksektir. Bu tip kandillerde formun en belirleyici karakteristik özelliklerinden biri belki de en önemlisi kulpun aplike edilmesidir. Gövdeden başlayıp diskus gerisinde birleşim noktasında hamurun ince olması kulplarda kırılmalara yol açmıştır. Ele geçen örneklere bakıldığında genellikle kulpların kırık olması bu görüşü doğrular niteliktedir.

Kandillerin diskusları iç bükeydir. Diskustan omuza geçişte yivler bulunmaktadır. Düz ve geniş omuz kısımları bezemesiz olup burunları kalp biçimlidir. **K. No. 2**’nin diskusunda sekiz yaprağın ardışık olarak devam ettiği ve bir kompozisyon içerisinde verildiği bitkisel rozet bulunmaktadır. **K. No. 3**’ün diskusunda üzüm salkımı görülmektedir. Üzüm salkımı motifi ve omuz diskus arasındaki yivlerin

³⁶⁹ Parion Roma Hamamı bothros buluntularının tümü yayın aşamasında olup, farklı malzeme grupları, detaylı bir çalışma ile bilim dünyasına kazandırılacaktır.

fazlalığı form içerisinde sıklıkla tercih edilmiştir. **K. No. 2** ve **K. No. 3**’ün kaideleri daireseldir. **K. No 2** ve **K. No. 3**’te iki adet yiv bulunmaktadır.

K. No. 2 tüm olduğu için kil rengine ve katkı maddelerine bakılamamıştır. **K. No. 3**’ün kili incelenebilmiştir. Kil içerisinde az mika ve şamot, yoğun kireç ve feldspat görülmektedir. **K. No. 2**’nin astarı kırmızıdır. Gövde kısmından kaideye geçişte astarın büyük bir bölümünde akma izleri görülmektedir. **K. No. 3**’ün kili açık kırmızı, astarı ise soluk kırmızı tonlarındadır. **K. No. 3**’ün astarı ise omuzdan gövdeye doğru akmıştır.

K. No. 2, form ve bothros konteksinden hareketle MS 3. yüzyılın ilk yarısı tarihlenebilir. **K. No. 3**’ün tek benzeri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi’nde³⁷⁰ bulunmaktadır. Tekirdağ Müzesi örneği tüm olup ele geçtiği konteks ışığında MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. **K. No. 3**’ün sadece kulpu kırıktır. Kırık kulp dışında örnekler birebir benzerdir. Tüm bu ayrıntılar düşünüldüğünde **K. No. 3**’ü benzer örnek ve birlikte bulunduğu buluntular açısından değerlendirdiğimizde MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür.

Kandiller muhtemelen Anadolu üretimi olmalıdır. Parion’da bugüne kadar yapılan bilimsel kazılarda herhangi bir kalıp örneği ele geçmediği için söz konusu formun Parion üretimi olabileceğini söylemek zordur. Bu gruba ait kandillerin çok az sayıda ele geçmesi ve incelenmesi düşünüldüğünde, Troas bölgesi kentlerinden birinde üretilmiş olabileceğini ve yerel bir malzeme grubunu yansıttığını söylemek daha doğru olacaktır.

11.3. Derin Hazneli Basit Yuvarlak Burunlu Kandiller (K. No. 4-10)

Derin hazneli kalp burunlu kandillerle aynı özelliklere sahip olan formun tek farklı noktası burun kısmından kaynaklanmaktadır. Bu tip kandillerin yayılım alanı derin hazneli kalp burunlu kandillerde olduğu gibi şimdilik sınırlıdır. Anadolu dışında herhangi bir benzeriyle karşılaşılmamıştır. Daha öncesinde herhangi bir gruplandırma yapılmayan kandillerin, tarafımızdan “derin hazneli basit yuvarlak burunlu” olarak tanımlanması uygun görülmüştür.

MS 1.-2. yüzyılın popüler formları olan basit burunlu kandillerin taklitleri olarak dikkat çekmektedirler. Formun dikey halka kuplu olmasının yanında en belirleyici

³⁷⁰ Dipnot 365.

özelliklerinden bir tanesi de omuz ve burun arasının keskin bir açıyla sınırlandırılarak hatların daha belirgin hale getirilmesidir. Bazı örneklerde burnun omuz kısmına yakın olan yerinde küçük bir çukurun yer alması dikkat çekmektedir.

Grup içerisinde toplam 7 adet kandil değerlendirilmiştir. **K. No. 4-8** 2018 yılında 8 no'lu mekânında 2. tabakada drenaj kanalının üzerinde açığa çıkarılan bothros içerisinde, **K. No. 9** 2018 yılında 6 no'lu mekânda 3. tabakada ve **K. No. 10** 2018 yılında 8 no'lu mekânda 2. tabakada bulunmuştur.

Kalıp yapımı olan formun tüm ve tüme yakın olan örneklerinin gövdeleri dairesel formlu olup gövdeden başlayan dikey halka kulpludurlar. **K. No. 6, 9 ve 10** kırık olduğu için tam bir gövde formu göstermemektedir. **K. No. 6-8**'in kulp kısımları oldukça hassas ve ince cidarlı olan aplike yerlerinden kırıktır. Burunları kırık olan **K. No. 6 ve K. No. 10** dışındaki kandillerin hepsi basit yuvarlak burunludur.

K. No. 4 ve 7'nin diskusu iç bükey olup bezemesizdir. Diskustan omuza geçişte üç adet yiv bulunmaktadır. **K. No. 5**'te üç, **K. No.10**'da ise iki adet yiv görülmektedir. **K. No. 10** diskus içerisinde yelesi erkek aslan bezemesi dikkat çekicidir. Üstelik omuza yakın kısımda bulunan yivin üzerinde hava kabarcığı oluşmuştur. Bu tür hava kabarcıkları kandillerin alçı kalıptan çıktığını göstermektedir³⁷¹. **K. No. 9**'un yüzeyi ve üzerindeki yiv belirsizdir. Başka bir kandilden alınan ve sürekli kullanılmış bir kalıptan çıkmış olmalıdır. Yivlerin fazlalığı formun spesifik özelliklerindendir. Yivlerin bu denli çok kullanılmış olması form içerisinde bezeme repertuarının az ve ustaların yetersiz olduklarını göstermektedir. Üstelik yivlerin diskus çevresinde sayıca fazla olması **K. No. 4**'te olduğu gibi geniş omzun bazı örneklerde daralmasına yol açmıştır. Fonksiyonel yönden herhangi bir etkisi bulunmayan bu yivlerin dekorasyon açısından pozitif bir etki yarattığı ve göze hoş gelen bir bezeme oluşturduğunu söylememiz doğru olacaktır. **K. No. 6** 'da diskustan omuza geçişte kare formlu kabartma bezemeler kullanılmıştır. Form içerisinde görülen yeni bir bezeme türü olarak oldukça önemlidir. **K. No 5 ve 6**'nın diskusunda üzüm salkımı bulunmaktadır. "Derin hazneli kalp burunlu" başlık altında değerlendirilen **K. No. 3** örneğindeki bezemeyle birebir benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu iki formun aynı dönemde üretildiklerini sadece burun formu açısından farklılık gösterdiklerini ifade edebilmekteyiz. **K. No. 6 ve 10**'nun yarısı kırık olduğu için formun basit yuvarlak ya

³⁷¹ Dipnot 234

da kalp burunlu olduğu anlaşılamamıştır. İki form arasında tarihsel açıdan herhangi bir fark bulunmadığı için **K. No. 6** ve **10**'nun bu grup içerisine dâhil edilmesi tarafımızca uygun görülmüştür.

Kandiller iyi fırınlanmış ve killeri oldukça kalitedir. En fazla kullanılan katkı maddeleri kum, mika ve kireçtir. Bunların dışında az da olsa şamot ve feldspat da tercih edilmiştir. Katkı maddelerinin yoğunluk oranlarında farklılık görülmektedir³⁷². Kil rengi genellikle kırmızı ve kırmızının farklı tonlarındadır. Bunların dışında **K. No. 5** pembe, **K. No. 6** açık kırmızımsı kahverengi ve **K. No. 7** kırmızımsı sarıdır. Kil renginde olduğu gibi astar renginde de çoğunlukla kırmızı ve kırmızının farklı tonları uygulanmıştır. **K. No. 6** kırmızımsı gri, **K. No. 7** kırmızımsı siyah rengindedir. **K. No. 9** ve **K. No. 10** dışındaki kandillerin astarlarında akmadan kaynaklı renk dalgalanmaları oluşmuştur. Üstelik renk dalgalanmalarının oluştuğu kandillerin hepsinin bothros içerisinden çıkmış olmaları dikkat çekmektedir. Aynı atölyede aynı ustanın ürünü olup birlikte fırınlanmış olabilme ihtimalleri yüksektir.

K. No. 4 ve **5**'in benzeri bulunamamıştır. Fakat **K. No. 5** burun profili dışında Tekirdağ Arkeoloji Müzesi³⁷³ örneğiyle birebir benzerdir. **K. No. 5** basit yuvarlak burunlu, müze örneği kalp burunludur. Aralarında dönemsel fark bulunmamaktadır. **K. No. 6**'nın benzeri yine Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde³⁷⁴ görülmektedir. **K. No. 6**'nın müze örneğinden tek farkı diskustan omuza geçiş kısmında bulunan kare formlu kabartma bir bezemeden kaynaklanmaktadır. Müze örneğinde ise iki adet yiv bulunmaktadır. **K. No. 7-10**'nun benzeri bulunamamış olmakla birlikte form açısından benzeri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde³⁷⁵ görülmektedir. Az sayıda benzer örnek bize bazı ipuçları vermektedir. Bu ipuçları doğrultusunda ve kandillerin ele geçtiği konteksin yardımıyla söz konusu form için MS 3. yüzyılın ilk yarısı uygun bir tarih olacaktır.

Kandillerin, derin hazneli kalp burunlu kandillerde olduğu gibi Troas bölgesi kentlerinden birinde üretilmiş olabileceğini ve yerel bir malzeme grubuyla karşı karşıya olduğumuzu ifade edebilmekteyiz. Üstelik kandiller üzerinde görülen şık

³⁷² Tipoloji bölümünde adı geçen katkı maddelerinin sadece isimleri verilmiştir. Kil oranlarının detayları için katalog bölümüne bkz.

³⁷³ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 45.

³⁷⁴ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 45.

³⁷⁵ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 46.

kombinasyon ve kaliteli işçilik, üretici atölyenin dönemin yerel modasına aşina olduğunu ve gelişime açık olduğunu göstermektedir.

11.4. Attika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri (K. No. 11-16)

Geç Roma Döneminde kandil üretiminin artması, bezeme repertuarının çoğalması ve yayılım alanının genişlemesiyle birlikte ayrı tiplerden bahsetmek oldukça zorlaşmıştır. Kandiller üzerinde görülen küçük form değişiklikleri dönemsel farklılıkları belirlemede yardımcı olmaktadır. Her tip kendinden önceki tipin bazı özelliklerinden etkilenmektedir. Yeni tip içerisinde görülen eski tip özelliklere, küçük değişiklikler yapılarak yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Klasik ve Hellenistik Dönemde Attika, kandil üretiminde başı çeken kentler arasında bulunmaktadır. Attika, bu dönemlerde ürettiği kendine özgü kandillerle dikkat çekmeyi başarmış ve büyük bir ihracat merkezi olmuştur. Bu özelliğini bazı dönemler kaybetmesine rağmen, MS 3-5. yüzyıllarda ürettiği kandillerle eski dönemlerdeki gücünü bir kez daha gösterme fırsatını yakalamıştır.

Attika kökenli olan formun genel özelliği şu şekildedir; kalıp yapımı olup gövdeleri oval formludur. Gövdeden başlayan kulplarda genellikle birden fazla yiv bulunmaktadır. Diskus içerisinde çeşitli hayvan figürleri, bitkisel rozetler ve ardışık spiraller sıklıkla tercih edilmiştir. Bitkisel rozetler ve ardışık spiraller diskusun tamamını kaplayacak şekilde kullanılmıştır. Bazı örneklerde omzun her iki yanında keskinleşen noktalarda birer panel yer almakta olup bu paneller içerisine kabartma veya çukur bezemeler yerleştirilmiştir. Omuz üzerinde dalga çizgi ve balıksırtı bezemesi oldukça popülerdir. Özellikle dalga çizgi bezeme, form içerisinde yaygın kullanılmış ve sürekli geliştirilmiştir. Burun gerisinde omuz sınırının bittiği yerin bağlantı noktasında genellikle havalandırma deliği bulunmaktadır. Burnun kısa ve herhangi bir keskinlik olmadan omuz bitiminden devam etmesi, formun belirleyici özelliklerindendir. Üstelik bazı örneklerde burnun her iki tarafında yan yana tek ya da iki tane oluğun bulunması, işlevsellik dışında tamamen dekoratif bir öge niteliğindedir.

Fonksiyonellik ve tasarım estetiği göz önünde bulundurularak formun tüm özellikleri bir araya getirilmiş, uyumlu ve göze hoş gelen bir kombinasyon oluşturulmuştur. Söz konusu form, MS 3.-5. yüzyıllar arasında yaygın olsa da ağırlıklı olarak MS 3.-4. yüzyıllarda sevilerek kullanılmıştır. Üstelik gördüğü yoğun ilgi sayesinde birçok kente ithal edilen kandillerden alınan yeni kalıplar sayesinde formun

yerel atölyelerde taklitleri üretilmiş ve çeşitli versiyonlarıyla farklı kentlerde tanınırlığı ve kullanım süresi artmıştır. Fakat taklit edildikleri merkezlerde form ve yüzey kalitesi istenilen düzeyde yakalanamamış ve acemice üretilen kandiller kolaylıkla orijinalinden ayırt edilebilmiştir.

Roma Hamamında attika kökenli kandiller ve yerel taklitlerine ait 4 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Form, çalışma kapsamında toplam 6 adet kandil ile temsil edilmektedir. **K. No. 11** 2012 yılında 6 no'lu mekânda 1. tabakada, **K. No. 12** ve **15** 2014 yılında 6 no'lu mekânda 2. tabakada, **K. No. 13** ve **14** 2015 yılında 6 no'lu mekânda 4. tabakada ve **K. No. 16** 2013 yılında 3 no'lu mekânda bulunmuştur.

Kandiller kalıp yapımı olup formun tüm ve tüme yakın olan örneklerinin gövdeleri oval formludur. Kulp kısmı sağlam kalmış kandiller genellikle gövdeden başlayan birden fazla yive sahip dikey bir form göstermektedir. Sadece **K. No. 15** geniş aplike katlama kulpludur. Bezemeli ve bezemesiz örnekleri olan omuz kısımları ise düzdür.

Kandiller **K. No. 16** dışında iyi fırınlanmıştır. Kil daha çok kum, mika ve kireç katkılıdır. Taşçık ve şamot nadiren görülmektedir. Kil, kırmızı rengin farklı tonlarında genellikle sarımsı kırmızı ve açık kırmızı renktedir. Astar renginde de kil renginde olduğu gibi birbirine yakın renkler tercih edilmiştir. Özellikle kırmızı oldukça baskındır. Farklı olarak **K. No. 11** koyu kırmızımsı kahverengi, **K. No. 13** kırmızımsı siyahtır. **K. No. 14** dışındaki kandillerin hepsinde astar renginde büyük bir kayıp yaşanmıştır. **K. No. 14** işçilik, kil ve yüzey kalitesiyle, formun en göze çarpan örneği olarak öne çıkmaktadır.

K. No. 11 gövdeden başlayan dikey iki yivli kulpa sahiptir. Formun kulpları neredeyse istisnasız olarak yivlidir. Genellikle MS 2. yüzyılın kandillerinde görülen kulpta delik açma geleneği bırakılmıştır³⁷⁶. İç bükey diskus kırık olup dar omuz bezemesizdir. Benzerleri Vari Mağarası³⁷⁷, Attika³⁷⁸, Isthmia³⁷⁹, Korinth³⁸⁰, ve

³⁷⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 106.

³⁷⁷ Samuel Eliot Bassett, "The Cave at Vari. VI. The Terra-Cotta Lamps", *American Journal of Archaeology*, Vol. 7, No. 3 (Jul.-Sep. 1903), Pl. 14, Fig. 3.

³⁷⁸ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 18, Fig. 830.

³⁷⁹ Oscar Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, American School of Classical Studies at Athens Princeton Volume III, New Jersey 1977, Pl. 33, Fig. 2982.

³⁸⁰ Slane, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, Pl. 5, Fig. 53.

Rhodos'da³⁸¹ bulunmaktadır. **K. No. 11**'i, genel form yapıları ile benzerlik taşıyan örnekler yardımıyla MS 4. yüzyıla tarihlendirebiliriz. Kulp ve omuz kısmı korunmuş olan **K. No. 11**, sağlam kalmış kısımları dikkate alındığında yukarıda adı geçen kentlerdeki kandillerle benzerlik göstermektedir.

Gövdeden başlayan dikey üç yivli kulpa sahip **K. No. 12**'nin iç bükey kırık diskusu içerisinde belirli bir kompozisyon içerisinde işlenmiş bitkisel rozet bezemesi formun karakteristiğini yansıtmaktadır. Geniş omuz üzerinde üç sıra çizgi bezeme ve kulpun sağında ve solunda kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Aynı şekilde kulp kenarında yer alan kabartma nokta veya çukur bezemeler form içerisine dâhil edilen birçok kandilin ortak özelliği olarak dikkat çekmektedir. Formun yanında bu tarz bezemelerin varlığı, ayırıcı ve belirleyici noktalar olarak öne çıkmaktadır. **K. No. 12**'nin benzerleri Attika³⁸², Isthmia³⁸³, British Museum (Attika)³⁸⁴, Korinth³⁸⁵, Argos³⁸⁶, Adramytteion³⁸⁷, Metropolis³⁸⁸, Kibyra³⁸⁹ ve Rhodos'da³⁹⁰ görülmektedir. **K. No. 12**'yi genel kronolojisi ve benzer örnekler yardımıyla MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemek yanlış olmayacaktır.

K. No. 13, iç bükey diskus içerisinde on üç yaprağın birleştirilmesiyle oluşturulmuş bitkisel rozet olup yağ deliğinin önünde küçük havalandırma deliği açılmıştır. Rozetler bu form içerisinde sıklıkla tercih edilmiş ve bazı örneklerde diskusun tamamını kaplayacak biçimde kullanılmıştır. Üstelik söz konusu bezeme kulp ve burun referans alınarak simetrik olarak düzenlenmiştir³⁹¹. Dar omuz üzerinde omzun keskinleştiği yerde ve burun hattında panel içerisinde iki adet kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Bezemelerin içerisi bir alet yardımıyla çukurlaştırılmıştır.

³⁸¹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. A 31, A 75.

³⁸² Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 30, Fig. 1754.

³⁸³ Birgitta Lindros Wohl, "A Deposit of Lamps from the Roman Bath at Isthmia", *HESPERIA*, Vol. 50, No. 2 (Apr.-Jun., 1981), Pl. 35, Fig. 23.

³⁸⁴ Donald Michael Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1988, Pl. 119, Fig. 3282.

³⁸⁵ Slane, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, Pl. 5, Fig. 55.

³⁸⁶ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, Fig. 362.

³⁸⁷ Fisun İter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, K. No. 94.

³⁸⁸ Eda Güngör, *Metropolis'te Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011, K. No. 500.

³⁸⁹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 234.

³⁹⁰ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. A 45, A 52, A 54, A 60.

³⁹¹ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 107.

Paneller formun başlıca omuz bezemelerindendir³⁹². Burun hattında tek oluk gözükmektedir. Olukların bazen tek bazen de çift olduğu bilinmektedir³⁹³. **K. No. 13**'ün benzerlerini Pannonia³⁹⁴, Attika³⁹⁵, Isthmia³⁹⁶, Argos³⁹⁷ ve Rhodos'da³⁹⁸ görmekteyiz. Benzerleri yardımıyla form ve bezeme hakkında önemli bilgilere sahip olduğumuz **K. No. 13**'ü MS 4. yüzyıl ortalarına tarihlemek uygundur.

Formun en önemli kandillerinden biri olan **K. No. 14**, birinci sınıf bir kalıptan çıkmıştır. Kandil gövdeden başlayan dikey üç yivli bir kulp profili yansıtmaktadır. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde panter bezemesi profilden gösterişli bir şekilde işlenmiştir. Sahnenin altında küçük havalandırma deliği bulunmaktadır. Düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde balıksırtı bezemesi oldukça dikkat çekmektedir. Bezemenin çoğu kandil üzerinde görüldüğünü ve formun karakteristiğini yansıttığını söyleyebilmekteyiz. Üstelik bu bezeme, MS 5.-6. yüzyıllarda kandil piyasasını belirlemede başı çeken Afrika kökenli kandillerin omuz motifi açısından temeli oluşturmakta ve yeni formun prototipini yansıtacak olan bir bezeme olarak karşımıza çıkmaktadır. İki tip arasındaki zaman aralığı çok kısadır. Ustaların bilgi birikimi, tecrübe ve deneyimlerini sonraki kuşaklara aktardığı bilinmektedir. Tüm bu parçaları birleştirdiğimizde söz konusu bezeme veya farklı motiflerin varlığının bir süre daha güncelliğini koruduğunu ve farklı merkezlerde üretilen yeni kandiller üzerinde kullanıldığını ifade edebilmekteyiz. **K. No. 14**'ün omuzdan buruna geçişte sağda ve solda iki adet oluk yer almaktadır³⁹⁹. Benzerleri Attika⁴⁰⁰ ve Rhodos'da⁴⁰¹ bulunmaktadır. Attika'daki **993** numaralı kandil örneğinde burun yanında oluk görülmemektedir. **995** numaralı kandilde ise burun yanında yer alan olukların iç tarafında kabartma bezemeler bulunmaktadır. Bu iki küçük farklılığın dışında **K. No. 14** hem form hem de bezeme yönünden Attika örnekleriyle yakın benzerlik

³⁹² Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 103. Fig. 48, 2.

³⁹³ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 103. Fig. 49, 3.

³⁹⁴ Dóra Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, Budapest 1935, Pl. 35, Fig. 1.

³⁹⁵ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 30, Fig. 1713, 1754.

³⁹⁶ Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, Pl. 33, 2999; Wohl, "A Deposit of Lamps from the Roman Bath at Isthmia", Pl. 35, Fig. 23.

³⁹⁷ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, Fig. 362.

³⁹⁸ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. A 45, A 52, A 54, A 60.

³⁹⁹ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 103. Fig. 49, 4.

⁴⁰⁰ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 21, Fig. 993, 995.

⁴⁰¹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. A 89.

sergilemektedir. Rhodos örneğinin diskusu bezemesizdir. Form ve omuz bezemesi **K. No. 14** ile birebir benzerlik göstermektedir. Tüm bu ayrıntıları dikkate aldığımızda **K. No. 14** için verilebilecek en uygun tarih MS 4. yüzyıl ortaları olacaktır.

Tipin bir diğer örneği **K. No. 15**'tir. En dikkat çeken yönü, gövdeden başlayan aplike dikey katlama kulplu olmasından kaynaklanmaktadır. Diskus içerisinde yarım işlenmiş rozet bezeme ve omuz üzerinde düzgün bir tasarımı yansıtmayan aşınmış ve birbirinden farklı değişik çukurluklar görülmektedir. Omzun hafifçe eğim göstermiş olması formun diğer örneklerinden ayrılmaktadır. İşçiliğin kötü olması ve yüzeyin diğer Attika kökenli kandillerin kalitesini yakalayamaması, kandilin uzun bir süre kullanılan kalıptan çıktığını ve ithal kandillerden alınan bir kopya olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle kulpun farklılık göstermesi, gövdenin buruna doğru hafifçe uzatılması, formun az da olsa değişikliğe uğradığını göstermektedir. Tüm bu ayrıntılar düşünüldüğünde kötü ve kalitesiz ürünün satın alınmayacağı ilkesini de göz önünde bulundurduğumuzda **K. No. 15**'in Attika kökenli kandillerden esinlenerek yerel bir atölyede üretilmiş olabileceği yorumunu yapabilmekteyiz. Benzerleri Attika⁴⁰², Isthmia⁴⁰³, Korinth⁴⁰⁴ ve Argos'ta⁴⁰⁵ görülmektedir. **K. No. 15**, kulp formuyla benzer örneklerden ayrılmaktadır. Kulp aplike edilmiştir. Gövde ve omuz kısmında kulpun bağlantı noktalarının kalın cidarlı olması, sonradan gerçekleştirilecek kırılmaları minimum seviyeye indirmiştir. Söz konusu durum **K. No. 15**'in taklit olabileceği düşüncesini de desteklemektedir. **K. No. 15**'in diskusunda görülen yarım betimlenmiş rozet, Attika ve Argos örneklerinde de tercih edilmiştir. Bezemenin omuza yaslandırılması ve diskus çevresinde rezerv bir alanın bırakılmış olması, rozet bezemenin dönem içerisinde de alt kategorilere ayrılabilceğini göstermektedir. Tüm bu detaylı incelemeler sonucunda form ve bezeme gelişimi dikkate alınarak değerlendirilen **K. No. 15**'i, MS 4. yüzyıl sonu-MS 5. yüzyıl başlarına tarihlememiz mümkündür.

Tipin en geç versiyonu olan **K. No. 16** omuzdan başlayan dikey üç yivli bir kulpa sahiptir. İç bükey kırık diskus ve geniş omuz bezemesizdir. Attika kökenli diğer

⁴⁰² Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 12, Fig. 1905; Pl. 30, Fig. 1754.

⁴⁰³ Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, Pl. 33, Fig. 2995; Wohl, "A Deposit of Lamps from the Roman Bath at Isthmia", Pl. 35, Fig. 23.

⁴⁰⁴ Slane, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, Pl. 5, Fig. 56.

⁴⁰⁵ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, Fig. 366.

kandillere göre form üzerinde birtakım değişiklikler söz konusudur. Omuz kısmının genişliği özellikle diskusun hafifçe darlaştırılması ve yüzeyin sade bırakılması alışıldık bir durum değildir. Kulplı kısımdan kaideye doğru kulpu iki tarafında yivlerin görülmesi bize, MS 5.-7. yüzyıllar arasında yoğun bir şekilde üretilen Batı Anadolu üretimi kandilleri anımsatması bakımından önemlidir. Bu özellikler ışığında **K. No. 16**'nın Attika kökenli kandillerden etkilendiğini ve üretilen formda birtakım değişiklikler yapıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Attik ve Anadolu'ya özgü öğelerin birlikte harmanlanması, ara form olarak adlandırabileceğimiz **K. No. 16** için bir geçişi simgelemektedir. Geçişin keskin bir şekilde olmadığını, **K. No. 16**'nın yerel bir atölyede taklit edilmiş olabileceğini ve ustaların yeni özellikler kazandığını söyleyebilmekteyiz. Kültürel eğilimlerin benzerliği göz önüne alındığında bu tarz bir etkileşim normal karşılanmalıdır. MS 5. yüzyıla tarihlendirdiğimiz **K. No. 16**'nın tek yakın benzeri Efes'te⁴⁰⁶ bulunmaktadır. Efes örneğinde diskustan omuza geçişi sağlayan yivlerin fazlalığı **K. No. 16** için tek fark olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bütün özellikler benzerdir.

11.5. Katlama Kulplu Diskus Burun Arası Geniş Kanallı Kandiller (K. No. 17-20)

Tarafımızca “katlama kulplu diskus burun arası geniş kanallı kandiller” olarak isimlendirilmesi uygun görülen söz konusu kandiller, oldukça ilginç ve önemli bir grubu teşkil etmektedir. Form ve bezeme özelliklerinin yanında Anadolu üretimi kandiller hakkında da birçok ipucu vermektedirler. Üretimde yaşanan birtakım değişiklikler veya farklılıklar bölgesel eğilimlerin bir hayli fazla olduğuna işaret etmektedir. Aşına olduğumuz özelliklerin dışında özgün öğelerin varlığı da dikkat çekmektedir. Bu biçimsel öğeler çok çeşitli olmamakla birlikte grubun popüler ve ayırıcı özellikleri olarak algılanabilmektedir. Üstelik form içerisinde değerlendirilen alternatif öğelerin, biçimsel ve tasarımsal unsurlar bakımından sınırlı olduğunu belirtmek ve kesin ifadelerden kaçınmak faydalı olacaktır.

⁴⁰⁶ Adil Evren, “Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı”, *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 1996, Çiz. 40.

Bailey'in⁴⁰⁷ British Museum, Hayes'in⁴⁰⁸ Saraçhane, Çokay-Kepçe'nin⁴⁰⁹ Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, Katsioti'nin⁴¹⁰ Rhodos, Panti'nin⁴¹¹ Maronia ve Yılmaz'ın⁴¹² Parion Roma Tiyatrosu'nda görülen örneklerin bilim dünyasına kazandırılması ile tarafımızca inceleme ve değerlendirme kapsamına alınan kandillerin yakın benzerliklerini ve farklılıklarını görmek mümkündür. British Museum kataloğunda yer alan ve Knidos kökenli olabilecek örneklerle çalışmamızda değerlendirilen kandiller arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Knidos örneklerinin bir kısmında omzun çok eğimli olduğu diskusun hafifçe darlaştırıldığı ve formun kısa tutulduğu anlaşılmaktadır⁴¹³. British Museum'da sergilenen Kalimnos'taki Pothia Erken Hıristiyan mezarlığında 19. yüzyıl kazılarında bulunan bu tür kandillerinin sayısının düşük olması, Kalimnos ve Anadolu arasındaki yakın bağlar dikkatlice incelendiğinde ve o kıyıya yakın diğer adalarda bu tip kandillerin görülmemesi düşünüldüğünde, söz konusu formun Knidos atölyelerinde üretimi için tartışmalara yol açmaktadır⁴¹⁴.

Knidos örnekleriyle Rhodos örnekleri birbirleri ile benzerdir. Saraçhane, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, Maronia ve Parion'da görülen örnekler ise çalışmamızda yer alan kandiller ile yakın benzerlikler sergilemektedir.

MS 4.-5. yüzyıllara tarihlendirilen Rhodos örnekleri grubun en ilginç örneklerini oluşturmaktadır. Rhodos'da çok sayıda ele geçmesine rağmen çalışmamızda yer alan kandiller arasında farklılıklar söz konusudur. Formun erken örnekleri neredeyse Attik kandillerin birebir taklitleri olarak öne çıkmaktadır⁴¹⁵. Tek fark kulp kısmından kaynaklanmaktadır. Katlamalı kulp applike edilmiştir. MS 5. yüzyıl ve sonraki

⁴⁰⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97.

⁴⁰⁸ John W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*, Princeton University Press, Oxford 1992, ss. 80-81.

⁴⁰⁹ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 23-39.

⁴¹⁰ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, ss. 166-205. ; Angeliki Katsioti, "Aspects of the economic and commercial activity of Rhodos during late antiquity: The case of lamps", Charikleia Papageorgiadou-Banis and Angeliki Giannikouri (eds.), *Sailing In The Aegean Readings On The Economy And Trade Routes, MEAETHMATA 53*, Athens 2008, s. 203. ; Angeliki Katsioti, "Ομάδα λυχναρίων της ύστερης αρχαιότητας από τη Ρόδο", *IIPAKTIKA*, in Papanikola-Bakirtzi – Kousoulakou 2010, ss. 246-248.

⁴¹¹ Anna Panti, "Light in the cave of Maronia. Lamps from the archaic to byzantine times", *Balkan Light* (16-19 September 2015), Athens-Greece, s. 233.

⁴¹² Yılmaz, "The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion" Cat. No. 10, 11, 13.

⁴¹³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q3003, Q3004, Q3005 MLA.

⁴¹⁴ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, s. 166.

⁴¹⁵ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. R 1-R 24.

kandillerde işçilikte ve biçimsel anlamda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Örneklerin bazılarında formun biçimsel olarak küçülmesinden dolayı diskusun darlaştırıldığı ve omuz eğiminin arttırıldığı görülmektedir⁴¹⁶. Bir başka örnekte ise düz omuz üzerinde bezemelerin bir bant içerisine yerleştirildiği ve diskusun merkeze doğru darlaştırıldığı, bu yüzden diskus burun arasının dar bir anahtar deliği formuna dönüştürüldüğünü ifade edebilmekteyiz⁴¹⁷. Kandilin kaidesinde görülen iki adet *planta pedis* ise Batı Anadolu kandil geleneğine özgü bir tekniktir. Dikkat çeken ve oldukça önemli olan diğer bir önekte ise omzun düz, diskus burun arasının kanallı olması ve gövdenin mümkün olduğunca uzatılması, kandilin kulp formu dışında Kuzey Afrika kökenli örneklerde görülen uygulamanın devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁴¹⁸

Grup içerisinde erken örneklerin Attik kökenli formda üretilmesi, ardından Kuzey Afrika ve Anadolu'ya özgü birtakım biçimsel öğelerin birlikte kullanılması, Rhodos kandillerinde yerel atölye çalışmalarının yoğun bir tempoda gerçekleştiğini ve ustaların farklı üretim merkezlerinin ürünlerini taklit etmede bir hayli gelişme göstermiş olduklarını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

İlk üretim yerini ve formun çıkış noktasını belirlemede soru işaretleri olan gruba ait kandiller hakkında tarafımızca farklı görüşler ileri sürülmüştür. İlk olarak Knidos kökenli olabilecek formun popüler olduğunu daha sonra ticari ilişkilerle farklı bölge ve kentlere yayılım gösterdiği söylenebilmektedir. Ardından bu bölgelerde formun sevilerek benimsenmesinden dolayı yerel atölyelerde çeşitli değişiklikler yapılarak taklitlerinin üretilmiş olabileceği yorumunu yapmak doğru bir seçenek olmalıdır. Diğer bir alternatif seçenekte ise bu grubun Troas bölgesi üretimi olabileceğidir. Parion'da Roma Hamamı başta olmak üzere kentte ortaya çıkarılan diğer sektörlerde söz konusu grubun ele geçen diğer formlara göre azımsanmayacak kadar çok olması göz önüne alındığında, Saraçhane kazılarında ve Tekirdağ'da konteks içerisinde bulunan örnekler ile olan paralellik düşünüldüğünde, kandillerin Troas bölgesi veya bu bölgenin çok yakınında olan bir merkezde üretilmiş olabileceği ve söz konusu bölgeye dâhil edilebileceği görüşü sağlıklı olacaktır. Diğer bir görüşe göre Anadolu üretimi olan kandillerin ticari ilişkiler sonucunda Attika kökenli formlardan

⁴¹⁶ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. R 42.

⁴¹⁷ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. R 83.

⁴¹⁸ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. R 85-R 86.

etkilendiğini ve bu formun biçimsel ve bezeme olarak taklit edilerek özgün yerel bir üretim merkeziyle ilişkilendirilebileceğidir. Son görüşe göre formun Rhodos’da buluntu yoğunluğunun bir hayli fazla olmasından dolayı, kandillerin yerel taklitlerinin çoğaltıldığı ve bireysel atölyelerde modellerin geliştirildiğini göz önüne aldığımızda, yerel bir üretimin burada da olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Fakat Rhodos kandillerinde görülen taklitçi örneklerin çeşitliliği ve esinlenmenin fazla olması, grubun ilk çıkış merkezinin neresi olacağı konusunda soru işaretlerini akla getirmektedir. Tüm bu düşünceler doğrultusunda, örneklerin yoğunluğu dikkate alındığında, detaylı bir incelemenin bizlere sunduğu veriler ışığında ve Geç Roma Dönemi Anadolu üretimi kandillerin yoğunluğu ve kalitesi dikkate alındığında, kısıtlı bir yayılım alanına sahip bu grup için üretimin ilk çıkış noktasının Troas bölgesi kentlerinden birisi olabileceği gibi Rhodos’unda olabileceği yorumunu yapmamıza sağlamıştır. Bu ayrımı yaparken Anadolu örnekleriyle Rhodos örnekleri arasındaki hem biçimsel hem de bezeme açısından farklılıkları göz önünde bulundurmamız da gerekmektedir.

Tuhaf kulplu, kaba ve özensiz olarak adlandırılan⁴¹⁹ kandillerin genel özellikleri şu şekildedir; Kalıp yapımı olup gövdeleri genellikle armudi, oval ve az da olsa dairesel formludur. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulplar ayrı üretilip sonradan eklenmiştir. Kulpun ayrı kalıpta yapıldığı ya da el ile şekillendirildiği net değildir. Bağlantı noktalarına bakıldığında kulpun ortasındaki açıklığının bazı kandillerde değişiklik göstermesi, belli bir standart olmaması ve kaba bir form göstermesi, kulpun el ile şekillendirilip sonradan eklenmiş olma ihtimalini arttırmaktadır.

Kulpun katlamalı şekilde olması formun karakteristiğidir. Aplike edilme özelliği Karadeniz kıyılarındaki daha önceki Roma kandilleri tarafından paylaşılmaktadır. Fakat Akdeniz Roma Dönemi kandil geleneğine yabancısıdır⁴²⁰. İç bükey diskus genellikle bezemesizdir⁴²¹. Az da olsa bezemeli örnekler de bulunmaktadır. Özellikle Rhodos örneklerinde bezemeler mevcuttur. Omuz, eğimli bir form göstermekle birlikte bezeme açısından yetersizdir. Bezeme birikimi ve çeşitliliğinin azlığı, söz konusu form üzerinde açık bir şekilde kendini hissettirmiştir. Dekorasyonun hemen hemen her örnekte belirsiz, silik ve aşınmış olmasının nedeni, kullanılan kalıpların

⁴¹⁹ Panti, “Light in the cave of Maronia. Lamps from the archaic to byzantine times”, s. 233.

⁴²⁰ Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*, s. 80.

⁴²¹ Panti, “Light in the cave of Maronia. Lamps from the archaic to byzantine times”, s. 233.

sayıca yetersiz kaldığına ve sürekli aynı kalıpların kullanıldığına işaret etmektedir. Bu durumu kandiller üzerinde görülen ve sınırlı sayıda olduğu açık bir şekilde belli olan tasarımdan da anlayabilmekteyiz.

Kandillerin burun kısımları geniş ve yuvarlaktır. Kaideler ise dekorasyon veya üreticinin izleri olmadan çoğunlukla basit yuvarlak şekillidir⁴²². Yuvarlak kaideler bazı örneklerde iç içe geçen yivli ve yivsiz bir form çizmektedir.

Roma Hamamında katlama kulplu diskus burun arası geniş kanallı kandillere ait 10 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Çalışmamız içerisinde form, 4 örnekle incelenmektedir. **K. No. 17** 2018 yılında 10 no'lu mekânda 2. tabakada, **K. No. 18** 2014 yılında 8 no'lu mekânın kuzeybatısında 3. tabakada **K. No. 19** 2018 yılında 8 no'lu mekânın batısında 1. tabakada **K. No. 20** 2016 yılında 4 no'lu mekânın güneybatısında ana drenaj kanalı üzerinde 1. tabakada bulunmuştur.

Gruba ait kandiller kalıp yapımı olup gövdeler **K. No. 17**'de armudi, diğerlerinde oval formludur. Kulp kısmının korunageldiği örnekler genellikle gövdeden başlayan katlamalı aplike kulp şeklindedir. **K. No. 18**'in gövdeden başlayan kulpu kırıktır. Diskus kısımları bezemesiz olan örneklerin eğimli omuz üzerinde bezeme repertuarı kısıtlıdır. Örneklerin tümünde diskustan buruna geçişte geniş bir kanal kullanılmıştır. Geniş kanal yapısı, kulpun yanında formu oluşturmamızdaki en önemli detay olarak dikkat çekmektedir. **K. No. 17** geniş yuvarlak burunludur. Diğer örneklerin burun kısımları kırıktır. Kaideler yuvarlak olup **K. No. 18** ve **19**'da iç içe daireler bulunmaktadır.

Kandiller **K. No. 18** dışında iyi fırınlanmıştır. Kil ağırlıklı olarak mika ve kireç katkılıdır. Kuvars, kum ve şamot birkaç örnekte görülür ve kil genellikle az gözenekli bir yapıdadır. Kil renginde kırmızı ve kırmızının farklı tonları hâkimdir. Astar renginde farklılıklar görülmektedir. Kırmızı ve kırmızının farklı tonlarının yanı sıra **K. No. 19**'da astar tamamen aşınmıştır. **K. No. 20** ise kırmızımsı kahverengi renktedir. **K. No. 20**'nin kırık olan iç kısmında akmalar görülmektedir. Muhtemelen kandil boyanırken yağ deliğinde akan boyadan dolayı söz konusu renk dalgalanmaları oluşmuştur.

⁴²² Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*, s. 80.

Tüm olan ve formun ilk örneği olarak değerlendirilmeye alınan **K. No. 17**, gövdeden başlayan dikey katlama kulplu olup iç bükey diskusu bezemesizdir. Kulpun özellikle katlamalı bir profil çizmesi ve diskus sınırında son bulmasına dikkat edilmiştir. Hafif eğimli omuz üzerinde görülen yatay ve dikey çizgi bezemenin diğer örneklerde de görüldüğü üzere grubun popüler bezemelerinden biri olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Oldukça sade bir profil gösteren **K. No. 17** geniş yuvarlak bir burun formuna sahiptir. Benzerleri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁴²³, Maronia⁴²⁴ ve Parion'da⁴²⁵ görülmektedir. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi ve Maronia örneklerinin omuz kısımlarında balıksırtı bezemesi tercih edilmiştir. **K. No. 17**'nin omuz üzerinde yatay ve dikey çizgiler bulunması dışında söz konusu örneklerle aralarında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Parion Roma Tiyatrosu örneğinin omuz bitiminde burun hattının gerisinde yer alan konsantrik daireler dışında **K. No. 17** ile birebir benzerlik sergilemektedir. Yakın örnekler ışığında incelenen ve bezeme gelişimi dikkatlice değerlendirilen **K. No. 17**'yi MS 5. yüzyıla tarihlemek uygun gözükmemektedir.

Formun ikinci örneği olan **K. No. 18**'in gövdeden başlayan kulpu kırıktır. İç bükey diskus ve eğimli omuz bezemesizdir. Kötü ve kaba bir görünüme sahiptir. Benzerleri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁴²⁶ ve Parion'da⁴²⁷ bulunmaktadır. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneğinde omuz üzerinde kısa çizgiler yer almaktadır. **K. No. 18**'in omzu bezemesizdir. Bezeme dışında örnekler paralellik sergilemektedir. Parion Roma Tiyatrosu örneğinde ise omuz üzerinde kısa yatay çizgiler ve konsantrik daireler görülmektedir. **K. No. 18** bezemesiz olup söz konusu iki örnekle, özellikle form açısından yakın benzerlik bulunmaktadır. Karakterize edici bir form özelliğine sahip olan **K. No. 18**'i, tüm detayları düşünülerek MS 5. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Diğer bir örnek olan **K. No. 19** gövdeden başlayan katlama kulpludur. Oldukça aşınmış olan eğimli omuz üzerinde konsantrik daireler ve kabartma nokta bezemeler yer almaktadır. Formun en kaba işçiliği bu kandil üzerinde görülmektedir. Astar tamamen aşınmış ve sürekli kullanılan bir kalıptan çıkmıştır. Söz konusu aşınmalar ve detay kayıpları bu yüzden olmalıdır. Benzerler örnekler Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁴²⁸

⁴²³ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 24.

⁴²⁴ Panti, "Light in the cave of Maronia. Lamps from the archaic to byzantine times", Fig. 12A

⁴²⁵ Yılmaz, "The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion" Cat. No. 11.

⁴²⁶ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 37.

⁴²⁷ Yılmaz, "The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion" Cat. No. 10.

⁴²⁸ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 33.

ve Parion'da⁴²⁹ bulunmaktadır. Hem form hem de tasarım açısından iki örnekle birebir benzerlik gösteren **K. No. 19** için en uygun tarih MS 5. yüzyıl olmalıdır.

Formun son versiyonu olan **K. No. 20** gövdeden başlayan dikey katlama kulpludur. İç bükey diskus bezemesiz olup eğimli omuz üzerinde yatay, içi çukurlaştırılmış çizgi bezemeler ve konsantrik daireler öne çıkmaktadır. Form içerisinde en kaliteli işçiliği son örnek üzerinde görmekteyiz. Dekorasyondaki keskinlik, astarın büyük bir bölümünde izlenilebilen sağlamlık, görsellik bakımından pozitif bir etki bırakmış ve **K. No. 20**'nin profesyonel bir yapı sergilemesini sağlamıştır. Benzerleri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁴³⁰ ve Parion'da⁴³¹ görülmektedir. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi ve Parion Roma Tiyatrosu örneğinde omuz üzerinde iki kısa çizgi arasında konsantrik daireler görülürken **K. No. 20**'nin omuz üzerinde yer alan çukurlaştırılmış çizgiler daha fazladır. Bu durumda benzer örnekler ve formsal değerlendirmeden yola çıkarak, **K. No. 20**'yi MS 5. yüzyıla tarihlendirmek mümkün görünmektedir.

11.6. Katlama Kulplu Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Kandiller (K. No. 21-27)

Tarafımızca “katlama kulplu gövdesi oval formlu kandiller” olarak isimlendirilmesinin uygun olacağı düşünülen bu gruba ait kandiller, “katlama kulplu diskus burun arası geniş kanallı kandillerle” diskus profili dışında birebir benzerlik göstermektedir. İlk grupta diskustan buruna kanallı bir geçiş sağlanırken ikinci grupta bu özellik tercih edilmemiş ve diskus yuvarlak bir formda kullanılmıştır. Üretim yeri, yayılım alanı, bölgesel etkiler, soru işaretleri ve öne sürülen görüşler ilk grupta olduğu gibi bu grup içinde geçerliliğini korumaktadır. Kronoloji ve terminolojiye bağlı kalarak detaylı bir tipoloji oluşturmak adına iki gruba ayrılan örneklerin ikinci bölümünü oluşturan söz konusu kandillerin süsleme zenginliği az da olsa önceki gruba göre zenginleştirilmiştir. Bu durum örneklerin sayıca fazla olmasından da kaynaklanmaktadır.

Roma Hamamında katlama kulplu gövdesi oval ve dairesele formlu kandillere ait 8 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Tip, çalışma kapsamında 7 örnek ile değerlendirmeye alınmıştır. **K. No. 21** 2018 yılında 4

⁴²⁹ Yılmaz, “The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion” Cat. No. 10.

⁴³⁰ Çokay-Kepçe, “Tekirdağ Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil”, K. No. 33.

⁴³¹ Yılmaz, “The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion” Cat. No. 10.

no'lu mekânın güneybatısında 2. tabakada, **K. No. 22** 2015 yılında 2 no'lu mekânın kuzeybatısında 3. tabakada, **K. No. 23** 2014 yılında 4 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 24** 2016 yılında 4 no'lu mekânın güneybatısında 2. tabakada, **K. No. 25** 2017 yılında 7 no'lu mekânın batısında 2. tabakada, **K. No. 26** 2018 yılında 6 no'lu mekânın güneyinde 2. tabakada, **K. No. 27** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneybatısında bulunmuştur.

K. No. 21, 23, 26 ve 27 iyi, **K. No. 22, 24 ve 25** orta derecede fırınlanmıştır. Kandillerin hepsi mika ve kireç katkılı olup az gözenekli bir yapıdadır. Bunların yanında **K. No. 23, 26 ve 27**'de ek olarak kum katkısı, bir örnekte de **K. No. 22**'de şamot görülmektedir. Kil genellikle kırmızı ve kırmızın farklı tonlarındadır. Farklı olarak **K. No. 23** kırmızımsı sarı, **K. No. 25** çok koyu gridir. Astar rengindeki farklılıklar dikkat çekmektedir. **K. No. 22 ve 26** kırmızı, **K. No. 21** koyu kahverengi, **K. No. 23** kırmızımsı siyah, **K. No. 24** siyah, **K. No. 25** açık kahverengi ve **K. No. 27** koyu kırmızımsı gridir. **K. No. 22 ve 26** dışında, örneklerin astarlarında yoğun aşınma izleri açık bir şekilde belirgindir.

Grubun ilk örneği **K. No. 21** gövdeden başlayan dikey katlama kulpludur. İç bükey diskus bezemesiz olup eğimli geniş omuz üzerinde uçları birleştirilmemiş yatay çizgi bezeme ve konsantrik dairelerin yer alması form içerisinde tercih edilen kısıtlı bezemelerin popülaritesini koruduğunu göstermektedir. Geniş yuvarlak burun kırık ve dairesel kaide bezemesizdir. Benzerleri British Museum (Knidos)⁴³², Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁴³³ ve Rhodos'da⁴³⁴ görülmektedir. British Museum örneğinde omzun sınırının bittiği noktada burun gerisinde konsantrik daireler görülürken **K. No. 21**'in omzunda hem konsantrik daireler hem de yatay çizgi bezemeler yer almaktadır. Çizgi bezemelerden kaynaklanan farklılık dışında iki örnek yakın özelliklere sahiptir. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneklerinde burun üzerinde yer alan yay biçimli iki adet yiv dışında **K. No. 21** ile birebir benzerlik göstermektedir. Rhodos kandili, diskusu çevreleyen kutsal monogram ve omuz kısmının sadeliği ile **K. No. 21**'den ayrılmaktadır. İki örnek daha çok formsal yönden yakındır. Tüm bu farklılık ve yakınlıklar göz önünde alındığında **K. No. 21** için en uygun tarih MS 5. yüzyıl olacaktır.

⁴³² Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q2999.

⁴³³ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 15, 17.

⁴³⁴ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. R 38.

Formun ikinci örneği **K. No. 22**'nin gövdeden başlayan dikey kulpu kırıktır. Gövdesinin dairesel bir form yansıtması bakımından diğer örneklerden ayrılmaktadır. Grup içerisinde yüzey kalitesi bakımından en çok aşınma **K. No. 22**'de görülmektedir. Aşınmanın en büyük nedeninin sık kullanılan bir kalıptan kaynaklandığını ifade etmek doğru olacaktır. İç bükey diskus bezemesiz ve geniş omuz üzerinde aşınmış yatay çizgi bezemeler görülmektedir. Oldukça sade bir profil gösteren **K. No. 22**'nin tek benzeri British Museum'da (Knidos)⁴³⁵ yer almaktadır. British Museum örneğinde omuz sınırının bitiminde burun gerisinde görülen konsantrik daireler dışında iki kandil birebir paralellik göstermektedir. Tasarım açısından kısıtlı olan ve çok az örnekle örtüşen **K. No. 22**'yi MS 5. yüzyıla tarihlemek uygundur.

Grubun bir başka önemli örneği **K. No. 23**, gövdeden başlayan dikey katlama kulpludur. İç bükey diskus bezemesiz ve eğimli omuz üzerinde kabartma plastik bantlar bulunmaktadır. Her bir bant içerisinde iki sıra yatay nokta bezeme yer almaktadır. Omzun her iki tarafında tasarımların arasında hava kabarcıkları oluşmuştur. Bu durum kandilin alçı kalıptan çıktığını göstermektedir⁴³⁶. Üstelik bu hava kabarcıkları yardımıyla alçı kalıpların MS 5. yüzyıla kadar aktif olarak kullanılmış olduklarını öğrenebilmekteyiz. Omuz ile burun arasında yuvarlak bir çukur yer almaktadır ve işlevsellik dışında tamamen dekoratif bir öge olmalıdır. Benzerleri British Museum (Knidos)⁴³⁷ ve Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde⁴³⁸ bulunmaktadır. British Museum örneği, form yönünde benzerlik gösterirken Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneğinde omuz üzerinde görülen yay biçimli çizgilerin belirli bir kombine düzen içerisinde bant içerisinde verilmesi, **K. No. 23** ile paraleldir. Tüm bu ayrıntılar düşünüldüğünde **K. No. 23**'ü MS 5. yüzyıla tarihlemek uygun olacaktır.

Katlama kulplu gövdesi oval ve dairesel formlu kandiller için diğer iki örnek **K. No. 24 ve 25**'tir. **K. No. 24**'ün iç bükey kırık diskusu bezemesizdir. Eğimli omuz üzerinde yatay çizgi bezeme ve konsantrik daireler yer almaktadır. Omuz ve burun arasında konsantrik dairelerin olması, form için sık rastlanılan bir durum değildir. Bu durum kısıtlı bezeme repertuarının yavaş bir şekilde gelişmeye başladığını göstermektedir. Yeni bezemelerden çok, aynı ve yakın motifler, kandil yüzeyinde özellikle omuz ve burun arasında tercih edilmiştir. **K. No. 25**'in omuz sınırının

⁴³⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q2999.

⁴³⁶ Dipnot 234.

⁴³⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q2999.

⁴³⁸ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 15, 17.

bitiminde burnun her iki yanında konsantrik daireler görülmektedir ve kandil geniş yuvarlak bir burun formuna sahiptir. Hemen hemen her örnekte karşımıza çıkan konsantrik dairelerin formun karakteristik bezemesi olduğunu belirtmek doğru bir ifade olacaktır. **K. No. 24** ve **25**'in benzerleri British Museum (Knidos)⁴³⁹ ve Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde⁴⁴⁰ bulunmaktadır. **K. No. 24**'ün British Museum örneğinden tek farkı, omuz burun arasında görülen konsantrik dairelerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneklerinden **K. No. 15**'in omuz burun arasında dört adet konsantrik daire yer almaktadır. Ortada görülen iki daire, yanlardaki dairelere göre daha dar tutulmuştur. Bu küçük farklılık dışında **K. No. 24** ve **25** söz konusu örneklerle yakın benzerlik sergilemektedir. Bu bağlamda örneklerin bizlere sunduğu veriler ışığında, bazı genel çıkarımlar yapmamıza olanak sağlamaktadır. Çıkarımlar doğrultusunda grubun en dikkat çekici üretimlerinden olan **K. No. 24** ve **25**'i MS 5. yüzyıla tarihlemek mümkün gözükmektedir.

Formun kaliteli sayılabilecek örneklerinden bir diğeri olan **K. No. 26**'nın iç bükey diskusu kırıktır. Geniş omuz üzerinde çizgi bezeme ve konsantrik daireler bu örnekte diğerlerine göre daha kaliteli durumdadır. Buruna yakın yerdeki dairenin kenarında hava kabarcığı oluşmuştur. Söz konusu gruba dâhil edilen örneklerde, kil kalıplar kadar alçı kalıplarında kullanıldığını ve üretimde kabul edilebilir bir potansiyele sahip olduğu yorumunu yapabilmekteyiz. Alçı kalıpların Roma Dönemi'nde yoğun kullanılması, üretiminin kolaylığı ve ekonomik açıdan maliyetinin düşük olması göz önüne alındığında, çalışma kapsamında değerlendirilen kandillerin kaba bir form göstermesi ve Geç Roma Döneminin üst düzey formlarından uzakta kalması ile ilişkilendirebilmekteyiz. Çünkü alçı kalıplardan çıkan örnekler kil kalıplardan elde edilen ürünlere göre kalite bakımından bir alt seviyede kalmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, formun alçı kalıptan çıkan örnekleri dikkatlice incelendiğinde ve grubun özensiz örnekleri düşünüldüğünde, söz konusu formun basit düzeyde kalmasının nedeni ve gelişimin istenilen düzeyde yakalanamaması yorumunu rahatlıkla yapabilmekteyiz. **K. No. 26**'nın benzerleri British Museum (Knidos)⁴⁴¹ ve Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde⁴⁴² görülmektedir. **K. No. 26** omuz üzerinde görülen yatay çizgiler dışında British Museum örneği ile yakın benzerlik sergilemektedir.

⁴³⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q2999.

⁴⁴⁰ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 15, 17.

⁴⁴¹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 97, Q2999.

⁴⁴² Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 12.

Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneği ile birebir benzerdir. Bu bağlamda önemli özellikler dikkate alındığında **K. No. 26** için MS 5. yüzyıl uygun bir tarih olmalıdır.

Formun son versiyonu **K. No. 27**, omuzdan başlayan dikey katlama kulpludur. İç bükey bezemesiz diskus kırık olup geniş omuz üzerinde konsantrik daireler ve daireler arasında yatay ve dikey çizgi bezemeler bulunmaktadır. Çizgiler **K. No. 26**'da çift, bu örnekte tek tercih edilmiştir. Grubun kaliteli örnekleri arasında sayılmaktadır. Tek benzeri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nde⁴⁴³ görülmektedir. İki örnek birebir benzerdir.

11.7. Disk Formlu Omzu Düz Kandiller (K. No. 28-36)

Bu tip kandillerin yayılım alanı çok geniş değildir. Brants⁴⁴⁴, Perlzweig⁴⁴⁵ ve Katsioti⁴⁴⁶, kandillerin Anadolu üretimi olduğunu ifade etmektedir. Bailey⁴⁴⁷, ise bu tip kandillerin Broneer Tip 29'un 4. grubuna⁴⁴⁸ yakın olduğunu ve kesin olmamakla birlikte Efes atölyelerinden çıkmış olabileceğini belirtmektedir. Broneer⁴⁴⁹ bu forma yakınlığı ile dikkat çeken iki kandilin Korinth'te ele geçtiğini, Batı Anadolu kandillerine benzediğini ve Erken Bizans Dönemine ait olduklarını ifade etmektedir.

Formun özellikleri şu şekildedir; Kalıp yapımı olup gövdeleri disk formudur. Bu özellik dönem için karakteristiktir. Diskus ve omuz genellikle dekore edilmiştir. Omuz kısmının diskus bölümüne göre daha çok süslendiği söylenebilir. Ayrıca omuz motifleri yükseltilmiştir. Bu durum omzun düz ve geniş tutulmasından kaynaklanmaktadır. Burun kısımları yuvarlak olup omuz burun arası geçişlerde dil motifi formun popüler bezemelerindendir. Dairesel olan kaidelerin bazı örnekleri sade bırakılmıştır. Kimi örneklerde ise *planta pedis* bulunmaktadır.

Form genel hatları ile değerlendirildiğinde yadsınamayacak kadar kaliteli tasarımları içerisinde barındırmaktadır. Fonksiyonel bağlamda yüksek bir potansiyele sahip örnekleri teşkil etmesi ile kendinden önceki tiplerden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Üstelik kısa bir süre üretimde kalmasına ve geç dönem Batı Anadolu üretimi kandillerin ilk ayağını oluşturmalarına rağmen malzemede gözlemlenen

⁴⁴³ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 12.

⁴⁴⁴ Johanna Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Leiden 1913, s. 63.

⁴⁴⁵ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 101.

⁴⁴⁶ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, s. 312.

⁴⁴⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, s. 416. Pl. 123, Q3324.

⁴⁴⁸ Tip 29, 4. grup için bkz. Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 20, Fig. 1423, Fig. 1425.

⁴⁴⁹ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 115.

çeşitlilik, çok yönlü ve zengin bezeme repertuarı ile üretimde kaldığı süre boyunca pozitif bir etki bırakmış olması ve popülerliğini koruması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Planta Pedis betimi Roma İmparatorluk Dönemi'nde MS 9'da Arretin seramiğinde görülmeye başlanmış ve MS 3. yüzyıla kadar kullanımı devam etmiştir⁴⁵⁰. Bu betim özellikle Akdeniz Bölgesindeki kandil üreticileri tarafından tercih edilen bir bezeme olmakla birlikte⁴⁵¹ Efes kentinden ithal edilen kandiller üzerinde çoğunlukla görülmektedir⁴⁵². Fakat *Planta Pedis* betimi iki farklı form göstermektedir. MS 1.-3. yüzyıllar arasında kullanılan betim ile MS 4.-7. yüzyılları arasında kullanılan betimlemelerde değişiklikler söz konusudur. İkinci kullanımda *Planta Pedis*'in çıplak ve daha büyük boyutlarda yapıldığı görülmektedir⁴⁵³. Bu baskılar herhangi bir atölyenin imalatı olmaktan çok, yaygın olarak kullanılan bölgelerdeki kandillerin sembol işaretleri olarak değerlendirilmektedir⁴⁵⁴. Bizim çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz forma ait kandillerde görülen *Planta pedis*'lerin tam bir ayak formunda oldukları fakat parmak kısımlarının henüz oluşmadığını ifade etmek mümkündür. Daha geç örneklerde MS 5. yüzyılın ikinci yarısı-MS 6. yüzyılları arasına tarihlenen kandillerin ayak betimi tam form olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roma Hamamında disk formlu omzu düz kandillere ait 2 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu grupta 9 adet kandil değerlendirilmiştir. **K. No. 28-34, 36** 2015 yılında 6 no'lu mekânda 2. tabakada **K. No. 35** 2017 yılında 6 no'lu mekânın kuzeyinde 2. tabakada bulunmuştur.

Forma ait kandiller kalıp yapımı olup formun tüm ve tüme yakın olan örneklerinin gövdeleri disk formudur. Kulp kısmının sağlam olarak ele geçtiği örnekler genellikle gövdeden başlayıp birden fazla yive sahip dikey bir form göstermektedir. Hepsi bezemeli olan kandillerin diskuslarında rozetler görülürken geniş omuz üzerinde ise kıvrık dallar hâkimdir. Burun kısımları kırık olan kandillerin omuz sınırından buruna geçişlerde genellikle dil motifleri tercih edilmiştir. Kaide kısmı sağlam kalan örnekler

⁴⁵⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, ss. 91-92.

⁴⁵¹ Dağlı, *Hadrianoupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri*, s. 16.

⁴⁵² Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, s. 10.

⁴⁵³ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 92.

⁴⁵⁴ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandilleri*, s. 83.

dairesel bir forma sahip olup bu kısımda bazen tek bazen de çift *planta pedis*'ler bulunmaktadır.

Kandillerin hepsi iyi fırınlanmıştır. Kil ağırlıklı olarak mika, kireç ve kum katkılıdır. Şamot ve taşçık birkaç örnekte görülmektedir. Kil genellikle az gözenekli bir yapıdadır. Kil renginde kırmızımsı sarının hâkim olduğu görülürken açık kırmızı, birkaç örnekte kullanılmıştır. Astar renginde farklılıklar bulunmaktadır. En çok kırmızı ve kırmızının farklı tonları tercih edilmiştir. Kırmızının yanında **K. No. 29, 31** siyah, **K. No. 30** koyu kırmızımsı gri, **K. No. 34** kahverengi **K. No. 36** kırmızımsı kahverengidir. Örneklerin büyük bir bölümünün astarında görülen aşınmalar ve dökülmeler fırınlamadan kaynaklanan hatalar olarak göze çarpmaktadır. Özellikle fırınlamadan kaynaklanan renk farklılığını **K. No. 28** üzerinde görmek mümkündür.

Formun ilk versiyonu **K. No. 28**, dikey kulpludur. İç bükey diskus bezemesiz olup yağ deliğinin önünde havalandırma deliği bulunmaktadır. Geniş omuz üzerinde tek sıra yatay çizgi ve kabartma nokta bezemeler görülmektedir. Bu forma ait kandillerin en dikkat çeken yönlerinden bir tanesi de omuz kısmının süslenmiş olmasıdır⁴⁵⁵. Omuzdan buruna geçişte dil motifi tercih edilmiştir. Kaide de ise oldukça belirgin *planta pedis* vardır. Benzerleri British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁴⁵⁶ ve Kibyra'da⁴⁵⁷ bulunmaktadır. British Museum örneği form olarak **K. No. 28** ile birebir benzer olup omuz bezemesiyle iki örnek birbirinden ayrılmaktadır. Kibyra örneğinde kulp deliklidir. Omuz üzerinde sadece kabartma nokta bezeme yer almaktadır. **K. No. 28**'de omuz üzerinde hem kabartma nokta hem de çizgi bezemeler görülmektedir. Bu özellikler dışında kandiller yakın benzerlik sergilemektedir. Söz konusu bilgiler ışığında ve benzer örnekler göz önünde tutularak **K. No. 28**'i MS 5. yüzyıla tarihlemek doğru olacaktır.

Dikey üç yivli kulpa sahip olan **K. No. 29**'un omuz üzerinde tek sıra çizgi ve kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Söz konusu bezemeler **K. No. 28** ile benzerlik sergilemektedir. Benzerleri British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁴⁵⁸ ve Kibyra'da⁴⁵⁹ bulunmaktadır. British Museum örneği form olarak **K. No. 29** ile benzerdir. Fakat

⁴⁵⁵ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, s. 63.

⁴⁵⁶ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324 (form olarak)

⁴⁵⁷ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 607.

⁴⁵⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324 (form olarak)

⁴⁵⁹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 607.

iki örnek omuz bezemesiyle farklılık göstermektedir. Kibyra örneğinde kulp delikli olup omuz üzerinde sadece kabartma nokta bezeme yer almaktadır. **K. No. 29**'un omuz üzerinde kabartma nokta ve çizgi bezemeler görülmektedir. Form ve bezeme yönünden benzerleri dikkate alındığında **K. No. 29** için en uygun tarih MS 5. yüzyıldır.

Formun bir diğer örneği **K. No. 30**'dur. Gövdeden başlayan üç yivli kulpa sahip kandilin iç bükey diskusu bezemesizdir. Omuz üzerinde kabartma nokta bezemeler ve kıvrık dallar görülmektedir. Kıvrık dalların sonunda kalp motifi betimlenmiştir. Söz konusu motif form içerisinde az görülen bir bezeme olarak dikkat çekmektedir. Omzun geniş tutulmasından dolayı bezeme repertuarı ve kullanım kapasitesi arttırılmıştır. Omuzdan buruna geçişte dil bezemesi yer almaktadır. Dairesel kaide bezemesiz olup kulp altında da kalp motifleri tercih edilmiştir. Benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁴⁶⁰, Attika⁴⁶¹, British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁴⁶², Adramytteion⁴⁶³, Kibyra⁴⁶⁴ ve Rhodos'da⁴⁶⁵ bulunmaktadır. Bezeme ve form yönüyle şematik kurgusu oldukça ilgi çekici olan **K. No. 30**'u benzerleri yardımıyla MS 5. yüzyıla tarihleyebiliriz.

K. No. 31, gövdeden başlayan dikey kulpu kırık olmakla birlikte iç bükey diskus içerisinde yirmi yapraklı bitkisel rozet bulunmaktadır. Omuz üzerinde kıvrık dalların yanı sıra omuzdan buruna geçişte sekiz adet dil motifi kullanılmıştır. Bezeme repertuarundaki artış belirginleşmiştir⁴⁶⁶. Dairesel kaide merkezinde görülen iki adet *planta pedis* çok sık rastlanılan bir durum değildir. **K. No. 31**'in göze çarpan tasarımı ile form içerisindeki statüsünü bir üst seviyeye çıkardığını ve pozitif bir etki bıraktığını ifade edebiliriz. Benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁴⁶⁷, Attika⁴⁶⁸, British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁴⁶⁹ ve Adramytteion'da⁴⁷⁰ görülmektedir. Form ve bezeme

⁴⁶⁰ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1128.

⁴⁶¹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 350.

⁴⁶² Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324.

⁴⁶³ İlter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, K. No. 4.

⁴⁶⁴ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 607.

⁴⁶⁵ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 245.

⁴⁶⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 115.

⁴⁶⁷ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1128.

⁴⁶⁸ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 350.

⁴⁶⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324.

⁴⁷⁰ İlter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, K. No. 4.

özellikleri dikkate alınarak incelediğimiz **K. No. 31**'i MS 5. yüzyıla tarihlemek uygundur.

Omuzdan başlayan üç yivli ve delikli bir kulpa sahip olan **K. No. 32**, bu özelliği ile form içerisindeki diğer kandillerden ayrılmaktadır. Bu tip kandillerde kulplar genellikle delinmemiştir⁴⁷¹. Fakat **K. No. 32**'nin kulpunun delikli olması ve delik kısmının tam olarak açılmaması ise oldukça ilginçtir. Söz konusu özellik Batı Anadolu kandilleri içerisinde erken örneklerde karşılaşılan bir durumdur⁴⁷². Üstelik kulp içerisindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla deliğin ucu burğu şeklinde olan bir alet yardımıyla açılmış olabileceği söylenebilir. Geç dönem kandilleri için çok sık rastlanılmayan bu yöntemin varlığı ile **K. No. 32** önem arz etmektedir. Eski yöntem ve tekniklerin henüz unutulmadığını göstermektedir. İç bükey diskus içerisinde merkeze doğru daralan konsantrik daireler yer almakta olup omuz üzerinde kıvrık dallar görülmektedir. Kıvrık dalları diğer örneklerden ayıran en önemli noktası sade bırakılması ve dalların arasına herhangi başka bir bezeme yapılmamasıdır. Benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁴⁷³, Attika⁴⁷⁴, British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁴⁷⁵, Adramytteion⁴⁷⁶ ve Rhodos'da⁴⁷⁷ bulunan **K. No. 32**'yi MS 5. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

K. No. 33'ün iç bükey kırık diskusu içerisinde sekiz yapraklı bitkisel rozet, omuz üzerinde kıvrık dallar ve omuzdan buruna geçişte beş adet dil motifi bulunmaktadır. Rozetler **K. No. 31** ile kıvrık dallar **K. No. 32** ile dil motifleri **K. No. 28, 30, 31** ile benzerlik sergilemektedir. Kandilin benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁴⁷⁸, Attika⁴⁷⁹ ve Afyon Arkeoloji Müzesi'nde⁴⁸⁰ bulunmaktadır. **K. No. 33**'ün Rijksmuseum örneğinden tek farkı omuzdan buruna geçişte görülen dil motifinden kaynaklanmaktadır. Attika ve Afyon Arkeoloji Müzesi kandillerinde kıvrık dalların

⁴⁷¹ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, s. 63.

⁴⁷² Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 216.

⁴⁷³ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1128.

⁴⁷⁴ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 350.

⁴⁷⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324.

⁴⁷⁶ İter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, K. No. 4.

⁴⁷⁷ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 245.

⁴⁷⁸ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1128.

⁴⁷⁹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 350.

⁴⁸⁰ Emine Gülünay, *Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017, K. No. 27.

sonunda ve aralarında görülen kabartma nokta bezemeler dışında **K. No. 33**, iki örnekle paralellik göstermektedir. Tüm bu ayrıntılar göz önüne alındığında ve dikkatlice irdelendiğinde **K. No. 33** için en uygun tarih MS 5. yüzyıl gözükmemektedir.

Formun ilgi çekici bir diğer örneği olan **K. No. 34**'ün iç bükey kırık diskusu bezemesiz olup omuz üzerinde asma dalları ve asma dallarının bitiminde üzüm salkımları ve gelişimini henüz tamamlamamış yapraklar yer almaktadır. Yapraklar form içerisinde kullanılan özgün bezemelerden bir tanesidir. Bezemelerdeki tasarımın ve ayrıntıların detaylı verilmesi, dekorasyonun başarılı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁴⁸¹, Adramytteion⁴⁸² ve Rhodos'da⁴⁸³ görülmektedir. Rijksmuseum örneğinde omuz üzerinde görülen kıvrık dallar daha sade iken **K. No. 34** detaylı verilmiştir. Adramytteion örneği ise oldukça önemlidir. Söz konusu örnekte omuz üzerinde görülen yapraklar tam form vermektedir. **K. No. 34**'te bulunan yapraklar kapalı bir biçimde tasvir edilmiştir. Rhodos örneği ve **K. No. 34** arasında omuz üzerinde yer alan yapraklar dışında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Rhodos örneğinde yaprak görülmemektedir. Tarihleme konusunda bu benzerlikler göz önüne alındığında, **K. No. 34**'ü formun diğer örnekleri gibi MS 5. yüzyıla tarihlemek yanlış olmayacaktır.

Formun sondan bir önceki örneği olan **K. No. 35**'in iç bükey diskus kırık olup omuz üzerinde kıvrık dallar ve dalların bitiminde kabartma nokta bezemeler bulunmaktadır. Benzerleri Attika⁴⁸⁴ ve British Museum'da (Doğu Yunanistan ?)⁴⁸⁵ bulunmaktadır. Attika örneğiyle birebir benzerlik gösteren **K. No. 35**, British Museum örneğiyle form olarak benzerdir. Sınırlı sayıda örnekler ışığında incelenen **K. No. 35** için verilebilecek en uygun tarih MS 5. yüzyıl olacaktır.

Formun son versiyonu **K. No. 36** omuzdan başlayan dikey kulpludur. Kulpun omuzdan başlaması **K. No. 32** ile benzerdir. Diskus kırık olup omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme ve üçgenler içerisinde kare çukur bezemeler görülmektedir. Tek sıra kabartma nokta bezeme **K. 28-30** ile benzerdir. Tek benzeri

⁴⁸¹ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1128.

⁴⁸² İter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, K. No. 4.

⁴⁸³ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 245.

⁴⁸⁴ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 350.

⁴⁸⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3324 (form olarak)

Adramytteion'da⁴⁸⁶ bulunan **K. No. 36**'nın kulpunda görülen yivler dışında iki örnek yakın benzerlik sergilemektedir. Form ve bezeme yönünden benzeri ışığında ve formun gelişim evresini göz önünde bulundurduğumuzda **K. No. 36**'yı MS 5. yüzyıla tarihleyebiliriz.

11.8. Kuzey Afrika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri (K. No. 37-49)

Afrika'da çok sık bulundukları için genellikle Afrika kandilleri olarak bilinmektedirler⁴⁸⁷. Kandillerin üzerinde Hristiyan sembolleri yoğun bir şekilde betimlendiği için "Erken Hristiyan Kandilleri" olarak ta tanınmaktadırlar⁴⁸⁸. İlk isimlendirme, ikinci isimlendirmeye göre daha çok tercih edilmiş ve kanıtlanabilirlik açısından daha evrensel gözükmetedir. Kandiller Afrika bölgesinde çok az üretilmiş olup büyük bir çoğunluk ithal edilmiş ve çok az sayıda kandil kalıbı ele geçmiştir⁴⁸⁹. Bu tarz kandillerin kökeni olarak Mısır, özellikle İskenderiye işaret edilmekte ve buna gerekçe olarak kazılar sırasında bu tipe ait çok sayıda kandil kalıbının ortaya çıkarılması gösterilmektedir⁴⁹⁰.

Son derece yüksek ateşte fırınlanmış bu kandiller, canlı tuğla kırmızısı bir hamur yapısına sahip olup kırmızı bir astarla kaplanmışır⁴⁹¹. Genel hatları ile yivsiz düğme benzeri bir kulp, yükseltilmiş bezemeli omuz yapısı⁴⁹², kabartma bezemeli diskus, diskus'ta genelde iki adet doldurma deliği⁴⁹³ ve buruna ulaşan geniş bir kanal yapısı⁴⁹⁴ ile ayırt edici karakterize özelliklere sahiptir. Bezemeler açısından da oldukça zenginlik gösteren bu tip kandillerin erken örneklerinde Hristiyanlık sembollerinin yerine aslan figürleri tercih edilmiştir⁴⁹⁵. Daha sonraki örneklerde bitkisel, hayvansal ve dini sahneler ön plandadır⁴⁹⁶. Yükseltilmiş noktalar, daireler, küçük palmiye ağaçları, kuşlar, çivili üçgenler, çarklar, kalpler, balıksırtı deseni hem Hristiyan hem de geç Roma türlerinde yaygındır. Balıksırtı bezemesinin Hristiyan kandillerinde bulunmasının nedeni muhtemelen burada sembolik bir öneme sahip olan hurma dalına yakın benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu örneklerin çok sık kullanılan

⁴⁸⁶ İlter, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, K. No. 3.

⁴⁸⁷ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, s. 90.

⁴⁸⁸ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 118.

⁴⁸⁹ Homer A. Thompson, "Terracotta Lamps", *HESPERIA*, Vol. 2, No. 2, 1933, s. 211.

⁴⁹⁰ Szentléleky, *Ancient Lamps*, s. 127.

⁴⁹¹ Szentléleky, *Ancient Lamps*, s. 127.

⁴⁹² Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 118.

⁴⁹³ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, s. 65.

⁴⁹⁴ Szentléleky, *Ancient Lamps*, s. 128.

⁴⁹⁵ Metin, *Kibyra Kandileri*, s. 161.

⁴⁹⁶ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, s. 90.

süsleme unsurları olduğunu ifade etmek mümkündür⁴⁹⁷. Hem bezeme hem de kullanım yerleri açısından oldukça çeşitlilik ve zenginlik gösteren bu tip kandiller, özellikle mezarlara bırakılmaktaydı. Kartaca mezarlarında çok sayıda bu tip kandillere rastlanılırken, yerleşim yerlerinde az sayıda bulunması bu durumu destekler niteliktedir⁴⁹⁸.

Roma Döneminde özellikle MS 5. yüzyılın ilk yıllarında Afrika tipi kandiller imparatorluğun her tarafına yayılmıştır⁴⁹⁹. Yaygın olarak Akdeniz ülkelerine ihraç edilmiş ve yerel üretim olarak taklit edilmiştir⁵⁰⁰. Attika'da ise MS 3.-4. yüzyıllara ait eski kalıplardan MS 5.-6. yüzyıllara tarihlenen kandiller üretilmiştir. MS 5. yüzyıl kandillerinin çoğu, değişen oranlarda yerel ve yabancı stillerin bir karışımıdır. MS 3. yüzyıla ait bir kandilin alt kısmı ile MS 6. yüzyıla ait bir Afrika kandilinin üst kısmı birleştirilmiştir⁵⁰¹. Bu iki uygulama aynı ustanın işi olabilmekteydi ve kandillerde zengin bir form çeşitliliği sağlamaktaydı⁵⁰².

Kuzey Afrika kandilleri ile Roma Dönemi taklitleri arasındaki farklar belirgindir. Kil farklılığının dışında Roma taklitlerinde, halka taban ve delinmiş kulplar ön plana çıkmaktadır⁵⁰³. Bazı kopyalarda kandillerin boyutları küçük tutulmuş ve üst kısımlar Geç Dönem Anadolu kandillerinin birer yansıması olarak ön plana çıkmıştır.

“Kuzey Afrika kökenli kandiller ve yerel taklitleri” başlığı altında formun genel özellikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Örneklerin büyük bir çoğunluğu parça olduğu için sağlıklı bir tipoloji oluşturulamayacağı düşüncesi ile tipi alt gruplara ayırmadan tek bir başlık altında inceleme ve özgün sonuçlara ulaşma hedeflenmiştir. Tek bir başlık altında olsa bile tipin bütün özellikleri derinlemesine detaylandırılmış, yorumlanmış ve benzer örneklerin analogilerinden faydalanılarak kanıtlanabilir sonuçlar elde edilmeye özen gösterilmiştir.

Roma Hamamında Kuzey Afrika kökenli kandiller ve yerel taklitlerine ait 7 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır.

⁴⁹⁷ Broneer, *Terracotta Lamps* s. 118.

⁴⁹⁸ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, s. 63.

⁴⁹⁹ Laurent Chrzanovski and Denis Zhuravlev, *Lamps From Chersonesos in the State Historical Museum-Moscow*, l'erma di Bretschneider, Moscow 1998, s. 155.

⁵⁰⁰ Rosenthal and Sivan, “Ancient Lamps in the Schloessinger Collection”, s. 68.

⁵⁰¹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, ss. 64-65.

⁵⁰² Binnur Gürler, “Tire Müzesi’nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller”, *Belleten*, LXVIII/253, Ankara 2005, s. 615.

⁵⁰³ Fitch-Goldman, *Cosa: The Lamps*, s. 214.

Çalışmamız içerisinde kandiller, 13 adet örnekle inceleme ve değerlendirme kapsamına alınmıştır. **K. No. 37** 2017 yılında 5 no'lu mekânın güneybatısında 2. tabakada, **K. No. 38** ve **K. No. 40** 2015 yılında 6 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 39** 2016 yılında 5 no'lu mekânın güneyinde ana drenaj kanalının üzerinde 1. tabakada, **K. No. 41** 2017 yılında 7 no'lu mekânda 2. tabakada, **K. No. 42** 2009 yılında 3 no'lu mekânda, **K. No. 43** 2013 yılında 3 no'lu mekânda, **K. No. 44** 2014 yılında 4 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 45** birleşen iki parçadan oluşmaktadır. İlk parça BVH-11 2013 ve ikinci parça CLP-12, 2018 yılında 8 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 46** 2015 yılında 2 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 47** 2016 yılında 5 no'lu mekânda 2. tabakada, **K. No. 48** 2017 yılında 6 no'lu mekânda 2. tabakada ve **K. No. 49** 2018 yılında 4 no'lu mekânın güneybatısında ana drenaj kanalının üzerinde 3. tabakada bulunmuştur.

Kaliteli, üst düzey işçilikleri ve alternatif yerel taklitleri içerisinde barındıran Afrika kökenli kandiller grubuna dâhil edilen örnekler, kalıp yapımı olup formun tüme yakın örneklerinin armudi formu olduğu anlaşılmaktadır. Sadece taklit edilen **K. No. 49** oval formudur. Bazı örnekler gövdeden geniş tutulmuş ve geniş karınlı armudi formunda üretilmiştir.

Kandiller iyi fırınlanmış ve killeri oldukça kalitedir. En fazla kullanılan katkı maddeleri mika ve kireçtir. Bunları kum, az da olsa taşçık, kuvars ve felspar takip etmektedir. Son üç katkı maddesi farklı kandillerde birer kez kullanılmıştır. Kil genellikle az gözenekli bir yapıdadır. Kil renginde kırmızı ve açık kırmızı baskındır. **K. No. 37** gri renklidir ve hatalı bir üretimdir. **K. No. 44** sarımsı kahverengi renginde olup düşük kaliteli bir örnektir. **K. No. 49** kırmızımsı sarıdır ve taklit edilen bir kandildir. Astar renginde de kil renginde olduğu gibi kırmızı ve açık kırmızının hâkimiyeti ön plandadır. **K. No. 37** ve **44** kırmızımsı kahverengidir. Tüm yüzeye uygulanan astar, kandillerin yüzey kalitesini arttırmış, parlak ve kaygan bir görünüm almasını sağlamıştır. Kimi örneklerde aşınma izleri mevcut olsa bile hiçbir kandil yüzeyinin astarında akma veya dalgalanma görülmemektedir. Bu durum astar kalitesini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Tipin en dikkat çeken ve ilk örneği olan **K. No. 37**'nin iç bükey kırık diskusu içerisinde ördek bezemesi ve ördeğin hemen altında ise tavus kuşuna ait olması muhtemel kanatlar yer almaktadır. Geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde kanatları açık ördek ve palmye ağacı bulunmaktadır. Bu tarz su kuşları ve bitkisel

motifler kandilleri üzerinde sürekli kullanılmıştır. Önceki jenerasyonların aksine kandil boyutlarının büyümesinden kaynaklı bezeme kapasitesi arttırılmıştır. Kandil boyunun uzaması ve genişlemesine paralel olarak yüzey neredeyse hiç boş kalmamış ve tasarım potansiyeli sürekli geliştirilmiştir. Benzerleri Korinth'te⁵⁰⁴ ve Schloessinger Koleksiyonunda⁵⁰⁵ görülmektedir. **K. No. 37**'nin Korinth ve Schloessinger örneklerinden tek farkı yağ deliğinin burun gerisinde açılmasından kaynaklanmaktadır. Diğer tüm özellikler birebir benzerdir. Fakat değinilmesi gereken en önemli nokta **K. No. 37**'nin yüzeyinden kaynaklanmaktadır. Fırınlama sırasında gerçekleşen alacalı görünümünden dolayı kandilin hatalı bir ürün olduğunu söyleyebilmekteyiz. Çok az görülen astar rengi dışında alacalık kandil yüzeyinin tamamını kaplamaktadır. Önemli ve kayda değer veriler ışığında **K. No. 37**'nin ithal bir ürün olmadığını, orijinal kalıptan alınan kopya olduğunu ve yerel bir atölyede taklit edildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Üstelik hatalı bir ürün ticaretinin yapılması ihtimalinin düşüklüğünü göz önünde bulundurduğumuzda bu görüş daha da güçlenmektedir. Bu bilgiler ışığında **K. No. 37** için verilebilecek en uygun tarih MS 5. yüzyıl olmalıdır.

Tipin ikinci örneği olan **K. No. 38**'in iç bükey diskusu kırık olup geniş omuz üzerinde balıksırtı bezemesi yer almaktadır. Üstelik bu bezeme diskusu çevrelemekte ve diskus burun arasında yer alan kanalın üzerinden geçmektedir. Söz konusu motifin bu bölümün üzerinden geçirilerek kanalın omuz kısmı ile homojenleştirilmesi, Afrika tipi kandillerin çok az örneğinde rastlanılan bir özelliktir. Son olarak **K. No. 38**, uzun oval bir burun formuna sahiptir. Benzerleri Rijksmuseum (Tunus)⁵⁰⁶, Pannonia'da⁵⁰⁷, Eski Kültür Müzesi (Tunus)⁵⁰⁸ ve Rhodos'da⁵⁰⁹ bulunmaktadır. Rijksmuseum örneğinde diskus halkası belirginleştirilmiş fakat bezeme omuz sınırında bırakılmış ve devam ettirilmemiştir. Pannonia, Eski Kültür Müzesi ve Rhodos örneklerinde omuz bezemesinin kanala doğru eğimi verilmiş fakat iki bezemenin uç kısımları birleştirilmemiş, arada küçük rezerv bir alan bırakılmıştır. Omuz ve kanal bağlantısı açısından oldukça öneme sahip **K. No. 38**, bu tasarımı ile tipin iyi örneklerinden biri

⁵⁰⁴ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 22, Fig. 1454.

⁵⁰⁵ Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 289, Fig. 305.

⁵⁰⁶ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 164.

⁵⁰⁷ Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, Pl. 40, Fig. 5.

⁵⁰⁸ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, Fig. 4.

⁵⁰⁹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. NA 2.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında **K. No. 38**'in diğer bütün özellikleri benzer örneklerle yakınlık göstermektedir. Örnek kandillerin analogilerinden yola çıkılarak farklılıklar ve benzerlikler değerlendirildiğinde **K. No. 38**'i MS 5. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Tipin bir diğer örneği olan **K. No. 39**, düz ve geniş bir omuz profili göstermektedir. Omuz üzerinde ardışık yunus balıkları yer almaktadır. Farklı bezeme açısından repertuarın zenginliğini yansıtan ve sık görülmeyen bir süsleme unsuru olarak karşımıza çıkan yunus balıkları önem arz etmektedir. Tek benzer Schloessinger Koleksiyonunda⁵¹⁰ bulunmaktadır. Schloessinger örneğinde yunus balıklarının arasında sarmaşık yaprakları görülmektedir. İki örnek arasındaki tek küçük fark olarak göze çarpmaktadır. Form gelişimi ve benzer örneğin yardımıyla **K. No. 39**'u MS 5. yüzyıla tarihlemek uygundur.

Tipin dördüncü örneği **K. No. 40**'ın omuzdan başlayan dikey kulpu kırıktır. İç bükey diskus merkezinde dikdörtgen yer almaktadır. Dikdörtgen çevresinde iç içe köşeli çıkıntılar bulunmaktadır. Bezemelerin birbirleri ile olan bağlantısı, tasarımın kalitesini yansıtmaktadır. Geniş gövdenin yanlarından şişkin olması ve diskusun farklı bezemelerle doldurulmaya çalışılması, dekorun pozitif bir etki bırakmasını sağlamaktadır. Üstelik düz omuz üzerinde iç içe eğik çizgi ve papatya motifleri, estetiğin son derece üst düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Diskustan buruna geçişte ise geniş kanal görülmektedir. Benzerleri Attika⁵¹¹, Mainz Zentral Museum⁵¹², Royal Ontario Museum (Fayoum)⁵¹³, Patara⁵¹⁴ ve Rhodos'da⁵¹⁵ görülmektedir. Form olarak aynı özelliklere sahip kandillerden Attika örneğinde diskus içerisinde eşkenar dörtgenin köşelerindeki yaprak motifleri dışında **K. No. 40** ile birebir benzerdir. Mainz Zentral Museum, Royal Ontario Museum, Patara ve Rhodos örneklerinde iç içe iki adet eşkenar dörtgen bulunmaktadır. Örneklerin tümünde, omuz kısmındaki çeşitli varyasyonlarıyla karşımıza çıkan bezemeler farklılık sergilemektedir. Örnekler ışığında

⁵¹⁰ Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 292.

⁵¹¹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 328.

⁵¹² Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 77, Fig. 8.

⁵¹³ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 34, Fig. 289.

⁵¹⁴ D. Şen Yıldırım, "Hürmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 4, 2012. Şek. 4, 32.

⁵¹⁵ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. NA 19.

biçimsel anlamda yakın özellikler gösteren **K. No. 40**'ı MS 5. yüzyıl ortalarına tarihlemek doğru olacaktır.

Kandillerin dikkat çeken bir diğer örneği **K. No. 41**, gövdeden başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde insan figürü betimlenmiştir. Bu tarz insan figürlerinin olduğu ve bu figürlerin çevresinde başka figürlerin de yer aldığı sonuç olarak belirli bir konuya bağlı kalınarak işlendiği Afrika kökenli kandiller sıklıkla tercih edilmiştir⁵¹⁶. Figürün ayakları altında artı şeklinde kabartma nokta bezemelerin birleştirilmesiyle ayrıntılı bir motif oluşturulmuştur. Geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde daireler içerisinde artı şeklinde geometrik bezemeler yer almaktadır. Afrika tipi kandil üreticilerinin bezeme belleğinin geniş ölçekli olmasından dolayı insan, hayvan, bitkisel ve geometrik desenlerin oranında büyük bir artış yaşanmıştır. Söz konusu durumu hemen hemen her örnekte görebilmekteyiz. **K. No. 41**'in benzerleri Isthmia⁵¹⁷ ve Patara'da⁵¹⁸ bulunmaktadır. Isthmia örneğinin diskus burun arası kanallı olması, omuz profili ve bezemesi **K. No. 41** ile birebir benzerdir. Patara örneğinde diskus içerisinde cepheden verilmiş başında hâle bulunan bir figür yer almaktadır. Omuz üzerinde ise geometrik dekorasyon bulunmaktadır. Bu açıdan **K. No. 41** ve Patara kandili benzerdir. Düzen ve tasarım açısından az örneği görülen **K. No. 41**'i MS 5. yüzyılın ikinci yarısındaki bir zaman dilimine tarihlemek mümkün görünmektedir.

Afrika kökenli kandillerin altıncı örneği olan **K. No. 42**, gövdeden başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde küçük bir parçası sağlam kalan tanımlanamayan bezeme görülmektedir. Geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde yapraklar, papatya motifi ve konsantrik daireler betimlenmiştir. Bitkisel ve geometrik desenlerin sistematik bir şekilde birbirlerini takip edecek şekilde işlenmesi ve birlikte kullanılmaları tipin karakteristiğini yansıtmaktadır. Diskustan buruna geçişte ise geniş bir kanala yer verilmiştir. Benzerleri Rijksmuseum (Roma-Yunanistan)⁵¹⁹, Korinth⁵²⁰,

⁵¹⁶ Diskus içerisinde birden fazla figürün olduğu kandil örnekleri için bkz. Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 77, Fig. 1, 2; Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 304; Bussi  re and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 492, Fig. 493.

⁵¹⁷ Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, Volume III, New Jersey 1977, Pl. 36, Fig. 3157.

⁵¹⁸ Yıldırım, "Hurmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans D  nemi Kuzey Afrika K  kenli Seramikleri"   ek. 4, Fig. 34.

⁵¹⁹ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1161 (Roma), Fig. 1175 (Yunanistan).

⁵²⁰ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 22, Fig. 1483.

Pannonia⁵²¹, Attika⁵²², Mainz Zentral Museum⁵²³, Isthmia⁵²⁴, Schloessinger Koleksiyonu⁵²⁵, Royal Ontario Museum (Tunus)⁵²⁶, British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁵²⁷, Tunus⁵²⁸, Kibyra⁵²⁹ ve J. Paul Getty Museum'da (Tunus)⁵³⁰ bulunmaktadır. Hem form hem de bezeme zenginliği ile grubun diğer kandillerine göre benzer örneklerinin sayıca fazla olduğu **K. No. 42**, MS 5.-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

K. No. 43, omuzdan başlayan dikey kulplu olup iç bükey kırık diskus merkezinde haç motifi yer almaktadır. Sol ve sağ haç kolunun üzerinde kabartma nokta bezemeler görülmektedir. Düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde tek sıra yatay çizgi ve dairesel çukur bezemeler betimlenmiştir. **K. No. 43**, armudi formu kandillerin etkileyici bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kulpun gövdeden ve omuzdan uzatılması, formun armudi şeklini alması ve şematik kurgunun belirginleştirilmesiyle, kandilin bir bütünlük sergilemesi kolaylaşmıştır. Benzerleri Attika⁵³¹, Korinth⁵³², British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁵³³ ve Myndos'da⁵³⁴ görülmektedir. Attika ve British Museum örneklerinde omuz bölümünde değişik boyutlarda yuvarlak motifler, Korinth örneğinde balıksırtı bezemesi, Myndos örneğinde ise kalp motifleri tercih edilmiştir. Benzer örnekler ile form ve diskus bezemesi paralellik sergileyen **K. No. 43**, bu örneklerden sadece omuz bezemesi açısından farklılık göstermektedir. Özellikle omuz tasarımının farklılık yansıtması, form içerisinde süsleme kombinasyonunun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tüm ayrıntılar düşünüldüğünde **K. No. 43**'ü MS 5.-6. yüzyıla tarihlemek uygun olmalıdır.

⁵²¹ Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, Pl. 40, Fig. 6.

⁵²² Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 325, 334, Pl. 39, Fig. 2444.

⁵²³ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 77, Fig. 11.

⁵²⁴ Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, Pl. 35, Fig. 3145.

⁵²⁵ Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 299.

⁵²⁶ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 34, Fig. 288.

⁵²⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, 3317 MLA; Pl. 147, Q1802.

⁵²⁸ Rossiter, "North African Lamps: Bonifay and Beyond", Fig. 6.

⁵²⁹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 244.

⁵³⁰ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 499.

⁵³¹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 46, Fig. 2921.

⁵³² Garnett, "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", Pl. 44, Fig. 30.

⁵³³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3322.

⁵³⁴ Sinan Mimaroğlu, "Myndos Asar/Tavşan Adası Geç Antik Dönem Kandilleri", *Myndos Araştırmaları – I*, Derya Şahin (ed.), Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2016, K. No. 15.

K. No. 44'ün iç bükey kırık diskus içerisinde alt haç koluna ait olması muhtemel küçük bir parça bulunmaktadır. Parça içerisinde dikey tek sıra konsantrik daireler betimlenmiştir. Geniş omuz üzerinde de aynı şekilde plastik bant içerisine alınmış iki sıra konsantrik daireler görülmektedir. Üstelik **K. No. 44**, diskus burun arasının geniş kanallı formu ve yuvarlak bir burun yapısıyla dikkat çekmektedir. Kandil yüzeyi fırınlamadan kaynaklı az da olsa alacalı bir görünüme sahiptir. Çalışma kapsamında değerlendirilen diğer Afrika kökenli kandillere göre yüzey kalitesi standarttan altında kalmıştır.

Son olarak **K. No. 44** ışığında Afrika kandillerinin diskus bezemelerinde repertuarın oldukça geniş ölçekli olduğunu ifade edebilmekteyiz. Fakat omuz bezemeleri bakımından bu ifadeden biraz uzak durmak doğru bir tercih olacaktır. Hemen hemen her kandilin omuz kısmı süslenmiş olmasına rağmen bu bezemelerin tekrarcılıktan ileriye gidemediğini söyleyebilmekteyiz. Benzerleri Rijksmuseum (Afrika)⁵³⁵, Korinth⁵³⁶, Mainz Zentral Museum⁵³⁷, British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁵³⁸ ve Tunus'da⁵³⁹ bulunmaktadır. Rijksmuseum örneği omuz bezemesi dışında **K. No. 44** ile yakın benzerlik sergilemektedir. Korinth örneği birebir benzerdir. Mainz Zentral Museum ve Tunus örneklerinin omzunda papatya motifi yer almaktadır. Diğer tüm özellikler paralellik göstermektedir. British Museum kandilinde omuz üzerinde tek sıra içi içe daire görülürken **K. No. 44**'ün omuz bölümünde iki sıra konsantrik daireler yer almaktadır. Bu küçük eksiklik dışında örnekler yakın özelliklere sahiptir. Tüm bu detaylı inceleme ve değerlendirme kapsamında, eksiler ve artılar ışığında **K. No. 44** için verilebilecek en uygun tarih MS 5.-6. yüzyıl olmalıdır.

Afrika kandillerinin ilgi çeken bir diğer örneği olan **K. No. 45**'in iç bükey kırık diskusu içerisinde kulpa yakın bölgede küçük bir parçası korunagelmış tanımlanamayan bezeme görülmektedir. Geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde kıvrımlı iki adet plastik bantın birleştirilmesiyle oluşturulmuş oval formlu bir motif yer almaktadır. Bezeme içerisinde tek sıra kabartma nokta bezemeler sıralı ve belirli bir kompozisyon içerisinde işlenmiştir. Farklı bir omuz bezemesi ile karşı karşıya kalmamız açısından oldukça önem arz etmektedir. Bezemede görülen

⁵³⁵ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1146.

⁵³⁶ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 21, Fig. 1463.

⁵³⁷ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 78, Fig. 1.

⁵³⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3322.

⁵³⁹ Rossiter, "North African Lamps: Bonifay and Beyond", Fig. 5.

detaylandırmanın kalitesi ve bıraktığı izlenim, **K. No. 45**'in kusursuz bir işçiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Form için tarz bir motif olduğu aşikâr olan süslemenin benzeri bulunamamıştır. Form açısından gelişim evresi değerlendirilen **K. No. 45**'in MS 5.-6. yüzyıl arası bir zaman dilimine tarihlenmesi mümkündür.

Tipin kaliteli örneklerinden biri olan **K. No. 46**, gövdeden başlayan dikey kulplu olup iç bükey kırık diskus içerisinde tavşan bezemesi bulunmaktadır. Düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde konsantrik daireler ve papatya motifi görülmektedir. **K. No. 46**'nın yarısı kırık olmasına rağmen mevcut parçanın diskus ile omuz bağlantısı bakımından sistematik kurgusunun bezeme çeşitliliğinin en iyi örneklerinden birini yansıttığını dile getirebilmekteyiz. Benzerleri Attika⁵⁴⁰, Mainz Zentral Museum⁵⁴¹, Schloessinger Koleksiyonu (Beyrut)⁵⁴², British Museum (Doğu Yunanistan ?)⁵⁴³ ve Cosa'da⁵⁴⁴ görülmektedir. Attika örneğinin hem diskus hem de omuz bezemesin aşınma izleri bir hayli fazladır. Diskus içerisindeki hayvanın tavşan olma ihtimali yüksektir. Mainz Zentral Museum örneğinde omuz kısmında kalp motifleri görülmektedir. **K. No. 46** ile aralarındaki tek fark omuz bezemesinden kaynaklanmaktadır. Kalp motifi, çalışma kapsamına alınan Afrika kökenli kandillerde görülmese bile farklı bölge ve kentlerde ele geçen yakın örneklerin özellikle omuz üzerindeki varlığı, bu bezemenin tipin popüler motiflerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Schloessinger Koleksiyonu örneğinde diskus içerisinde bir geyik bulunmaktadır. Söz konusu örneğin paralel olarak verilmesinin ana nedeni formun aynı olması ve diskus içerisinde yer alan geyik motifinin **K. No. 46**'da görülen tavşan ile hareket pozisyonlarının aynı olmasından kaynaklanmaktadır. British Museum örneğinin tek farkı omuz üzerinde betimlenen asimetrik üçgenlerdir. Cosa örneğinde diskus içerisindeki tavşan sola **K. No. 46**'da sağa doğru hareket eder durumdadır. Genel kronolojisi ve benzer örnekler yardımıyla **K. No. 46**'yı MS 5.-6. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Tipin dekoratif süsleme açısından en önemli kandili olan **K. No. 47**, gövdeden başlayan dikey kulpludur. İç bükey kırık diskus içerisinde hareket halinde oyun

⁵⁴⁰ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 345.

⁵⁴¹ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 77, Fig. 7.

⁵⁴² Rosenthal and Sivan, "Ancient Lamps in the Schloessinger Collection", Fig. 288.

⁵⁴³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 123, Q3319 MLA.

⁵⁴⁴ Fitch-Goldman, *Cosa: The Lamps*, Fig. 124.

sahnesi profilden betimlenmiştir. Solda başında başlık bulunan insan sağa, ortada oval formda top benzeri bir figür, sağda elinde eldivene benzeyen düz formlu figür olan insan sola doğru tasvir edilmiştir. İki insan ortada yer alan figüre doğru hamle eder durumdadır. Geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde iç içe kareler ve daireler görülmektedir. **K. No. 47**'nin Antik Dönem oyunları hakkında bilgi vermesi, sosyal yaşamda gerçekleştirilen aktiviteleri yansıtması ve kullanılan birtakım materyalleri göstermesi bakımından oldukça önemli olduğunu ifade edebilmekteyiz. Form ve bezeme yönünden tek yakın benzeri Mainz Zentral Museum'da⁵⁴⁵ bulunmaktadır. Birebir örneği bulunamayan **K. No. 47**, unik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Mainz Zentral Museum örneğinde diskus içerisinde iki insan figürü yer almakta ortada omuzlarına aldıkları bir sopa yardımıyla üzüm salkımını taşımaktadırlar. Omuz üzerinde ise iç içe kareler ve daireler yer almaktadır. Söz konusu örneğin diskus içerisindeki kompozisyonu **K. No. 47**'den farklı olsa bile kurgunun aynı olduğu ve omuz betimlemesi paralel olduğu için referans olarak gösterilmesi uygun görülmüştür. Tek yakın benzer örnekten alınan bilgiler sayesinde ve formun genel kronolojisi takip edilerek **K. No. 47**'nin MS 5.-6. yüzyıla tarihlenmesi yanlış olmayacaktır.

Tipin çalışma kapsamında incelenen sondan bir önceki örneği olan **K. No. 48**, küçük bir parça olmasına rağmen farklı kentlerde çok sayıda örneği bulunmuştur. Kandilin geniş omuz üzerinde balıksırtı bezemesi yer almaktadır. Tipin omuz üzerinde görülen ve en sık rastlanılan bezeme türlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzerleri Rijksmuseum (Tunus)⁵⁴⁶, Pannonia⁵⁴⁷, Attika⁵⁴⁸, Tharros⁵⁴⁹, Mainz Zentral Museum⁵⁵⁰, Macaristan (Afrika)⁵⁵¹, Korinth⁵⁵², Isthmia⁵⁵³, İsviçre (Kuzey Afrika)⁵⁵⁴,

⁵⁴⁵ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 77, Fig. 2.

⁵⁴⁶ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1164.

⁵⁴⁷ Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, Pl. 39, Fig. 5.

⁵⁴⁸ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 41, Fig. 2591.

⁵⁴⁹ Donald Michael Bailey, "Lamps from Tharros in the British Museum", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 57, (1962), Pl. 8, Fig. 44.

⁵⁵⁰ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 79, Fig. 1.

⁵⁵¹ Szentlőleky, *Ancient Lamps*, Fig. 238A.

⁵⁵² Garnett, "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", Pl. 44, Fig. 30.

⁵⁵³ Broneer, *Isthmia, Terracotta Lamps*, Pl. 36, Fig. 3153.

⁵⁵⁴ Annalis Leibundgut, *Die Römischen Lampen In Der Schweiz*, Bern Printed in Switzerland, Bern 1977, Taf. 15, Fig. 957.

Schloessinger Koleksiyonu⁵⁵⁵, Royal Ontario Museum (Ürdün)⁵⁵⁶, British Museum⁵⁵⁷, Cosa⁵⁵⁸, Milet Müzesi⁵⁵⁹, Moskova Devlet Tarih Müzesi (Afrika)⁵⁶⁰, Argos⁵⁶¹, Patara⁵⁶² ve Eski Kültür Müzesi'nde (Tunus)⁵⁶³ bulunmaktadır. Küçük detaylar, benzer form özellikleri, etkileşimler ve bezemeler dikkate alındığında **K. No. 48**'i MS 5.-6. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Tipin son versiyonu **K. No. 49**'un dikey kulpu kırıktır. İç bükey kırık diskus içerisinde buruna yakın yerde üç adet yaprak motifi yer almaktadır. Düz omuz üzerinde değişik boyutlarda geometrik bezemelere yer verilmesi önemlidir. Kandil yüzeyinde aşınma izleri mevcuttur. Daha önemlisi kandilin boyutlarının Afrika kökenli kandillere göre daha küçük olmasıdır. Üstelik üst kısmın Anadolu'nun geç dönem kandillerinde görülen forma yakınlık göstermesi gözden kaçmamalıdır. **K. No. 49**'un öncüllerinden birtakım farklılıklar göstermesi, orijinal kalıptan alınan bir kopya olmadığına, yerel bir atölyede ustalar tarafından orijinal kandillerin etkisinde kalınarak taklit edildiğine işaret etmektedir. Üstelik Anadolu'da Geç Roma Dönemi'nde taklit ve kopya ürünlerinin sayıca fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bilgi söz konusu görüşü destekler niteliktedir. Formun gelişim evresi izlenildiğinde **K. No. 49** için verilebilecek en uygun tarih MS 5.-6. yüzyıl olmalıdır.

11.9. Şerit Kulplu Geniş Gövdeli Kandil (K. No. 50)

“Şerit kulplu geniş gövdeli kandiller” şimdilik kısıtlı bir yayılım alanına sahiptir. Anadolu üretimi olduğu düşünülmektedir. Anadolu dışında herhangi bir yayında benzer örneklerle karşılaşılmamıştır. Kullanıldığı dönem göz önüne alındığında form olarak alışagelmış kandillerden farklılık göstermektedir.

⁵⁵⁵ Rosenthal and Sivan, “Ancient Lamps in the Schloessinger Collection”, Fig. 279.

⁵⁵⁶ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 34, Fig. 281.

⁵⁵⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 127, Q3356 MLA.

⁵⁵⁸ Fitch-Goldman, *Cosa: The Lamps*, Fig. 115.

⁵⁵⁹ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, Lev. 31A.

⁵⁶⁰ Chrzanowski and Zhuravlev, *Lamps From Chersonesos in the state Historical Museum – Moscow*, Roma 1998, K. No. 95.

⁵⁶¹ Koutoussaki, *Lampes d'Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, Fig. 490.

⁵⁶² Yıldırım, “Hurmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri”, Şek. 4, Fig. 30.

⁵⁶³ Rosa, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, Fig. 4.

Hellenistik Dönem çark üretimi kandillerin küçük değişikliklerle geç dönemde kullanım gördüğünü göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir⁵⁶⁴. Kandil üreticilerinin eski geleneklere kısmen bağlı kaldığını, bilgi birikimi ve deneyimlerini sonraki nesillere aktararak yeni üretilen kandillerin entegresini daha sağlam oluşturdıklarını ifade edebilmekteyiz. Kandiller çark yapımı olup kulp, gövde ve burun kombinasyonu stilistikten uzak, oldukça sade ve dengelidir. Genellikle bezemesiz üretilmişlerdir. Bezemeli örnekler çok azdır. Geç Roma Dönemi Anadolu üretimi kandillerinde aşına olduğumuz tasarımdan uzak olan bu formun asıl amacı, fonksiyonel anlamda olmuştur ve işlevsellik ön plandadır.

Roma Hamamında şerit kulplu geniş gövdeli kandile ait 2 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Bir örnekle temsil edilen **K. No. 50**, 2013 yılında 1 no'lu mekânın kuzeyinde bulunmuştur. Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika bulunmaktadır. Kil az gözenekli bir yapıdadır ve yüzey hafif kaygandır. Kil açık kırmızı, astar kırmızı renktedir. Astar da yer yer aşınmalar ve dökülmeler meydana gelmiş olmasına rağmen yüzey kalitesi üst düzeydedir. Kil, astar rengi ve yüzey kalitesinin verdiği ipuçlarından yararlanılarak, bu tip örneklerin Kuzey Afrika kökenli kandillerden esinlenerek üretilmiş olabileceği düşünülmektedir.

K. No. 50 çark yapımı olup gövdeden başlayan dikey iki yivli geniş halka kulp, omuz üzerinde diskus halkasının bağlantı noktasında birleştirilmiştir. Şerit kulp ayrı üretilmiş sonradan aplane edilmiştir. İç bükey diskus kırık ve eğimli omuz bezemesizdir. **K. No. 50** için en önemli detaylar kandilin üretimin şekinden ve kulpundan kaynaklanmaktadır. Kandilin alt ve üst kısmı ayrı ayrı çarkta şekillendirilip sonradan birleştirilmiştir. Diskus kısmı ince cidarlı tercih edilmiş bu yüzden ilk kırılmalar bu bölümde gerçekleşmiştir. Benzerleri Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁵⁶⁵ ve Kibyra'da⁵⁶⁶ bulunmaktadır. Tekirdağ Arkeoloji Müzesi örneğinin diskusu bezemeli iken **K. No. 50** bezemesizdir. Form birebir aynıdır. Tek küçük farklılık bezemeden kaynaklanmaktadır. Kibyra örneği ile **K. No. 50** birebir benzerlik göstermektedir. Kibyra'da bu tip kandiller çok sayıda bulunmuştur. Metin⁵⁶⁷ söz konusu tipe ait kandillerin Kibyra'da çok sayıda tüm ve parça şeklinde ele geçtiğini ifade etmektedir. Parçaların bazılarında görülen fırınlamadan kaynaklı çatlamları ve form

⁵⁶⁴ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 109.

⁵⁶⁵ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", K. No. 43.

⁵⁶⁶ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 66.

⁵⁶⁷ Metin, *Kibyra Kandilleri*, s. 109.

bozukluklarını bu duruma gerekçe olarak göstermektedir. Son olarak Batı Anadolu kandil yayınlarının henüz yetersiz olduğunu belirterek kandillerin yayılım alanının şimdilik kısıtlı olduğundan bahsetmektedir.

Tekirdağ Arkeoloji Müzesi ve Kibyra örnekleri ışığında değerlendirilen **K. No. 50**'nin yerel bir üretimi karakterize ettiği ifade edilebilmektedir. Örnek tek olmasına rağmen biçimsel kalitesi, üretilen atölyenin başarısını gözler önüne sermektedir. Özgün form yapısı ve benzer örneklerin çizdiği profil dikkate alındığında **K. No. 50** için en sağlıklı tarihleme MS 5.-6. yüzyıl olmalıdır.

11.10. Kâse Biçimli Kısa Konik Boyunlu Kandil (K. No. 51)

Kandiller genel olarak gösterişsiz, yalın ve basit olarak üretilmiştir. Çark yapımı olan kandiller alışagelmışin dışında farklı özellikler sergilemektedir. Formun erken örnekleri, gövdesi sonra üretilen kandillerden daha derin ve az dışbükeydir⁵⁶⁸. Sonraki örnekler merkeze doğru eğimli geniş bir ağız kenarlı, dışbükey bir üst kısmı olan sığ bir kap şeklindedir⁵⁶⁹. Değişken yükseklikte veya formda bir huni şeklindeki boyun sivrileştirilmiştir⁵⁷⁰. Daire şeklinde geniş bir çıkıntı yapan ve biraz yükseltilmiş omuz profili dikkat çekmektedir⁵⁷¹. Bir ucu omzun kenarına, diğeri yağ deliğinin yanına takılı dikey bir kulpa sahiptirler⁵⁷². Kulp aplike edilmiştir. Boynun yükseldiği yerde ve omzun başladığı bölümün arasında çok derin olmayan bir oluk meydana getirilmiştir. Rezerv bir alan olarak oluşturulmuş bu bölge, kullanımdan kaynaklı yağ dökülmelerini önlemek amacıyla yapılmış olmalıdır.

Formun ilk çıkış merkezi Kuzey Afrika olarak gösterilmektedir⁵⁷³. Cezayir başta olmak üzere Tunus ve Libya'da çok sayıda örnek bulunmuştur. Uluslararası Kartaca kazıları sırasında detaylandırılan stratigrafik bağlamlara göre, bu kandillerin MS 5. yüzyılın ikinci yarısından MS 6. yüzyıla, hatta daha sonraki üretimlerinin onaylandığından bahsedilmektedir⁵⁷⁴.

Sırlı ve sırsız olarak üretilebilen kandillerin kullanıldıkları zaman dilimi geniştir. Özellikle Korinth'te bulunmuş kahverengi ve yeşil sırlı örnekler dikkat çekmektedir.

⁵⁶⁸ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 123.

⁵⁶⁹ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 123.

⁵⁷⁰ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 366.

⁵⁷¹ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, s. 67.

⁵⁷² Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 123.

⁵⁷³ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, s. 67; Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 366.

⁵⁷⁴ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, s. 366.

Ele geçtikleri tabakalanma dikkate alındığında kahverengi sırlıların alt seviyede, yeşil sırlıların ise belirgin bir şekilde yüzeye daha yakın seviyede bulunmuş olmaları tarihlendirme açısından oldukça önem arz etmektedir⁵⁷⁵.

Yayılm alanı kısıtlı olan bu tarz kandiller, bulundukları kentlerde farklı kil ve astar rengine sahiptir. Kuzey Afrika üretimlerinin kırmızı bir astar rengine, Korinth üretimlerinin erken örneklerinde kahverengi, geç dönem örneklerinde ise yeşil bir sır kullanıldığını ifade edebilmekteyiz. J. Paul Getty Museum'da⁵⁷⁶ bulunan ve Anadolu üretimi olduğu belirtilen bir kandilin yüzeyi koyu kahverengidir. Bu faydalı ve dikkate alınması gereken bilgiler ışığında kandillerin bazı kentlerde yerel bir üretim ürünü olabileceklerini, bölgeye özgü kullanılan kil ve atölyelere özgün astar renklerinin tercih edilmesi açısından taklit edildiklerini ifade etmek mümkündür.

Çalışma kapsamında yer alan bir örnekle temsil edilen **K. No. 51**, 2013 yılında 1 no'lu mekânın güneydoğusunda bulunmuştur. Fırınlaması oldukça kötü olup, orta dokuludur. Kilinde orta kum ve az mika görülmektedir. Kandil az gözenekli bir yapıdadır. Kil rengi pembedir. Kandil astarlanmamıştır. Astar uygulanmadığı için katalogta yüzeyde görülen rengi verilmiştir. Yüzey rengi soluk kırmızıdır.

K. No. 51, çark yapımı olup gövdesi dairesel formludur. Omuz kenarından başlayan ve yağ deliğinin gerisinde biten kulp kırıktır. Kulpun aplike edilmesi ve bu yüzden bağlantı noktalarından kırılması olağan bir durumdur. Yukarı doğru daralarak yükselen konik biçimli yağ haznesi ve nispeten yükseltilmiş dar omuz, formun karakteristik biçimini yansıtmaktadır. Omuz ile yükseltilmiş boynun arasında bir boşluk bırakılmıştır. Dairesel yükseltilmiş kaide ise bezemesizdir. **K. No. 51**'in kaidesinin üst kısmı yani gövdeye yakın bölgenin altı ve üstü ayrı ayrı çarkta şekillendirilip sonradan birleştirilmiştir. Bu bağlamda **K. No. 51**, kulp, gövdenin altı ve üstü olmak üzere, kuşkusuz üç ayrı işlemten geçmiştir.

K. No. 51'in benzerleri Rijksmuseum (Tunus)⁵⁷⁷, Korinth⁵⁷⁸ ve J. Paul Getty Museum'da (Kuzey Afrika)⁵⁷⁹ bulunmaktadır. Rijksmuseum ve oldukça kaliteli bir üretim olan J. Paul Getty Museum örneklerinde yükseltilmiş omuz kenarı dışa doğru çekilmiş ve kulpsuz olarak üretilmiştir. **K. No. 51** ile aralarındaki bu küçük farklılıklar

⁵⁷⁵ Broneer, *Terracotta Lamps*, s. 124.

⁵⁷⁶ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 507.

⁵⁷⁷ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1180.

⁵⁷⁸ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 24, Fig. 1530.

⁵⁷⁹ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 506.

dışında formlar benzerlik göstermektedir. Korinth örneğinde de Rijksmuseum ve J. Paul Getty Museum kandillerinde olduğu gibi yükseltilmiş omuz dışa doğru çekilmiş ve kalın yeşil bir sır uygulanmıştır. Omzun hafifçe dışa doğru çekilmesi ve sırlanması dışında **K. No. 51** ile birebir benzerdir. **K. No. 51**'in fırınlamasının kötü olmasından dolayı çok kolay doku kaybı yaşaması ve aynı şekilde fırınlamadan kaynaklanmış olması muhtemel kaide ve gövde bölümlerinde çatlamların meydana gelmesi, örneğimizin düşük kaliteli bir işçiliğe sahip olduğuna açık bir şekilde işaret etmektedir. Yukarıda kil ve sır renklerinin bölgeden bölgeye değişebileceğinden bahsetmiştik. **K. No. 51**'de görülen kil rengi, benzer örneklerden farklılık göstermektedir. **K. No. 51** eksileri, artıları ve farklılıkları göz önünde bulundurularak benzer örneklerin yardımıyla dikkatlice değerlendirilerek MS 5.-6. yüzyıllara tarihlenebilir.

11.11. Oval Burunlu Kısa Boyunlu Kandiller (K. No. 52-54)

Yapımlarının sadeliği, hemen hemen tüm Doğu Akdeniz'de üretimlerini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte hiçbir durumda bu işlem kalıpta kandil üretim kolaylığı ve yayılması ile tam ölçekte karşılaştırılmaz. Açıkçası bu örneğin Anadolu'daki diğer kentlerde sayıca az olmasının nedeni olarak çark üretiminin fazla tercih edilmemesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir⁵⁸⁰. Bailey⁵⁸¹ çark üretimi kandiller olarak gösterdiği **Q3335-8** ve **Q3339-43** no'lu örnekleri Anadolu'da üretilenlerin dışında tutmaktadır. Kos'ta ise bu tip kandiller çoğunlukla yerel ve özel amaçlı kandiller olarak tanımlanmaktadır. Kandil üretimi ihracat amaçlı değil sadece ihtiyaca yönelik olmuştur. Moda sürecine bakıldığında da muhtemelen çark üretimi kandiller tipik olarak yerel üretime sahiptir ve şekil benzerlikleri, Doğu Akdeniz'de ortak olarak kullanılan teknolojik yaklaşımlardan kaynaklanan bu aynı işlemin bir sonucu olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle bu benzerlik MS 6.-7. yüzyılların standartlaştırılmış modası ve çalışma pratikleri olarak ta ifade edilebilmektedir⁵⁸². Örnekler ışığında tasarım ve estetik kaygıların işlevsellik kavramından kesin bir çizgiyle ayrıldığını ve etkili bir rol üstlenmediğini açık bir şekilde ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Formun ilk çıkış noktası kesin olarak bilinmese de farklı kentlerde yerel olarak üretiminin yapıldığı aşikârdır. Kalite bakımından yetersiz sayılabilecek bu forma ait kandillerin ticari kazanımdan çok ihtiyaca yönelik

⁵⁸⁰ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, s. 548.

⁵⁸¹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 125.

⁵⁸² Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, s. 549.

üretiminin yapıldığını ve herhangi bir pazarlama kaygısı olmadığı için kaba ve özensiz bir görünüme sahip oldukları yorumunu yapabilmekteyiz.

Basit bir profil çizen form, çarkta şekillendirilerek üretilmiştir. Gövdeden başlayan kulp, boynun bağlantı noktasında birleştirilmiştir⁵⁸³. Gövdeden öne doğru uzatılmış uzun bir burun yapısına sahiptir⁵⁸⁴. Hazneleri derin olup kaideler ise düz formudur. Haznenin derinleştirilmesiyle yağ kapasitesi arttırılmış, böylelikle kandilin ihtiyaç sırasında kullanım süresi uzatılmıştır.

Kandiller uzun bir süre kullanılmasına rağmen form olarak büyük bir değişiklik yaşamamış, tasarımdan uzak ve tekdüze üretimine devam edilmiştir. Geniş bir zaman dilimi içerisinde kullanıldıkları için bulundukları konteks ve tabaka buluntularıyla beraber değerlendirerek tarihlendirme yapmak, en doğru ve en mantıklı seçim olacaktır. Bir başka seçenek ise astar rengine bakılarak tarihlendirme yapmaktır. Fakat fırınlamadan kaynaklı renk değişimlerinin sıklıkla yaşandığı kandiller üzerinde görülmektedir. Bu yüzden astar rengine göre tarihlendirme veya üretim yerini belirlemek çok sağlıklı değildir.

Roma Hamamında oval burunlu kısa boyunlu kandillere ait 3 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Çalışma içerisinde tip, 3 örnekle ile değerlendirilmektedir. **K. No. 52** 2016 yılında 5 no'lu mekânın güneydoğusunda, **K. No. 53** 2014 yılında 4 no'lu mekânın kuzeydoğusunda, **K. No. 54** 4 no'lu mekânın kuzeyinde bulunmuştur.

K. No. 52 iyi **K. No. 53** ve **54** orta derecede fırınlanmıştır. Üç örnekte kil mika ve kireç katkılıdır. **K. No. 53**'te mika ve kirecin yanında taşçık görülmektedir. Kandiller az gözeneklidir. Kil rengi farklılık göstermektedir. **K. No. 52** açık kırmızı, **K. No. 53** sarımsı kırmızı, **K. No. 54** çok koyu gridir. Astar rengi **K. No. 52** soluk kırmızı, **K. No. 53** ve **54** kırmızımsı kahverengidir.

Çark üretimi ve düşük kaliteli olarak nitelendirebileceğimiz **K. No. 52-54**'ün büyük bir bölümü tahrip olmuştur. Burun kısımları ve omzun küçük bir bölümü sağlam kalmış örneklerin kulp ve boyun kısımları ise kırıktır. Burun üzeri üç örnekte de düzleştirilmiştir.

⁵⁸³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, s. 418, Pl. 125, Q3339.

⁵⁸⁴ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, s. 39, No. 273.

Kısıtlı sayıda bulunmalarına rağmen, üretimin ilk çıkış merkezi dışında, tip hakkında yeterli bilgiyi sunmaları bakımından oldukça önemlidirler. Benzerleri British Museum (Kalimnos-Doğu Yunanistan ?)⁵⁸⁵, Konya-Ereğli Müzesi⁵⁸⁶, Kıbyra⁵⁸⁷, Antalya Müzesi⁵⁸⁸ ve Rhodos’da⁵⁸⁹ bulunmaktadır. **K. No. 52-54** ve benzerlik gösteren kandillerin tümü aynı formda üretilmiştir. Bazı kandillerin burun kısımları düzleştirilmiş ve bu işlem sırasında burun profilinde az da olsa küçük farklılıklar meydana gelmiştir. Örneğin **K. No. 52**’nin burnu **K. No. 53** ve **54**’e göre daha ovalimsi bir görünüme bürünmüştür. Basit üretimli **K. No. 52-54**’ün benzerleri ışığında, form, gelişim evresi izlenmiş ve yeterli düzeyde bilgi edinilebilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde söz konusu veriler, **K. No. 52-54**’ün MS 5.-6. yüzyıla tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

11.12. Batı Anadolu Kandilleri

“Disk formu omzu geniş kandiller” Batı Anadolu üretimli kandillerdir. Tarihsel açıdan kronolojiye bağlı kalmak adına söz konusu kandillerin “Kuzey Afrika kökenli kandiller ve yerel taklitleri” başlığından önce değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Batı Anadolu kandilleri genellikle gövdeden ve omuzdan yükseltilmiş bir kulp yapısına, dairesel ve oval bir gövdeye, yükseltilmiş bezemeleri olan geniş omuz ile geniş yuvarlak bir burun yapısına sahiptir. Kaidelerin bezemeli ve bezemesiz örnekleri bulunmaktadır. Kimi örnekler kanallı kimi örnekler ise kanalsız olarak üretilmiştir. Kandiller hem form hem de bezeme dekorasyonu ile zengin bir repertuarın varlığını gözler önüne sermektedir. Örneklerin neredeyse hepsi bezemeli olarak tasarlanmıştır. Mitolojik karakterler, bitkisel ve geometrik motifler, av sahneleri sıklıkla kullanılan betimlemeler olarak dikkat çekmektedir. Bu bezemelerin yanı sıra Hristiyanlığın artık tamamen yayılmacı gücünü göstermesi adına, haç motiflerinin sıklıkla tercih edilmesi, din propagandasının etkili bir şekilde yapıldığına işaret etmektedir.

Örnekler, Batı Anadolu’da yer alan birçok antik kentte bulunmuştur. Kandillerin taklit ve kopyaları sadece Anadolu’da değil Anadolu dışındaki bölge ve kentlerde de

⁵⁸⁵ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, Fig. 34, No. 273 (Kalimnos); Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 125, Q3339 (Doğu Yunanistan ?).

⁵⁸⁶ Coşkun, *Konya-Ereğli Müzesi’nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, 2007, K. No. 11.

⁵⁸⁷ Metin, *Kıbyra Kandilleri*, K. No. 59.

⁵⁸⁸ Nurgül Nergiz, *Antalya Müzesi’nde Bulunan Geç Antik Çağ Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015, K. No. 6.

⁵⁸⁹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. WM 1, WM 2.

görülmektedir. Çalışma kapsamında değerlendirilen örnekler, kendi içlerinde gruplara ayrılarak değerlendirilmiştir. Çalışma konusunun en fazla ürününü oluşturan bu grup altındaki örnekler, eksikleri ve artıları göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır.

11.12.1. Gövdesi Oval Formlu Diskus Burun Arası Kanallı Kandiller (K. No. 55-72)

Alt gruplara ayırmayı uygun gördüğümüz Batı Anadolu kandillerinin ilk grubunu oluşturan “gövdesi oval formlu diskus burun arası kanallı kandiller”, toplam 18 örnek ile kalabalık bir grubu temsil etmektedir. Antik Dönemde geniş ölçüde kandil endüstrisini etkileyen ve evrensel bir kimlik kazanmasını sağlayan bu tip kandillerin, dönemsel olarak aralarında herhangi bir fark olmamasına rağmen buluntuların yoğunluğu, alt gruplar oluşturmamızı zorunlu kılmıştır. Formun gelişimi, akıcı ve ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Kandiller kalıp yapımı olup gövdeleri oval formudur. Gövdeden ve omuzdan başlayan dikey yivli ve yivsiz kulplara sahiptirler. İç bükey diskus içerisinde farklı konularda çeşitli varyasyonlarıyla öne çıkan bezemeler dikkat çekmektedir. Omuz üzerinde de aynı şekilde zengin süslemeler görülmektedir. En önemli özellik diskus burun arasının kanallı bir profil çizmesidir. Burun geniş ve yuvarlak bir formu yansıtmaktadır. Kaideler dairesel olup bezemeli örneklerde *planta pedis*’ler bulunmaktadır.

Roma Hamamında gövdesi oval formlu diskus burun arası kanallı kandillere ait 15 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Grup, çalışma kapsamında toplam 18 adet kandil ile temsil edilmektedir. **K. No. 55** ve **56** 2014 yılında 6 no’lu mekânda 2. tabakada, **K. No. 57** 2017 yılında 6 no’lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 58** 2016 yılında 5 no’lu mekânın güneyinde 2. tabakada, **K. No. 59** 2014 yılında 5 no’lu mekânın kuzeydoğusunda 3. tabakada, **K. No. 60** 2016 yılında 5 no’lu mekânın güneyinde 1. tabakada, **K. No. 61** 2008 yılında 2 no’lu mekânın güneydoğusunda, **K. No. 62** 2009 yılında 2 no’lu mekânın güneybatısında, **K. No. 63** 2015 yılında 2 no’lu mekânın kuzeyinde 1. tabakada, **K. No. 64** 2017 yılında 7 no’lu mekânın batısında 3. tabakada, **K. No. 65** 2014 yılında 4 no’lu mekânın doğusunda 1. tabakada, **K. No. 66** 2016 yılında 5 no’lu mekânın güneyinde drenaj kanalının üzerinde 1. tabakada, **K. No. 67** 2014 yılında 6 no’lu mekânın güneyinde 2. tabakada, **K. No. 68** 2011 yılında, **K. No. 69** 2013 yılında 3 no’lu mekânın batısında, **K. No. 70** 2017

yılında 6 no'lu mekânın kuzeyinde 2. tabakada, **K. No. 71** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneybatısında, **K. No. 72** 2017 yılında 7 no'lu mekânın güneybatısında 2. tabakada bulunmuştur.

Kandillerin hepsi iyi fırınlanmıştır. Kil genellikle birkaç örnek dışında kum, mika, kireç katkılıdır ve az gözeneklidir. Çok az örnekte ise taşçık, şamot ve kuvars görülmektedir. Kil rengi **K. No. 58** sarımsı kırmızı, **K. No. 67** kahverengi ve **K. No. 68** açık kahverengidir. Bu üç örneğin dışındakiler açık kırmızı renktedir. Astar renginde farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu durum oldukça önemli bir veri olması bakımından önem arz etmektedir. Kil renginin hemen hemen aynı olması fakat astar renginde birtakım farklılıkların meydana gelmesi fırınlamadan kaynaklı renk değişimlerini göstermektedir. Astar renginde kil rengine oranla fırınlamadan kaynaklı renk değişimleri daha fazla olmuştur. Astar renginde kırmızı ve kırmızının farklı tonları diğer örnekler göre biraz daha fazla gözükmemektedir. Bu renkleri kahverengi ve grinin farklı tonları takip etmektedir. Bu renklerin dışında **K. No. 63**, kırmızımsı sarı, **K. No. 67** kırmızımsı siyahtır.

Grubun ilk örneği olan **K. No. 55**'in iç bükey diskusu bezemesiz olup geniş omuz üzerinde balıksırtı bezemesi yer almaktadır. Diskusun bezemesiz olması grup içerisinde nadir görülen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Balıksırtı bezemesinin Attik ve Kuzey Afrika kökenli kandillerin omuz kısımlarında sıklıkla kullanıldığını söz konusu kandiller anlatılırken bahse konu olmuştur. Bezemenin Batı Anadolu üretimi kandillerde de tercih edilmesi dekorasyonun evrenselliğini yansıtmaması bakımından önemlidir. Geniş yuvarlak burun ise sağlamdır. Burnun geniş ve yuvarlak olması formun öne çıkan ve ayırt edici özellikleri arasında sayılabilmektedir. Herhangi bir benzeri bulunamayan **K. No. 55** için form olarak gelişimi dikkate alındığında verilebilecek en uygun tarih MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olmalıdır.

Kaliteli bir örnek olan **K. No. 56**'nın iç bükey kırık diskusu içerisinde papatya bezemesi yer almaktadır. Motifin her bir parçası farklı boyutlarda betimlenmiştir. Bu durumu ile gerçeklikten biraz uzak olduğunu söyleyebilmekteyiz. Geniş omuz üzerinde yatay çizgi bezemeler bulunmaktadır ve geniş yuvarlak bir burun formuna

sahiptir. Benzerleri British Museum (Efes)⁵⁹⁰, Efes⁵⁹¹, Laodikeia⁵⁹² ve Kibyra'da⁵⁹³ bulunmaktadır. British Museum örneğinin **K. No. 56**'dan tek farkı diskusunda bitkisel rozet görülmesinden kaynaklanmaktadır. Efes ve Kibyra örnekleri **K. No. 56** ile form ve omuz bezemesi yönünden birebir aynıdır. Fakat bezemesiz diskusları tek fark olarak görülmektedir. Laodikeia örneğinde diskusun normale göre biraz daha dar tutulması ve diskus bezemesi dışında **K. No. 56** ile yakın benzerlik sergilemektedir. Örnekler ile form olarak birebir benzerlik gösteren fakat bezeme yönünden küçük farklılıkları içerisinde barındıran **K. No. 56**'yı MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek mümkün gözükmemektedir.

Grubun üçüncü örneği **K. No. 57**'nin iç bükey kırık diskusu bezemesizdir. Diskus burun arasını geniş bir kanal ile birbirine bağlayan kenar yivlerinin fazlalığı öne çıkmaktadır. Eğimli geniş omuz üzerinde yatay ve dikey bant aralarında tek sıra kabartma nokta bezemeler görülmektedir ve kandil geniş yuvarlak bir burun profili çizmektedir. Bant içinin doldurulması çok aşına olduğumuz bir uygulama olmamakla birlikte önceki jenerasyonlarda görülen tekniğin geliştirildiğine işaret etmektedir. Yeni versiyonu ile grubun özgün motifleri arasında sayılmaktadır. Benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁵⁹⁴, British Museum (Efes)⁵⁹⁵ ve Efes'te⁵⁹⁶ görülmektedir. Mainz Zentral Museum örneğinin burun kenarlarında görülen dil motifleri dışında **K. No. 57** ile birebir benzerdir. British Museum ve Efes kandillerinin omuz üzerinde yer alan bantların içi boş bırakılması dışında **K. No. 57** ile birebir benzerlik sergilemektedir. Paralelleri ile göz ardı edilemeyecek derecede yakınlık gösteren **K. No. 57** için tüm detayları ile değerlendirildiğinde verilebilecek en uygun tarih MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıldır.

Yüzey tasarımı bakımından kalitesiz örneklerden biri olarak nitelendirebileceğimiz **K. No. 58**'in omuzdan başlayan dikey kulpunun üst kısmı kırıktır. İç bükey diskus içerisinde ve düz omuz üzerinde yatay çizgi bezemeler betimlenmiştir. Bezemelerin aşınmış ve silik bir görünüme sahip olması **K. No. 58**'in

⁵⁹⁰ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 111, Q3184.

⁵⁹¹ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 42.

⁵⁹² Celal Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, Ege Yayınları, İstanbul 2011, K. No. 1260.

⁵⁹³ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 399.

⁵⁹⁴ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 81, Fig. 2.

⁵⁹⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 110, Q3174.

⁵⁹⁶ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 42.

sık kullanılan bir kalıptan çıkmış olabileceğini akla getirmektedir. Yuvarlak burnu kırık olup kaidesi damla biçimlidir. Kaidenin damla biçimli olması grup için özgün sayılabilecek bir özelliktir. Yeni bir özellik ile karşı karşıya kalmamıza rağmen formlar açısından bütünlük sağlanmış ve herhangi bir aksaklık göze çarpmamaktadır. Tek yakın benzeri Efes'te⁵⁹⁷ bulunmaktadır. Efes örneğinin diskusu bezemesiz olup **K. No. 58** ile bu küçük farklılık dışında birebir benzerdir. Her iki örnekte de omuz kısımlarında yatay çizgi bezemeler bulunmaktadır. Biçimsel yönüyle birtakım yenilikleri barındıran ve çok yaygın olmayan **K. No. 58**'in gelişim evresi incelendiğinde ve tek yakın benzeri ışığında MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirebiliriz.

Diğer bir örnek **K. No. 59**'un iç bükey kırık diskusu içerisinde çizgisel ve nokta bezemeler dikkat çekmektedir. Aynı şekilde geniş omuz üzerinde de tek sıra çizgisel ve kabartma nokta bezemeler bulunmaktadır. Geniş yuvarlak bir formda olması muhtemel burun kısmı ise kırıktır. **K. No. 58**'de olduğu gibi **K. No. 59**'da da hem diskus hem de omuz bezemelerinin yakınlık göstermesi Batı Anadolu üretimi kandillerde çok sık rastlanılan bir durum değildir. Tasarım zenginliğinin oldukça yüksek seviyede olduğu bilinen bu forma ait kandillerin bazı örneklerinde tekrara düşülmesi, üretilen atölyenin yetersizliğine ve kalıp sayısının azlığına işaret etmektedir. Söz konusu kandiller arasında kombinasyon ve dekorasyon yönünden herhangi kopukluk olmamasına rağmen estetik açıdan sınıfta kaldıklarını ifade edebilmekteyiz. Benzerleri British Museum (Efes)⁵⁹⁸, Efes⁵⁹⁹, Hadrianoupolis (Edirne)⁶⁰⁰ ve Kibyra'da⁶⁰¹ bulunmaktadır. British Museum örneğinde omuz üzerinde dil motifleri bulunmaktadır. Efes ve Kibyra kandillerinde yatay çizgiler betimlenmiştir. Fakat çizgilerin sonunda **K. No. 59**'da olduğu gibi kabartma nokta bezemelere yer verilmemiştir. Hadrianoupolis (Edirne) örneği ise birebir benzerdir. Örnekler ile form olarak birebir benzerlik gösteren **K. No. 59**, süsleme açısından küçük farklılık göstermektedir. Bu veriler ışığında **K. No. 59**'u MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl arası bir zaman dilimine tarihlemek mümkün gözükmektedir.

⁵⁹⁷ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 42.

⁵⁹⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 110, Q3174.

⁵⁹⁹ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 42.

⁶⁰⁰ Dağlı, *Hadrianaupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri*, Şek. 228.

⁶⁰¹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 352.

K. No. 60 ve **61** en çok tercih edilen ve yaygın olarak kullanılan kandillere örnek olarak gösterilebilmektedir. **K. No. 60** omuzdan başlayan dikey kulpludur. İçbükey diskus içerisinde yağ deliğini çevreleyen yatay çizgiler ve geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme betimlenmiştir. Burun ise kırıktır. Burnun her iki tarafında dil motifleri görülmektedir. Gövde de çizgisel ve nokta bezemeler yer almaktadır. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*, burunda hattının sağında ve solunda yivler dikkati çekmektedir. **K. No. 61**'in içbükey diskusu bezemesiz olup geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme bulunmaktadır. Burun kırıktır. Benzerleri Rijksmuseum (Smyrna)⁶⁰², British Museum (Efes)⁶⁰³, Bergama Müzesi⁶⁰⁴, Tire Müzesi⁶⁰⁵, Laodikeia⁶⁰⁶, Naxos Adası⁶⁰⁷ ve J. Paul Getty Museum'da (Anadolu)⁶⁰⁸ bulunmaktadır. Rijksmuseum örneğinde yağ deliği geniş ve diskus bezemesizdir. **K. No. 60**'ın burun kenarında görülen dil motifi ve diskusunda yer alan yatay çizgiler, Rijksmuseum kandilinde mevcut değildir. Bunun dışında kandiller birebir benzerdir. British Museum kandilleri ile **K. No. 61** arasındaki tek küçük farklılık **K. No. 61**'in burun kenarında dil motifinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Diğer tüm özellikler grubumuzda yer alan kandillerle birebir benzerlik göstermektedir. Bergama ve Tire Müzesi örnekleri **K. No. 61** ile birebir benzerdir. **K. No. 60** ile aralarındaki tek fark **K. No. 60**'ın burun kenarında dil motifi ve diskusundaki yatay çizgilerin yer almasından kaynaklanmaktadır. Laodikeia kandilinde burnun her iki yanında dil motifi betimlenmiştir. Bu özelliği ile **K. No. 60** ile birebir benzer iken **K. No. 60** ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Naxos Adası örneği **K. No. 60** ve **61** ile yakın özellikler sergilemektedir. J. Paul Getty Museum kandilinin form, omuz ve diskus bezemesi **K. No. 60** ile paraleldir. Diskus bezemesi dışında **K. No. 61** ile birebir benzerdir. Söz konusu farklılıklar ile paralellikler göz önünde bulundurulduğunda ve detaylı bir şekilde irdelendiğinde **K. No. 60** ve **61**'i MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek uygun olmalıdır.

⁶⁰² Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1120.

⁶⁰³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 112, Q3192-Q3194.

⁶⁰⁴ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 38.

⁶⁰⁵ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 57.

⁶⁰⁶ Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, K. No. 1255.

⁶⁰⁷ Leonidas C. Bournias, "Roman and Early Byzantine Lamps From the Island of Naxos in the Cyclades", *LRCW 4 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean Series* (2616), Vol. 1, 2014, Pl. 1, Fig. 4.

⁶⁰⁸ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 535.

K. No. 62, iç bükey bezemesiz bir diskusa, geniş omuz üzerinde konsantrik dairelere, yatay ve dikey çizgi bezemelere sahiptir. Kaliteli bir örnek olarak karşımıza çıkan **K. No. 62**'nin omuz bezemelerinin dizaynı ve simetrisinin form yapısına uygun bir şekilde bütünleştiğini ifade etmek mümkündür. Benzerleri Efes⁶⁰⁹ ve Kibyra'da⁶¹⁰ bulunmaktadır. **K. No. 62**'nin Efes ve Kibyra örneklerinden tek farkı yatay çizgilerin yanında konsantrik dairelerin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Diğer özellikler paraleldir. Çok az kentte form ve bezeme yönünden benzerleri bulunan **K. No. 62**'yi MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek yanlış olmayacaktır.

Gövdesi oval formlu diskus burun arası kanallı kandillerin bir diğer örneği olan **K. No. 63**'ün gövdeden başlayan dikey kulpu kırıktır. İç bükey diskus bezemesiz ve geniş omuz üzerinde ardışık spiraller betimlenmiştir. Burun kırıktır. Fırınlamadan kaynaklı, diskustan omuza geçiş kısmında yivlerin üzerinde az da olsa alacalı bir görünüm meydana gelmiştir. Oldukça küçük bir kısmı kapladığı için hatalı bir üretim olarak görülmemelidir. Kandilin kalitesinde herhangi bir düşüş yaşanmamış ve yüzey kalitesi iyi durumdadır. Ardışık spirallerin belirli bir kompozisyon içerisinde düzenli bir şekilde verilmesi, işçiliğin kalitesini yansıtmaktadır. Üstelik söz konusu bezemenin benzerinin bulunamaması, Batı Anadolu üretimi kandillerde görülen süsleme unsurlarının çeşitliliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Alışa gelmiş motiflerin yanına sürekli yeni bezemelerin eklenmesi ve repertuarın geniş ölçekli olması, MS 5.-7. yüzyıllar arasındaki zaman diliminde kandil endüstrisinin sürekli geliştiğine açık bir şekilde işaret etmektedir. Çeşitli motiflerin bir arada kullanılmasının en iyi örneklerini sunması bakımından oldukça önemlidirler. Benzerini bulamadığımız **K. No. 63**'ün formsal olarak gelişimi izlenmiş ve MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmüştür.

Paralel örnekleri çok fazla görülmeyen **K. No. 64**'ün omuzdan başlayan dikey tek yivli bir kulpu bulunmaktadır. İç bükey diskusu bezemesiz olup eğimli geniş omuz üzerinde konsantrik kabartma daireler yer almaktadır. Konsantrik dairelerin **K. No. 64** üzerinde görülen versiyonu, Batı Anadolu üretimi kandiller için aşına olmadığımız bir diğer bezeme türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş yuvarlak bir form göstermesi muhtemel burun kısmı ise kırıktır. Diskusun hafifçe daraltılarak anahtar deliği formuna dönüştürülmesinden dolayı omuz kısmı genişletilmiştir. Böylelikle bezeme

⁶⁰⁹ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 42.

⁶¹⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 399.

için kullanılabilir geniş bir alan oluşturulmuştur. Omuz üzerinde betimlenen konsantrik daireler, “katlama kulplu diskus burun arası geniş kanallı kandiller” ve “katlama kulplu gövdesi oval ve dairesel formlu kandiller” içerisinde değerlendirilen örneklerin üzerindeki dairelere nispeten benzemektedir. Söz konusu iki form içerisinde yer alan kandillerdeki daireler, omzun belirli bir kısmında yer alırken **K. No. 64** üzerinde omzun neredeyse tamamını kaplamaktadır. Bu yönüyle geniş omuz boş bırakılmamış, süsleme elemanlarıyla doldurulmak istenmiş ve şematik kurgusuyla özgün bir bezeme türü olduğu kanıtlanmıştır. Benzerleri British Museum (Efes)⁶¹¹ ve Kibyra’da⁶¹² görülmektedir. British Museum ve Kibyra örneklerinde omuz üzerinde iki sıra kabartma nokta bezeme bulunmaktadır. **K. No. 64** üzerinde ise iki sıra konsantrik daireler betimlenmiştir. **K. No. 64** ile iki örnek arasında tek ama en önemli fark bezeme seçiminden kaynaklanmaktadır. Diğer özellikler birebir benzerdir. Özellikle Kibyra örneğinde diskusun anahtar deliği formunda olması, **K. No. 64** için oldukça önemlidir. Form olarak birebir benzerleri bulunan örneğimizin omuz bezemesinin benzeri bulunamamıştır. Formun gelişimi dikkatli ve özenle irdelendiğinde **K. No. 64**’ü MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihleyebiliriz.

K. No. 65’in iç bükey diskusu kırık olup eğimli omuz üzerinde tanımlanamayan bezeme ve omuz bitiminde burun gerisinde üç adet dil motifi bulunmaktadır. Burun kırıktır. Diskustan omuza geçişte yer alan yivlerin geliş yönüne bakıldığı zaman formun kanallı bir örnek olduğu anlaşılabilmektedir. Örneğimizin yüzey kondüsyonu düşüktür. Benzerleri British Museum (Efes)⁶¹³ ve Metropolis’te⁶¹⁴ görülmektedir. British Museum örneği **K. No. 65** ile birebir benzerdir. Küçük bir parça olan Metropolis kandili korunmuş mevcut durumu ile **K. No. 65** ile benzerlik sergilemektedir. İki örnekte de dil motiflerinin sayıları eşittir. Oldukça yakın iki örnek ışığında ve formun genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda **K. No. 65** için verilebilecek en uygun tarih MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olmalıdır.

Hristiyanlık inancı öğretilerinin belirgin bir şekilde izlendiği **K. No. 66**’nın iç bükey diskusu içerisinde haç motifi betimlenmiştir. Haç kollarının dört köşesi keskinleştirilmiştir. Eğimli omuz üzerinde değişik ölçü ve biçimlerde geometrik

⁶¹¹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 111, Q3185.

⁶¹² Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 383.

⁶¹³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 112, Q3189 MLA.

⁶¹⁴ Eda Güngör, *Metropolis’te Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, 2011, K. No. 343.

bezemeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Dekorasyonda aşınmalar meydana gelmiş olmasına rağmen kaliteli bir örnek olarak karşımıza çıktığını ifade edebilmekteyiz. Gövde hafifçe öne doğru uzatılmıştır. Bu özelliği ile grup içerisindeki diğer örneklerden ayrılmaktadır. Benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶¹⁵, British Museum (Efes)⁶¹⁶, Efes⁶¹⁷, İzmir Agora Kazısı⁶¹⁸, İzmir Arkeoloji Müzesi⁶¹⁹ ve Rhodos'da⁶²⁰ görülmektedir. Paralel olarak işaret edilen örneklerin hepsi omuz üzerinde yer alan çeşitliliği ile dikkat çeken dekoratif öğeler dışında **K. No. 66** ile yakın özellikler sergilemektedir. Mainz Zentral Museum örneğinde omuz üzerinde iki sıra kabartma bezeme, British Museum ve İzmir Agora Kazısı örneklerinde geometrik desenler, Efes örneğinde kıvrık dallar, İzmir Arkeoloji Müzesi kandilinde birbirine ters yerleştirilmiş yapraklar, Rhodos örneklerinde ise halka ve nokta desenli üçgenler betimlenmiştir. Örneklerinin tümünde gövde hafifçe öne doğru uzatılarak diskus bölümlerinde haç motifine yer verilmiştir. **K. No. 66**'da dâhil olmak üzere omuz desenlerinin farklılık göstermesi şaşırtıcıdır. Diskusun tamamı haç motifine ayrılarak bu kısımdaki bezeme eksikliği omuz üzerinden tamamlanmak istenmiş olması muhtemel gözükmemektedir. Farklılık ve yakınlıkları ile ilgi çekiç bir örnek olan **K. No. 66**'nın benzer örneklerin analogjilerinden yola çıkılarak MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkündür.

K. No. 67 gövdeden başlayan dikey kulpludur. İç bükey kırık diskus içerisinde haç motifi yer almaktadır. Sol ve sağ haç kolunun altında görülen kırık dairesel yağ delikleri, figürün şekline göre konumlandırılmıştır. Bu uygulama ile simetri korunmak istenmiştir. Eğimli omuz üzerinde uç kısımlarından birbirine bağlantılı üçgenler betimlenmiştir. Benzerine az rastlanılan bir motif olarak dikkat çekmektedir. **K. No. 68**'in **K. No. 67**'den tek farkı omuz kısmında kabartma nokta bezemelere yer verilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer özellikler yakınlık sergilemektedir. Üstelik söz konusu iki kandilin kırılma yerleri bile aynıdır. Bu durum kandillerin kaide ve diskus merkezlerinde süsleme için rezerv bir alanın bırakılmasından dolayı ince cidarlı

⁶¹⁵ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 79, Fig. 8.

⁶¹⁶ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 112, Q3189 MLA, Q3190 MLA.

⁶¹⁷ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 38.

⁶¹⁸ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 62A.

⁶¹⁹ Filiz Inanan, "İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", *Sanat Tarihi Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, Sayı. XVI/1, 2007, Res. 3.

⁶²⁰ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 350, AM 353.

yapılmalarından kaynaklanmış olabilmektedir. Kalite bakımından iki örnekte yetersizdir. Kaba ve özensiz bir işçilik yansıtmaktadırlar. Desenlerde aşınma izleri mevcuttur. Özellikle **K. No. 68**'de ayrıntılar belirsizdir. Kandillerin benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶²¹, British Museum (Efes)⁶²², Efes⁶²³, İzmir Agora Kazısı⁶²⁴ ve İzmir Arkeoloji Müzesi'nde⁶²⁵ bulunmaktadır. Diskus üzerindeki haç motifleri **K. No. 67** ve **68** ile birebir aynıdır. Fakat omuz üzerindeki motiflerde küçük farklılıklar bulunmaktadır. Mainz Zentral Museum örneğinde omuz üzerinde iki sıra kabartma nokta bezeme, British Museum kandilinde tek sıra daire içine alınmış kabartma nokta bezeme, Efes örneğinde kıvrık dallar, İzmir Agora Kazısı kandilinde tek sıra kabartma nokta bezeme ve İzmir Arkeoloji Müzesi örneğinde birbirine ters yerleştirilmiş yaprak motifleri görülmektedir. Benzer örneklerin analogileri, **K. No. 67** ve **68**'in MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Grubun bir diğer kaliteli örneği olan **K. No. 69**, gövdeden başlayan dikey bir kulp yapısına sahiptir. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde av sahnesi profilden işlenmiştir. Kuyruklu yırtıcı bir hayvan sağa, karşısında kıvrılmış yılan olabileceği düşünülen bir hayvan sola doğru betimlenmiştir. Soldaki hayvan sağdaki hayvana saldırır durumdadır. Eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma bezeme yer almaktadır. Söz konusu kabartma nokta bezeme, form için popüler bezeme türlerinden biridir. Burun ise kırıktır. Astar kalitesi iyi durumda olmasına rağmen desenlerde aşınma meydana gelmiştir. **K. No. 69** bezeme yönüyle eşsiz bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu kandillerinde hayvan-hayvan veya insan-hayvan mücadele sahneleri sıklıkla tercih edilmiştir. Sahne olarak yakın örnekler birçok bölge ve kentte bulunmaktadır. Fakat konu olarak **K. No. 69**'un herhangi bir benzerine ulaşamamıştır. Öncelikle form olarak gelişimi ve grup içerisindeki diğer örneklerle uyumu göz önünde bulundurulmuş **K. No. 69** için verilebilecek en sağlıklı ve en mantıklı tarih MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olacaktır.

⁶²¹ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 47, Fig. 3.

⁶²² Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 112, Q3190 MLA.

⁶²³ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 38.

⁶²⁴ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 63C.

⁶²⁵ Inanan, "İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", Res. 3.

Karakteristik bir örneği yansıtan **K. No. 70**'in iç bükey kırık diskusu bezemesizdir. Düz omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Kabartma nokta bezemenin formun diğer örneklerinde de sıklıkla kullanılması, söz konusu uygulamanın devamlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Farklı motiflerin tercih edilmesinin yanında bazı örneklerde aynı desenlerin kullanılması, tasarımın pekiştirilmeye çalışıldığını açık bir şekilde göstermektedir. Burun ise kırıktır. Benzerleri British Museum (Efes)⁶²⁶ ve Tire Müzesi'nde⁶²⁷ bulunmaktadır. İki örnek ile birebir benzer olan **K. No. 70**'i form ve bezeme yönüyle MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Gövdesi oval formlu diskus burun arası kanallı kandillerin bir diğer örneği olan **K. No. 71**'in iç bükey diskusu bezemesizdir. Eğimli omuz üzerinde uçları birleştirilmemiş konsantrik daireler betimlenmiştir. **K. No. 64**'te görülen konsantrik daireler daha fazladır. İki örnek arasında aynı bezemenin farklı uyarlamasını görmek mümkündür. Benzerleri British Museum (Efes)⁶²⁸ ve Tire Müzesi'nde⁶²⁹ yer almaktadır. British Museum örneği ile **K. No. 71** form ve omuz bezemesi yönünden birebir aynıdır. British Museum kandilinin diskusundaki haç motifi tek farklılık olarak görülmektedir. Tire Müzesi kandili ise **K. No. 71** ile birebir benzerdir. **K. No. 71** için benzerleri dikkate alınarak MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl tarihini önermek uygun olacaktır.

Grubun son versiyonu ve kaliteli bir örneği olan **K. No. 72**'nin iç bükey diskusunun tamamı kırıktır. Eğimli omuz üzerinde asma dalı ve üzüm salkımı bulunmaktadır. Batı Anadolu üretimi kandillerin omuz bölümlerinde sevilerek kullanılan asma dalı ve üzüm salkımları, söz konusu grup içerisinde sadece **K. No. 72** üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Kimi örneklerde sadece asma dalları kimisinde ise sadece üzüm salkımları şeklinde kurgulanmıştır. Aynı ayrı ele alınan kandillerin varlığı bilinse de genel olarak birlikte tercih edilmişlerdir. Üstelik bu bezemelerin kandiller ile bütünleştiğini ve dekoratif açıdan güçlü bir bağ oluşturduklarını vurgulamak

⁶²⁶ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 110, Q3171.

⁶²⁷ Gürler, "Tire Müzesi'nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller", Res. 2.

⁶²⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 112, Q3190 MLA.

⁶²⁹ Gürler, "Tire Müzesi'nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller", Res. 1.

gerekmektedir. Benzerleri Korinth⁶³⁰, Attika⁶³¹, British Museum (Efes)⁶³², Metropolis⁶³³, Laodikeia⁶³⁴, Tralleis⁶³⁵, Aphrodisias Müzesi⁶³⁶ ve J. Paul Getty Museum'da (Anadolu)⁶³⁷ bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında ve stilistik incelemeler sonucunda **K. No. 72**'yi MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl arası bir zaman zarfına tarihlemek doğru olacaktır.

11.12.2. Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Diskusu Geniş Kandiller (K. No. 73-95)

Batı Anadolu üretimi kandillerin ikinci grubunu oluşturan “gövdesi oval ve dairesele formlu diskusu geniş kandiller”, çalışmamızın en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Kandiller kalıp yapımı olup gövdeleri genellikle oval ve dairesele formludur. Çoğunlukla omuzdan başlayan dikey, yivli ve yivsiz kulplara sahiptirler. İç bükey diskuslar geniş bir profil çizmekte ve genellikle farklı konulardaki tasarımları yansıtmaktadırlar. Diskustan omuza geçişte sayıları değişiklik gösterebilen yivler kullanılmıştır. Omuz eğimli olup motif zenginliği bu kısımda da etkili bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Kaidelerde sıklıkla *planta pedis* kullanılmış ve burun hattının sağına ve soluna yivler açılmıştır. Burunlar ise geniş ve yuvarlak bir formdadır.

Roma Hamamında gövdesi oval ve dairesele formlu diskusu geniş kandillere ait 17 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Grup, çalışma kapsamında toplam 23 adet kandil ile değerlendirilmiştir. **K. No. 73** 2013 yılında 3 no'lu mekânın güneybatısında, **K. No. 74** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneybatısında, **K. No. 75** 2017 yılında 7 no'lu mekânın batısında 2. tabakada, **K. No. 76** 2013 yılında 1 no'lu mekânın doğusunda, **K. No. 77** 2012 yılında 5 no'lu mekânın doğusunda, **K. No. 78** ve **79** 2014 yılında 6 no'lu mekânın güneyinde, **K. No. 80** 2013 yılında 3 no'lu mekânında, **K. No. 81** 2017 yılında 7 no'lu mekânın kuzeybatısında,

⁶³⁰ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 14, Fig. 1059.

⁶³¹ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 44, Fig. 2805.

⁶³² Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 111, Q3175.

⁶³³ Güngör, *Metropolis'te Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, K. No. 331.

⁶³⁴ Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, K. No. 1155.

⁶³⁵ Osman Aydın, *Tralleis Batı Nekropolü Kandil Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015, K. No. 47.

⁶³⁶ Süheyla Kırallı, *Aphrodisias Müzesi'nden Bir Grup Kandil*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, K. No. 37.

⁶³⁷ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 539.

K. No. 82 2013 yılında 3 no'lu mekânın batısında, **K. No. 83** 2016 yılında 4 no'lu mekânın güneybatısında 1. tabakada, **K. No. 84** 2014 yılında 4 no'lu mekânda 3. tabakada, **K. No. 85** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneybatısında, **K. No. 86** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneyinde, **K. No. 87** 2014 yılında 4 no'lu mekânın kuzeyinde 3. tabakada, **K. No. 88** 2014 yılında 4 no'lu mekânın kuzeydoğusunda 3. tabakada, **K. No. 89** 2013 yılında 3 no'lu mekânın batısında, **K. No. 90** 2013 yılında 3 no'lu mekânda, **K. No. 91** 2013 yılında 1 no'lu mekânın doğusunda, **K. No. 92** 2017 yılında 7 no'lu mekânın kuzeyinde 2. tabakada, **K. No. 93** 2013 yılında 3 no'lu mekânın doğusunda, **K. No. 94** 2009 yılında 2 no'lu mekânın güneybatısında, **K. No. 95** 2014 yılında 4 no'lu mekânın kuzeyinde 3. tabakada bulunmuştur.

Kandiller, **K. No. 77** ve **82** dışında iyi derecede fırınlanmıştır. Genel olarak az gözenekli bir yapıdadırlar. **K. No. 95** dışında kandillerin hepsinde mika katkısı dikkati çekmektedir. Mikanın ardından en çok kireç ve kum kullanılmıştır. Bunları az olmakla birlikte en fazladan en aza doğru şamot, kuvars ve taşçık takip etmektedir. Sadece **K. No. 74**'de feldspat tercih edilmiştir. Kil rengine en çok kırmızımsı sarı kullanılmıştır. Kırmızımsı sarının ardından açık kırmızı ve kahverenginin farklı tonları ön plana çıkmaktadır. Astar rengine farklılıklar mevcuttur. En çok kırmızı ve kırmızın farklı tonları göze çarpmaktadır. Bu renkleri gri, siyah ve kahverenginin farklı tonları izlemektedir. Bir örnek **K. No. 86**, kırmızımsı sarı renktedir. En önemli örnek ise **K. No. 77**'dir. Yüzeyinde iki farklı astar rengi kullanılmıştır. Kandilin sol yüzeyini kırmızı, sağ yüzeyini ise siyah renk kaplamaktadır. Bu tarz uygulamaların Antik Dönemde varlığı bilinmektedir. Bu uygulamanın tamamen estetik amaçlı ve göze hoş gelen bir yöntem olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Gövdesi oval ve dairesel formlu diskusu geniş kandillerin ilk örneği olan **K. No. 73**, omuzdan başlayan dikey bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus içerisinde altı yapraktan oluşturulmuş papatya motifi formun sevilen süsleme elemanlarından bir tanesidir. Eğimli omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezemeler ise çok sık rastlanılan başka bir bezeme türüdür. Omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi kullanılmıştır. Omuz üzeri çizgilerin buruna geçişte yerini dil motiflerine bırakması ve iki bezemenin biçimsel yakınlığı, yüzeyin homojenleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Yuvarlak bir

profil yansıtan burun ise kırıktır. Benzerleri Attika⁶³⁸, British Museum (Efes)⁶³⁹, Kibyra⁶⁴⁰, Silifke Müzesi⁶⁴¹, J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁶⁴², Afyon Arkeoloji Müzesi⁶⁴³ ve Rhodos'da⁶⁴⁴ bulunmaktadır. Attika örneğinde diskus içerisinde yer alan papatya motifinin her bir yaprağına yağ deliği açılmış ve diskusu kabartma nokta bezemeler çevrelemektedir. Omuzdan buruna geçişte dil motifleri yerine iki adet kabartma nokta bezeme tercih edilmiştir. British Museum **Q3120** no'lu kandilde, Attika örneğinde olduğu gibi papatya motifinin her bir yaprağına yağ deliği açılması uygun görülmüştür. Omuz burun arasında dil motifleri yerine kısa çizgiler tercih edilmiştir. **Q3144** no'lu örneğin omzunda kabartma nokta bezemeler, **Q3146** no'lu kandilin diskusundaki papatya motifinin bir yaprağına havalandırma deliği açılması, **Q3147** no'lu örneğin ise omuzunda betimlenen dil motifleri dışındaki diğer özellikler birebir **K. No. 73** ile benzerdir. Kibyra kandilinin diskusunda bulunan bitkisel rozet dışında **K. No. 73** ile aynı özelliklere sahiptir. Silifke Müzesi örneği form yönüyle **K. No. 73** ile aynı iken diskusunda bitkisel rozet ve omuz kısmında yumurta dizisi ile ayrılmaktadır. J. Paul Getty Museum kandilinde diskus içerisindeki papatya motifine açılan yağ delikleri dışında **K. No. 73** ile birebir benzerlik sergilemektedir. Afyon Arkeoloji Müzesi örneğinde omuzdan buruna geçişte görülen çizgiler dışında **K. No. 73** ile diğer özellikler paraleldir. Son olarak Rhodos örneklerinden **AM 159** no'lu kandilin omuzundaki kabartma nokta bezemeler dışındaki diğer özellikleri **K. No. 73** ile eş değerdedir. **AM 196**'nın hem form hem de tasarım yönüyle **K. No. 73** ile arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Çok sayıda paralel örneği olan **K. No. 73**'ün benzer örnekleri ışığında MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun gözükmemektedir.

Grubun bir diğer önemli örneği **K. No. 74**, gövdeden başlayan dikey yedi yivli bir kulpa sahiptir. Kulpun geniş ve ağır olmasından dolayı kandili dengelemek adına burnun öne doğru çıkıntısı yapması zorunlu hale gelmiştir. Form içerisinde söz konusu kulpa sahip örnekler görsel açıdan pozitif bir etki bırakmasına rağmen kullanım

⁶³⁸ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 44, Fig. 2802.

⁶³⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 106, Q3120, Pl. 108, Q3144, Q3146, Q3147.

⁶⁴⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 599.

⁶⁴¹ Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, K. No. 43.

⁶⁴² Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 532.

⁶⁴³ Gülünay, *Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil*, K. No. 29.

⁶⁴⁴ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 159, AM 196.

yönüyle çok tercih edilmemiştir. İç bükey diskus içerisinde on iki yapraklı bitkisel rozet, grup içerisindeki bezeme repertuarının karakteristik örnekleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğimli omuz üzerinde ve omuzdan buruna geçişte yatay dil motifleri, şüphesiz süslemeyi ön plana çıkarmak amacıyla bağlantılı şekilde yapılmıştır. Uzun ve geniş yuvarlak burun kırıktır. Dairesel kaide bezemesizdir. Kandil yüzeyindeki dökülme ve aşınmalar örneğin ikinci sınıf bir kalıptan çıktığına işaret etmektedir. Benzerleri Attika⁶⁴⁵ ve British Museum'da (Efes)⁶⁴⁶ görülmektedir. Attika örneği, diskusun ve omzun bezemesiz oluşu dışında **K. No. 74** ile yakın özelliklere sahiptir. British Museum kandilinde diskus içerisinde yer alan bitkisel rozetin her bir yaprağının yağ deliği olarak kullanılması gibi küçük farklılık dışında **K. No. 74** ile birebir benzerlik yansıtmaktadır. Diskus içerisindeki rozet yapraklarının yağ deliği olarak kullanılması, dekoratif bir öge olarak tercih edilmesinin yanında yağın hazne kısmına doldurulurken kenarlardan taşmasını engellemek ve hazne içerisindeki havanın dışarıya kolay bir şekilde çıkmasını sağlamak amacıyla yapılmış olduğunu göstermektedir. Eş örnekleri çok fazla olmayan **K. No. 74**'ü form ve bezeme yönüyle MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

K. No. 75, kaliteli olarak nitelendirebileceğimiz bir örnektir. İç bükey kırık diskus içerisinde dört yapraklı bitkisel rozet ile form içerisindeki diğer kandillere oldukça benzemektedir. Eğimli dar omuz üzerinde yatay ve dikey dil motifleri bulunmaktadır. Benzerleri British Museum (Efes)⁶⁴⁷, Tire Müzesi⁶⁴⁸, Aydın müzesi⁶⁴⁹, Afyon Arkeoloji Müzesi⁶⁵⁰ ve Rhodos'da⁶⁵¹ görülmektedir. British Museum ve Aydın Müzesi örneklerinde omuz üzerinde betimlenen kabartma nokta bezemeler, Tire Müzesi kandilinde omuz kısmındaki dil motifleri ve Afyon Arkeoloji Müzesi örneğinde omuzda yer alan çizgi bezemeler dışında, **K. No. 75** ile birebir benzerlik yansıtmaktadırlar. Rhodos örneklerinden **AM 159**'un omuz üzerindeki kabartma nokta bezemeler ve **AM 184**'te görülen dil motifleri dışında şüphesiz **K. No. 75** ile aynı

⁶⁴⁵ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 11, Fig. 356.

⁶⁴⁶ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 108, Q3148.

⁶⁴⁷ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 108, Q3144.

⁶⁴⁸ Gürler, "Tire Müzesi'nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller", Res. 7.

⁶⁴⁹ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, Lev. 35B.

⁶⁵⁰ Gülünay, *Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil*, K. No. 29.

⁶⁵¹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 159, AM 184.

özellikleri sergilemektedir. Bu veriler ışığında **K. No. 75**'i MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl arası bir zaman dilimine tarihlemek uygun olmalıdır.

Bir diğer örneğimiz **K. No. 76**, gövdeden başlayan dikey kulpludur. İç bükey kırık diskus içerisinde dört yapraklı bitkisel rozet bulunmaktadır. Eğimli omuz üzerinde ise aşınmış yatay dil motiflerinin betimlendiğini görmekteyiz. **K. No. 76**, şematik kurgusu ile **K. No. 74** ve **75**'e çok benzemektedir. Grup içerisinde form ve tasarım bakımından yakın özellikli kandillerin bir arada olması, örneklerin güçlü bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Benzerleri Rijksmuseum (Anadolu)⁶⁵², Attika⁶⁵³, British Museum (Efes)⁶⁵⁴, Tire Müzesi⁶⁵⁵, Kıbyra⁶⁵⁶, Silifke Müzesi⁶⁵⁷, Aydın müzesi⁶⁵⁸, J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁶⁵⁹, Afyon Arkeoloji Müzesi⁶⁶⁰ ve Rhodos'da⁶⁶¹ bulunmaktadır. **K. No. 76**'nın form ve özellikle süsleme yönüyle sadece Anadolu'da değil, Anadolu dışında da farklı bölge ve kentlerde küçük farklılıklara sahip versiyonları gün yüzüne çıkarılmıştır. Söz konusu örnekler ile yakınlıkları göz önünde bulundurulduğunda **K. No. 76**'yı MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek doğru olacaktır.

Grubun en ilgi çekici iki örneği **K. No. 77** ve **78**'dir. **K. No. 77** omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde lotus-palmet olabileceği düşünülen bir bezeme yer almaktadır. Bezemenin yakın örneği bulunamamıştır. Yüzey kalitesinin düşük olması, bezeme hakkında yapabileceğimiz yorumları kısıtlamaktadır. Sık kullanılan bir kalıptan çıktığı açık bir şekilde belirgin olan **K. No. 77**, çeşitli varyasyonlarıyla ön plana çıkmaktadır. Diskus mümkün olduğunca genişletilmiş, bu yüzden zorunlu olarak omuz eğimi arttırılmıştır. Eğimli omuz bezemesiz olup burun kırıktır. Kurgunun bu şekilde olması, biçimsel anlamda herhangi bir dezavantaj oluşturmamakla birlikte özgün yapısı ile göze hoş gelen bir tablo çizmektedir. Üstelik

⁶⁵² Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1125.

⁶⁵³ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 44, Fig. 2802.

⁶⁵⁴ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 106, Q3120, Pl. 108, Q3144, Q3147, Pl. 111, Q3184.

⁶⁵⁵ Gürler, "Tire Müzesi'nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller", Res. 7.

⁶⁵⁶ Metin, *Kıbyra Kandilleri*, K. No. 590-594.

⁶⁵⁷ Öz, *Silifke Müzesi'nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, K. No. 43.

⁶⁵⁸ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, Lev. 35B.

⁶⁵⁹ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 532.

⁶⁶⁰ Gülünay, *Afyon Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil*, K. No. 29.

⁶⁶¹ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 159, AM 184.

daha da önemlisi örneğimizin yüzeyi çift astarla kaplanmıştır. Aşınma ve dökülme izlerine rağmen kandil yüzeyinin sol tarafı kırmızı, sağ tarafının ise siyah renkli olduğu anlaşılmaktadır. Tamamen estetik kaygı göz önünde bulundurularak yapılan uygulamanın bir örnekleme olması bakımından önem arz etmektedir. **K. No. 78**, form ve süsleme unsurlarıyla **K. No. 77** ile birebir benzerdir. Bezeme hakkında ileri sürülen görüşler **K. No. 78** için de geçerliliğini korumaktadır. **K. No. 78**'in omuz ve kulp birleşim noktasında kayma söz konusudur. Sol birleşim yerinin yukarıda sağ birleşim yerinin aşağıda olduğu anlaşılmaktadır. İşlevsellik bakımından herhangi bir sorun çıkarmamış olması muhtemel örneğin, stilistik açıdan yetersiz olduğu yorumunu yapabilmekteyiz. Form olarak benzerleri farklı kentlerde bulunan ve gelişim evresi kolay bir şekilde izlenilebilen kandillerin dekoratif süsleme ile ilgili yakın olarak nitelendirebilecek iki örneği British Museum'da (Efes)⁶⁶² bulunmaktadır. British Museum örneklerinde diskus içerisinde krater formlu bir kap bulunmaktadır. Kap içerisinde yukarı doğru yükselerek sağa ve sola doğru kıvrılan bir bitki görülmektedir. Kabin cepheden görünümü ve içerisinde bir bitkiyi barındırması **K. No. 77** ve **78**'de yer alan lotus-palmet olabileceğini düşündüğümüz bezeme ile yakınlık sergilemektedir. Ancak bezemelerin farklı olduklarını, sadece örnekleme ve pekiştirilmesi için ifade edildiğini belirtmekte fayda vardır. Özel uygulamaları ve unik bir süsleme örneğini yansıtan **K. No. 77** ve **78** için verilebilecek en sağlıklı ve en doğru tarihleme, form gelişimi dikkate alındığında MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olmalıdır.

K. No. 79, omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey kırık diskus bezemesizdir. Eğimli omuz üzerinde kulpun sağında ve solunda kıvrık dallar görülmektedir. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis* betimlenmiştir. *Planta pedis* Batı Anadolu üretimi kandillerin en belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır. Form ile özdeşleşmesi ve simgesel bir öge olması bakımından kolay bir şekilde tanınabilmekte ve ayırt edilebilmektedir. Benzerleri Mainz Zentral Museum

⁶⁶² Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3105-Q3106.

(Anadolu)⁶⁶³, Korinth⁶⁶⁴, British Museum (Efes)⁶⁶⁵, Efes⁶⁶⁶, Kibyra⁶⁶⁷ ve Rhodos'da⁶⁶⁸ bulunmaktadır. Örneklerin hepsinde form ve omuz bezemeleri, **K. No. 79** ile birebir benzerdir. Hepsinin diskusunda farklı konularda bezemeler yer almaktadır. Grup içerisinde aşına olduğumuz süsleme zenginliğini bu kandiller üzerinde de rahatlıkla görebilmekteyiz. **K. No. 79**'un diskusu büyük oranda kırık olduğu için herhangi bir yorumda bulunamamaktayız. Söz konusu örneklerin analogilerinden faydalanılarak **K. No. 79**'un MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmüştür.

K. No. 80 gövdeden başlayan dikey bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde horoz bezemesi sola doğru profilden işlenmiştir. Bu tarz horoz betimlemeleri önceki jenerasyon kandiller üzerinde de görülmektedir. Fakat söz konusu form içerisinde çok az tercih edilmiştir. Eğimli omuz üzerinde sarmalların fazlalığı dikkat çekmektedir. Omuzdan burun hattına geçişte iki sarmal arasında kabartma nokta bezemeler göze hoş gelen bir bezemeyi yansıtmaktadır. Burun kırık olup dairesel kaide bezemesizdir. Yüzey kalitesi olarak kondüsyonu oldukça düşüktür. İkinci sınıf bir kalıptan çıkmış olması muhtemel gözükmektedir. Hem bezemelerde hem de astarda dökülmeler yaşanmıştır. Benzerleri Kibyra'da⁶⁶⁹ görülmektedir. Kibyra örneklerinde omuz üzerinde kabartma nokta bezemelere yer verilmiştir. Diskus içerisinde horoz figürünün soluna ve sağına yağ delikleri açılmıştır. Kibyra örnekleri ile omuz bezemesi yönüyle ayrılan **K. No. 80**'nin bir diğer küçük farklılığı yağ deliklerinin horoz figürünün kuyruk kısmının üstüne ve altına açılmasından kaynaklanmaktadır. Üstelik **K. No. 80**'de horoz figürünün tüylerinin varlığı, benekler ile belli edilmeye çalışılması, üreticilerin realist bir yaklaşımda bulunduklarına açık bir şekilde işaret etmektedir. Form özellikleri ve benzer örneklerin analogilerinden yola çıkarak **K. No. 80**'nin MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl arası bir zaman zarfına tarihlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Gövdesi oval ve dairesel formlu diskusu geniş kandillerin bir diğer örneği olan **K. No. 81**, omuzdan başlayan dikey iki yivli kulpa sahiptir. İç bükey diskus içerisinde

⁶⁶³ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 7.

⁶⁶⁴ Garnett, "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", Pl. 44, Fig. 32.

⁶⁶⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3104.

⁶⁶⁶ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 7.

⁶⁶⁷ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 488.

⁶⁶⁸ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 86.

⁶⁶⁹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 520-522.

hareket halinde yırtıcı bir hayvan, başı sağa bedeni sola profilden, kükrer durumda tasvir edilmiştir. Bu tarz yırtıcı hayvan motifleri önceki kuşak kandillerde de sık sık kullanılmıştır. Batı Anadolu üretimi kandillerde görülen repertuar zenginliği söz konusu bezemelerin farklı varyasyonlarıyla karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Özellikle figürlerin duruşunda birtakım değişiklik göze çarpmaktadır. Üstelik bezemelerin formun yapısına uygun bir şekilde seçildiği ve bütünlüğün korunmaya çalışıldığı söylenebilmektedir. Eğimli omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezemeler, popüler ve sevilen bezeme türlerindendir. Uzun ve geniş burun kırık olup dairesel kaide içerisinde birbirine paralel iki adet *planta pedis*, bulunmaktadır. Batı Anadolu üretimi kandiller ile özdeşleşen *planta pedis*'lerin çiftli örnekleri çok fazla tercih edilmemiştir. Daha çok tekli *planta pedis*'ler öne çıkmaktadır. **K. No. 81**'in benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶⁷⁰, British Museum (Efes)⁶⁷¹, Efes⁶⁷² ve Rhodos'da⁶⁷³ bulunmaktadır. Mainz Zentral Museum örneğinde omuz üzerinde sarmallar bulunmaktadır. Disus içerisinde yer alan yırtıcı hayvanın başı cepheden verilmiştir. British Museum kandilinde omuz kısmında kabartma nokta bezemeler görülmektedir. Efes örneğinde omuz kısmında konsantrik daireler tasvir edilmiştir. Öne çıkarılan küçük farklılıklar dışında diğer özellikler, **K. No. 81** ile yakındır. Rhodos kandili ise en küçük bir farklılık olmaksızın **K. No. 81** ile birebir benzerdir. Yukarıda anlatılan örnekler yardımıyla **K. No. 81**'i MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Özensiz bir üretim ürünü olan **K. No. 82**, omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde tanımlanamayacak derecede aşınmış ve yoğun kalkerli bir kabartma bulunmaktadır. Eğimli omuz bezemesiz olup burun kırıktır. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis* betimlenmiştir. Benzerleri British Museum (Efes)⁶⁷⁴, Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶⁷⁵, Efes⁶⁷⁶ ve Rhodos'da⁶⁷⁷ bulunmaktadır. **K. No. 82**, form yönüyle örnekler ile örtüşmektedir. Benzerler örneklerin diskusu içerisinde

⁶⁷⁰ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 7.

⁶⁷¹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 107, Q3132.

⁶⁷² Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 14.

⁶⁷³ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 92.

⁶⁷⁴ Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, Fig. 297; Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3107.

⁶⁷⁵ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 6.

⁶⁷⁶ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 14.

⁶⁷⁷ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 93.

yırtıcı hayvanlar görülmektedir. Tamamen form açısından değerlendirilmesi uygun görülen **K. No. 82**, MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Kaliteki bir örneği yansıtan **K. No. 83**, gövdeden başlayan dikey bir kulpa sahiptir. İç bükey kırık diskus içerisinde yeleli, ağzı açık kükrer pozisyonda erkek aslan sağa doğru profilden betimlenmiştir. Çok sık karşılaştığımız bir bezemenin kaliteli ve realistlik payı yükek olan örnekleme olması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle yelelerdeki detaylandırmanın kalitesi üst düzeydedir. Ağız ve burun ayrıntılarının bağlantı noktalarının ince dokunuşlarla belirginleştirilmeye çalışılması, **K. No. 83**'ün üst düzey işçiliğini bir kez daha göstermektedir. Benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶⁷⁸, British Museum (Efes)⁶⁷⁹, Efes⁶⁸⁰, Kibyra⁶⁸¹ ve Rhodos'da⁶⁸² bulunmaktadır. Mainz Zentral Museum örneğinde omuz üzerinde kabartma nokta bezemeler yer almaktadır. Diskus içerisindeki hayvanın baş profili **K. No. 83** ile benzerdir. British Museum kandilinde omuz üzerinde sarmallar dikkat çekmektedir. Diskus bezemesi **K. No. 83** ile birebir eştir. Efes örneğinde omuz üzerinde yer alan sarmallar ön plana çıkarılmıştır. Diskus içerisinde yer alan aslan sola doğru betimlenmiştir. Hayvan farklı bir yöne bakmasına rağmen duruş şekli **K. No. 83** ile paraleldir. Kibyra kandilinde omuz üzerinde kabartma nokta bezemeler tercih edilmiştir. Diskusunda yer alan oturan yeleli erkek aslan **K. No. 83** ile birebir benzerdir. Son olarak Rhodos örneğinde omuz üzerinde asma dalları ve üzüm salkımları büyük bir yer kaplamaktadır. Diskus içerisindeki oturan yeleli erkek aslan **K. No. 83** ile yakın özellikler sergilemektedir. Örneklerimizin omzu üzerinde çeşitli dekoratif süslemeler bulunmaktadır. Fakat **K. No. 83**'ün omzu sade bırakılmıştır. Form açısından aynı olan ve diskus bezemeleri ile pekiştirilmeye çalışılan **K. No. 83** için MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl uygun bir tarihtir.

K. No. 84, omuzdan başlayan dikey kulpludur. Omzun sol tarafında kulp birleşim yeri ile sağ omuz birleşim yeri paralellik göstermemektedir. İç bükey diskus içerisinde antitetik duruşlu başlarında Frig şapkası olan iki figür profilden tasvir edilmiştir. Soldaki figür sağa, sağdaki figür sola olmak üzere iki figür birbirine bakmaktadır. Yoğun kalkerli olan eğimli omuz üzerinde tanımlanamayan bir bezeme yer almaktadır.

⁶⁷⁸ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 6.

⁶⁷⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3107.

⁶⁸⁰ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 12.

⁶⁸¹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 482.

⁶⁸² Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 93.

Yüzey kalitesi düşük olmasına rağmen yansıttığı dekor ile sanılandan da daha öteye giden bir repertuarın varlığını göstermesiyle önem arz etmektedir. Köken olarak oldukça eskiye giden şapka motifinin tercih edilmesi, eski geleneklerin henüz unutulmadığına ve popüleritesini koruduğuna açık bir şekilde işaret etmektedir. Tek benzeri Rhodos'da⁶⁸³ bulunmaktadır. Rhodos örneğinin yüzey kalitesi ve dokusu çok daha iyi durumdadır. Diskus içeisindeki Frig şapkalı figürlerin kıyafetleri ve yüz hatları belirgindir. Özellikle şapkanın alın üzerinden başladığı noktadaki ince çizgiler ve hemen üzerindeki yivlerin ayrıntıları özenle verilmeye çalışılmıştır. Omuz üzerinde ise daha çok Afrika tipi kandiller üzerinde gördüğümüz antitetik üçgenler dikkat çekmektedir. Form ve bezeme olarak tek benzer örnekten hareketle **K. No. 84**, MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlenebilir.

Eros'lu kandillerin ilk örneği olan **K. No. 85**, gövdeden başlayan dikey bir kulp profili çizmektedir. İç bükey diskus içerisinde kanatlı kıvrıkcık saçlı Eros, başı sola, bedeni sağa profilden betimlenmiştir. Ağzında *panflüt*⁶⁸⁴, sol elinde *keule*⁶⁸⁵ ve arkasında bol dökümlü pelerin yer almaktadır. Bir çocuk gibi işlenen Eros, kandillerin diskusunda çokça kullanılmıştır. Oltayla balık tutarken, üzüm sepetini dökerken, bir müzik aletine yaslanırken veya çalarken, yunus balığı üzerindeyken sahnelenmiş betimlemelerinin yanında az da olsa Eros-Psykhe mitosu işlenmiş kandiller de vardır⁶⁸⁶.

K. No. 85'in eğimli omuz üzerinde daire içine alınmış kabartma nokta bezemelerin farklı bir varyasyonu görülmektedir. Omuzdan buruna geçişte sevilen bir bezeme olan dört adet dil motifi betimlenmiştir. Burun kırıktır. Damla biçimli kaide merkezinde Batı Anadolu üretimi kandiller için sembol haline gelen *planta pedis* bulunmaktadır. Kaidenin damla biçimli olması ise sık ratlanılan bir durum değildir. Batı Anadolu üretimi kandillerin ilk grubunu oluşturan “gövdesi oval formlu diskus burun arası kanallı kandiller” içerisinde yer alan **K. No. 58** ile birlikte kaidesi damla biçimli olanlar olarak azınlıktadırlar. Kandil kompleks bir yapı sergilemektedir. Batı

⁶⁸³ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 58.

⁶⁸⁴ Syrinx, Yunan mitolojisinde bir NYMPH olup nehir tanrısı Ladon'un kızıdır. Mitolojisi şu şekildedir; Syrinx, Pan tarafından takip edilirken babasından yardım istemiştir. Babası, Syrinx'i bir saza dönüştürmüştür. Pan üzüntüsünü gidermek için syrinx kamışlarını yedi kamışlı bir çalgıya dönüştürerek kendisini teselli etmeye çalışmıştır. Syrinx veya panflüt, Yunanistan'da hala çobanlar tarafından çalınan bir enstrümandır. bkz. Kathleen N. Daly, *Greek And Roman Mythology A to Z*, Infobase Publishing, New York 2009, s. 136.

⁶⁸⁵ Yunan mitolojisinde Herakles ile özdeşleşmiş ve onun atribülerinden biri olan topuzlu sopadır. Herakles, on iki işi sırasında özellikle Nemea aslanını öldürme sahnesinde bu sopayı kullanmıştır.

⁶⁸⁶ Metin, *Kibyra Kandilleri*, ss. 33-34.

Anadolu üretimi kandiller içerisinde sık ve az kullanılan birtakım özellikler bir arada kullanılmıştır. Yüzey kalitesi iyi durumdadır. Az kullanılmış bir kalıptan çıkmış olması muhtemeldir. Figürler nettir. Bir kandil için oldukça ayrıntılı olmasına rağmen her bir detay ustalıkla verilmiştir. Benzerleri Efes⁶⁸⁷ ve Otago Museum’da (Mısır)⁶⁸⁸ bulunmaktadır. Efes örneğinde diskus içerisinde yer alan Eros ayakta ve sola doğru *diaulos*⁶⁸⁹ çalmaktadır ve sırtından sarkan pelerini görülmektedir. Efes kandilinin **K. No. 85**’e göre oldukça sade bir üretim ürünü olduğunu açık bir şekilde ifade edebilmekteyiz. Otago Museum kandilinin omuz kısmında asma dalları ve üzüm salkımları yer almaktadır. Bu özelliği **K. No. 85** ile farklılık göstermektedir. Diskus içerisinde yer alan Eros ve ona aitlenmiş çeşitli figürler **K. No. 85** ile birebir aynıdır. Ayrıca Otago Museum kandilinin diskus burun arası kanallıdır. Fakat bu ayrım keskin değildir. Diskus içerisinde figürlerin olduğu alan ince bir yiv ile sınırlandırılmıştır. Şaşırtıcı olan bu özellik Batı Anadolu üretimi kandillerde çok az görülen bir özellik olması bakımından oldukça önemlidir. Yakın örneklerin sunduğu veriler ışığında ve formsal nitelik ile süsleme kalitesiyle dikkat çeken **K. No. 85**’in MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkündür.

Eros bezemeli kandillerin ikinci örneği olan **K. No. 86**, omuzdan başlayan dikey bir kulp profili göstermektedir. İç bükey diskus üzerinde kanatlı Eros sağa profilden betimlenmiştir. Sırtında Herakles’in atribütlerinden biri olan aslan postu ve elinde tuttuğu *diaulos*’u çalmaktadır. Geniş omuz üzerinde Eros bezemeli kandillerde sıklıkla tercih edilen asma dalları ve üzüm salkımları tasvir edilmiştir. Burun ise kırıktır. Astar da büyük bir kayıp yaşanmasına rağmen kaliteli ve üst düzey işçiliği ile birinci sınıf bir kalıptan çıktığını açık bir ifade edebilmekteyiz. Yüzeyin başarılı bir şekilde üst düzey görünümünü, hem diskus hem de omuz üzerinde yansıtılan tasarım zenginliğini, kalıba kusursuz bir şekilde tüm ayrıntılarıyla işleyen kandil ustasına atfedebiliriz. Benzerleri Efes⁶⁹⁰ ve Kibyra’da⁶⁹¹ bulunmaktadır. Efes örneğinde omuz

⁶⁸⁷ Evren, “Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı”, Çiz. 6.

⁶⁸⁸ Dimitri Anson and Robert Hannah, “Lamps in the Egyptian Collection of Otago Museum”, *Mediterranean Archaeology*, Vol. 12 (1999), Pl. 37, Fig. 7-8.

⁶⁸⁹ Çifte flüt olarak bilinen bazen “Pallasi’nin Kamışı” olarak ta adlandırılan *diaulos*, ilk olarak Athena tarafından keşfedilmiş daha sonra Marsyas tarafından kullanılmıştır. Marsyas’ın çifte flüt konusundaki yeteneği, Apollon ile müzik yarışmasına neden olmuştur. Muses tarafından değerlendirilen yarışma, Apollon tarafından kazanılmıştır. Yarışma sonunda Apollon tarafından çam ağacına asılan Marsyas’ın, derisi diri diri yüzülmüştür. bkz. Luke Roman and Monica Roman, *Greek and roman mythology*, Infobase Publishing, An imprint of Infobase Publishing, New York 2010, s. 75.

⁶⁹⁰ Evren, “Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı”, Çiz. 6.

⁶⁹¹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 467.

bezemesinde aşınmalar meydana gelmiştir. Diskus içerisindeki konu, **K. No. 86** ile birebir aynıdır. Tek küçük farklılık Eros'un sola doğru olmasından kaynaklanmaktadır. Kibyra kandilinde omuz üzerinde bu tip dekorlu kandillerde başarılı bir şekilde yansıtılan asma dalları ve üzüm salkımları görülmektedir. Diskus üzerinde yer alan ve diaulos çalmakta olan Eros sola doğru oturarak betimlenmiştir. Sola doğru olması ve oturması küçük bir farklılık olarak düşünülebilmektedir. Paralel örneklerin sunduğu faydalı veriler ışığında **K. No. 86** için en sağlıklı tarih, MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olmalıdır.

Üzerinde Eros bulunan ve bir diğer örnek olan **K. No. 87**, omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde kanatlı Eros sağa profilden tasvir edilmiştir. Elinde kuş familyasına ait muhtemelen uzun gagalı bir ördek yer almaktadır. Motiflerin bulanıklığına bakıldığında **K. No. 87**'nin ikinci sınıf bir kalıptan çıkmış olabileceği yorumunu yapabilmekteyiz. Eğimli omuz üzerinde asma dalları ve asma yaprağı bulunmaktadır. Burun kırıktır. Dairesel kaide merkezinde betimlenen *Planta Pedis*, form içerisinde aşına olduğumuz bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır. Burun hattının solunda ve sağında ise yivler görülmektedir. Benzerleri Attika⁶⁹², Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁶⁹³, Royal Ontario Museum (Fayoum)⁶⁹⁴, British Museum Efes)⁶⁹⁵, Kibyra⁶⁹⁶ ve Naxos Adası'nda⁶⁹⁷ bulunmaktadır. Attika örneğinde omuz üzerinde asma dalları, diskus içerisinde Eros ve Eros'un elinde bir ördek bulunmaktadır. Tüm bu belirleyici özellikler düşünüldüğünde Attika örneği ile **K. No. 87** birebir örtüşmektedir. Mainz Zentral Museum kandilinde omuz üzerinde daire içine alınmış kabartma nokta bezemeler görülmektedir. Diskus içerisinde yer alan Eros sağa doğru ve elinde belirsiz bir figür bulunmaktadır. Royal Ontario Museum ve Naxos Adası kandillerinde omuz kısmında kabartma nokta bezemeler yer alırken diskus bölümlerinde Eros, elinde üzüm salkımı tutarken betimlenmiştir. British Museum ve Kibyra örneklerinde omuz üzerinde asma dalları ve üzüm salkımları tasvir edilmiştir. British Museum örneğinde Eros'un elinde üzüm salkımı, Kibyra örneğinde

⁶⁹² Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 11, Fig. 352.

⁶⁹³ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 1.

⁶⁹⁴ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 36, Fig. 295.

⁶⁹⁵ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3108.

⁶⁹⁶ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 458.

⁶⁹⁷ Bournias, "Roman and Early Byzantine Lamps From the Island of Naxos in the Cyclades", Pl. 3, Fig. 16.

ise üzüm sepeti yer almaktadır. Formsal açıdan eş olan örneklerin bazılarında omuz ve diskus kısımlarında küçük farklılık görülmektedir. Tasarımdan kaynaklanan küçük farklılıklar dışında yakın özellikler sergilemektedirler. Formu genel hatları ile değerlendirdiğimizde ve yakın örneklerden aldığımız bilgiler ışığında **K. No. 86**'yı MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl arası bir zaman dilimine tarihlemek mümkün gözükmektedir.

K. No. 88, Eross betimli kandillerin bir diğer örneğidir. Omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey kırık diskus içerisinde Eros olması muhtemel figür sağa profilden betimlenmiştir. Eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Kaba ve özensiz bir yüzeye sahiptir. Sık kullanılan bir kalıptan çıktığı şüphesizdir. Bezemelerde görülen aşınma ve dökülmeler figür ayrıntılarının anlaşılmasını imkânsız kılmaktadır. Benzerleri Korinth⁶⁹⁸, Royal Ontario Museum (Fayoum)⁶⁹⁹, British Museum (Efes)⁷⁰⁰, Kibyra⁷⁰¹, Naxos Adası⁷⁰² ve Rhodos'da⁷⁰³ görülmektedir. Yakın örneklerin omuz kısımlarında genellikle kabartma nokta bezemeler, asma dalları ve üzüm salkımları kullanılmıştır. Hepsinde diskus üzerinde Eros'un hareketli mitolojik sahnesi konu edilmiştir. **K. No. 88** formsal açıdan yakın örnekler ile tam anlamıyla uyushmaktadır. Omuz ve diskus üzerindeki dekorasyon seçimiyle alakalı birtakım küçük farklılıklar dışında örnekler paralellik göstermektedir. Kalitesiz bir örneği yansıtan **K. No. 88** için en sağlıklı tarih, form gelişimi dikkate alınarak MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl olmalıdır.

Grup içerisinde Eros betimli kandillerin son örneği olan **K. No. 89**, omuzdan başlayan dikey bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus üzerinde kanatlı Eros sola profilden tasvir edilmiştir. İki eliyle diaulos çalmaktadır. Eğimli geniş omuz üzerinde sarmallar ve üzüm salkımına ait parçalar bulunmaktadır. Burun kırık olup dairesel kaide bezemesizdir. **K. No. 85** ve **86** dışında üzerinde Eros betimi olan diğer kandiller gibi düşük kaliteli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzey yoğun kalkerli olup desenler belirsizdir. Sık kullanılan bir kalıptan çıkmıştır. Aynı kalıpların defalarca

⁶⁹⁸ Garnett, "Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps", Pl. 44, Fig. 32.

⁶⁹⁹ Hayes, *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Pl. 36, Fig. 295.

⁷⁰⁰ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3108-Q3109.

⁷⁰¹ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 457-464.

⁷⁰² Bournias, "Roman and Early Byzantine Lamps From the Island of Naxos in the Cyclades", Pl. 3, Fig. 16.

⁷⁰³ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 159, AM 38.

kullanılması, üretimi kolaylaştırmakta fakat kaliteyi gözle görülür bir şekilde düşürmektedir. Bu yüzden hem kalıplar hem de kandiller belli bir zaman zarfından sonra ithal edilemeyecek duruma geldiklerinde iç pazarın ekonomisini canlandırmak amaçlı kullanılmış olabileceği yorumunu yapabiliriz. Üstelik sayıca fazla olmalarını bu görüş ile destekleyebiliriz. Söz konusu tablo dikkate alındığında en mantıklı çıkarım özensiz bir üretim ürünü olan kandillerin yerel bir atölye çalışmasından geçtiklerini ve kısa vadede yerek halk tarafından kullanıldıklarını akla getirmektedir. Benzerleri Efes⁷⁰⁴, Kibyra⁷⁰⁵ ve Rhodos'da⁷⁰⁶ bulunmaktadır. Efes ve Rhodos örneklerinde omuz üzerinde asma dalları ve üzüm salkımları yer almaktadır. Diskus üzerinde oturan Eros diaulos çalmaktadır. Kibyra örneklerinde omuz üzerinde aynı şekilde asma dalları ve üzüm salkımları bulunmaktadır. Diskus içerisinde sola doğru yürüyen Eros diaulos çalmaktadır. **K. No. 89** örnekler ile birebir benzerdir. Bu bilgiler ve stilistik değerlendirmeler ışığında benzer örneklerin analogilerinden faydalanılarak **K. No. 89**, MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Haç bezemeli bir örnek olan **K. No. 90**'nın iç bükey diskus içerisinde haç motifi yer almaktadır. Sol haç kolunun altında dairesel yağ deliği bulunmaktadır. Eğimli dar omuz üzerinde tek sıra kabartma bezeme görülmektedir. Burun ise kırıktır. Benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁷⁰⁷, British Museum (Efes)⁷⁰⁸, İzmir Arkeoloji Müzesi⁷⁰⁹ ve Kibyra'da⁷¹⁰ bulunmaktadır. Mainz Zentral Museum, İzmir Arkeoloji Müzesi ve Kibyra örneklerinde omuz üzerinde yatay çizgiler, **K. No. 90** ile aralarındaki tek fark olarak göze çarpmaktadır. British Museum kandilleri ise **K. No. 90** ile her yönüyle birebir benzerdir. Yakın örnekler ile formsal bütünlüğün sağlanmış olduğu kolaylıkla söylenebilmektedir. Bezeme yönünden ise küçük farklılıklar dışında uyum içindedirler. Farklı kentlerde ele geçen örneklerin sunduğu veriler ışığında **K. No. 90**'nı MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek uygun olmalıdır.

Yaygın görülen bir diğer örnek **K. No. 91**, gövdeden başlayan dikey tek yivli bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus kırıktır. Eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta

⁷⁰⁴ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 7.

⁷⁰⁵ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 467-470.

⁷⁰⁶ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 159, AM 32.

⁷⁰⁷ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 79, Fig. 9.

⁷⁰⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 106, Q3123 MLA-Pl. 107, Q3134.

⁷⁰⁹ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 29.

⁷¹⁰ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 603.

bezeme yer almaktadır. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis* bulunmaktadır. Yüzey kaliteli ve bezemeler belirgindir. Benzerleri Korinth⁷¹¹, Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁷¹², British Museum (Efes)⁷¹³, Tire Müzesi⁷¹⁴, Kibyra⁷¹⁵, Aphrodisias Müzesi⁷¹⁶, J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁷¹⁷ ve Rhodos'da⁷¹⁸ görülmektedir. Söz konusu örnekler ile **K. No. 91** formlar nitelik ve omuz dekorasyonu açısından tam anlamıyla uyumaktadır. Sadece Tire Müzesi örneğinde diskus burun arası kanallıdır. Fakat diskusun çevresi kalın yivlerle sınırlandırılmıştır. Örneklerin diskusunda çeşitli bezemelere yer verilmiştir. **K. No. 91**'in diskusu kırık olduğu için süsleme zenginliği hakkında herhangi bir yorumda bulunmamızı imkânsız kılmaktadır. Biçim ve tasarım öğeleriyle benzer örneklerin ilişkilendirilmesi oldukça kolay olan **K. No. 91** için MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl tarihini önermek mümkündür.

K. No. 91 ile yakınlık özelliklere sahip **K. No. 92**, gövdeden başlayan dikey bir kulpa sahiptir. İç bükey kırık diskus bezemesiz olup eğimli dar omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Astarında diskus üzerinde görülen dökümler dışında genel olarak sağlamlık göze çarpmaktadır. Çok kaliteli bir örnek olmasa da hatlar belirgindir. Benzerleri Mainz Zentral Museum (Anadolu)⁷¹⁹, British Museum (Efes)⁷²⁰, Tire Müzesi⁷²¹, Kibyra⁷²², J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁷²³ ve Rhodos'da⁷²⁴ bulunmaktadır. Tire Müzesi örneğinde diskus, yivler ile keskin bir şekilde sınırlandırılmıştır. Diskusun sınırlandırılmasına örnek olarak **K. No. 85**'te Otago Müzesi kandili ve **K. No. 91**'de Tire Müzesi örneği referans olarak gösterilmiştir. Bu uygulamanın varlığından dolayı söz konusu örnekler “gövdesi oval ve dairesele formlu diskusu geniş kandiller” başlığı altında değerlendirilmeye alınan kandillere paralel olarak gösterilmiştir. Form, omuz bezemesi ve diskusun bezemesiz

⁷¹¹ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 20, Fig. 1423.

⁷¹² Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 10.

⁷¹³ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 106, Q3123 MLA-Pl. 108, Q3144.

⁷¹⁴ Gürler, “Tire Müzesi’nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller”, Res. 2.

⁷¹⁵ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 529, 645.

⁷¹⁶ Kırallı, *Aphrodisias Müzesi’nden Bir Grup Kandil*, K. No. 26.

⁷¹⁷ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 527.

⁷¹⁸ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 96, AM 165.

⁷¹⁹ Menzel, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Abb. 80, Fig. 10.

⁷²⁰ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 110, Q3171.

⁷²¹ Gürler, “Tire Müzesi’nden MS 5-7. yüzyıllara Ait Kandiller”, Res. 2.

⁷²² Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 646.

⁷²³ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 527.

⁷²⁴ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 96, AM 165.

oluşu dikkate alındığında örnekler ile birebir benzer olan **K. No. 92**'yi MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Grubun bir diğer kaliteli ve önemli örneği **K. No. 93**, omuzdan başlayan dikey iki yivli bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus içerisinde altı yapraklı oluşturan papatya bezemesi yer almaktadır. Her bir yaprakta ve bezeme merkezinde dairesel yağ deliği bulunmaktadır. Hem işlevsellik hem de dekor amaçlı yapılan yöntem, başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Kandile doldurulan yağın taşmaması ve içeride yer alan havanın hızlı bir şekilde tahliye edilmesini kolaylaştıran bir tekniktir. Görsel açıdan ise pozitif bir etki bırakmaktadır. Eğimli omuz üzerinde ise sık sık kullanılan yatay çizgi bezemeler betimlenmiştir. Benzerleri Attika⁷²⁵, British Museum (Efes)⁷²⁶, J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁷²⁷ ve Rhodos'da⁷²⁸ bulunmaktadır. Attika örneğinde omuz üzerinde dil motifleri tercih edilmiştir. Diğer tüm özellikler **K. No. 93** ile eşittir. British Museum kandillerinde diskus üzerinde yer alan papatya motifleri yapraklarının yarısına yağ deliği açılması uygun görülmüştür. Bu küçük farklılık dışında örnekler **K. No. 93** ile paraleldir. J. Paul Getty Museum örneğinde omuzdan buruna geçişte kullanılan dil motifleri dışında **K. No. 93** ile birebir benzerlik sergilemektedir. Son olarak Rhodos kandilinde is omuz üzerinde betimlenen kabartma nokta bezemeler dışında **K. No. 93** ile aynı özelliklere sahiptir. **K. No. 93**'ü form ve bezeme yönünden pekiştirmek adına benzer örnekler ile yakınlık göstermesi ve bilgilerin örtüşmesi, tarihlendirme açısından büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Tüm bu ayrıntılar göz önünde bulundurulduğunda **K. No. 93**'ü MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlemek doğru olacaktır.

Konu bakımından ilginç bir örnek olan **K. No. 94**, gövdeden başlayan dikey bir kulp formuna sahiptir. İç bükey diskus üzerinde kline üzerinde *Symplegma* (cinsel sahne) profilden betimlenmiştir. Dizleri üzerinde maymun başlı bir erkek sağa doğru görülmektedir. Oturur durumda kadın ise sola doğru tasvir edilmiştir. Bu tarz aşk konulu sahneler sadece kandiller üzerinde değil birçok eser üzerinde de resmedilmiştir. İnsan bedenine maymun başının yerleştirilmesi ve realistikten uzak fantastik bir görünümün kazandırılması, Antik Dönem insanın hayalpereset oluşunun bir örneklemesini yansıtmaktadır. Geniş omuz üzerinde stlize asma dalları, asma

⁷²⁵ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 44, Fig. 2802.

⁷²⁶ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 106, Q3120-Pl. 108, Q3141.

⁷²⁷ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 532.

⁷²⁸ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 152.

yaprakları ve üzüm salkımları yer almaktadır. Burun kırıktır. Dairesel kaide merkezinde geometrik bezemeler bulunmaktadır. Yüzeyde dökülmeler yaşanmıştır. Hatlar çok belirgin değildir. Aynı şekilde astarda da büyük bir kayıp görülmektedir. **K. No. 94**'ün tek benzeri British Museum'da (Efes)⁷²⁹ bulunmaktadır. British Museum örneği çok daha kaliteli olup sahnenin ana karakterlerden biri olan soldaki figür insandır. **K. No. 94**'ün British Museum örneğinden tek farkı soldaki kişinin maymun başlı olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer belirleyici özellikler aynıdır. Sık karşılaşılan bir form olan fakat tasarım yönüyle benzer örneklerine az rastlanılan **K. No. 94** için MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl tarihini önermek uygundur.

Gövdesi oval ve dairesele formlu diskusu geniş kandiller'in son versiyonu ve başarılı bir örneği olan **K. No. 95**, omuzdan başlayan dikey kulpludur. İç bükey diskus içerisinde av sahnesi işlenmiştir. Yuvarlak şapkalı üzerine zırh giymiş ve elinde mızrak tutan *Bestiarius-Venator* (avcı-savaşçı) sağa doğru betimlenmiştir. Karşısında kükrer pozisyonda yeleli erkek aslan sola doğru görülmektedir. Arka ayakları üzerinde şaha kalkmış uzun kuyruklu aslan, *Bestiarius-Venator*'a doğru saldırır durumda ve mücadele ederken tasvir edilmiştir. Savaşçının mızrağı aslanın karnına doğru gösterilmiştir. İşlenen konu ve konunun sonucuna bakıldığında, sahne üzerinde insanın diğer varlıklardan daha üstün olduğu ve kandilin etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldığı söylenebilmektedir. Eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Burun kırıktır. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*, bulunmaktadır. Burun hattının solunda ve sağında ise yivler belirginleştirilmiştir. Astarda yer yer kayıplar yaşansa dahi yüzey kalitelidir. Figürlerin detayları rahat bir şekilde izlenebilmektedir. Örneğin birinci sınıf bir kalıptan çıktığı aşikârdır. Benzerleri Rijksmuseum (Smyrna)⁷³⁰, J. Paul Getty Museum (Anadolu)⁷³¹ ve Rhodos'da⁷³² bulunmaktadır. Rijksmuseum ve J. Paul Getty Museum örneklerinin diskus burun arasının kanallı bir profil çizmesi dışında **K. No. 95** ile her özellikleri aynıdır. Bu örnekler diskus burun arası kanallı bir form yansıtsa da, tarihsel açıdan ve süsleme bakımından **K. No. 95** ile aralarında herhangi bir fark olmadığı için referans olarak gösterilmeleri uygun görülmüştür. Rhodos kandilinin **K. No. 95**'ten tek farkı ise diskus üzerinde *Bestiarius-Venator*'un karşısında bir ayı betimlenmesinden

⁷²⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 105, Q3104.

⁷³⁰ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1136.

⁷³¹ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 536.

⁷³² Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 81.

kaynaklanmaktadır. Bunun dışında omuz bezemesi, figürlerin pozisyonları ve av sahnesi birebir benzerdir. Özel uygulamalarıyla ön plana çıkan ve biçimsel yönüyle yakın örneklerin analogileri dikkate alınan **K. No. 95** için verilebilecek en sağlıklı tarih MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıldır.

11.12.3. Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Omzu Geniş Kandiller (K. No. 96-99)

Batı Anadolu üretimi kandillerin üçüncü grubunu oluşturan “gövdesi oval ve dairesele formlu omzu geniş kandiller”, toplam 4 örnek ile inceleme ve değerlendirme kapsamına alınmıştır. Kandiller kalıp yapımı olup gövdeleri genellikle oval formudur. Dairesel formlu olanlar azınlıktadır. Genellikle gövdeden başlayan, omuz hattına gelince keskinleşerek yükselen, yivli ve yivsiz kulp profili göstermektedirler. İç bükey diskuslar dar bir form yansıtmaktadır. Bu grup içerisinde diskus üzerinde genellikle birden fazla konsantrik yivler dikkat çekmektedir. Yüksek ihtimalle yivlerin fazla kullanılmasından dolayı iç kısım bezemesiz bırakılmış olmalıdır. Diskustan omuza geçişte sayıları değişiklik gösterebilen yivler tercih edilmektedir. Omuz düz ve geniş olup bezeme repertuarı oldukça sınırlıdır. Hemen hemen her örnekte kabartma nokta bezemeler resmedilmiştir. Omuzdan buruna geçişlerde dil motifleri yaygın kullanılan süsleme elemanlarındadır. Kaidelerde az da olsa *planta pedis* kullanılmıştır. Burun ise geniş ve yuvarlak bir formdadır.

Çeşitleme bakımından oldukça kısıtlı bir grubu yansıtan örnekler, Batı Anadolu üretimi kandillerin düz ve sadeliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Biçimsel dokuda herhangi bir farklılık olmadığı ve Batı Anadolu üretimi diğer kandiller ile birçok özelliğin örtüğünü ifade edebilmekteyiz. Özellikle omzun düzleştirilmesi, genişletilmesi ve zorunlu olarak diskusun darlaştırılması, biçimi bozmamış üstelik söz konusu uygulama başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Grup ile ilgili son olarak, süsleme bakımından yetersiz bir seviyede kalındığını fakat formalsal bütünlüğün sağlanmış olduğunu kolaylıkla söyleyebilmekteyiz.

Roma Hamamında gövdesi oval ve dairesele formlu omzu geniş kandillere ait 5 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Batı Anadolu üretimi kandillerin üçüncü grubunda toplam 4 adet kandil incelenmektedir. **K. No. 96** 2015 yılında 2 no’lu mekânın kuzeybatısında 2. tabakada, **K. No. 97** ve **99** 2017 yılında 7 no’lu mekânın kuzeybatısında 3. tabakada, **K. No. 98** 2017 yılında 6 no’lu mekânın kuzeyinde 2. tabakada bulunmuştur.

Kandiller **K. No. 98** dışında iyi fırınlanmıştır. **K. No. 98**'in fırınlanması orta derecededir. Kil, örneklerin tümünde mika ve kireç katkılı olup az gözenekli bir yapıdadır. Bunları ikişer örnekte kum ve şamot takip etmektedir. Kil rengi genellikle kırmızımsı sarıdır. Bir örnek **K. No. 96** sarı renklidir. Astar rengi farklılık göstermektedir. **K. No. 96** siyah, **K. No. 97** kırmızımsı siyah, **K. No. 98** kırmızımsı gri ve **K. No. 99** kırmızı renklidir.

Grup içerisindeki kandiller kalıp yapımı olup **K. No. 96**'nın gövdesi dairesel, **K. No. 97-99**'un ise oval formludur. **K. No. 96**'nın omuzdan başlayan dikey kulpu ve iç bükey diskusu kırıktır. Geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezemelere yer verilmiştir. Omuzdan buruna geçişte yedi adet dil motifi betimlenmiştir. Burun kırıktır. Dairesel kaide merkezinde çiftli *planta pedis* yer almaktadır. **K. No. 97**, gövdeden başlayan dikey üç yivli bir kulp formu yansıtmaktadır. Omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi tercih edilmiştir. **K. No. 98**'de omuzdan buruna geçişte beş adet dil motifi betimlenmiştir. **K. No. 99**'un diskusu bezemesiz olup yiv kullanılmamıştır. Öne çıkarılan küçük farklılıklar dışında örneklerin hepsi kendi aralarında yakın özelliklere sahiptir. Kandillerin benzerleri Delos⁷³³, Rijksmuseum (Yunanistan)⁷³⁴, Korinth⁷³⁵, Pannonia⁷³⁶, Attika⁷³⁷, Karanis⁷³⁸, British Museum (Efes)⁷³⁹, Efes⁷⁴⁰, Knidos⁷⁴¹, Metropolis⁷⁴², İzmir Arkeoloji Müzesi⁷⁴³, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi⁷⁴⁴, Laodikeia⁷⁴⁵, Naxos Adası⁷⁴⁶ ve Rhodos'da⁷⁴⁷ bulunmaktadır. Geniş bir yayılım alanına sahip bu kandiller farklı kentlerde hemen hemen aynı özelliklere sahip bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gösterişsiz ve yalın bir form çizmesine rağmen Batı Anadolu üretimi kandillerin en çok kullanılan örnekleri arasındadırlar. Söz konusu kandiller için genel

⁷³³ Déonna, "Les lampes antiques de Délos (Pl. I-II)", Fig. 43.

⁷³⁴ Brants, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Pl. 8, Fig. 1168.

⁷³⁵ Broneer, *Terracotta Lamps*, Pl. 20, Fig. 1422.

⁷³⁶ Iványi, *Die Pannonischen Lampen*, Taf. 38, Fig. 6.

⁷³⁷ Perlzweig, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Pl. 10, Fig. 349, Pl. 44, Fig. 2807.

⁷³⁸ Shier, *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt*, The University of Michigan, Pl. 41, Fig. 380.

⁷³⁹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 109, Q3154-Q3158.

⁷⁴⁰ Evren, "Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı", Çiz. 34-35.

⁷⁴¹ Pastutmaz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, Res. 153-154.

⁷⁴² Güngör, *Metropolis'te Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, K. No. 88.

⁷⁴³ Inanan, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandiller*, Çiz. 19-20.

⁷⁴⁴ Çokay-Kepçe, "Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandı", K. No. 4.

⁷⁴⁵ Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, K. No. 1152, 1241.

⁷⁴⁶ Bournias, "Roman and Early Byzantine Lamps From the Island of Naxos in the Cyclades", Pl. 4, Fig. 25.

⁷⁴⁷ Katsioti, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodos 3rd-7th Centuries AD*, Cat. No. AM 252.

olarak MS 5.-7. yüzyıl arası gibi geniş bir zaman dilimi kullanılsa da, **K. No. 96-99**'un tarih aralığı biraz daraltılarak bulundukları tabakalanma ışığında, MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıla tarihlenmesi mümkün olmuştur.

11.12.4. Palmet Kulplu Gövdesi Armudi Formlu Kandiller (K. No. 100-103)

Batı Anadolu üretimi kandillerin dördüncü ve son grubunu oluşturan “palmet kulplu gövdesi armudi formlu kandiller”, toplam 4 örnek ile temsil edilmektedir. Kandiller kalıp yapımı olup gövdeleri armudi ve bazı örneklerde oval formudur. Çok az olmakla birlikte gövdenin dairesel olduğu ve burnun sivrileştirildiği örnekler de mevcuttur. Formun armudi bir biçim alması, özellikle kulpun palmet şeklinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Gövdeden başlayan palmet kulpların oldukça geniş ve bir yüksek profil göstermesi, gövde ile kulp bağlantı noktasının keskinlikten uzak olması ve geçişin yumuşak sağlanması, tasarımın kusursuzluğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde omuzdan buruna doğru geçişin kademeli bir şekilde verilmesi ve eğimin artırılması, kandillerin armudi bir forma dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Bu tip kandillerde diskus ya az bezemeli yani diskusu çevrelemeyecek şekilde ya da bezemesiz olarak üretilmiştir. Genel olarak örneklerin diskus burun arası kanallıdır. Diskustan omuza geçişlerde bazı örneklerde yivler tercih edilmektedir. Geniş omuz üzerinde abartıdan uzak, sade motifler kullanılmaktadır. Kaideler yuvarlak bir formda olup bezemeli ve bezemesiz örnekleri mevcuttur. Burunlar ise öne doğru uzatılmış yuvarlak bir formdadır.

Roma Hamamında palmet kulplu gövdesi armudi formlu kandillere ait 4 adet kandil parçası yeterli form vermediği için çalışma kapsamına alınmamıştır. Grup içerisinde toplam 4 adet kandil incelenmiştir. **K. No. 100** ve **103** 2015 yılında 6 no'lu mekânın güneyinde 4. tabakada, **K. No. 101** 2014 yılında 6 no'lu mekânın güneyinde 2. tabakada, **K. No. 102** 2017 yılında 1 no'lu mekânın kuzeyinde 1. tabakada bulunmuştur.

Kandillerin fırınlanmasında farklılıklar vardır. **K. No. 101** ve **102** iyi **K. No. 100** orta, son olarak **K. No. 103** kötü fırınlanmıştır. Kil hepsinde mika ve kireç katkılı olup az gözenekli bir yapıdadır. **K. No. 102**'de ek olarak kum kullanılmıştır. Kil rengi **K. No. 100** ve **103**'de açık kırmızı, **K. No. 101** ve **102**'de kırmızımsı sarıdır. Astar rengi

K. No. 100 ve **103**'de kırmızı, **K. No. 101** koyu kırmızımsı gri, **K. No. 102** pembe renklidir.

Palmet kulplu gövdesi armudi formlu kandillerin ilk versiyonu olan **K. No. 100**, gövdeden başlayan dikey geniş palmet şeklinde bir kulpa sahiptir. İç bükey diskus bezemesiz olup diskustan omuza geçişte iki adet yiv görülmektedir. Geniş omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme yer almaktadır. Diskustan buruna geçişte kanal bulunmaktadır. Burun kırıktır. Dairesel kaide ise bezemesizdir. Benzerleri British Museum (Sardes-Efes)⁷⁴⁸, Tralleis⁷⁴⁹ ve J. Paul Getty Museum'da (Anadolu)⁷⁵⁰ görülmektedir. British Museum örneklerinden **Fig. D**'nin omuz üzerinde yüzeyi aşınmış dallar ve dalların ucunda birkaç tane kabartma nokta bezeme tasvir edilmiştir. **K. No. 100**'ün omuz üzerinde ise daire içine alınmış kabartma nokta bezemeler görülmektedir ve diskustan omuza geçişte kullanılan yivler **Fig. D** üzerinde yer almamaktadır. British Museum'un bir diğer örneği **Q3210** no'lu kandilin omzunda stilize üzüm taneleri vardır. Bunun dışında herhangi bir dekoratif süsleme bulunmamaktadır. Tralleis örneğinde omuz üzerinde farklı aralıklarla özensiz yapılmış kabartma nokta bezemeler betimlenmiştir. Son olarak J. Paul Getty Museum kandili, **K. No. 100**'e en yakın kandildir. Omuz üzerinde çukurlaştırılmış yuvarlak bezemeler düzenli bir aralıkta dengeli bir şekilde yerleştirilmiştir. Benzer örnekler ile formsal bütünlüğün ve uyumun sağlandığı söylenebilmektedir. Süsleme bakımından repertuarın az olduğu ve bu az olan öğelerin ise yakınlık gösterdiği ifade edilebilmektedir. Bu veriler ışığında **K. No. 100**'ü MS 6. yüzyıla tarihlemek yanlış olmayacaktır.

Grubun ikinci örneği **K. No. 101**'in gövdeden başlayan muhtemelen palmet şeklindeki dik ve geniş kulpu kırıktır. İç bükey diskus bezemesizdir. Eğimli geniş omuz üzerinde birbirlerine eşit aralıklı ve simetrik olan kabartma nokta bezemeler betimlenmiştir. Diskustan buruna geçişte kanal yer almaktadır. Burun kırıktır. Dairesel kaide bezemesizdir. Yüzey kondüsyonu yüksektir. Motifler belirgindir. Benzerleri

⁷⁴⁸ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, Pl. 15, Fig. D (Sardes); Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 114, Q3210 (Efes).

⁷⁴⁹ Aydın, *Tralleis Batı Nekropolü Kandil Buluntuları*, K. No. 45.

⁷⁵⁰ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 541.

British Museum (Sardes)⁷⁵¹, Aydın müzesi⁷⁵², Laodikeia⁷⁵³, Kibyra⁷⁵⁴, Tralleis⁷⁵⁵, Aphrodisias Müzesi⁷⁵⁶ ve J. Paul Getty Museum'da (Anadolu)⁷⁵⁷ görülmektedir. British Museum, Aydın Müzesi, Kibyra ve Aphrodisias örneklerinde omuz üzerinde basitleştirilmiş iki adet asma dalı ve üzüm taneleri görülmektedir. Laodikeia kandilinde omuz üzerindeki asma dalları daha kıvrımlıdır ve üzüm taneleri belirgindir. Tralleis örneğinde omuz üzerinde farklı aralıklarla özensiz ve az sayıda yapılmış kabartma nokta bezemeler dikkat çekmektedir. J. Paul Getty Museum kandili, en kaliteli örneklemeyi sunması bakımından oldukça önemlidir. Birinci sınıf bir kalıptan çıkmış olmakla birlikte yüzey kalitesi üst düzeydedir. Desenlerdeki ayrıntılar nettir. Diskusu konsantrik yivler çevrelemektedir. Kulp omuz bağlantısında üç adet kabartma nokta bezeme ile benzerine az rastlanılan özgün bir tasarım meydana getirilmiştir. Omuz üzerindeki grubun karakteristik bezeme türlerinden biri olan asma dalları, kıvrımlı bir şekilde, kapladığı alanı zenginleştirmiştir. Dalların sonunda ise üzüm salkımları bulunmaktadır. Bu görüntüsü ile yüzeyde bir hareketlilik sağlanmıştır. **K. No. 101**, yakın örnekler ile formsal açıdan tutarlılık göstermektedir. Omuz tasarımı ile bu örneklerden ayrılmaktadır. Benzer örnekler kendi içlerinde yakınlık göstermektedir. Genel kronolojisi ve benzer örnekler yardımıyla **K. No. 101**'i MS 6. yüzyıla tarihlemek uygun olmalıdır.

K. No. 102, gövdeden başlayan dik ve geniş palmet şeklinde bir kulp profili çizmektedir. İç bükey kırık diskus içerisinde tek sıra dairesel çukur bezemeler yer almaktadır. Geniş omuz üzerinde iç içe eğik çizgiler betimlenmiştir. Astarın tamamen korunmuş olmasından dolayı yüzey görünümü üst düzey olan **K. No. 102**, diğer kandillere göre süsleme bakımından daha zengindir. Biçim ve dekor, uyumlu bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tek benzer British Museum'da (Efes)⁷⁵⁸ bulunmaktadır. British Museum örneği grup içerisinde diğer alışa gelmiş kandiller gibi değildir. Göz önünde bulundurulması gereken en çarpıcı özelliği gövdenin disk biçimli olmasıdır. Bu tip kandillerde sık rastlanılan bir durum değildir. Kandilin omzu

⁷⁵¹ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 114, Q3219.

⁷⁵² Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, Çiz. 10D.

⁷⁵³ Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, K. No. 1154.

⁷⁵⁴ Metin, *Kibyra Kandilleri*, K. No. 411.

⁷⁵⁵ Aydın, *Tralleis Batı Nekropolü Kandil Buluntuları*, K. No. 45.

⁷⁵⁶ Kıralı, *Aphrodisias Müzesi'nden Bir Grup Kandil*, K. No. 47.

⁷⁵⁷ Bussière and Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Fig. 540.

⁷⁵⁸ Bailey, *A Catalogue of the lamps in the British Museum, III, Roman Provincial Lamps*, Pl. 108, Q3149.

üzerinde sıralı kabartma nokta bezemeler bulunmaktadır. Bu bezemenin önünde ise basitleştirilmiş kabartılar betimlenmiştir. Geniş diskus bezemesiz olup konsantrik daireler görülmektedir. Bir diğer önemli detay, omuzdan buruna geçişte dil motiflerinin kullanılması ve burnun omuz kısmından daraltılarak sivrileştirilmesidir. **K. No. 102**'nin büyük bir bölümü kırık olduğu için sağlam kaldığı kadarıyla British Museum örneğiyle yakın özellikler sergilemektedir. Öncelikle formun gelişim evresi izlenmiş ve yeterli düzeyde bilgi edinilebilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ve tek yakın örneğin sunduğu veriler ışığında **K. No. 102**'yi MS 6. yüzyıla tarihlemek doğru olacaktır.

Grubun ve çalışmanın son örneği olan **K. No. 103**, küçük bir parça olup dik ve geniş palmet şeklinde bir kulptur. Kalitesiz bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kulp üzerindeki palmet yapraklarında aşınmalar görülmektedir. Benzerleri British Museum (Sardes)⁷⁵⁹, Aydın müzesi⁷⁶⁰, Laodikeia⁷⁶¹ ve Tralleis'de⁷⁶² bulunmaktadır. Söz konusu örnekler ile kulp formuyla birebir benzerlik gösteren **K. No. 103**'ün, kandillerin analogilerinden faydalınarak MS 6. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkün gözükmemektedir.

⁷⁵⁹ Bailey, *Greek and Roman Pottery Lamps*, Pl. 15, Fig. D

⁷⁶⁰ Barın, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, Çiz. 10D.

⁷⁶¹ Şimşek, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, K. No. 1154.

⁷⁶² Aydın, *Tralleis Batı Nekropolü Kandil Buluntuları*, K. No. 45.

SONUÇ

Parion Antik Kenti'nde arkeoloji serüveni, 90'lı yılların sonunda yüzey araştırmaları ile başlamıştır. Antik kaynakların aktardığı bilgileri somut verilerle desteklemek için bilimsel yöntem ve teknikler kullanılarak sistematik kazılara 2005 yılında geçiş yapılmıştır. Bu tarihten itibaren kesintisiz süren çalışmalarda elde edilen verilere göre kentin territorium'unun geniş bir alanı kapladığı ve kurulduğu dönemden itibaren birçok tarihsel olayın içinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tarihsel süreçte Parion, Arkaik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar olan zaman diliminde, Troas Bölgesi'nde alınan kararlar neticesinde özellikle siyasi ve politik konularda söz sahibi olmakla birlikte bölgenin en önemli kentlerinden birisi olmuştur.

Parion'un tam olarak mimari anlamda yapılanması Roma Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Roma'nın Anadolu topraklarında uygulamış olduğu kolonizasyon politikasının en büyük yansımalarını Parion kentinde de görebilmek mümkündür. Parion ilk olarak Caesar Döneminde kolonize edilmiştir. Augustus ve Hadrian dönemlerine gelindiğinde koloni statüsüne devam ettirilme kararı alınmıştır. Kent için oldukça önem arz eden kararlar neticesinde birtakım değişiklikler kaçınılmaz hale gelmiştir. Özellikle demografik yapının artmasına paralel olarak merkezi sosyal yapıların yetersiz kaldığını birçok yapıda yapılan arkeolojik kazılar açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda yapılarda genişletilme çalışmaları gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu durum, onarım izlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Parion Roma Hamamı'nda özellikle 6 ve 7 no'lu mekânların fiziki kapasitelerinin başarılı bir şekilde arttırıldığı ve mekânlara yeni eklemeler yapıldığı, kazı çalışmalarının sunduğu veriler ışığında bilinmektedir. Üstelik kent içi yeni bir çevre ve mimari düzenlemesi yerine, mevcut yapılarda imar faaliyetlerinin yapılması ve belirli bir kompozisyona bağlı kalınmadan nispeten plansız bir şekilde gerçekleştirilmesi, demografik yapının çok kısa bir sürede arttığına işaret etmektedir. Söz konusu tabloya baktığımız zaman Parion'da siyasi olayların ve sosyal etkilerinin oldukça geniş kapsamlı olduğu yorumunu yapabilmekteyiz. Tarihsel açıdan MS 2. yüzyıldan MS 5. yüzyıl sonuna kadar işlev gören yapılar, Roma'nın görkemini ve Parion'a olan ilgisini bir kez daha göstermektedir.

Roma Hamamında gerçekleştirilen 14 yıllık kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan materyallerin verdiği ipuçlarından faydalanılarak kent insanının yaşam felsefesi, dini inançları, ticari faaliyetleri, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında fikir

edinilmesi sağlanmıştır. Mekânların boyutları göz önüne alındığında Roma Hamamının orta büyüklükte sıra tipini yansıtan bir hamam kompleksi olduğu anlaşılmaktadır.

Hamamlar Antik Dönemde özellikle Roma Döneminde günlük yaşamın vazgeçilmez sosyal yapıları oldukları için, Parion Roma Hamamı'nın bölümleri dikkate alındığında ve hamamların aktif olarak kullanıldığının bilinmesinden yola çıkarak bu yapılarda kullanılan aydınlatma araçlarının çok sayıda olması gerekmektedir. Bu yorumu yapıda ele geçen kandillerin fazlalığı doğrular niteliktedir.

Roma Hamamı'nda 2008-2019 yılları arasında toplam 233 adet kandil bulunmuştur. Söz konusu kandiller içerisinde form bütünlüğü sağlayan toplam 103 adet örnek çalışma kapsamına alınmıştır. 11'i ana grup, 4'ü alt grup olmak üzere toplamda 15 farklı form ile geniş kapsamlı bir tipoloji oluşturulmuş ve kronoloji belirlenmiştir. **(Grafik 1)**. Kandillerin 98 adedinin kalıp, 5 adedinin ise çark yapımı olduğu anlaşılmıştır **(Grafik 2)**. Söz konusu formların büyük bir çoğunluğunun parça şeklinde olması kandillerin kulp, omuz, gövde ve burun yapılarına göre değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu tip kandiller MS 2. yüzyıl sonundan MS 6. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimi içerisinde kullanılmıştır.

“Basit dar burunlu kandil”, MS 2. yüzyıl sonu-MS 3. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Form olarak Korinth kökenli olan kandilin az sayıda bulunmuş olması, örneğin ithal bir üretim ürünü olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

“Derin hazneli kalp burunlu kandiller” ve “derin hazneli basit yuvarlak burunlu kandiller'in” yayılım alanları kısıtlıdır. Örnekler MS 1.-2. yüzyılın popüler formları olan kalp burunlu ve basit yuvarlak burunlu kandillerden esinlenerek üretilmiş olmalıdırlar. Diskus omuz arası yivlerin fazlalığı, haznenin diğer örneklerle göre derinleştirilmesi ile kulpun halka şekline yakın olması ve aplike edilmesi, iki tipin belirleyici, karakteristik özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Diskusların az da olsa dekoratif öğeler ile süslenmesi fakat omzun tamamen fonksiyonel amaçlı kullanılması, repertuarın sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Kandillerin dikkat çekici özelliklerinden bir diğeri ise iki örnek dışında hepsinin bothros içerisinde bulunmuş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Roma Hamamının MS 5. yüzyılın sonlarına doğru işlev dışı kaldığı bilinmektedir. Derin hazneli kalp burunlu kandiller ve derin hazneli basit yuvarlak

burunlu kandillerin, MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi ile birlikte arada yaklaşık 250 yıla yakın bir zaman dilimi bulunmaktadır. Bothros'un yapının işlev dışı kaldıktan sonra açılma ihtimali yüksektir. Aradaki zaman zarfını dikkate aldığımızda söz konusu kandillerin uzunca bir süre kullanıldığını ardından bothros içine topluca atıldığı yorumunu yapabiliriz. 3 adet tüm kandilin bothros içine atılmış olması ise Geç Roma Döneminin zengin tasarımlı kandillerine göre popülerliğinin azalması, dönemin modasına ayak uyduramaması ve güncelliğini kaybetmesi ile açıklanabilir. Örneklerin Anadolu dışında benzerlerinin bulunamamış olması, Anadolu'da ise oldukça kısıtlı bir yayılım alanına sahip olması, söz konusu kandillerin yerel bir üretim ürünü veya yakın bir bölge atölyesine ait olabileceğini akla getirmektedir. Yerel bir üretimi desteleyecek verilerden bir diğeri ise bothros içinden çıkan kandillerin hepsinin astarında renk dalgalanmalarının oluşmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu durum kandillerin, aynı atölyede aynı ustanın ürünü olup birlikte fırınlanmış olabilme ihtimalini güçlendirmektedir.

“Attika kökenli kandiller ve yerel taklitleri”, MS 4.-5. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. İthal örneklerin yanında taklit edilen yerel olabileceği düşünülen kandiller, kültürler arası etkileşimin açık bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Form üzerinde birtakım özgün öğelerin kullanılarak taklit edilmesi, **K. No. 15-16** üzerinde görülmektedir. Yerel ürünlerin tamamen dış kaynaklı olmaması, ustaların kendi kriterlerini form üzerine empoze etmeye çalışması, ithal ürünler ile yerel ürünlerin rahatlıkla ayırt edilebilmesini sağlaması açısından önemlidir. Üstelik hem ithal hem de yerel ürünlerin bir arada kullanılması, sektörel bazlı iç ve dış ticaret ağının artan talep ile bağlantılı olduğu yorumunu kolaylıkla yapılabilmemizi sağlamaktadır.

MS 5. yüzyıla tarihlenen “katlama kulplu diskus burun arası geniş kanallı kandiller” ve “katlama kulplu gövdesi oval ve dairesel formlu kandiller” olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenen özensiz bir üretim ürünü olan örnekler, çalışılan örneklerin en dikkat çeken kandilleri arasında yer almaktadır. Kısıtlı bir yayılım alanına sahip kandillerin örneklerine bakıldığında en çok Rhodos ve Parion'da görüldüğü anlaşılmaktadır. Knidos örnekleriyle Rhodos örnekleri yakın özellikler sergilemektedir. Saraçhane, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi, Maronia ve Parion kandilleri form ve bezeme yönüyle paralellik göstermektedir. Bu bağlamda belirli bir standardı olmayan formun Attika kökenli kandillerden esinlenildiği düşünülmektedir. Yerel etkilerin öne çıkarılmasıyla kandillerin farklı bölge ve kentlerde çeşitli özgün

yansımaları ile karşılaşılması, Geç Roma Döneminde bir hayli fazla olan taklitçiliğin artması ile açıklanabilir. Kandillerin kaba ve özensiz bir üretimi yansıtması ile sık kullanılan kalıpların tercih edilmesinin bir diğer nedeni olarak, politik etkilerin sonucunda ekonominin kötü olması gösterilebilir. Ekonominin kötü olması, kandillerin genellikle domestik yapılarda ve halka açık sosyal tesislerde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Aristokrat kesimin yaşadığı yapılarda ise daha gösterişli ithal kandillerin tercih edilebileceği hipotezler arasındadır. Bir başka alternatif seçenekte ise kandillerin ihtiyaç doğrultusunda talebi karşılayamamasından dolayı tamamen işlevselliğin ön planda tutularak, şematik kurgu ve stilistik özelliklerin ikinci plana atıldığı bir ortamda üretilmiş olma ihtimalini güçlü kılmaktadır.

“Disk formlu omzu düz kandiller”, MS 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Batı Anadolu kökenli olması muhtemel form, kaliteli ve başarılı bir işçiliği gözler önüne sermektedir. Roma Hamamı başta olmak üzere Parion’da çok karşılaşılan bir formdur. Anadolu kentlerinde söz konusu örneklerin Anadolu dışındaki kentlere göre sayıca fazlalığı, iç ticaretin ve yerel üretimlerin üstünlüğüne işaret etmektedir.

MS 5.-6. yüzyıla tarihlenen “Kuzey Afrika kökenli kandiller ve yerel taklitleri”, çalışmamızın en kalabalık gruplarından birini oluşturmaktadır. Roma Döneminde imparatorluğun her tarafına yayılmayı başarabilen söz konusu örnekler hem form hem de ikonografik yönden yerel ve yabancı stillerin bir karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Parion örnekleri ışığında bu tip kandillerin sayıca fazla olması, toplumun yerel kandillerin yanında ithal ürünleri de fazlaca tercih ettiğini göstermektedir. **K. No. 49**, taklit edilen bir kandildir. Bir örnek olmasına rağmen birtakım ipuçları vermesi bakımından oldukça önem taşıyan örnektir. Kuzey Afrika kökenli kandillerin yerel bir yansımalarını ortaya koymaktadır. İthal ve yerel özelliklerin fazla göz çarpmadan harmanlanması ve kombinasyonun özgün olması, yerel atölye ve ustaların başarısı olarak görülmelidir.

“Şerit kulplu geniş gövdeli kandil’in” yayılım alanı çok kısıtlıdır. Anadolu kökenli bir formdur. Şu ana kadar örneklerin en çok Kibyra’da bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu formun üretim yerlerinden birinin Kibyra olduğu veriler yardımıyla kesinlik kazanmıştır. Formun Parion’da az da olsa bulunmuş olması iki kent arasındaki ticari ilişkilerin olabileceği noktasında bir fikir vermektedir.

“Kâse biçimli kısa konik boyunlu kandil’in”, sırlı ve sırsız örnekleri üretilmiştir. Biçimsel yönüyle alışılmış kandillerin dışında kalan örneklerin tarih aralığı çok geniştir. Uzun yıllar kullanımda kalmışlardır. Çalışmamızda yer alan **K. No. 51**, astarlanmamış ve özensiz bir üretim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kil renginin pembe olması ve formun benzer örnekleriyle karşılaştırıldığında kil renginin herhangi biriyle yakınlık göstermemesi oldukça ilginçtir. Çalışma kapsamında değerlendirilen diğer örneklerin kil renginin birbirleri ile yakınlık göstermesi fakat **K. No. 51** ile farklılık yansıtması, söz konusu kandilin özensiz bir üretim olmasına karşın yerel olarak adlandırmamızı ve yorum yapmamızı zorlaştırmıştır.

MS 5.-6. yüzyıla tarihlenen “oval burunlu kısa boyunlu kandiller’in” kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte farklı bölge ve kentlerde yerel üretimleri yapılmıştır. Kandillerde, estetik ve dönemin moda anlayışının fonksiyonellik kavramından kesin bir çizgiyle ayrıldığını ve tamamen ihtiyaca yönelik üretildiklerini, bunun sonucunda da özensiz olduklarını ifade edebiliriz.

Batı Anadolu üretimli kandiller çalışmamızın en kapsamlı ve en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Kendi içerisinde 4 farklı alt gruba ayrılan söz konusu kandiller, toplam 49 adet ile temsil edilmektedir. Çeşitli versiyonların, zengin tasarımların ve spesifik ikonografilerin ön plana çıkarıldığı örnekler, Geç Roma Dönemi kandil piyasasında hem Anadolu içinde hem de Anadolu dışında etkisini güçlü bir şekilde hissettirmiştir.

Batı Anadolu kandilleri içerisinde bugüne kadar hiç görülmemiş ikonografi ve bezemeleri, kaliteli ve kalitesiz örnekleri bir arada görmek mümkündür. Özellikle kalitesiz, sık kullanılan kalıplardan çıkan örneklerde aşınmaların fazla olmasından dolayı yüzey kondüsyonunun düşük olması, ticari faaliyetler yoluyla satın alınan örneklerin yanında yerel olarak üretilen kandillerin olabileceğini düşündürmektedir.

Roma Hamamında, komplike mekânlar göz önüne alındığında kandil buluntularının 11 mekân içerisinde de ele geçtiğini ifade edebiliriz (**Grafik 3**). Fakat 6 no’lu bölüm oldukça dikkat çekmektedir. % 28’lik kandil oranıyla diğer bölümlere göre aradaki fark çok belirgindir. Söz konusu durum mekânın büyük boyutlu olmasından dolayı çok sayıda farklı eser grubunun bir arada bulunmuş olması ile açıklanabilir. Bir diğer seçenek ise mekân içerisinde sikkeler, tıp aletleri, olta uçları, deniz tarakları istiridye kabukları, kaliteli Afrika, Foça ve Light Coloured seramikleri,

kemik objeler ile birlikte çeşitli varyasyonlarıyla karşımıza çıkan kandil parçalarının yoğun bir şekilde karşılaşılması, söz konusu mekânın çöplük olarak kullanıldığı evrede materyallerin topluca atılmış olabilecekleri düşüncesini akla getirmektedir. Çöplük olarak kullanıldığı düşüncesini her tabakada ele geçen istiridye kabukları, deniz tarakları ve olta uçları desteklemektedir.

6 no'lu mekânda bölüm işlev dışı kaldıktan sonra farklı amaçlar için kullanılmıştır. Söz konusu mekân içerisinde Bizans Dönemine tarihlendirilen mezar **(Res. 20)** ve mezarın 1 m altında kireç ocağı ortaya çıkarılmıştır. **(Res. 21)**. Mezar içerisinde sıvı kabı olabileceği düşünülen MS 12.-13. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen minyatür bir kap bulunmuştur⁷⁶³. Kireç ocağının en alt seviyesinden alınan karbonlaşmış odun örnekleri, Türkiye Atom Enerji Kurumu'na analiz yapılması için gönderilmiştir. Analiz sonuçlarına göre odun örnekleri MS 550 (+, - 50) tarihini vermektedir⁷⁶⁴. Çalışmamızda yer alan kandiller mezar ve kireç ocağının alt tabakasında bulunmuştur. Örneklerin MS 6. yüzyıl ve daha öncesine tarihlenmesi ile analiz sonuçları uyumluluk göstermektedir.

Roma Hamamında 2008-2019 yılları arasında gerçekleştiren çalışmalarda gün yüzüne çıkarılan kandiller, Parion hakkında önemli bilgileri sunması bakımından yol gösterici arkeolojik bulguların başında gelmektedir. Hem ithal hem de yerel kandillerin sayıca fazla olması ve birlikte kullanılması, demografik yapı, gündelik yaşam, ticaret ve ekonomi hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Talebin fazla olması ve ihtiyacı karşılayamaması, yerel üretimlerin artmasına neden olmuş olabilir. İthal örneklerin varlığı, ticareti ile öne çıkan önemli bir liman kenti olduğu bilinen Parion için olağan karşılanmalıdır. Üstelik her toplumda olduğu gibi Parion halkının da kaliteli, iyi ürün kullanmak isteyebileceği ve dış etkilere açık olabileceği, bunun sonucunda da çeşitli formlarda kandillerin diğer ticari ürünler ile satın alınarak kullanılabilmesi yorumu rahatlıkla yapılabilir.

MS 3. yüzyılın ortaları ile MS 4. yüzyıl arasında herhangi bir kandil formu ile karşılaşılması, Goth istilasını ile ilişkilendirilebilir. Goth'ların MS 261'de

⁷⁶³ Umut Büyüme, *Parion'un Bizans Dönemi Sırlı Seramikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018, s. 49.

⁷⁶⁴ Yılmaz ve Acar, "Parion Antik Kenti Roma Hamamı Mezarları ve İskeletlerin Osteoarkeolojik Değerlendirilmesi", s. 1415.

Hellespontos'un düşmesi ile Troas bölgesine girdikleri bilinmektedir⁷⁶⁵. Söz konusu kargaşa ortamında kandil üretimi ve ticaretinde dalgalanmalar yaşanmış olabilir.

MS 477/480 tarihleri arasında, Constantinopolis merkezli tüm Marmara bölgesinde etkisini hissettiren depremler meydana gelmiştir⁷⁶⁶. Roma Hamamının MS 5. sonlarına doğru işlevini kaybetmesinin en büyük nedenlerinden birisi söz konusu depremlerdir. Bu bağlamda Roma Hamamında bulunan toplam 103 adet kandilin 87 tanesinin MS 5.-6. yüzyılları arasına tarihlenmesi tesadüf değildir. Kandillerin depremler ile birlikte enkaz altında kalmış olması ve kullanılamayacak duruma gelmesi, yoğunluğun sebeplerinden biri olarak görülebilir.

MS 7. yüzyıldan sonra çöplük olarak nitelendirilen buluntu yoğunluğunun tamamen bitmesinin ardından, Roma Hamamı her yönden kullanım dışı kalmıştır. Bu durumun Parion da dâhil olmak üzere birçok antik kenti etkisi altına alan Arap akınlarıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen kandillerin % 60'nın kırmızı ve kırmızının farklı tonlarında bir kil rengine sahip olması dikkat çekmektedir. Kil içerisindeki mika ve kireç katkılarının kandillerin % 80'inde bir arada bulunması oldukça ilginçtir. Söz konusu oranlar çok yüksektir. Çalışmalarda herhangi bir kandil üretim merkezi veya kalıp bulunamamış olmasına rağmen oranlara bakıldığında, Parion için bir üretim olma ihtimali çok yüksektir. Kandillerin kili için analiz yöntemi uygulanmamıştır. Parion yakınlarında herhangi bir kil yatağının varlığı da şu an bilinmemektedir. Fakat bu durum kil yataklarının olmadığı anlamına da gelmemektedir. Büyük bir kent olan ve tarih sahnesinde koloni statüsü verilmesinin ardından demografik yapısının güçlendiği bilinen Parion'un, ithal edilen ürünler kadar ihtiyaç doğrultusunda kendi ürünlerini üretmesi olağan karşılanmalıdır. Şimdilik mevcut veriler ışığında değerlendirilen kandillerin ilerleyen yıllarda tespit edilebilecek üretim merkezi veya bir kil yatağında gerçekleştirilecek bilimsel çalışmalar ile üretime dair somut ve analitik veriler sunulması yüksek ihtimaldir.

⁷⁶⁵ Vedat Keleş, "Parion Roma Tiyatrosunda Ele Geçen Alexandria Troas Sikkeleri ve Goth İstilas", *Parion Roma Tiyatrosu 2006 – 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*, Cevat Başaran- H. Ertuğ Ergürer (ed.), İÇDAŞ A.Ş. Yayınları, 2016, s. 195.

⁷⁶⁶ Şehrazat Karagöz, *Eskiçağ'da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005, 54.

KAYNAKÇA

- AENEAS TACTICUS, *Asclepiodotus and Onasander*, Illinois Greek Club, (Translated), Loeb Classical Library, 1923.
- AKKAŞ, İsmail, *Parion, Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Amphoraları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.
- ALLEN, Marti Lu, “The Virgins' Lamps: Shine Beautiful” *Brigham Young University Studies*, Vol. 36, No. 3, (1996-1997), ss. 170-195.
- ANSON, Dimitri, and Robert Hannah, “Lamps in the Egyptian Collection of Otago Museum”, *Mediterranean Archaeology*, Vol. 12 (1999), ss. 125-145.
- ATASOY, Sümer, “Halûk Perk Koleksiyonu’ndan Bronz Kandiller”, *Tuliya I*, Haluk Perk Müzesi Yayınları, İstanbul 2005, ss. 194-229.
- AUREL, Roman Cristian, *Piese De Iluminat În Epoca Roman; Dacia Porolissensis*, (Unpublished PhD Thesis), Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca Facultatea de Istorie şi Filosofie, Cluj-Napoca 2005.
- AVRAM, Alexandru, “The Propontic Coast of Asia Minor”, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford University Press, New York 2004, ss. 974-999.
- AYDIN, Osman, *Tralleis Batı Nekropolü Kandil Buluntuları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015.
- BAILEY, Donald Michael, *Greek and Roman Pottery Lamps*, Reprinted in Great Britain at the University Press, London 1972.
- _____, “Lamps from Tharros in the British Museum”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 57, 1962, ss. 35-45.
- _____, *A Catalogue of The Lamps In The British Museum 1. Greek, Hellenistic And Early Roman Pottery*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1975.
- _____, “The Roman Terracotta Lamp Industry. Another view about exports”, *Les lampes de terre cuite en Méditerranée des origines à Justinien*, Lyon 1987, ss. 59-63.

_____, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum 3, Roman Provincial Lamps*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1988.

_____, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum IV Lamps of Metal and Stone, and Lampstands*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications Limited, London 1996.

BARIN, Gürol, *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik-Roma Dönemi Kandiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1995.

BASSETT, Samuel Eliot, "The Cave at Vari. VI. The Terra-Cotta Lamps", *American Journal of Archaeology*, Vol. 7, No. 3 (Jul.-Sep. 1903), ss. 338-349.

BAŞARAN, Cevat, *Arkeolojiye Giriş*, Akademik Araştırmalar Yayınevi, Erzurum 1998.

_____, "Parion 1997 Araştırmaları", *AST XVI-I*, 1999, ss. 349-364.

_____, "Parion'dan Persia'ya Bir Yol Gider", *Euergetes, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı*, Cilt 1, 2008, ss. 133-137.

BEAUNE, Sophie A. de, "Lamps and Their Specialization: A Hypothesis", *Current Anthropology*, Vol. 28, No. 4 (Aug.-Oct. 1987), ss. 569-577.

BİRCH, Samuel, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, Printed by Hazell, Watson and Viney, Ltd. London and Aylesbury, Volume I, New York 1905.

_____, *History of Ancient Pottery Greek, Etruscan, and Roman*, Printed by Hazell, Watson and Viney, Ltd. London and Aylesbury, Volume II, New York 1905.

BOURNİAS, Leonidas C., "Roman and Early Byzantine Lamps From the Island of Naxos in the Cyclades", *LRCW 4 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean Series* (2616), Vol. 1, 2014, ss. 787-798.

BRANTS, Johanna, *Antieke Terracotta lampen Uit Het Rijksmuseum van Oudheden Te Leiden*, Leiden 1913.

BRONEER, Oscar, "A Late type of Wheel-Made Lamps from Corinth", *American Journal of Archaeology*, Vol. 31, No. 3, 1927, ss. 329-337.

_____, *Terracotta Lamps*, Corinth, Vol. 4, No. 2, 1930.

_____, *Isthmia, Terracotta Lamps*, American School of Classical Studies at Athens
Princeton Volume III, New Jersey 1977.

BUSSIÈRE, Jean, and Birgitta Lindros Wohl, *Ancient Lamps in the J. Paul Getty Museum*, Published by the J. Paul Getty Museum, Los Angeles 2017.

BÜYÜME, Umut, *Parion'un Bizans Dönemi Sırlı Seramikleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018.

CHYZANOVSKI, Laurent, and Denis Zhuravlev, *Lamps From Chersonesos in the State Historical Museum-Moscow*, L'erna di Bretschneider, Moscow 1998.

COLOMBINI, Maria Perla, and Francesca Modugno, *Organic Mass Spectrometry in Art and Archaeology*, A John Wiley and Sons, Ltd., Publication, Italy 2009.

COŞKUN, Dilek, *Konya Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

ÇELİKBAŞ, Ersin, *Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

_____, *2005-2014 Parion Kazısı Metal (Bronz-Demir-Kurşun) Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.

_____, "Parion Tiyatrosu Metal Eserleri" *Parion Roma Tiyatrosu 2006 – 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*, Cevat Başaran-H. Ertuğ Ergürer (ed.), İÇDAŞ A.Ş. Yayınları, 2016, ss. 209-244.

ÇOKAY, Sedef, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

_____, *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000.

_____, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil", *Anadolu Araştırmaları*, Cilt. XVIII, 2005, ss. 125-176.

- DAĞLI, Günsel, *Hadrianoupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.
- DALY, Kathleen N., *Greek And Roman Mythology A to Z*, Infobase Publishing, New York 2009.
- DEMİRCİ, Şule ve Cennet Gün, “Adipoz Doku ve Adipoz Dokudan Salınan Bazı Proteinler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5 (2), 2017, ss. 155-179.
- DEMİNER, Ünal, *Kbyra Metal Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2013.
- DENEAUVE, Jean, *Lampes De Carthage*, Paris 1969.
- DÉONNA, Waldemar, “Les lampes antiques de Délos (Pl. I-II)”, *Bulletin de correspondance hellénique* Volume 32, 1908, ss. 133-176.
- ERGÜRER, Hasan Ertuğ, *Parion Roma Dönemi Seramiği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- ESKİYÖRÜK, Diğdem, “Antik Çağda Zeytin ve Zeytinyağı: Kilikya Bölgesi Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Sayı 4, 2016, ss. 228-243.
- EVREN, Adil, “Selçuk-Efes Davut Yeriş Tarlası 1993 Yılı Kurtarma Kazısı”, VI. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 1996, ss. 21-76.
- FAUST, Avraham, “The Interests of the Assyrian Empire in the West: Olive Oil Production as a Test-Case”, *BRILL*, Vol. 54, No. 1, 2011, ss. 62-86.
- FİTCH, Cleo Rickman, and Norma Wynick Goldman, *Cosa: The Lamps*, University of Michigan Press for the American Academy in Rome, Vol. 39, 1994.
- FOXHALL, Lin, *Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy*, Oxford Universty Press, New York 2007.
- FRECER, Robert, *Roman Lamps from the Cemeteries of Gerulata*, (Unpublished Master’s Thesis), Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta Ústav pro klasickou archeologii, Praha 2012.
- _____, *Gerulata: The Lamps Roman Lamps In a Provincial Context*, Univerzita Karlova V Praze Nakladatelství Karolinum, Prague 2015.

- GARNETT, Karen S., “Late Roman Corinthian Lamps from the Fountain of the Lamps”, *HESPERÍA*, Vol. 44, No. 2, 1975, ss. 173-206.
- GREEN, John Richard, “Roman Bronze Lamps With Masks: Dionysos, Pantomime and Mediterranean Popular Cltre”, *HEROM*, Vol. 1, London 2012, ss. 23-66.
- GRIFFITHS, David Gareth, *The Social and Economic Impact of Artificial Light at Pompeii*, (Unpublished PhD Thesis), School of Archaeology and Ancient History University of Leicester, Leicester 2016.
- GÜLÜNAY, Emine, *Afyon Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Pimi Toprak Kandil*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.
- GÜNGÖR, Eda, *Metropolis’te Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2011.
- GÜRLER, Binnur, “Tire Müzesi’nden MS 5.-7. Yzyıllarına Ait Kandiller”, *Belleten*, LXVIII/253, Ankara 2005, ss. 613-624.
- HAMMOND, N. G. L., and H. H Scullard, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press, London 1970.
- HARRİS, William Vernon, “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 70, 1980, ss. 126-145.
- HAYES, John W., *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Printed and Bound in Canada at the Alger Press, Toronto 1980.
- _____, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 2, The Pottery*, Princeton University Press, Oxford 1992.
- HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, Müntekim kmen (ev.), Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- HOWLAND, Richard Hubbard, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and Their Survivals*, the American School of Classical Studies at Athens Princeton, vol. 4, Princeton 1958.
- IVÂNYİ, Dra, *Die Pannonischen Lampen*, Budapest 1935.

- İLTER, Fisun, *Ören/Adramytteion Antik Kenti Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.
- İNANAN, Filiz, *İzmir, Tire, Bergama ve Ödemiş Müzelerindeki Bizans Dönemi Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004.
- _____, “İzmir Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup Pişmiş Toprak Kandil”, *Sanat Tarihi Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, Sayı. XVI/1, 2007, ss. 49-63.
- KARAGÖZ, Şehrazat, *Eskiçağ’da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005.
- KASAPOĞLU, Hasan, “Kemik Objeler”, *Antik Troas’ın Parlayan Kenti PARİON 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Cevat Başaran (ed.), Ege Yayınları, İstanbul 2012, ss. 171-233.
- _____, *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015).
- KASAPOĞLU, Büşra Elif, *Parion Korinth Aryballosları (2005-2013)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.
- KATSIOTİ, Angeliki, “Aspects of the economic and commercial activity of Rhodes during late antiquity: The case of lamps”, Charikleia Papageorgiadou-Banis and Angeliki Giannikouri (eds.), *Sailing In The Aegean Readings On The Economy And Trade Routes, MEAETHMATA 53*, Athens 2008, ss. 189-208.
- _____, Ομάδα λυχναριών της ύστερης αρχαιότητας από τη Ρόδο”, *IIPAKTIKA*, in Papanikola-Bakirtzi – Kousoulakou 2010, ss. 232-248.
- _____, *The Lamps of Late Antiquity from Rhodes 3rd-7th Centuries AD*, Archaeopress Archaeology, England, 2017.
- KELEŞ, Vedat, “Parion History from Coins”, *XIV International Numismatic Congress Proceedings*, Gutenberg Press, London 2011, ss. 237-245.

- _____, “Giriş”, Tarihsel Gelişim, *Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion, 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Cevat Başaran (ed.), Ege Yayınları, İstanbul 2012, ss. 19-26.
- _____, “Parion Roma Tiyatrosunda Ele Geçen Alexandria Troas Sikkeleri ve Goth İstilas”, *Parion Roma Tiyatrosu 2006 – 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Buluntuları*, Cevat Başaran-. H. Ertuğ Ergürer (ed.), İÇDAŞ A.Ş. Yayınları, 2016, ss. 193-200.
- KELEŞ, Vedat ve Ersin Çelikbaş, “Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 145, (Ocak-Nisan 2014), ss. 75-84.
- KELEŞ, Vedat ve Ersin Çelikbaş, “Wall Heating Systems in Roman Architecture and “Spacer Tubes” Found in the Parion Slope Structure”, *Talanta XLV-XLVII* (2014-2015), ss. 281-297.
- KELEŞ, Vedat, vd., “Parion Roma Hamamı 2014 Kazıları ve Sikke Buluntuları”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 150, (Eylül-Aralık 2015), ss. 53-68.
- KELEŞ, Vedat, vd., “The Water Systems of the Ancient City of Parion”, *Tagungsband des internationalen Frontinus-Symposiums Antalya, (31. Oktober-9. November 2014)*, 2016, ss. 25-31.
- KINAL, Füzuran, “Kaunos Adak Lambaları”, *Belleten XXXIII/130*, Ankara: 1969, ss. 143-157.
- KIRALI, Süheyla, *Aphrodisias Müzesi’nden Bir Grup Kandil*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.
- KOUTOUSSAKI, Lambrini, *Lampes d’Argos Les lampes en terre cuite découvertes dans l’Agora et les Thermes Campagnes de fouilles 1972-1991*, (Unpublished PhD Thesis), Faculté des Lettres de l’Université de Fribourg, Fribourg 2008.
- KSENOPHON, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Tanju Gökçöl (çev.), Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974.
- LAFLI, Ergün, “Mersin Arkeoloji Müzesi Pişmiş Toprak Koleksiyonu”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1 Cilt*, 2009, ss. 15-24.
- LEAF, Walter, *Strabo on The Troad* Cambridge University Press, London 1923.

- LEIBUNDGUT, Annalis, *Die Römischen Lampen In Der Schweiz*, Bern Printed in Switzerland, Bern 1977.
- LOESCHCKE, Siegfried, *Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zürich 1919.
- MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- MARTIAL, *The Epigrams of Martial*, Bohn's Classical Library Press, London 1871.
- MENZEL, Heinz, *Antike Lampen, Im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Zu Mainz*, Verlag Für Den Nachdruck: Philipp Von Zabern, Mainz: 1969.
- METİN, Hüseyin, *Kbyra Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- _____, “Kremna’dan İki Kandil Kalıp Üzerine Gözlemler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, (Nisan 2013), ss. 255-264.
- MİMAROĞLU, Sinan, “Myndos Asar/Tavşan Adası Geç Antik Dönem Kandilleri”, *Myndos Araştırmaları – I*, Derya Şahin (ed.), Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2016, ss. 161-176.
- NERGİZ, Nurgül, *Antalya Müzesi’nde Bulunan Geç Antik Çağ Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2015.
- OYARÇİN, Kasım, *Parion’da 2005-2015 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS 3-7. yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.
- ÖZ, Cüneyt, *Silifke Müzesi’nde Bulunan Pişmiş Toprak Kandiller*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- ÖZATA, Esra ve Menekşe Cömert, “Zeytinyağı ve Sağlıklı Yaşam”, *Zeytin Bilimi*, Sayı 6 (2), 2016, ss. 105-110.
- ÖZTÜRK, Nurettin, *Kyzikos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.

- PANTİ, Anna, “Light in the cave of Maronia. Lamps from the archaic to byzantine times”, *Balkan Light* (16-19 September 2015), ss. 229-236.
- PASTUTMAZ, Deniz, *1988-1998 Yılları Arasında Bulunan Knidos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.
- PAUSANİAS, *Description of Greece*, Volume IV, Books 8. 22-10: Arcadia, Boeotia, Phocis and Ozolian Locri, W.H.S. Jones (trans.), Loeb Classical Library No. 297, London 1918, 9, 27, 1. 17.
- PERLZWEİG, Judith, *The Athenian Agora Vol VII, Lamps Of The Roman Period: First to Seventh Century after Christ*, Published by: American School of Classical Studies at Athens, New Jersey 1961.
- PRÊTEUX, F., “Parion et son territoire a l’époque hellénistique: un exemple d’organisation de la chora sur le rivage de la Propontide”, *L’Asie Mineure dans l’Antiquité: échanges populations et territoires*, 2009.
- PTOLEMAİOS, *Geographika Hyphegesis*, V, Edward Luther Stevenson (trans.), New York 1932.
- RADT, Wolfgang, “Lampen und Beleuchtung in der Antike”, *Antike Welt*, Vol. 17, No. 1, 1986, ss. 40-58.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Mihri Pektaş (çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1960.
- ROMAN, Luke, and Monica Roman, *Greek and roman mythology*, Infobase Publishing, An imprint of Infobase Publishing, New York 2010.
- ROSA, Keira De, *Roman And Late Antique Ceramic Oil Lamps In The Museum Of Ancient Cultures: A Typological And Compositional Analysis*, (Unpublished Master’s Thesis), Department of Ancient History, Faculty of Arts Macquarie University, Sydney 2014.
- ROSENTHAL, Renate, and Renee Sivan, “Ancient Lamps in the Schloessinger Collection”, *QEDEMI*, Vol. 8, Jerusalem 1978, ss. 1-79.
- ROSSİTER, Jeremy, “North African Lamps: Bonifay and Beyond”, *Journal of Roman Archaeology, Journal of Roman Archaeology Studies On Roman Pottery of the*

- Provinces Of Africa proconsularis and Byzacena (Tunisia)*, No. 76, Rhode Island 2009, ss. 93-103.
- SEVİN, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK Basımevi, Ankara 2001.
- SHIER, Louise A., *Terracotta Lamps From Karanis, Egypt*, The University of Michigan, The University of Michigan Press, Michigan 1978.
- SLANE, Kathleen Warner, *The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps*, the American School of Classical Studies at Athens Princeton, New Jersey 1990.
- SMİTH, Robert Houston, "The Household Lamps of Palestine in New Testament Times", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 29, No. 1 (Feb., 1966), ss. 1-27.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası, Anadolu (Kitap, XII, XII, XIV)*, Adnan Pekman (çev.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- SZENTLÉLEKY, Tihamér, *Ancient Lamps*, Adolf M. Hakkert Publisher, Budapest 1969.
- ŞAHİN, Gülseren Kan, *Assos Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2008.
- ŞİMŞEK, Celal, vd., *Laodikeia Nekropolü, (2004-2010 Yılları) Katalog*, Ege Yayınları, İstanbul 2011.
- THOMPSON, Homer A., "Terracotta Lamps", *HESPERIA*, Vol. 2, No. 2, 1933, ss. 195-215.
- TEZGÖR, Dominique Kassab ve Tahsin Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandiller Kataloğu I*, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Cilt 1, İstanbul 1995.
- TULUK, Gamze Günay, *İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996.
- VİTRİVİUS, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Suna Güven (çev.), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 1990.
- WALTERS, Henry Beauchamp, *History of Ancient Pottery*, New York 1905.

_____, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, Printed by Order of the Trustees, London 1914.

WOHL, Birgitta Lindros, “A Deposit of Lamps from the Roman Bath at Isthmia”, *HESPERIA*, Vol. 50, No. 2 (Apr.-Jun., 1981), ss. 112-140.

WILLIAMS, Bill, “Animal Lamps (5000 BC)”, *A History of Light and Lighting*, Edition: 2.2, (1999), s. 4.

YEGÜL, Fikret, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*, Emel Erten (çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2006.

YILDIRIM, Duygu Şen, “Hürmalık Hamamı Buluntuları Işığında Patara'nın Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Kuzey Afrika Kökenli Seramikleri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, ss. 151-171.

YILMAZ, Alper, *Parion Geç Roma Hamamı Yiv/Akanthus Başlıkları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Seminer Çalışması), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

_____, *2005-2010 Yılları Arasında Bulunan Parion Nekropol Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

_____, “The Fine Pottery Found in Parion Theater C. Terracotta Oil Lamps of the Theater of Parion”, *Roman Theater of Parion*, Cevat Başaran-Ertuğ Ergürer (ed.), İçdaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 2018, ss. 139-151.

YILMAZ, Alper ve Kasım Oyarçin, “Parion Roma Hamamı 2015 Kazıları ve Sikke Buluntuları”, *Barış Salman Anı Kitabı*, Işık Adak Adıbelli vd., (ed.), Ege Yayınları, 2017, ss. 283-297.

YILMAZ, Alper ve Emel Acar, “Parion Antik Kenti Roma Hamamı Mezarları ve İskeletlerin Osteoarkeolojik Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl, 11, Sayı 2, 2018, ss. 1403-1428.

YILMAZ, Michael Deniz, “Parion Antik Kenti'nde Su Temini ve Tahliyesi Üzerine İlk Gözlemler”, *Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı*, Cevat-Başaran-Vedat Keleş (ed.), Bilgün Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, ss. 197-214.

KATALOG

- K. No.** : 1
- Kazı No** : CGH 135
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 7.5 cm Gen: 4.7 cm Yük: 1.3 cm
- Hamur Rengi** : 2.5 YR 6/6 Açık Kırmızı
- Astar Rengi** : Astarlanmamış
- Hamur Yapısı** : Orta dokulu kandil parçasının kilinde yoğun mika, orta şamot, az taşçık, az feldspat; az gözenek. Yüzey tozsuz.
- Fırınlama** : İyi
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde yüksek kabartma eşek figürü sağa profilden, baş öne eğik, ağız açık, badem göz, kulak dik, sırtında dört yivli semer, semerin üstünde orta kısımda palmye ağacı, sağ ön ve arka bacakları ileride, sol ön ve arka bacakları geride, cinsel organı arka bacaklar arasında ereksiyon durumunda, sahne üzerinde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, düz omuz üzerinde ardışık papatya bezemesi, omzun keskinleştiği noktada köprü, burun gerisinde küçük havalandırma deliği, kırık burun, burunda is izi.
- Tarih** : MS 2. yüzyıl sonu-MS 3. yüzyıl başı
- Benzeri** : Broneer 1930, Pl. 12, Fig. 600 (form olarak); Menzel, 1969, Abb. 47, Fig. 3.

K. No. : 2

Kazı No : COA 22

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.5 cm Gen: 7.8 cm Yük: 4.9 cm

Hamur Rengi : -

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

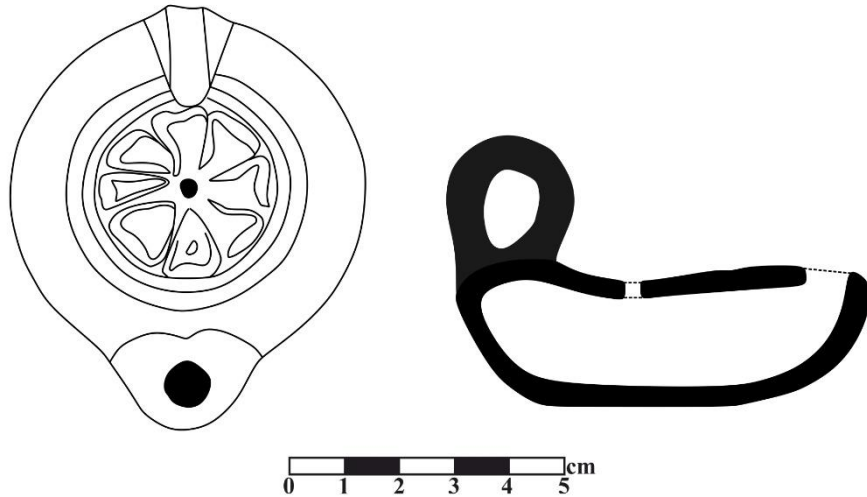
Hamur Yapısı : Sert dokulu

Fırınlama : İyi

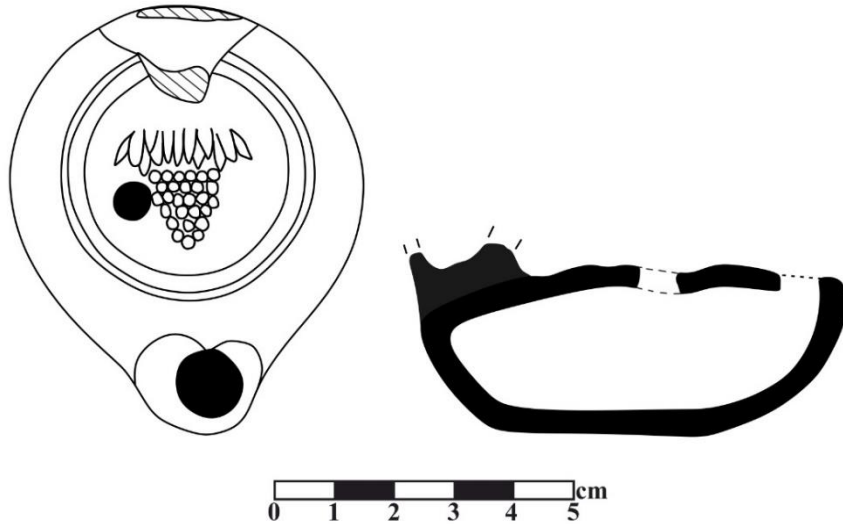
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey halka kulp. İç bükey diskus içerisinde sekiz yapraklı bitkisel rozet ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz bezemesiz, kısa kalp burun. Dairesel iki yivli kaide bezemesiz.

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

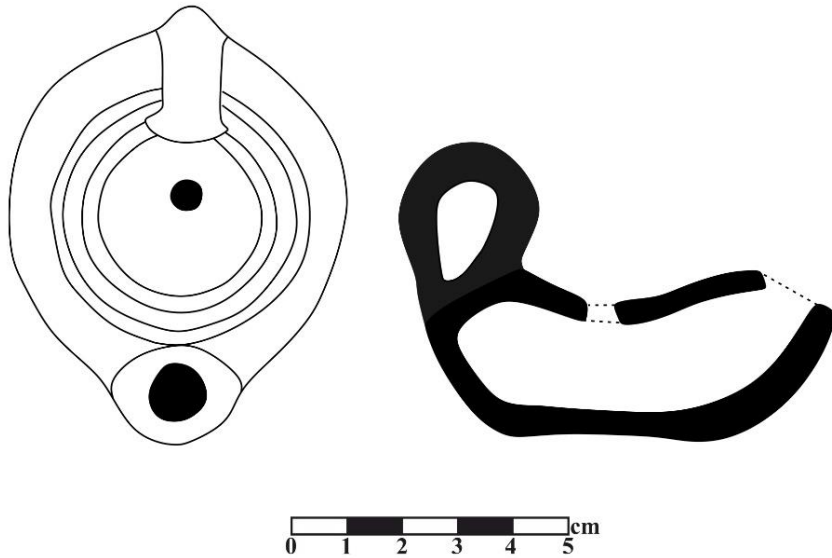
Benzeri :

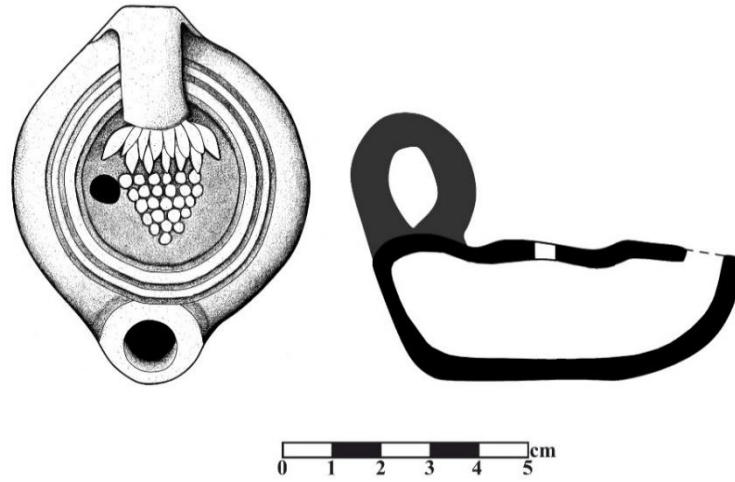
K. No.	: 3
Kazı No	: CMJ-41
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.2 cm Gen: 5.9 cm Yük: 3.3 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 10 R 4/2 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı	: Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot, yoğun kireç, yoğun feldspat. Yüzey tozsuz, pürüklü.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp kırık, İç bükey diskus içerisinde üzüm salkımı, solda dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz bezemesiz, kısa kalp burun. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 3. yüzyılın ilk yarısı
Benzeri	: Çokay-Kepçe 2005, K. No. 45.

K. No. : 4
Kazı No : CMJ-23
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 8 cm Gen: 6.3 cm Yük: 5.3 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 2.5 YR 7/6 Açık Kırmızı
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey halka kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte üç adet yiv, dar omuz bezemesiz, basit yuvarlak burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı
Benzeri : -

K. No.	: 5
Kazı No	: CMJ-2
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.7 cm Gen: 6.3 cm Yük: 5.5 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/4 Pembe
Astar Rengi	: 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, orta mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey halka kulp. İç bükey diskus içerisinde üzüm salkımı, solda dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte üç adet yiv, geniş omuz bezemesiz, basit yuvarlak burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 3. yüzyılın ilk yarısı
Benzeri	: -

K. No. : 6

Kazı No : CMJ-21

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5 cm Gen: 5.1 cm Yük: 3.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/4 Açık Kırmızımsı Kahverengi

Astar Rengi : 2.5 YR 6/1 Kırmızımsı Gri

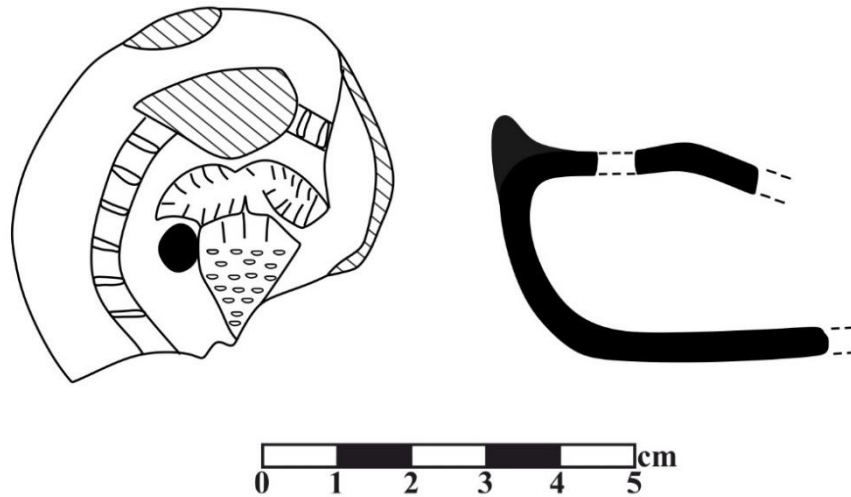
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az taşçık, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey kulp kırık. İç bükey diskus içerisinde üzüm salkımı, solda dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte diskus halkası üzerinde kare formlu kabartma bezeme, geniş omuz bezemesiz.

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 45.

K. No. : 7

Kazı No : CMJ-3

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.4 cm Gen: 6.4 cm Yük: 3.2 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 2.5/1 Kırmızımsı Siyah

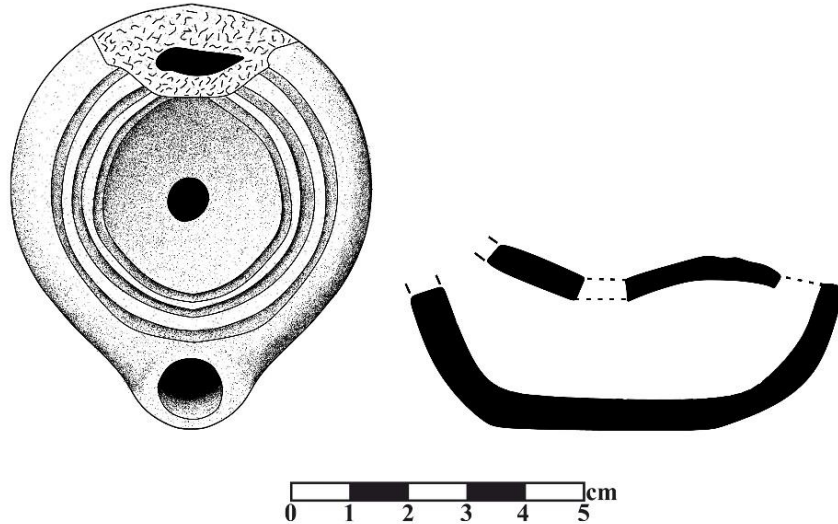
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta şamot, yoğun kireç. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Kulp kırık, İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte üç adet yiv, geniş omuz bezemesiz, basit yuvarlak burun. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

Benzeri :-

K. No. : 8

Kazı No : CMJ-22

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.3 cm Gen: 6 cm Yük: 3.9 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/4 Soluk Kırmızı

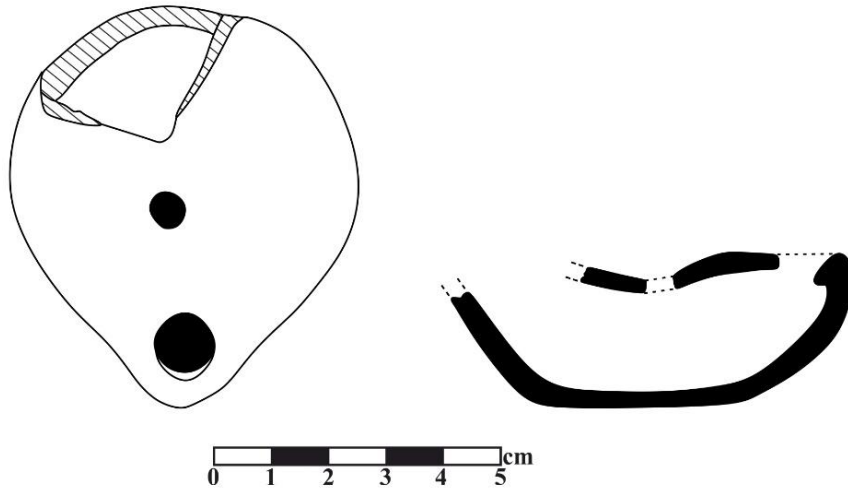
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde orta kireç, az feldspat. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

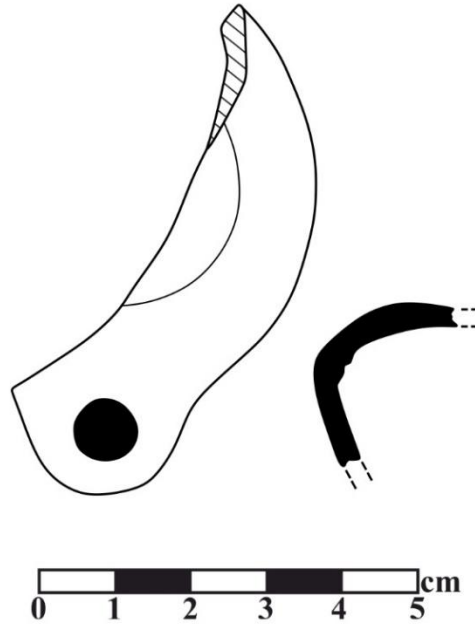
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz bezemesiz, basit yuvarlak burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

Benzeri : -

K. No. : 9
Kazı No : CKH-5
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 6.8 cm Gen: 2.3 cm Yük: 1.4 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 4/6 Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 4/4 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, geniş omuz bezemesiz, basit yuvarlak burun.
Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı
Benzeri : -

K. No. : 10

Kazı No : CIZ-8

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4 cm Gen: 3.9 cm Yük: 4.1 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/4 Soluk Kırmızı

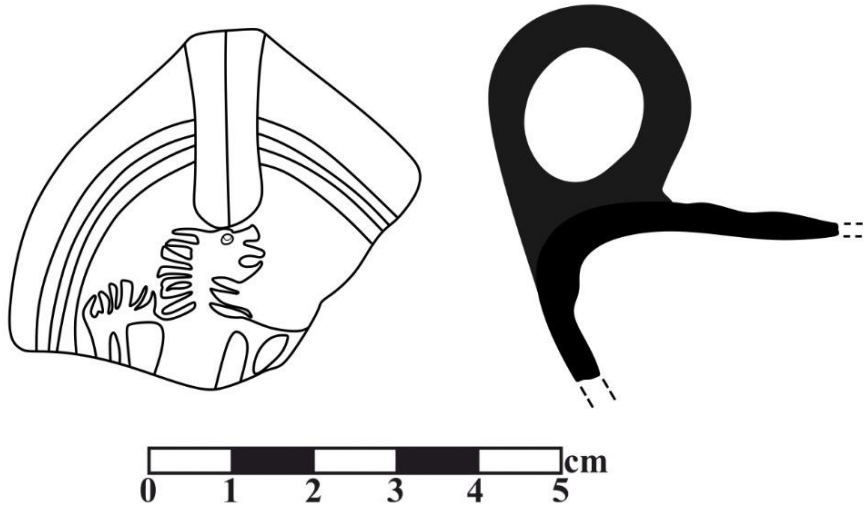
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç. Yüzey tozsuz, pürüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey halka kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde başı profilden, bedeni cepheden yeleli erkek aslan sağa, sol ön ayağı baş hizasında cepheden, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli dar omuz bezemesiz.

Tarih : MS 3. yüzyılın ilk yarısı

Benzeri :-

K. No. : 11

Kazı No : ARO-29

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.6 cm Gen: 5.2 cm Yük: 5.8 cm

Hamur Rengi : 5 YR 5/8 Sarımsı Kırmızı

Astar Rengi : 5 YR 3/3 Koyu Kırmızımsı Kahverengi

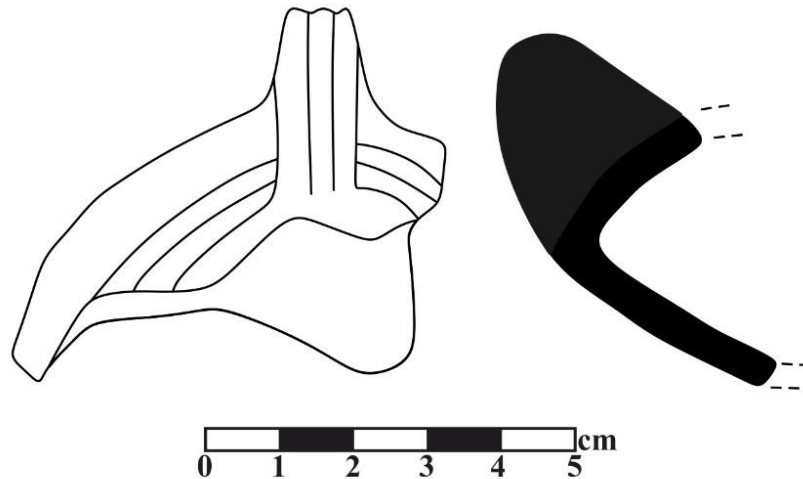
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, az taşçık, yoğun şamot, orta kireç; yoğun gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey iki yivli kulp. İç bükey diskus kırık, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, dar omuz bezemesiz.

Tarih : MS 4. yüzyıl

Benzeri : Bassett 1903, Pl. 14, Fig. 3; Perlzweig 1961, Pl. 18, Fig. 830; Broneer 1977, Pl. 33, Fig. 2982; Slane 1990, Pl. 5, Fig. 53; Katsioti 2017, Cat. No. A 31, A 75.

K. No. : 12

Kazı No : BYI-85

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.5 cm Gen: 6 cm Yük: 4.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

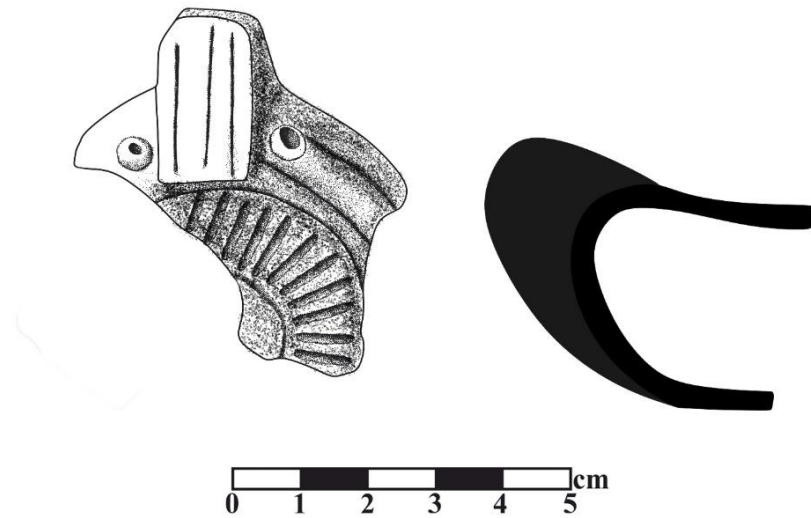
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, çok kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde bitkisel rozet, geniş omuz üzerinde iki sıra çizgi bezeme, kulpun sağında ve solunda kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 4. yüzyılın ikinci yarısı

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 30, Fig. 1754; Wohl 1981, Pl. 35, Fig. 23; Bailey 1988, Pl. 119, Fig. 3282; Slane 1990, Pl. 5, Fig. 55; Koutoussaki 2008, Fig. 362; İltis 2009, K. No. 94; Güngör 2011, K. No. 499, 500; Metin 2012, K. No. 234; Katsioti 2017, Cat. No. A 45, A 52, A 54, A 60.

K. No. : 13

Kazı No : BYI-396

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.8 cm Gen: 6.8 cm Yük: 1.6 cm

Hamur Rengi : 5 YR 5/4 Sarımsı Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 2.5/1 Kırmızımsı Siyah

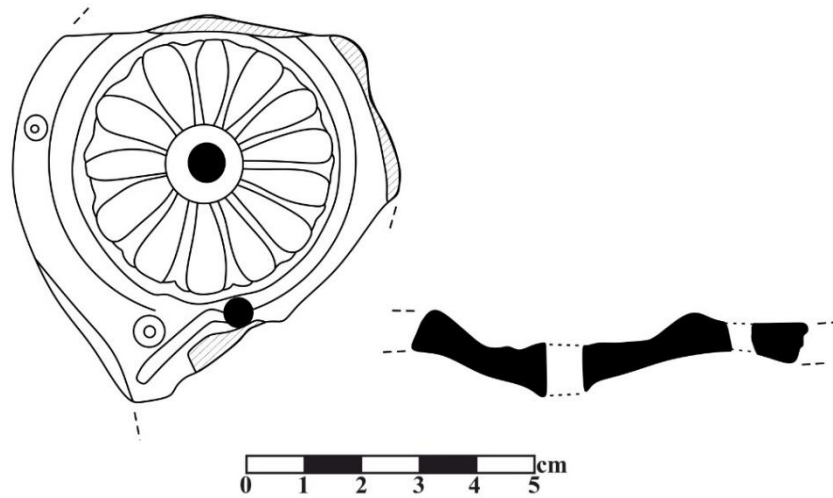
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az taşçık, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey diskus içerisinde on üç yapraklı bitkisel rozet ve merkezde dairesel yağ deliği, yağ deliğinin önünde küçük havalandırma deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, dar omuz üzerinde omzun keskinleştiği yerde ve burun hattında panel içerisinde iki adet kabartma nokta bezeme, kırık burun.

Tarih : MS 4. yüzyıl ortaları

Benzeri : Ivânyi 1935, Pl. 35, Fig. 1; Perlzweig 1961, Pl. 30, Fig. 1713, Fig. 1754; Broneer 1977, Pl. 33, Fig. 2999; Wohl 1981, Pl. 35, Fig. 23; Koutoussaki 2008, Fig. 362; Katsioti 2017, Cat. No. A 45, A 52, A 54, A 60.

K. No. : 14

Kazı No : BYI-320

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.4 cm Gen: 6.1 cm Yük: 4.3 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

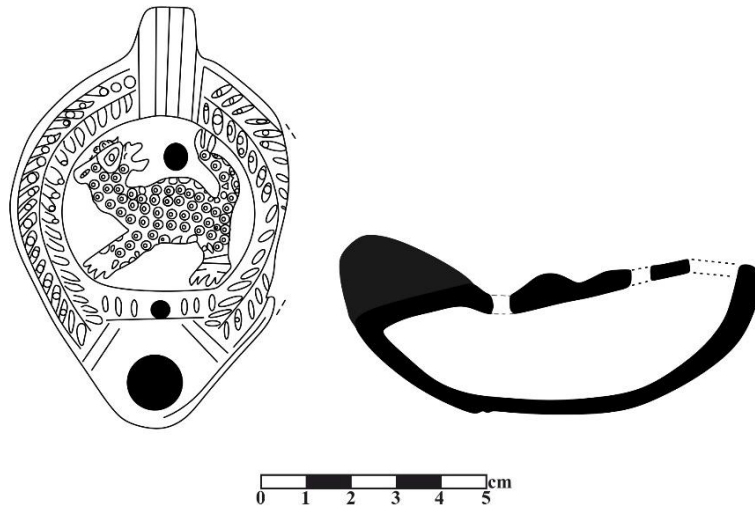
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun beyaz kireç, az sarı kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : Orta

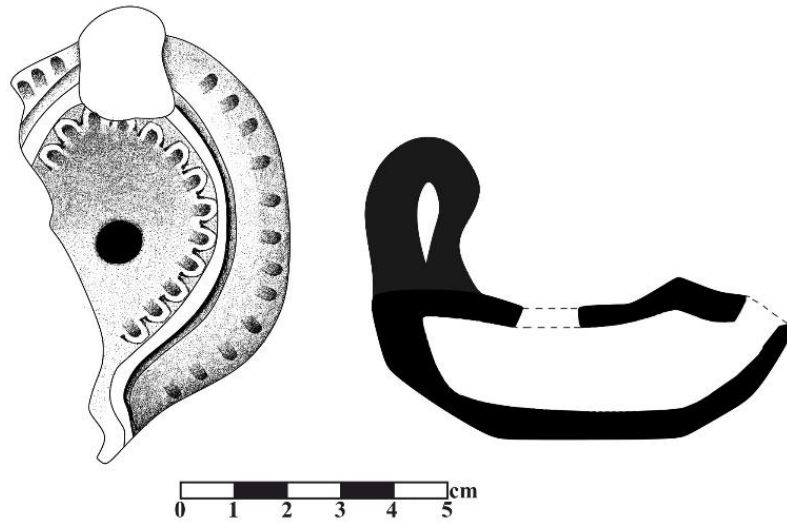
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde panter bezemesi profilden, başı sağa, bedeni sola, ağzı açık durumda, ön ayakları ileri doğru, kuyruk kısmı dik, panterin benekleri dairesel çukur bezeme ile verilmiş, sahnenin üstünde dairesel yağ deliği, sahnenin altında küçük havalandırma deliği, her iki yanda dikey çizgi bezeme, düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde balıksırtı bezemesi, bezeme sonunda buruna geçişte sağda ve solda iki adet oluk, geniş yuvarlak burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 4. yüzyıl ortaları

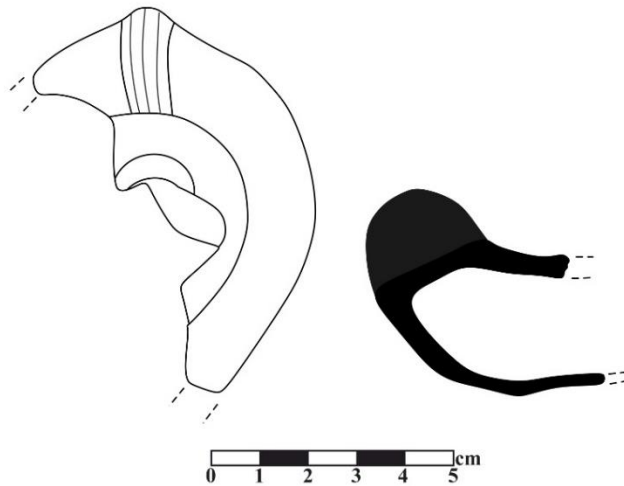
Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 21, Fig. 993, Fig. 995, Katsioti 2017, Cat. No. A 89.

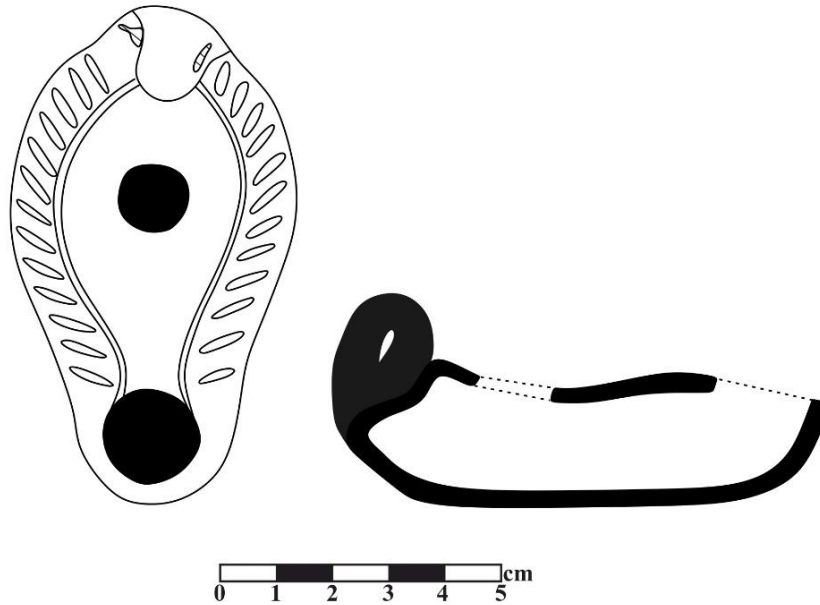
K. No.	: 15
Kazı No	: BYI-53
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 8.7 cm Gen: 5 cm Yük: 5.6 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 10 R 6/8 Açık Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, çok kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan aplike dikey katlama kulp. İç bükey kırık diskusu çevreleyen yarım bırakılmış rozet ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli omuz üzerinde çukur bezeme, kırık burun, burunda is izi.
Tarih	: MS 4. yüzyıl sonu-MS 5. yüzyıl başı
Benzeri	: Perlzweig 1961, Pl. 30, Fig. 1754; Broneer 1977, Pl. 33, Fig. 2995; Wohl 1981, Pl. 35, Fig. 23; Slane 1990, Pl. 5, Fig. 56; Koutoussaki 2008, Fig. 366.

K. No. : 16
Kazı No : AZZ-24
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 8.1 cm Gen: 5.4 cm Yük: 4.3 cm
Hamur Rengi : 5 YR 5/8 Sarımsı Kırmızı
Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz pürüklü.
Fırınlama : Orta
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey bezemesiz diskus kırık, geniş omuz bezemesiz, kırık burun.
Tarih : MS 5. yüzyıl
Benzeri : Evren 1996, Çiz. 40.

K. No.	: 17
Kazı No	: CMY-14
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 8.9 cm Gen: 5.1 cm Yük: 3.9 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 5/4 Soluk Kırmızı
Astar Rengi	: 2.5 YR 5/4 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, hafif eğimli omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, geniş yuvarlak burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 5. yüzyıl
Benzeri	: Çokay-Kepçe 2005, K. No. 24; Panti 2015, Fig. 12A; Yılmaz 2018, Cat. No. 11.

K. No. : 18

Kazı No : BVH-7

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.1 cm Gen: 5.8 cm Yük: 3.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 4/8 Kırmızı

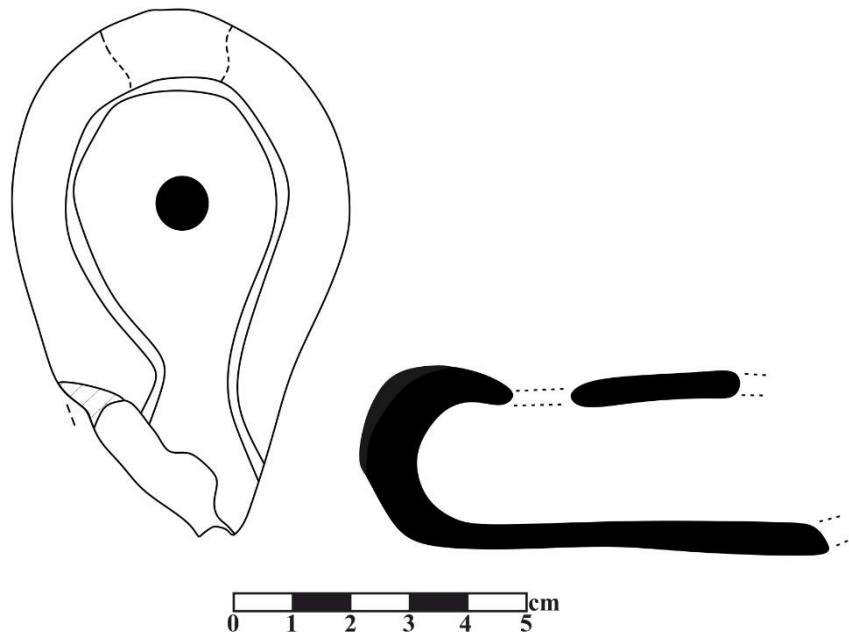
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kuvars, orta kireç. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : Orta

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan kırık kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz bezemesiz, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda isi izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 37; Yılmaz 2018, Cat. No. 10.

K. No. : 19

Kazı No : BEL-18

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.8 cm Gen: 4.7 cm Yük: 3.7 cm

Hamur Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

Astar Rengi : Tamamen Aşınmış

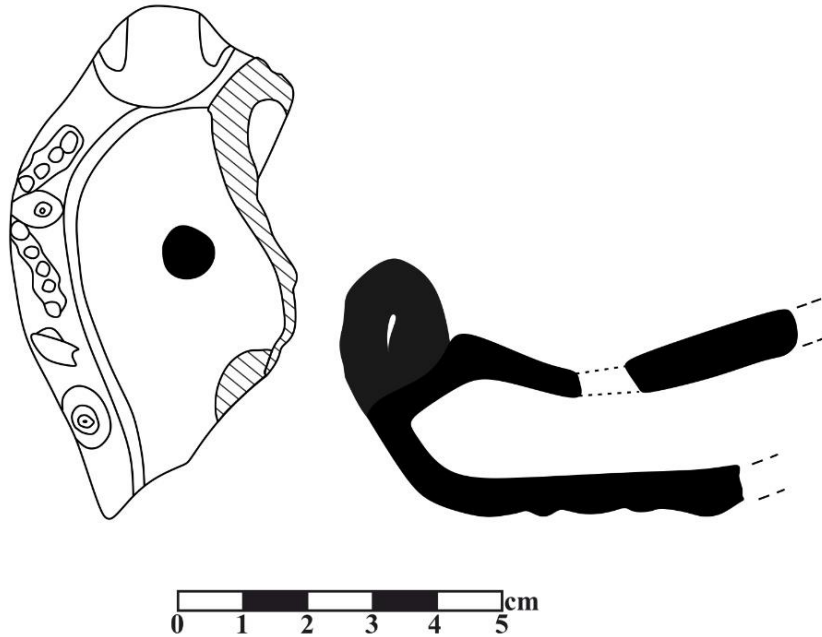
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kuvars, yoğun kireç. Yüzey tozsuz, pürüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey kırık diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli omuz üzerinde konsantrik daire ve kabartma nokta bezeme, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 33; Yılmaz 2018, Cat. No. 10.

K. No. : 20

Kazı No : CEO-17

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.9 cm Gen: 5.8 cm Yük: 3 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/6 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 4/4 Kırmızımsı Kahverengi

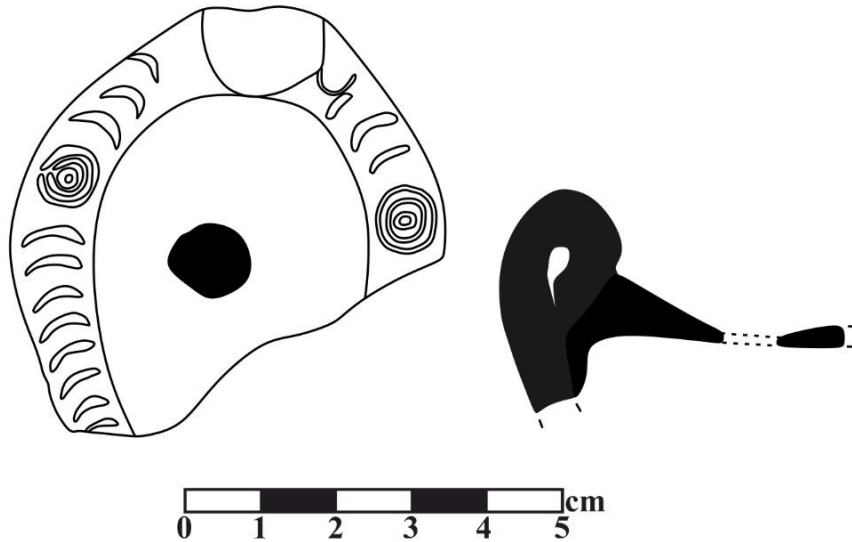
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, az şamot, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde yatay çizgi bezeme ve konsantrik daire.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 33; Yılmaz 2018, Cat. No. 10.

K. No. : 21

Kazı No : CFE-11

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.5 cm Gen: 6.3 cm Yük: 4.4 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 5/6 Koyu Kırmızı

Astar Rengi : 7.5 YR 5/6 Koyu Kahverengi

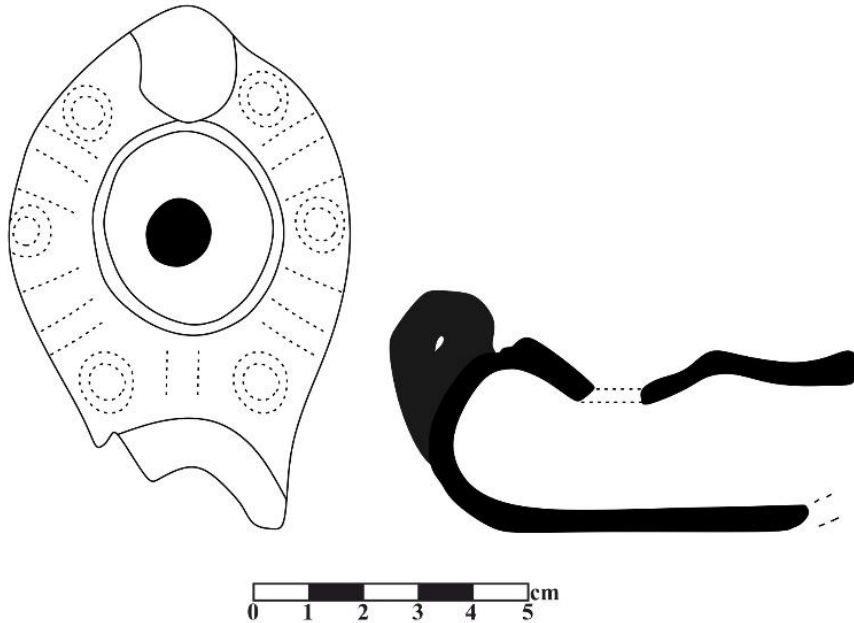
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde uçları birleştirilmemiş yatay çizgi bezeme ve konsantrik daire, geniş yuvarlak burun kırık, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999; Çokay-Kepçe, K. No. 15, 17; Katsioti 2017, Cat. No. R 38.

K. No. : 22

Kazı No : CCC-19

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.2 cm Gen: 6.7 cm Yük: 3.8 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/6 Kırmızı

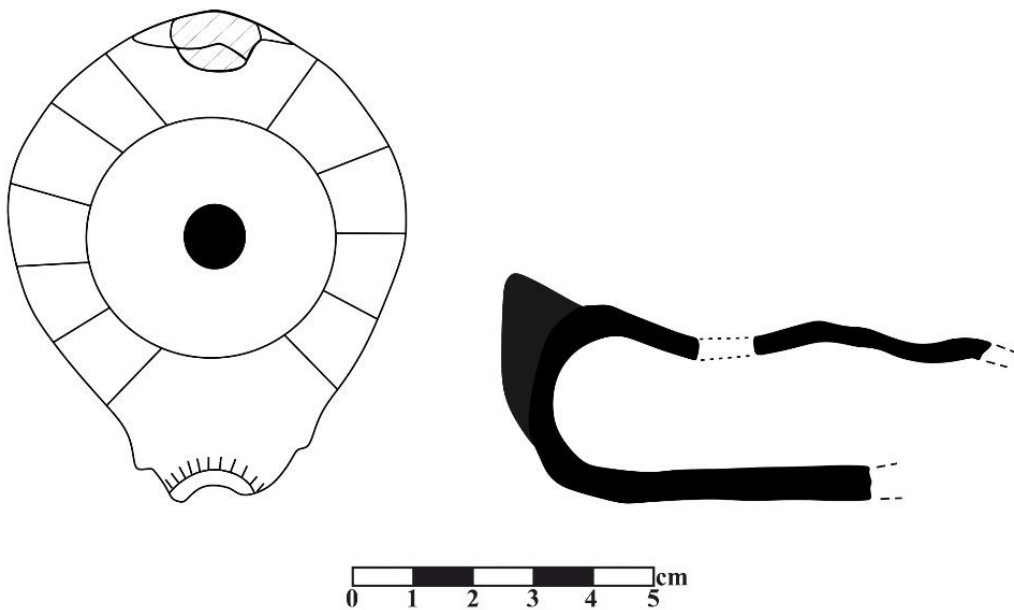
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : Orta

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp kırık. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde yatay çizgi bezeme, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999.

K. No. : 23

Kazı No : BDC-10

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.6 cm Gen: 6.2 cm Yük: 4.2 cm

Hamur Rengi : 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 5 YR 2.5/1 Kırmızımsı Siyah

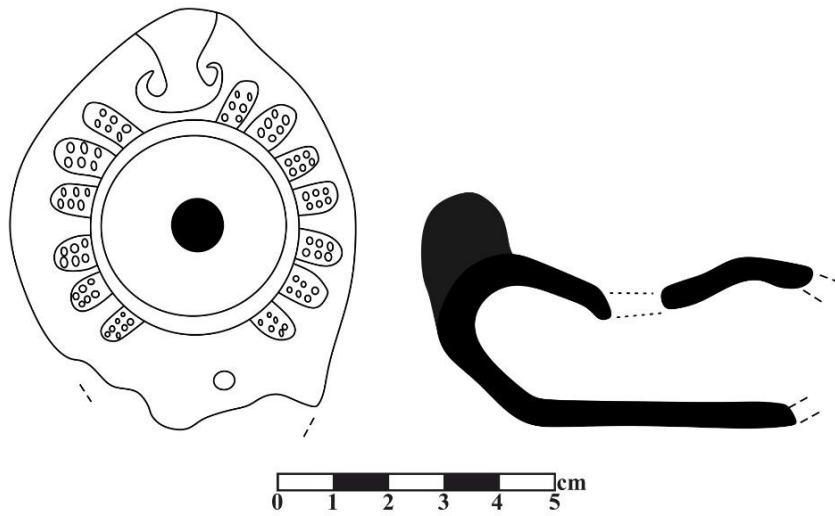
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

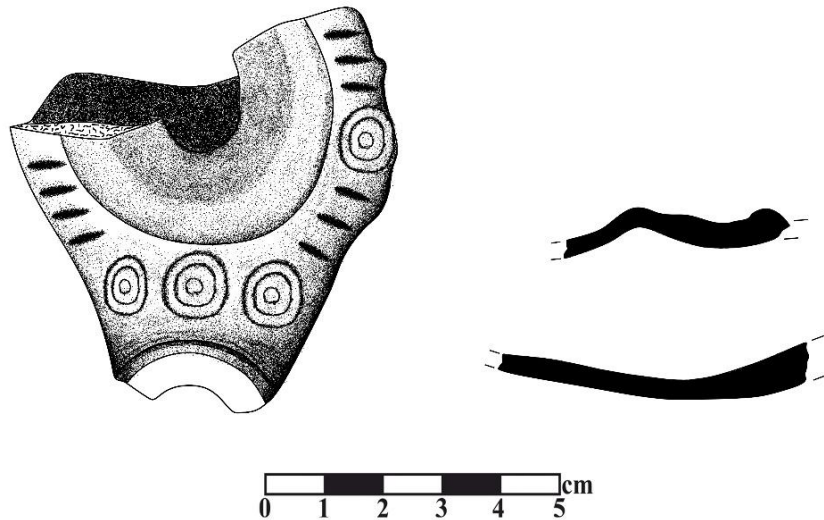
Tanım : Kalıp yapımı gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde kabartma plastik bant, her bir bant içerisinde iki sıra yatay nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte dairesel çukur bezeme, kırık burun. Dairesel kaide merkezinde konsantrik daire.

Tarih : MS 5. yüzyıl

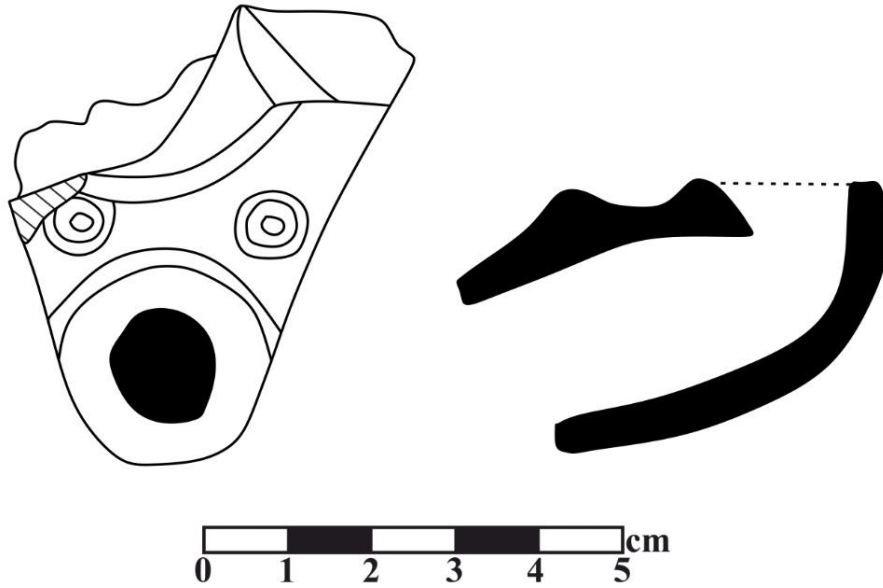
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999 (form olarak); Çokay-Kepçe 2005, K. No. 18.

K. No. : 24
Kazı No : CFO-7
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 6.1 cm Gen: 5.8 cm Yük: 3.3 cm
Hamur Rengi : 5 YR 4/6 Sarımsı Kırmızı
Astar Rengi : 7.5 YR 2.5/1 Siyah
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : Orta
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey kırık diskus bezemesiz ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli omuz üzerinde yatay çizgi bezeme ve konsantrik daire, omuzdan buruna geçişte üç adet konsantrik daire, kırık burun, burunda is izi.
Tarih : MS 5. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999; Çokay-Kepçe 2005, K. No. 15, 17.

K. No. : 25
Kazı No : CGD-59
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 5.6 cm Gen: 4.7 cm Yük: 3.3 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 3/1 Çok Koyu Gri
Astar Rengi : 7.5 YR 6/4 Açık Kahverengi
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun mika, az kireç. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : Orta
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, omuzdan buruna geçişte iki adet konsantrik daire, geniş yuvarlak burun, burunda is izi.
Tarih : MS 5. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999; Çokay-Kepçe 2005, K. No. 15, 17.

K. No. : 26

Kazı No : CKH-3

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7 cm Gen: 3.1 cm Yük: 3.6 cm

Hamur Rengi : 10 R 4/6 Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/6 Kırmızı

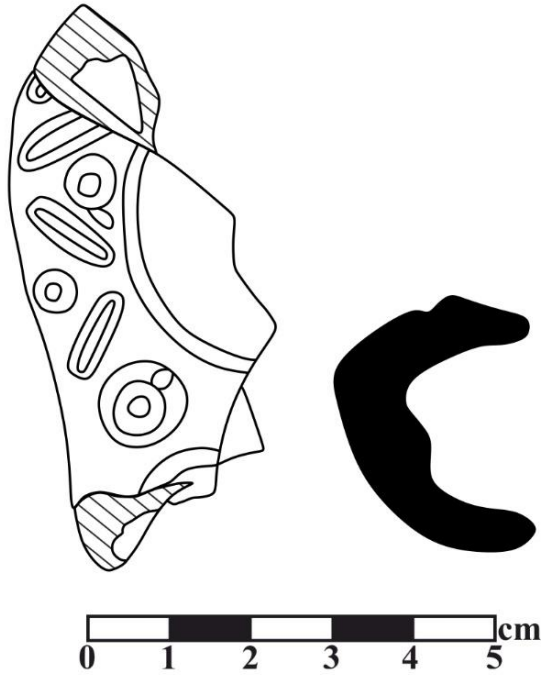
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey diskus kırık ve bezemesiz, geniş omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezeme ve konsantrik daire, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 97, Q2999; Çokay-Kepçe 2005, K. No. 12.

K. No. : 27

Kazı No : AHO-3

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.1 cm Gen: 3.4 cm Yük: 3.5 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri

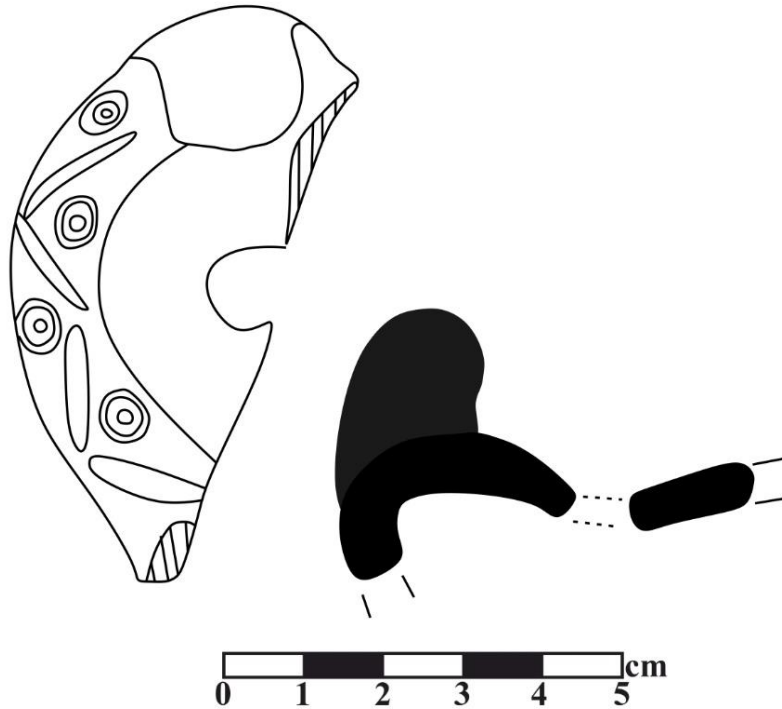
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, orta mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey katlamalı kulp. İç bükey diskus merkezinde kırık dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezeme ile konsantrik daire, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 12.

K. No. : 28

Kazı No : BYI-240

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.3 cm Gen: 7.2 cm Yük: 4.5 cm

Hamur Rengi : 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

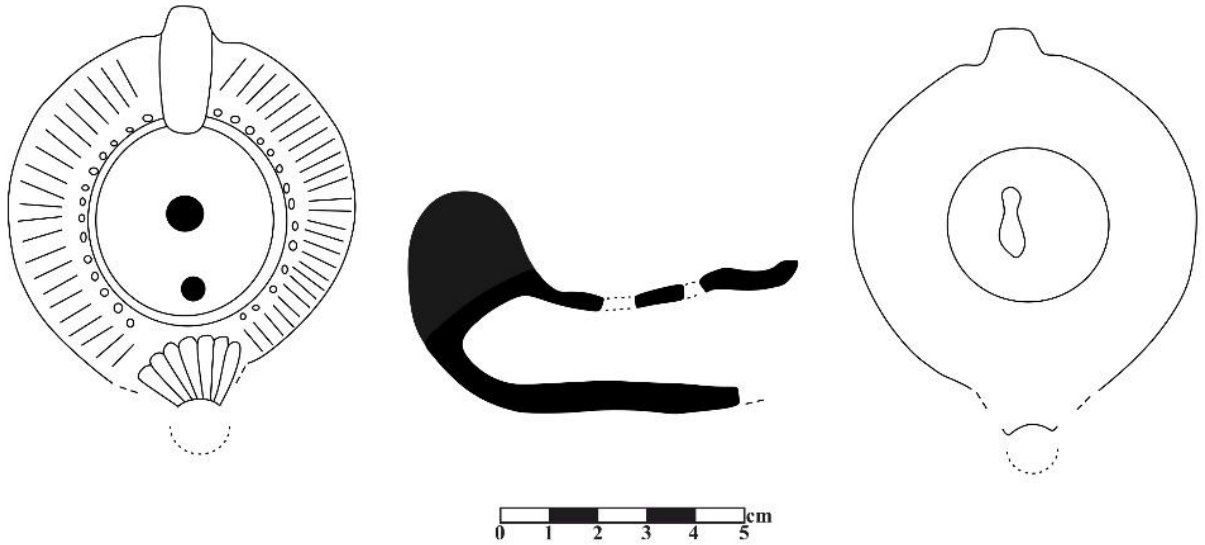
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi disk formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, yağ deliğinin önünde küçük havalandırma deliği, geniş omuz üzerinde tek sıra yatay çizgi ve kabartma nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte yedi adet dil motifi, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 123, Q3324 (form olarak); Metin 2012, K. No. 607.

K. No. : 29

Kazı No : BYI-360

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.6 cm Gen: 6.4 cm Yük: 4.5 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 7.5 YR 2.5/1 Siyah

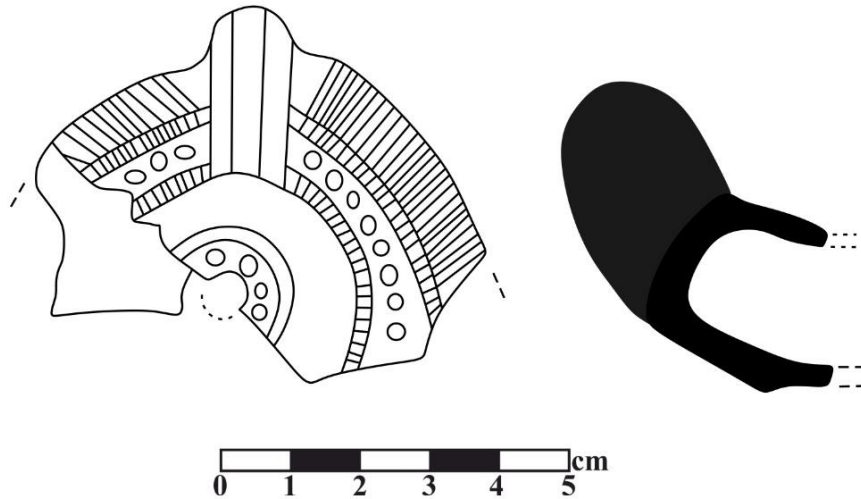
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika, az şamot, az kireç. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde dairesel yağ deliğinin çevresinde tek sıra kabartma nokta bezeme, diskustan omuza geçişte diskus halkası üzerinde yatay çizgi bezeme, geniş omuz üzerinde tek sıra çizgi ve kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 123, Q3324 (form olarak); Metin 2012, K. No. 607.

K. No. : 30

Kazı No : BYI-316

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.8 cm Gen: 7.3 cm Yüksek: 4.5 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri

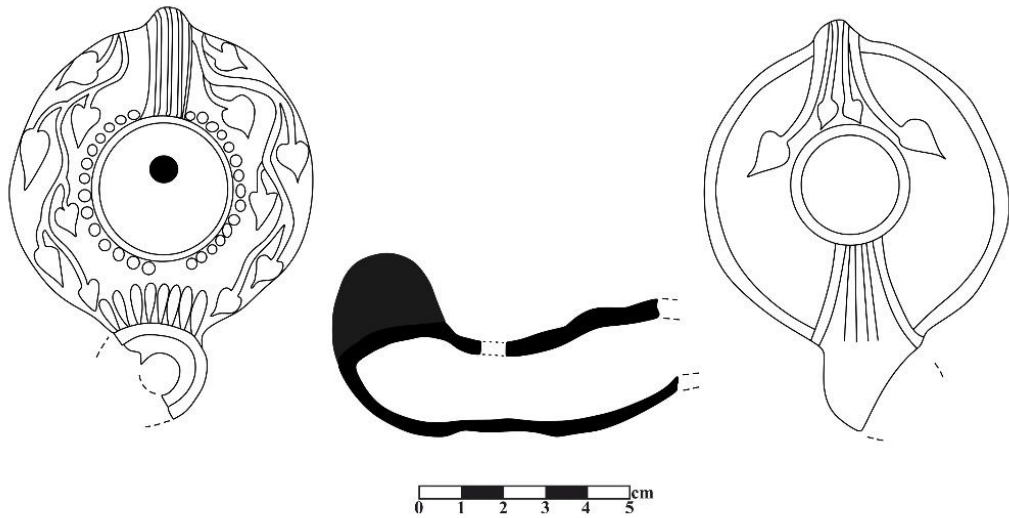
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, çok kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi disk formlu. Gövdeden başlayan üç yivli kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme ve kıvrık dal, kıvrık dalların sonunda kalp motifi, omuzdan buruna geçişte sekiz adet dil motifi, yuvarlak burun kırık. Dairesel kaide bezemesiz, kulp altında gövdede dört adet kalp motifi, burun hattının solunda ve sağında yiv.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1128; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 350; Bailey 1988, Pl. 123, Q3324; İlter 2009, K. No. 4; Metin 2012, K. No. 607; Katsioti 2017, Cat. No. AM 245.

K. No. : 31

Kazı No : BYI-315

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.7 cm Gen: 7.1 cm Yük: 2.9 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 5 YR 2.5/1 Siyah

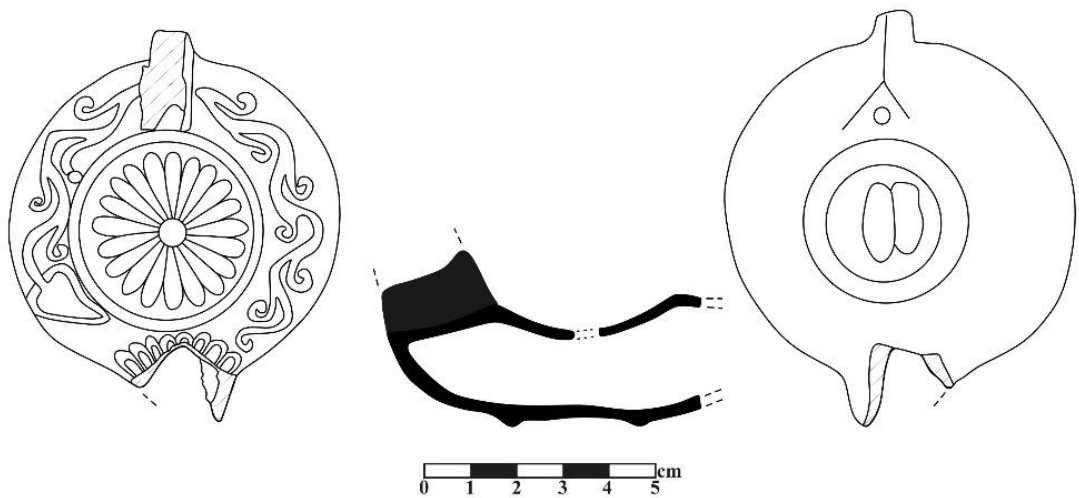
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika; orta gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi disk formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp kırık. İç bükey diskus içerisinde yirmi adet yapraklı bitkisel rozet ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde kıvrık dal, omuzdan buruna geçişte sekiz adet dil motifi, kırık burun. Dairesel kaide merkezinde iki adet *planta pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1128; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 350; Bailey 1988, Pl. 123, Q3324; İlter 2009, K. No. 4.

K. No. : 32

Kazı No : BYI-241

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8 cm Gen: 5.1 cm Yük: 3 cm

Hamur Rengi : 5 YR 6/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı

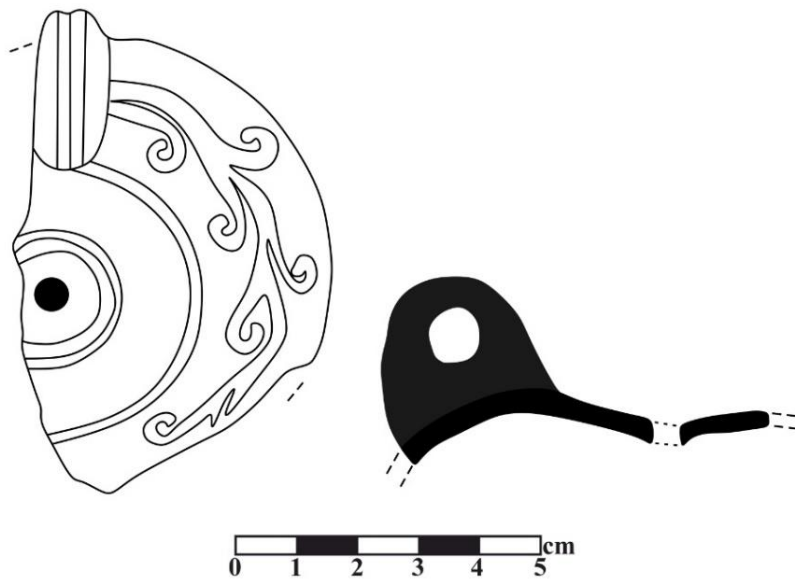
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta kireç; orta gözenek. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi disk formlu. Omuzdan başlayan üç yivli dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde merkeze doğru daralan konsantrik daire ve ortada dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde kıvrık dal, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1128; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 350; Bailey 1988, Pl. 123, Q3324; İlter 2009, K. No. 4; Katsioti 2017, Cat. No. AM 245.

K. No. : 33

Kazı No : BYI-221

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.5 cm Gen: 3.9 cm Yük: 1.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/6 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

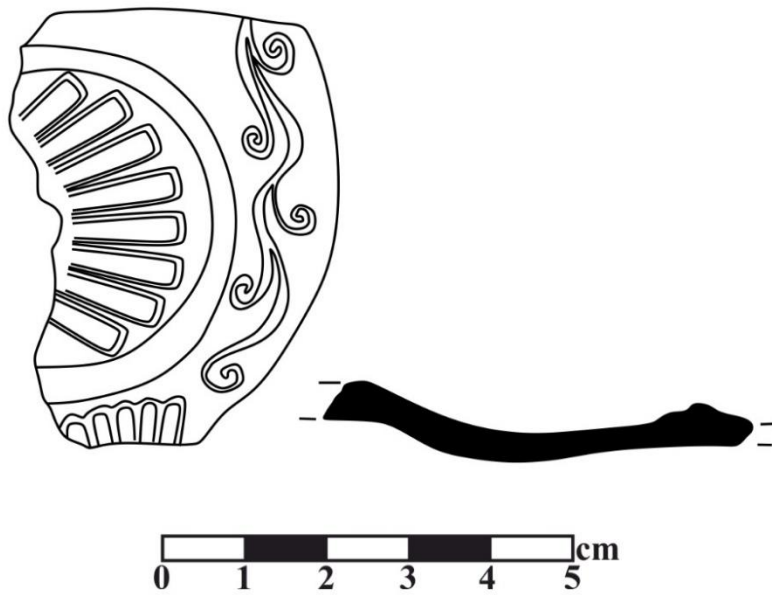
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus içerisinde sekiz yapraklı bitkisel rozet ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde kıvrık dal, omuzdan buruna geçişte beş adet dil motifi, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1128; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 350; Gülünay 2017, K. No. 27.

K. No. : 34

Kazı No : BYI-401

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.2 cm Gen: 3.2 cm Yük: 1.8 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 7.5 YR 5/3 Kahverengi

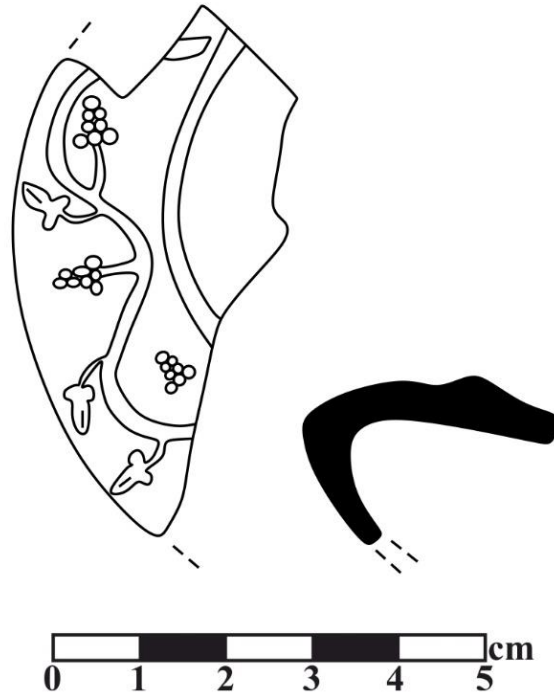
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta taşçık, az şamot, az sarı kireç; orta gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : İyi

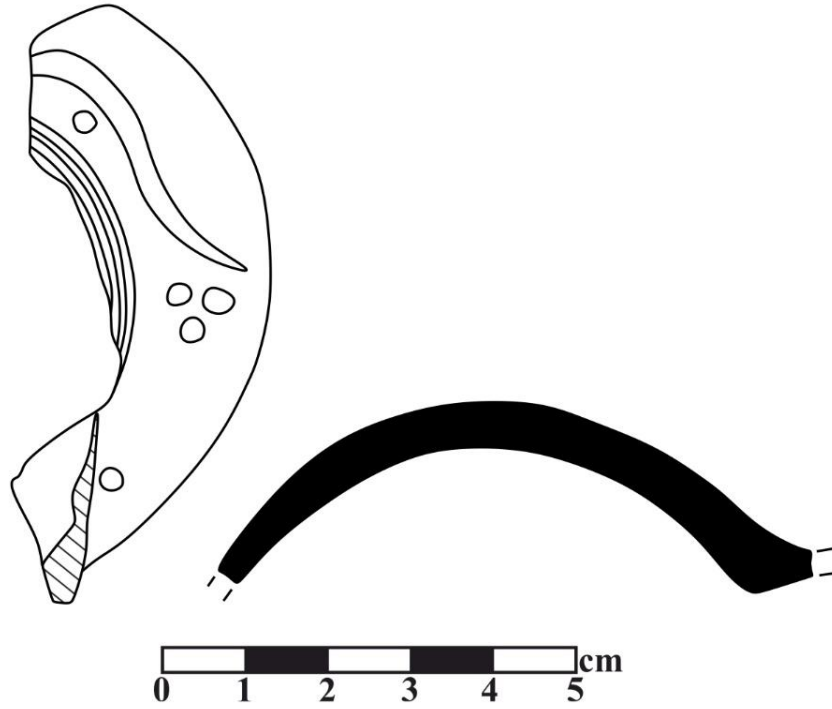
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus bezemesiz, geniş omuz üzerinde asma dalı, asma dallarının sonunda üzüm salkımı ve yapraklar.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1128; İltter 2009, K. No. 4; Katsioti 2017, Cat. No. AM 245.

K. No. : 35
Kazı No : CHS-31
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 7.3 cm Gen: 2.9 cm Yük: 2.5 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, geniş omuz üzerinde kıvrık dal ve kabartma nokta bezeme, kırık burun.
Tarih : MS 5. yüzyıl
Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 350; Bailey 1988, Pl. 123, Q3324 (form olarak).

K. No. : 36

Kazı No : BYI-398

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4.5 cm Gen: 6.5 cm Yük: 4.2 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 4/3 Kırmızımsı Kahverengi

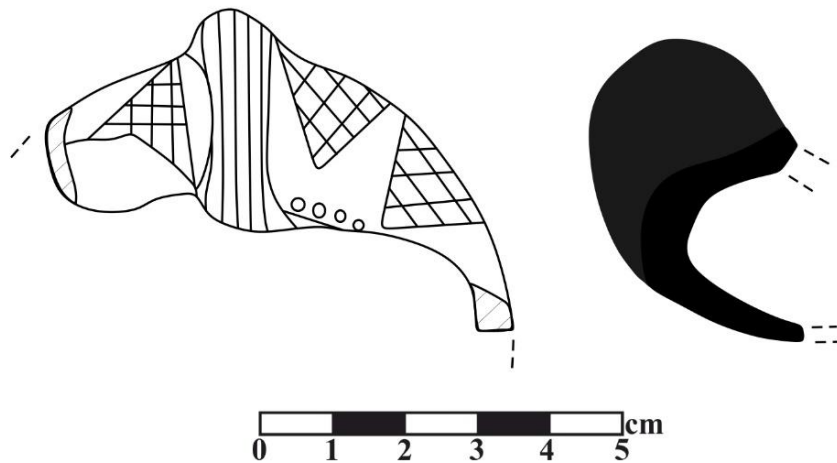
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey dört yivli kulp. Diskus kırık. Geniş omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme ve üçgenler içerisinde kare çukur bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 123, Q3324 (form olarak); İlter 2009, K. No. 3.

K. No. : 37

Kazı No : CDU-13

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.4 cm Gen: 3.5 cm Yük: 1 cm

Hamur Rengi : 5 YR 5/1 Gri

Astar Rengi : 5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi

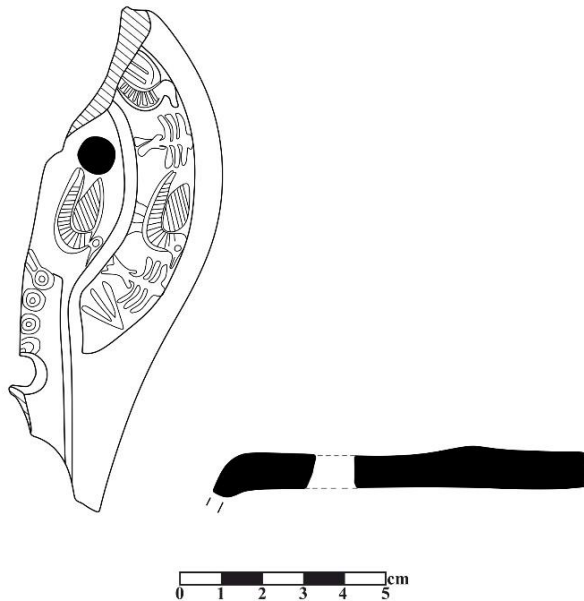
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az taşçık, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

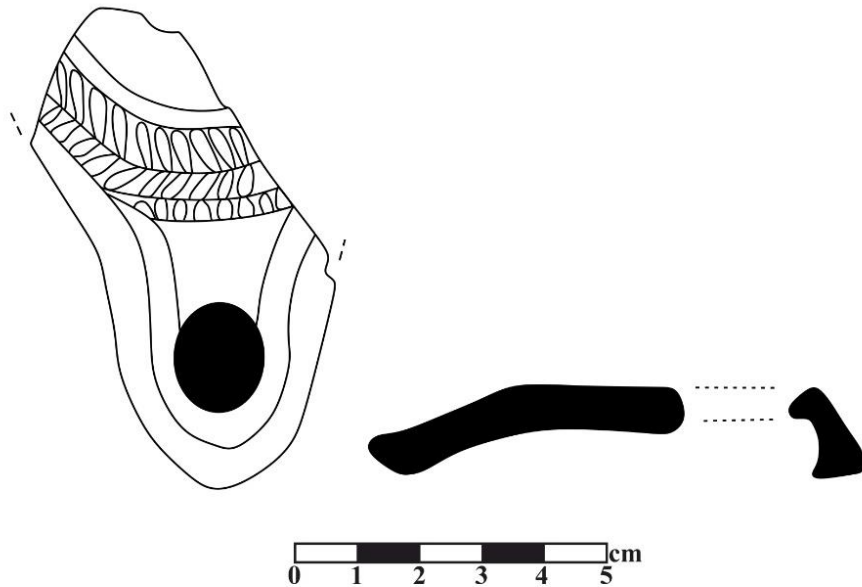
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. İç bükey kırık diskus içerisinde hareket halinde kanatları açık ördek, ördeğin hemen altında tavus kuşuna ait olması muhtemel iç içe kanatlar, ördeğin arkasında ve tavus kuşunun kanatları altında iki adet dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde kanatları açık ördek ve palmiye ağacı, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Broneer 1930, Pl. 22, Fig. 1454; Rosenthal-Sivan 1978, Fig. 289, Fig. 305.

K. No. : 38
Kazı No : BYI-274
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 7.7 cm Gen: 3.7 cm Yük: 1.5 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, orta mika, az kireç. Yüzey pürüklü.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, geniş omuz ve burun gerisinde balıksırtı bezemesi, uzun oval burun, burunda is izi.
Tarih : MS 5. yüzyıl
Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1164; Ivânyi 1935, Pl. 40, Fig. 5; Rosa 2014, Fig. 4; Katsioti 2017, Cat. No. NA 2.

K. No. : 39

Kazı No : CEG-5

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.4 cm Gen: 2.7 cm Yık: 1.3 cm

Hamur Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 6/8 Kırmızı

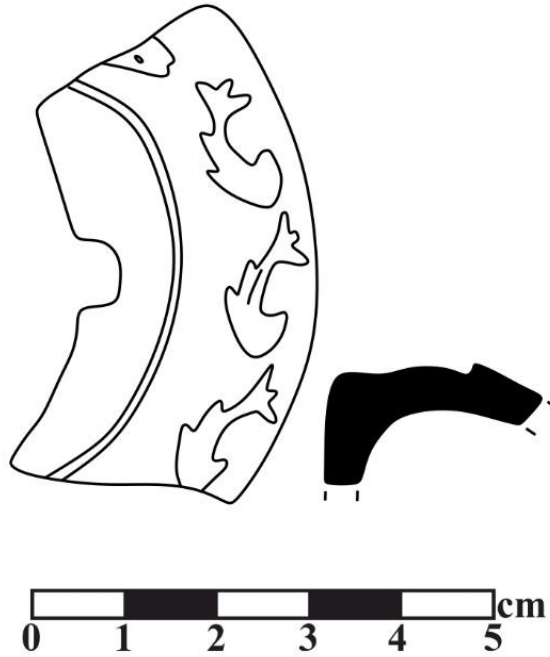
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun mika, az kireç; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

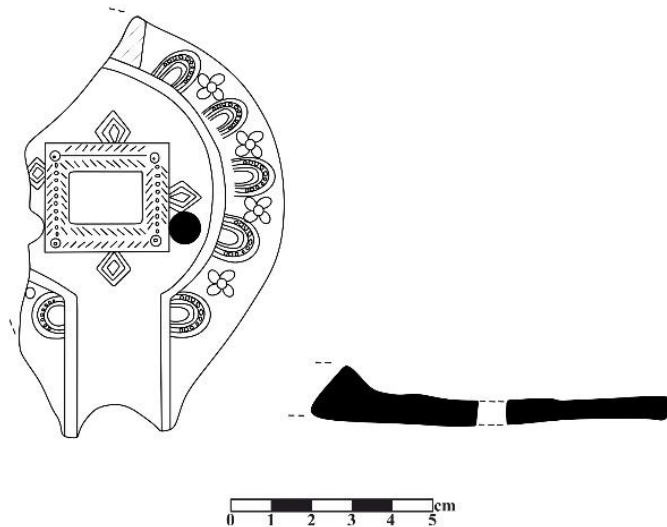
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus merkezinde kırık yağ deliğı, geniş omuz üzerinde hareket halinde ardışık yunus balıkları.

Tarih : MS 5. yüzyıl

Benzeri : Rosenthal-Sivan 1978, Fig. 292.

- K. No.** : 40
- Kazı No** : BYI-236
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 10.5 cm Gen: 6.5 cm Yük: 1.5 cm
- Hamur Rengi** : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
- Astar Rengi** : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
- Hamur Yapısı** : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.
- Fırınlama** : İyi
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi şişkin armudi formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp kırık. İç bükey diskus merkezinde dikdörtgen, dikdörtgenin köşelerinde plastik bant, bant içerisinde yatay çizgi ve ortada uzun bir çizgi, dikdörtgenin köşelerinde birer adet kabartma nokta bezeme, dikdörtgenin dışında dört adet köşeli çıkıntı, dikdörtgenin solunda ve sağında biri kırık iki adet dairesel yağ deliği, düz omuz üzerinde iç içe eğik çizgi ve papatya motifî, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda is izi.
- Tarih** : MS 5. yüzyıl ortaları
- Benzeri** : Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 328; Menzel 1969, Abb. 77, Fig. 8; Hayes 1980, Pl. 34, Fig. 289; Yıldırım 2012, Şek. 4, Fig. 32; Katsioti 2017, Cat. No. NA 19.

K. No. : 41

Kazı No : CGD 38

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 11.5 cm Gen: 6.5 cm Yük: 3.3 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

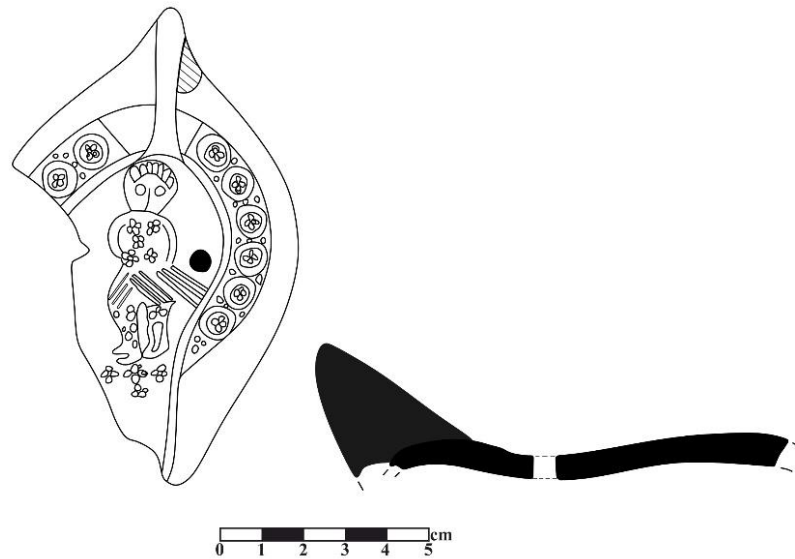
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun kuvars, yoğun kireç. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde bol kıyafetli başında başlık bulunan insan figürü cepheden, figürün sağ bacağı bir adım önde ve dizden bükülmüş profilden, ayakları altında artı şeklinde kabartma nokta bezeme, figürün her iki yanında biri kırık iki adet dairesel yağ deliği, düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde daire merkezinde artı şeklinde geometrik bezeme, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı

Benzeri : Broneer 1977, Pl. 36, Fig. 3157; Yıldırım 2012, Şek. 4, Fig. 34.

K. No. : 42

Kazı No : AHO-4

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 11.3 cm Gen: 7.8 cm Yük: 3.5 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

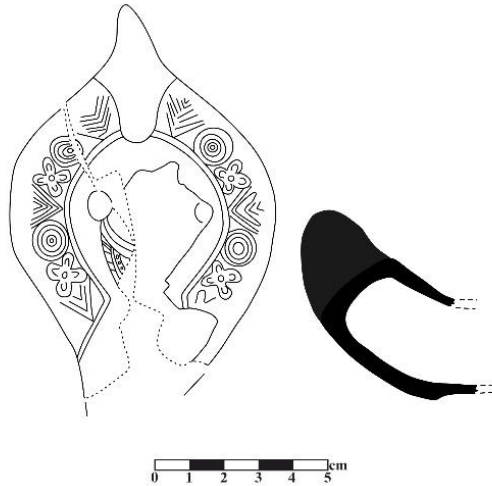
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, orta kireç. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde tanımlanamayan bezeme, bezemenin üstünde sol ve sağ kısımda kırık dairesel yağ deliği, düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde yaprak, konsantrik daire ve papatya bezemesi, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1161, Fig. 1175; Broneer 1930, Pl. 22, Fig. 1483; Ivânyî 1935, Pl. 40, Fig. 6; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 325, Fig. 334, Pl. 39, Fig. 2444; Menzel 1969, Abb. 77, Fig. 11; Broneer 1977, Pl. 35, Fig. 3145; Rosenthal-Sivan 1978, Fig. 299; Hayes 1980, Pl. 34, Fig. 288; Bailey 1988, Pl. 123, Fig. 3317 MLA; Pl. 147, Fig. 1802; Rossiter 2009, Fig. 6; Metin 2012, K. No. 244; Bussi  re-Wohl 2017, Fig. 499.

K. No. : 43

Kazı No : BVT-191

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.2 cm Gen: 6.5 cm Yük: 5.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

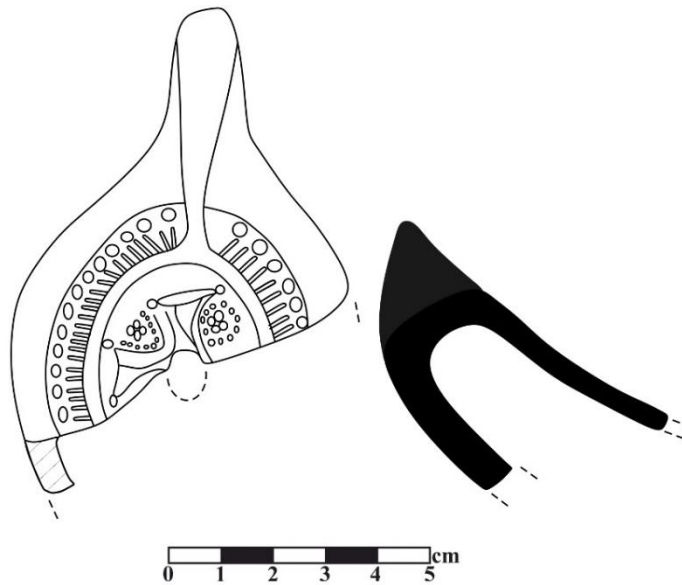
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus merkezinde haç motifi, sol ve sağ haç kolunun üzerinde kabartma nokta bezeme, diskus merkezinde kırık dairesel yağ deliği, düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde tek sıra yatay çizgi ve içi boş dairesel çukur bezeme.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 46, Fig. 2921; Garnett 1975, Pl. 44, Fig. 30; Bailey 1988, Pl. 123, Q3322; Mimaroglu 2016, K. No. 15.

K. No. : 44

Kazı No : BVH-4

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.4 cm Gen: 4.3 cm Yük: 0.7 cm

Hamur Rengi : 10 YR 5/4 Sarımsı Kahverengi

Astar Rengi : 5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi

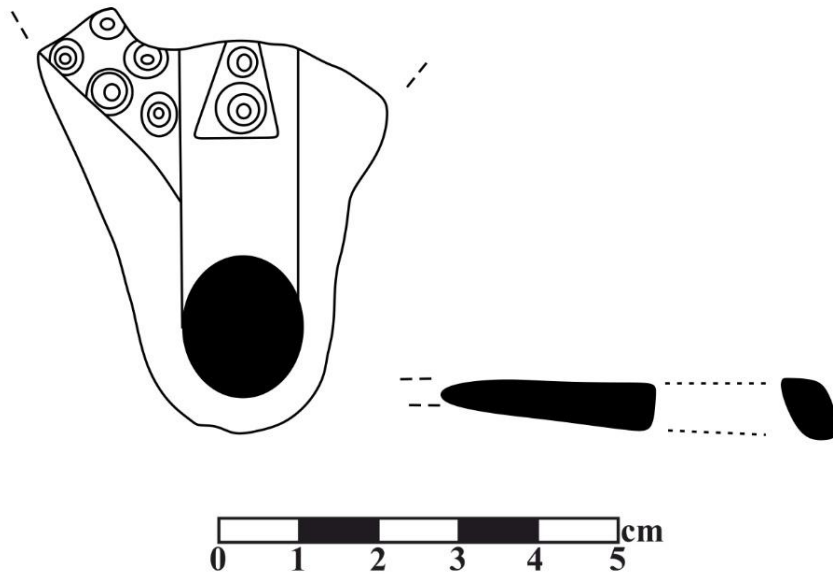
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika; orta gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : Kötü

Tanım : Kalıp yapımı, iç bükey kırık diskus içerisinde alt haç koluna ait olması muhtemel bir parça, parça içerisinde dikey tek sıra konsantrik daire, geniş omuz üzerinde iki sıra konsantrik daire, diskustan buruna geçişte geniş kanal, geniş yuvarlak burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1146; Broneer 1930, Pl. 21, Fig. 1463; Menzel 1969, Abb. 78, Fig. 1; Bailey 1988, Pl. 123, Q3322; Rossiter 2009, Fig. 5.

K. No. : 45

Kazı No : CLP-12/BVH-11 Birleşen İki Parça

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.1 cm Gen: 6.2 cm Yük: 1.4 cm

Hamur Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı

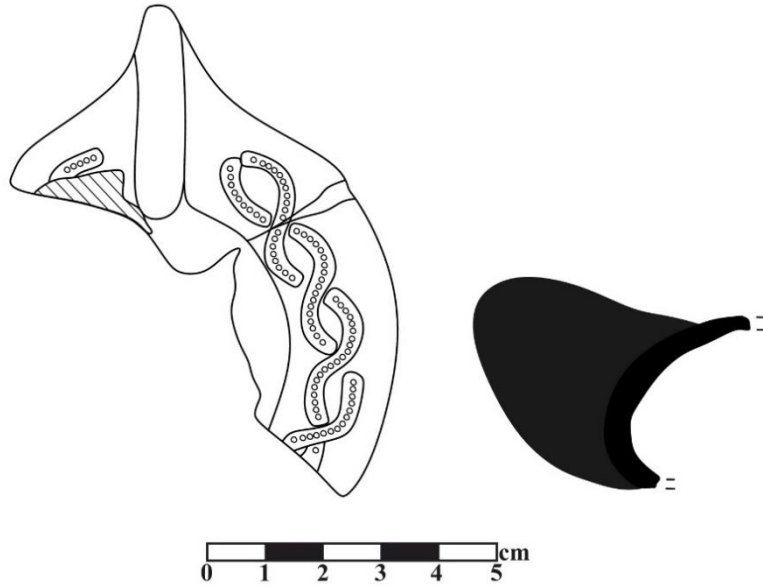
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun mika, az kireç. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus içerisinde tanımlanamayan bezeme, geniş omuz üzerinde kıvrımlı iki adet plastik bantın birleştirilmesiyle oluşturulmuş oval formlu bezeme, bezeme içerisinde tek sıra kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : -

K. No. : 46

Kazı No : CCC-17

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4.4 cm Gen: 6 cm Yük: 2.9 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 5/8 Kırmızı

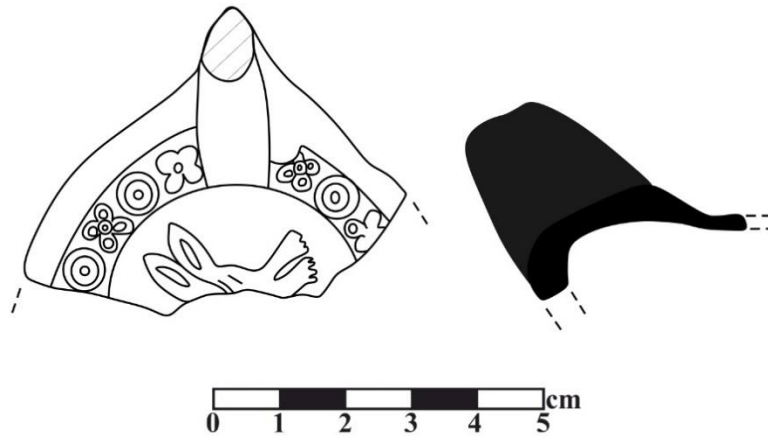
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey kulp kırık. İç bükey kırık diskus içerisinde hareket halinde tavşan bezemesi sağa profilden, kulakları dik, ön ayakları ileri doğru açık, düz omuz üzerinde plastik bant içerisinde konsantrik daire ve papatya motifi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 345; Menzel 1969, Abb. 77, Fig. 7; Rosenthal-Sivan 1978, Fig. 288; Bailey 1988, Pl. 123, Q3319 MLA; Fitch-Goldman 1994, Fig. 124.

K. No. : 47

Kazı No : CCZ-2

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.6 cm Gen: 6.9 cm Yük: 3.2 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı

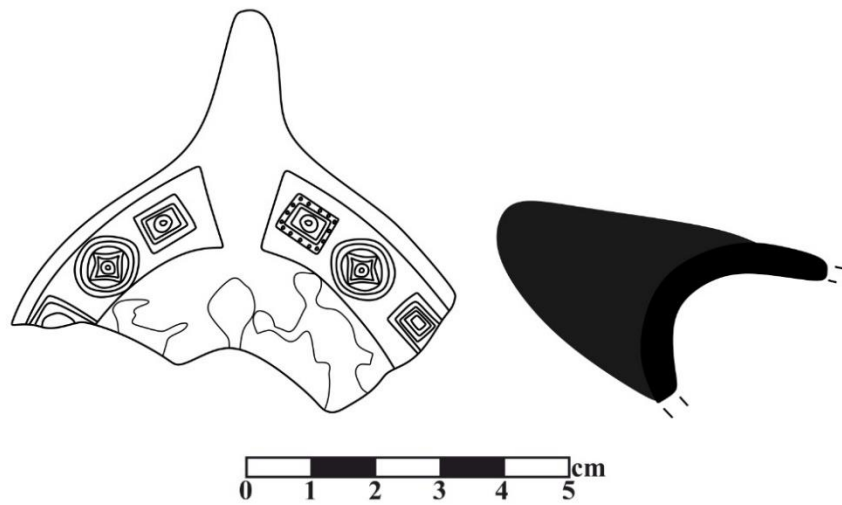
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun mika, az kireç; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde hareket halinde oyun sahnesi profilden. Solda başında başlık bulunan insan sağa, ortada oval formda top benzeri bir figür, sağda elinde eldivene benzeyen düz formlu bir figür olan insan sola, iki insan ortada yer alan figüre doğru hamle eder durumda, geniş omuz üzerinde plastik bant içerisinde iç içe kare ve konsantrik daire, daire içerisinde geometrik bezeme.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Menzel 1969, Abb. 77, Fig. 2.

K. No. : 48

Kazı No : CHS-33

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.7 cm Gen: 2 cm Yük: 2.4 cm

Hamur Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/8 Kırmızı

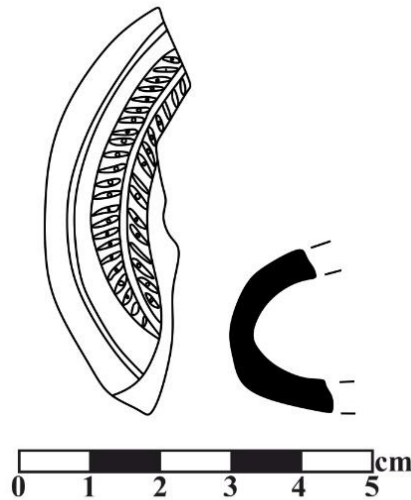
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, yoğun mika, az kireç. Yüzey hafif kaygan.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. Diskus kırık, geniş omuz üzerinde balıksırtı bezemesi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1164; Ivânyî 1935; Pl. 39, Fig. 5; Perlzweig 1961, Pl. 41, Fig. 2591; Bailey 1962, Pl. 8, Fig. 44; Menzel 1969, Abb. 79, Fig. 1; Szentl  leky 1969, Fig. 238A; Garnett 1975, Pl 44, Fig. 30; Broneer 1977, Pl. 36, Fig. 3153; Leibundgut, 1977, Taf. 15, Fig. 957; Rosenthal-Sivan 1978, Fig. 279; Hayes 1980, Pl. 34, Fig. 281; Bailey 1988, Pl. 127, Q3356 MLA; Fitch-Goldman 1994, Fig. 115; Barın 1995, Lev. 31A; Chrzanovski-Zhuravlev 1998, K. No. 95; Koutoussakı 2008, Fig. 490; Yıldırım 2012, Şek. 4, Fig. 30; Rosa 2014, Fig. 4.

K. No. : 49

Kazı No : CKY-1

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.6 cm Gen: 4.7 cm Yük: 2.1 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

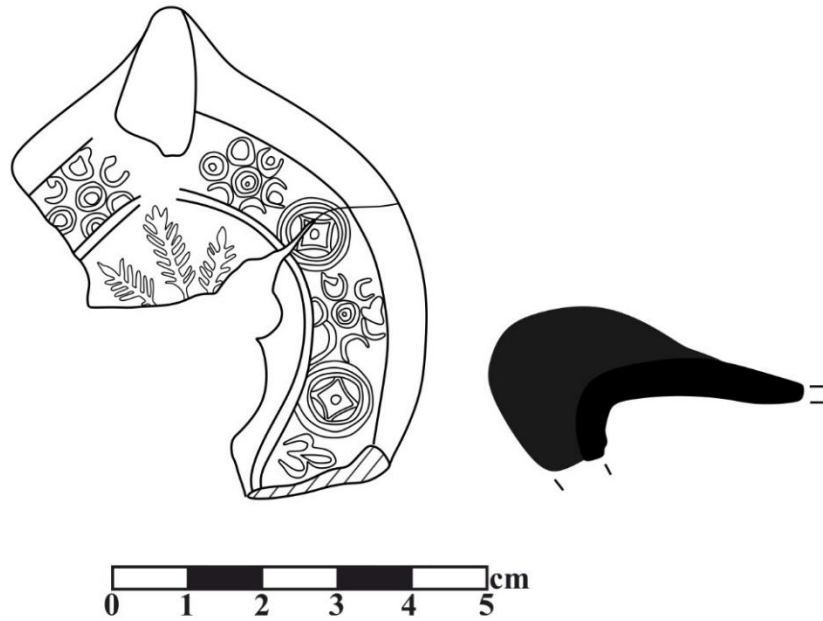
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kireç, az feldspat; Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

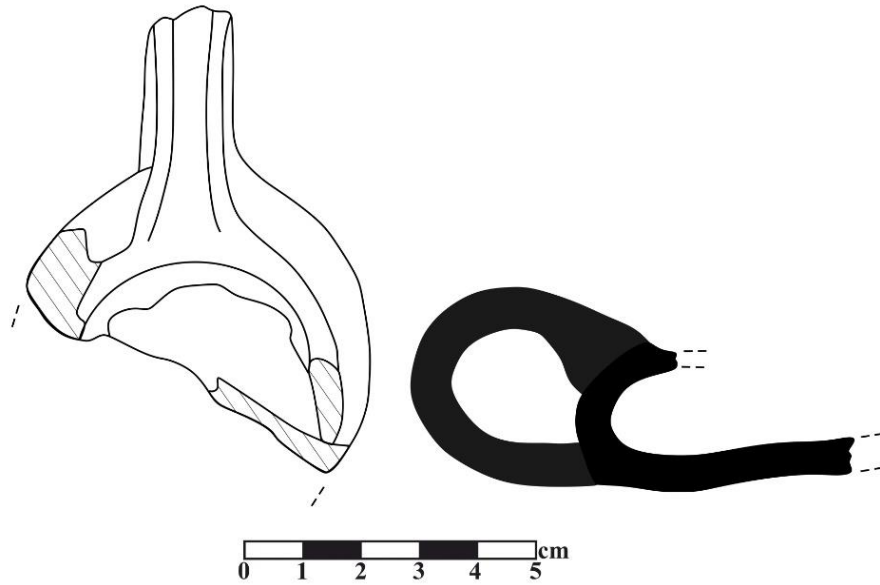
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Dikey kulp kırık. İç bükey kırık diskus içerisinde buruna yakın yerde üç adet yaprak motifi, düz omuz üzerinde değişik boyutlarda geometrik bezeme ve konsantrik daire, daire merkezinde geometrik bezeme.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

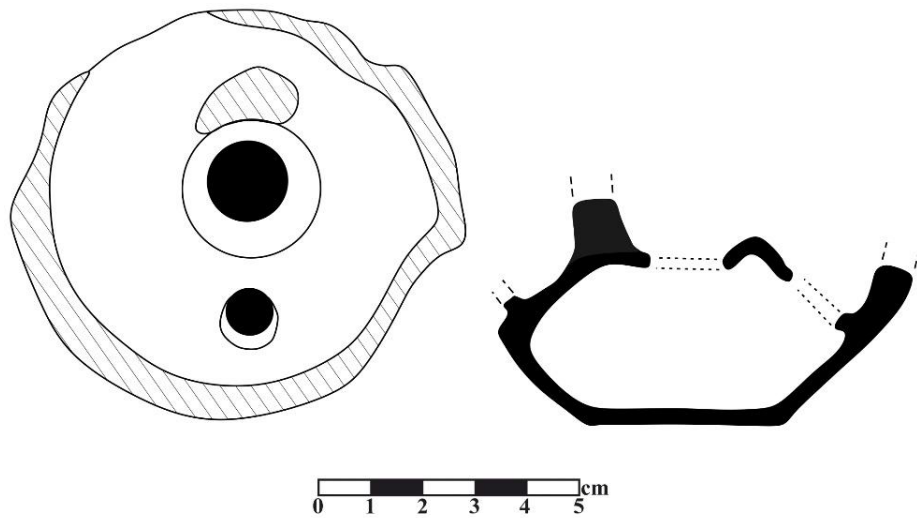
Benzeri : -

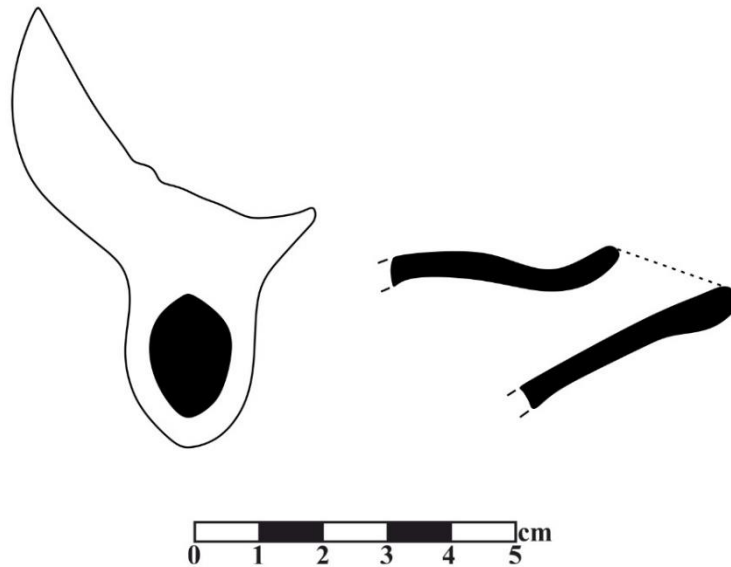
K. No. : 50
Kazı No : AVN-33
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 8.2 cm Gen: 5.8 cm Yük: 3.6 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.
Fırınlama : İyi
Tanım : Çark yapımı, gövdeden başlayan dikey iki yivli şerit kulp. İç bükey diskus kırık, eğimli omuz bezemesiz.
Tarih : MS 5.-6. yüzyıl
Benzeri : Çokay-Kepçe 2005, K. No. 43; Metin 2012, K. No. 66.

K. No. : 51
Kazı No : AVN-35
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 8.1 cm Gen: 7.6 cm Yük: 4.4 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 8/3 Pembe
Astar Rengi : 10 R 4/2 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : Kötü
Tanım : Çark yapımı, gövdesi dairesel formlu. Kırık kulp. Yukarı doğru daralarak yükselen konik biçimli yağ haznesi, yükseltilmiş dar omuz, yağ deliğinin önünde dairesel fitil deliği, fitil deliğinde is izi. Dairesel yükseltilmiş kaide bezemesiz.
Tarih : MS 5.-6. yüzyıl
Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1180; Broneer 1930, Pl. 24, Fig. 1530; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 506.

K. No. : 52
Kazı No : CDU-15
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 7 cm Gen: 4.6 cm Yük: 2.4 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 4/3 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Çark yapımı. Diskus ve yükseltilmiş boyun kırık, eğimli omuz bezemesiz, yükseltilmiş boyundan buruna geçişte eğim, oval uzun burun, burun üzeri düz tablalı.
Tarih : MS 5.-6. yüzyıl
Benzeri : Walters 1914, Fig. 34, No. 273; Bailey 1988, Pl. 125, Q3339; Coşkun 2007, K. No. 11; Metin 2012, K. No. 59; Nergiz 2015, K. No. 6; Katsioti 2017, Cat. No. WM 1, WM 2.

K. No. : 53

Kazı No : BVH-57

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.2 cm Gen: 2.7 cm Yük: 2.4 cm

Hamur Rengi : 5 YR 5/6 Sarımsı Kırmızı

Astar Rengi : 5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi

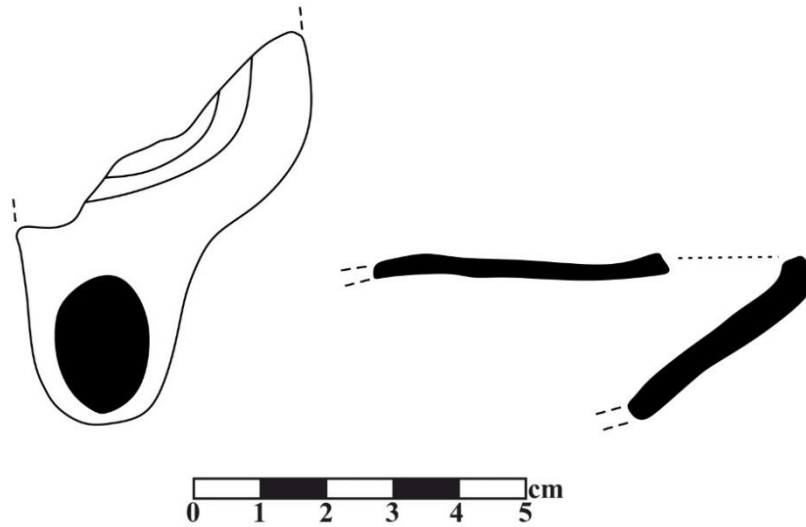
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az taşçık, az kireç. Yüzey pürtüklü.

Fırınlama : Orta

Tanım : Çark yapımı. Boyun kırık, oval uzun burun düz kesilmiş, burunda is izi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Walters 1914, Fig. 34, No. 273; Bailey 1988, Pl. 125, Q3339; Coşkun 2007, K. No. 11; Metin 2012, K. No. 59; Nergiz 2015, K. No. 6; Katsioti 2017, Cat. No. WM 1, WM 2.

K. No. : 54

Kazı No : BDB-95

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4 cm Gen: 2.4 cm Yük: 2.3 cm

Hamur Rengi : 5 YR 3/1 Çok Koyu Gri

Astar Rengi : 2.5 YR 5/4 Kırmızımsı Kahverengi

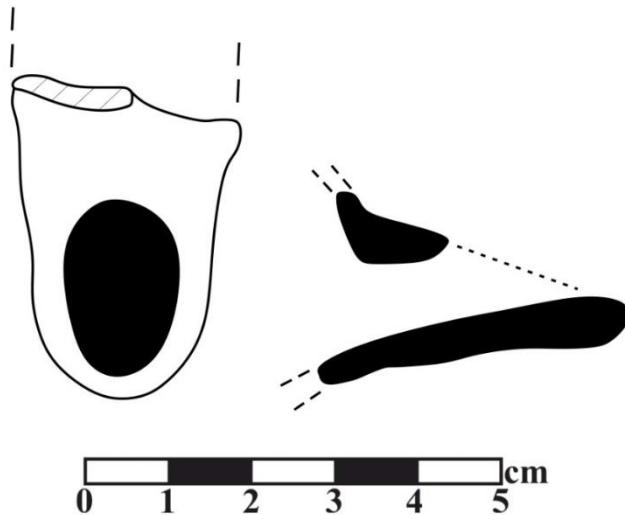
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : Orta

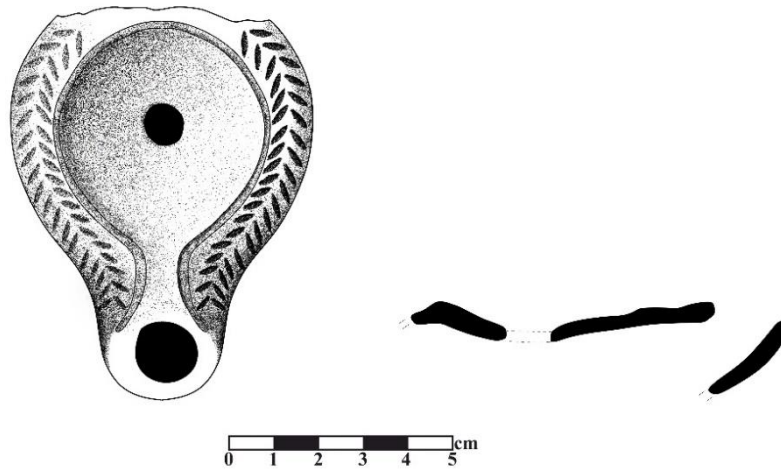
Tanım : Çark yapımı. Yukarı doğru yükselen boyun kırık, oval uzun burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5.-6. yüzyıl

Benzeri : Walters 1914, Fig. 34, No. 273; Bailey 1988, Pl. 125, Q3339; Coşkun 2007, K. No. 11; Metin 2012, K. No. 59; Nergiz 2015, K. No. 6; Katsioti 2017, Cat. No. WM 1, WM 2.

K. No. : 55
Kazı No : BYI-54
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 8.7 cm Gen: 6.7 cm Yük: 2.1 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 5 YR 3/1 Çok Koyu Gri
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, düz omuz üzerinde balıksırtı bezemesi, geniş yuvarlak burun, burunda is izi.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : -

K. No. : 56

Kazı No : BYI-84

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8 cm Gen: 5.2 cm Yük: 2.8 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 5 YR 3/1 Çok Koyu Gri

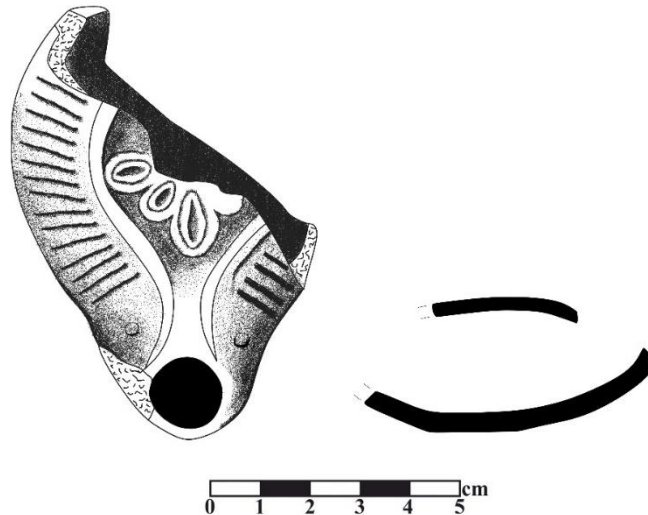
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, orta mika, az kuvars, yoğun kireç. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey kırık diskus içerisinde papatya bezemesi, geniş omuz üzerinde yatay çizgi bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, geniş yuvarlak burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 111, Q3184; Evren 1996, Çiz. 42; Şimşek-Okuna-Bilgin 2011, K. No. 1260; Metin 2012, K. No. 399.

K. No. : 57

Kazı No : CIA 25

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.7 cm Gen: 6.1 cm Yük: 2.1 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/6 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/3 Kırmızımsı Kahverengi

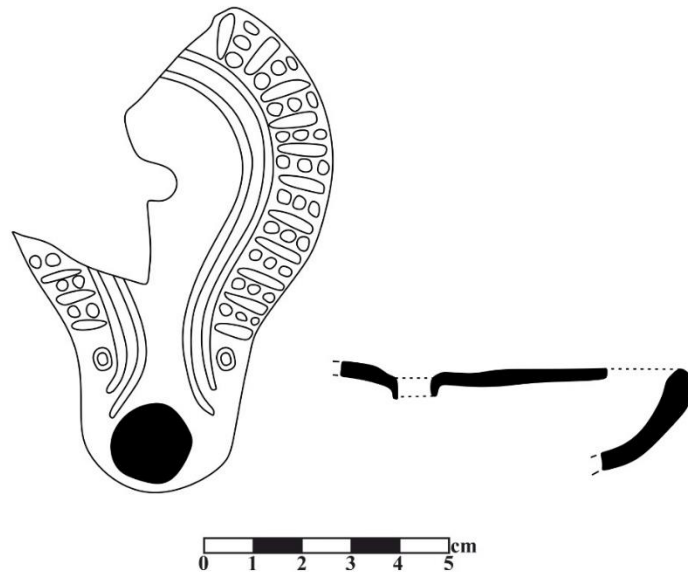
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, yoğun mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

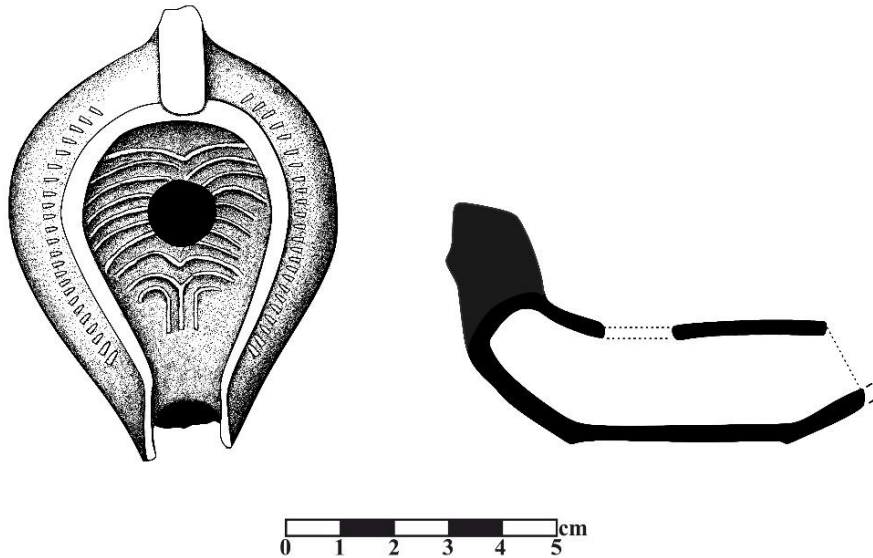
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey kırık diskus bezemesiz ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli geniş omuz üzerinde yatay ve dikey bant aralarında tek sıra kabartma nokta bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, geniş yuvarlak burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Menzel 1969, Abb. 81, Fig. 2; Bailey 1988, Pl. 110, Q3174; Evren 1996, Çiz. 42.

K. No.	: 58
Kazı No	: CDS-20
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.7 cm Gen: 6.4 cm Yük: 4.5 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 5/6 Sarımsı Kırmızı
Astar Rengi	: 5 YR 5/6 Sarımsı Kırmızı
Hamur Yapısı	: Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, yoğun mika, az kireç, az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp kırık, iç bükey diskus içerisinde yatay çizgi bezeme ve merkezde dairesel yağ deliği, düz omuz üzerinde yatay çizgi bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun, burunda is izi. Damla biçimli kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Evren 1996, Çiz. 42.

K. No. : 59

Kazı No : BVH-9

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.9 cm Gen: 3.1 cm Yük: 0.6 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

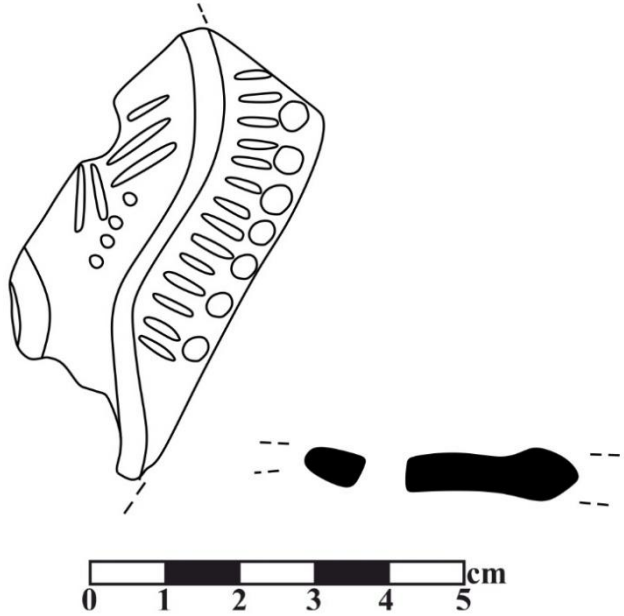
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, az taşçık, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

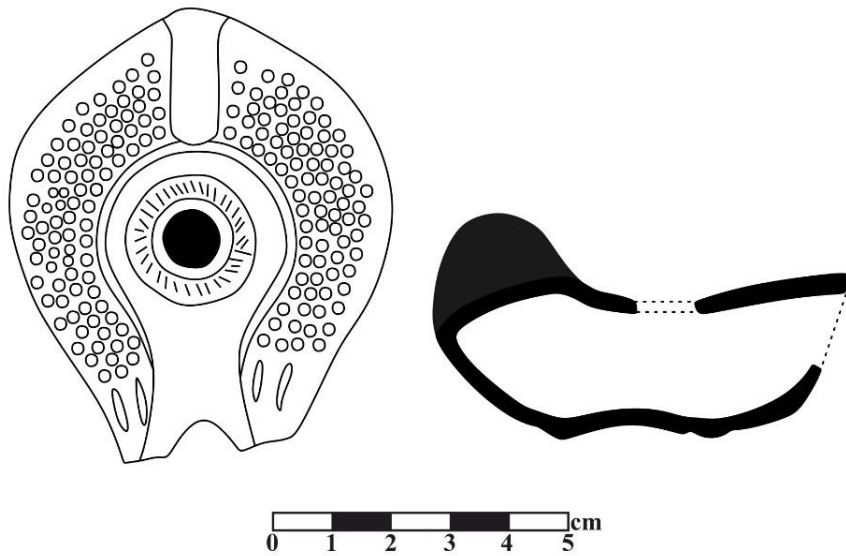
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus içerisinde çizgisel ve nokta bezeme, geniş omuz üzerinde tek sıra çizgisel ve kabartma nokta bezeme, diskustan omuza geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

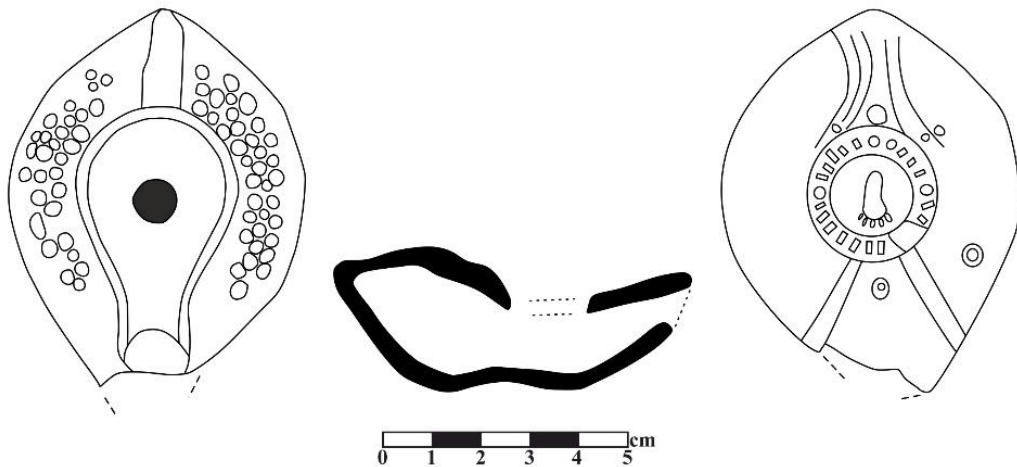
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 110, Q3174; Evren 1996, Çiz. 42; Dağlı 2008, Şek. 228; Metin 2012, K. No. 352.

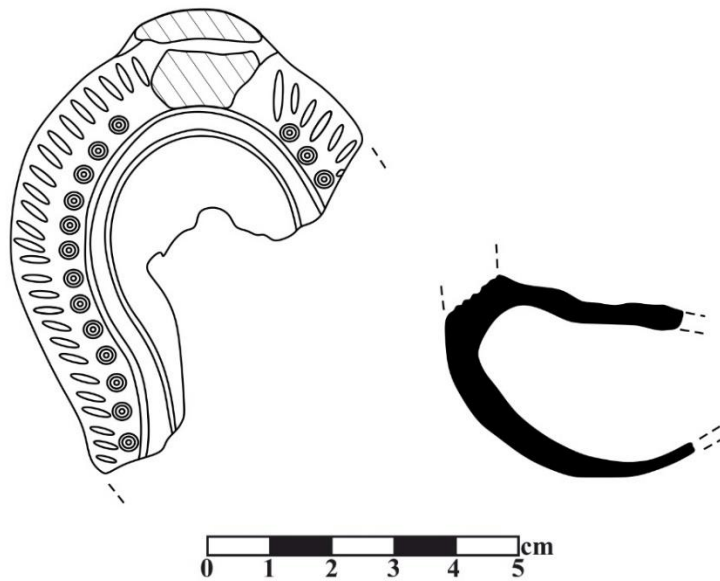
- K. No.** : 60
- Kazı No** : CPN-1
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 7.8 cm Gen: 6.5 cm Yük: 3.8 cm
- Hamur Rengi** : 10 R 7/8 Açık Kırmızı
- Astar Rengi** : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
- Hamur Yapısı** : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz, pürüklü.
- Fırınlama** : İyi
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İçbükey diskus içerisinde yağ deliğini çevreleyen yatay ve dikey çizgiler, merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, kırık burun, burunda is izi. Burnun her iki tarafında dil motifli.
- Tarih** : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
- Benzeri** : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1120; Bailey 1988, Pl. 112, Q3192-Q3194; İnanan 2004, Çiz. 38, Çiz. 57; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1255; Bournias 2014, Pl. 1, Fig. 4; Bussi re-Wohl 2017, Fig. 535.

- K. No.** : 61
- Kazı No** : ACZ-3
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 7 cm Gen: 6 cm Yük: 2.6 cm
- Hamur Rengi** : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
- Astar Rengi** : 10 R 5/6 Kırmızı
- Hamur Yapısı** : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, orta şamot, yoğun kireç; orta gözenek. Yüzey tozsuz.
- Fırınlama** : İyi
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Kırık kulp. İçbükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, kırık burun, burunda is izi. Gövde de çizgisel ve nokta bezeme, dairesel kaide merkezinde *planta pedis*, burunda hattının sağında ve solunda yiv.
- Tarih** : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
- Benzeri** : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1120; Bailey 1988, Pl. 112, Q3192-Q3194; İnanan 2004, Çiz. 38, Çiz. 57; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1255; Bournias 2014, Pl. 1, Fig. 4; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 535.

K. No.	: 62
Kazı No	: AHO-7
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.5 cm Gen: 5.7 cm Yük: 3.2 cm
Hamur Rengi	: 10 R 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 2.5 YR 4/1 Koyu Kırmızımsı Gri
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, yoğun mika, yoğun kireç. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kırık kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz üzerinde konsantrik daire, yatay ve dikey çizgi bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Evren 1996, Çiz. 42; Metin 2012, K. No. 399.

K. No. : 63

Kazı No : CBU-14

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.3 cm Gen: 6 cm Yük: 3.5 cm

Hamur Rengi : 10 R 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 5 YR 6/8 Kırmızımsı Sarı

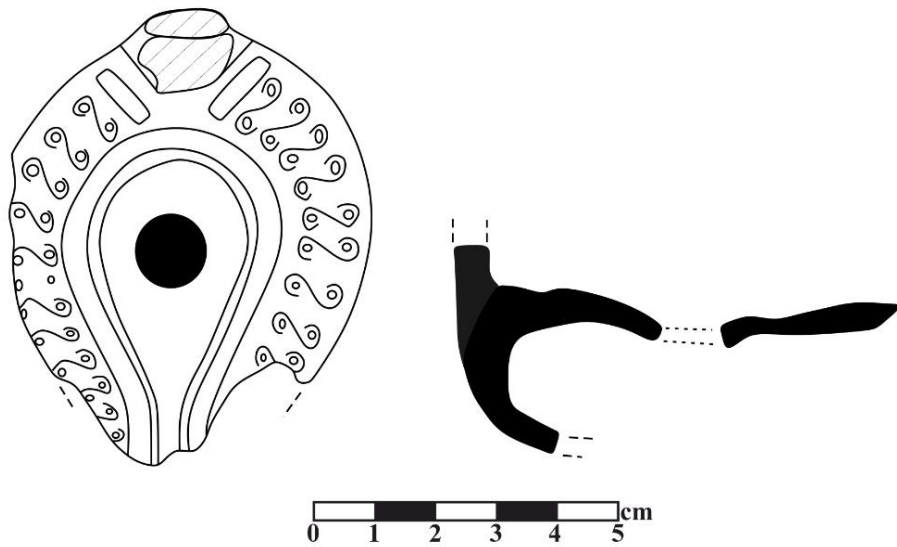
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kuvars, çok kireç; orta gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

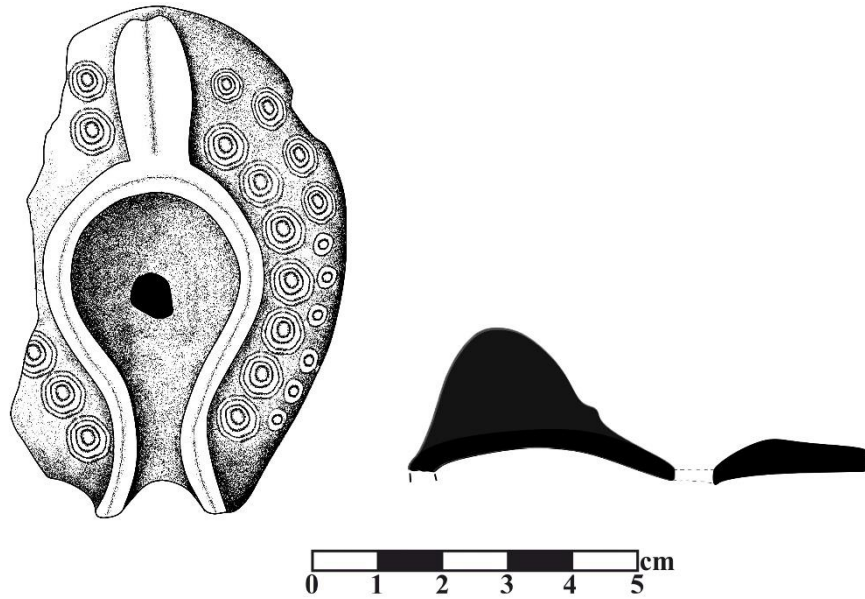
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp kırık, iç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz üzerinde ardışık spiraller, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

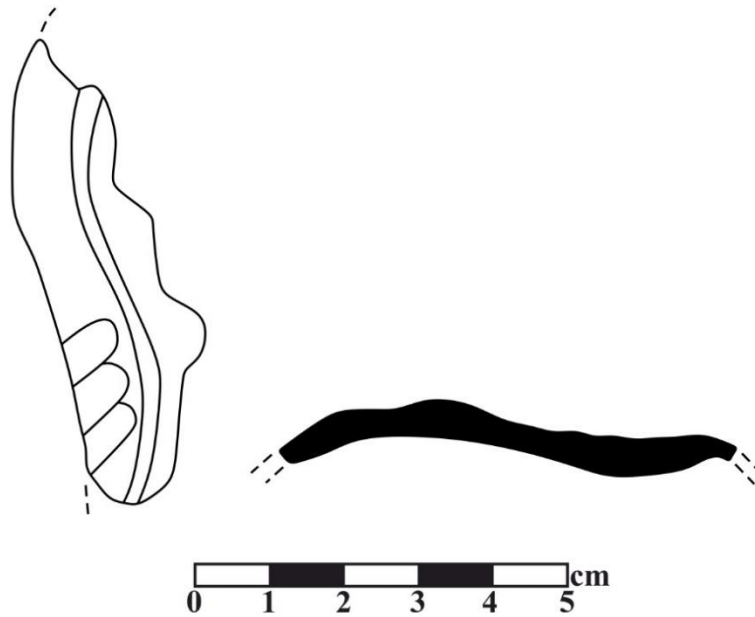
Benzeri : -

K. No.	: 64
Kazı No	: CGH 73
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 8 cm Gen: 5.4 cm Yük: 2.1 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 5/8 Sarımsı Kırmızı
Astar Rengi	: 10 YR 8/3 Soluk Kahverengi
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az taşçık, orta kireç; orta gözenek. Yüzey pürüklü.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey tek yivli kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli geniş omuz üzerinde konsantrik kabartma daire, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun, burunda is izi.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Bailey, 1988, Pl. 111, Q3185; Metin 2012, K. No. 383.

K. No.	: 65
Kazı No	: BEL-12
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 6.3 cm Gen: 2.6 cm Yük: 2.1 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, yoğun kireç. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli omuz üzerinde tanımlanamayan bezeme, omuz bitiminde burun başlagıcında üç adet dil motifi, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun, burunda is izi.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Bailey 1988, Pl. 112, Q3189 MLA; Güngör 2011, K. No. 343.

K. No. : 66

Kazı No : CEP-3

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.1 cm Gen: 5.0 cm Yük: 5.6 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 5 YR 3/1 Çok Koyu Gri

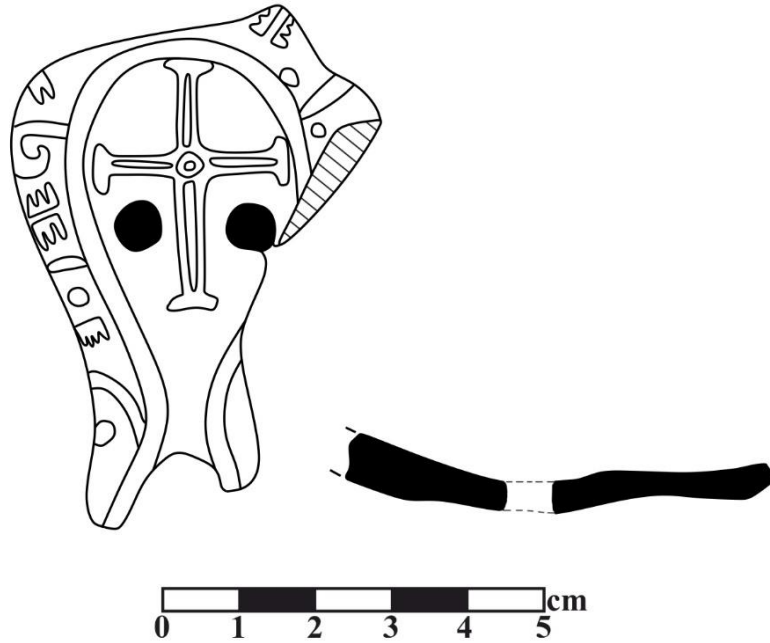
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun kum, orta mika; orta gözenek. Yüzey tozsuz, pürüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. İç bükey diskus içerisinde haç motifi, sol ve sağ haç kolunun altında iki adet dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde geometrik bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Menzel 1969, Abb. 79, Fig. 8; Bailey 1988, Pl. 112, Q3189 MLA, Q3190 MLA; Evren 1996, Çiz. 38; İnanan 2004, Çiz. 62A; İnanan 2007, Res. 3; Katsioti 2017, Cat. No. AM 350, AM 353.

K. No. : 67

Kazı No : BYI-357

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 5.7 cm Gen: 5.7 cm Yük: 3.8 cm

Hamur Rengi : 10 YR 5/3 Kahverengi

Astar Rengi : 2.5 YR 2.5/1 Kırmızımsı Siyah

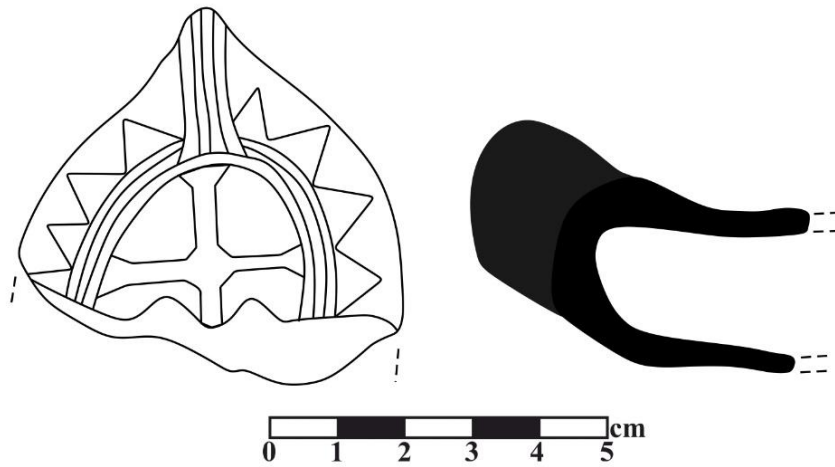
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

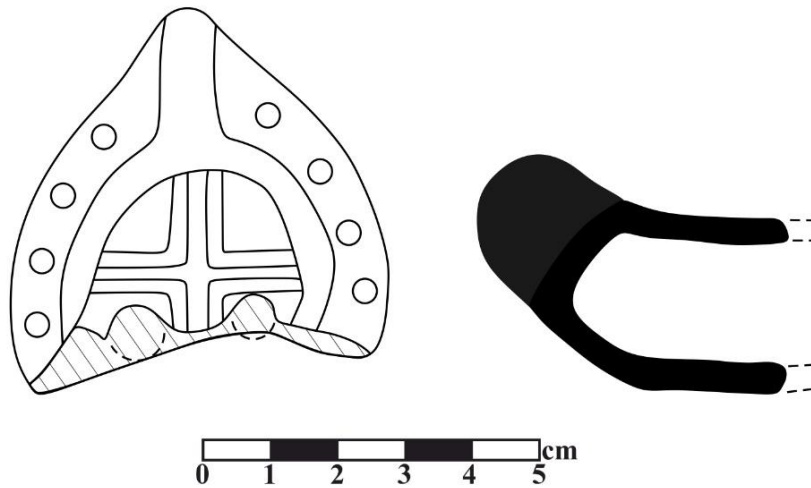
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde haç motifi, sol ve sağ haç kolunun altında kırık iki adet dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli omuz üzerinde birbirine bağlantılı üçgenler.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

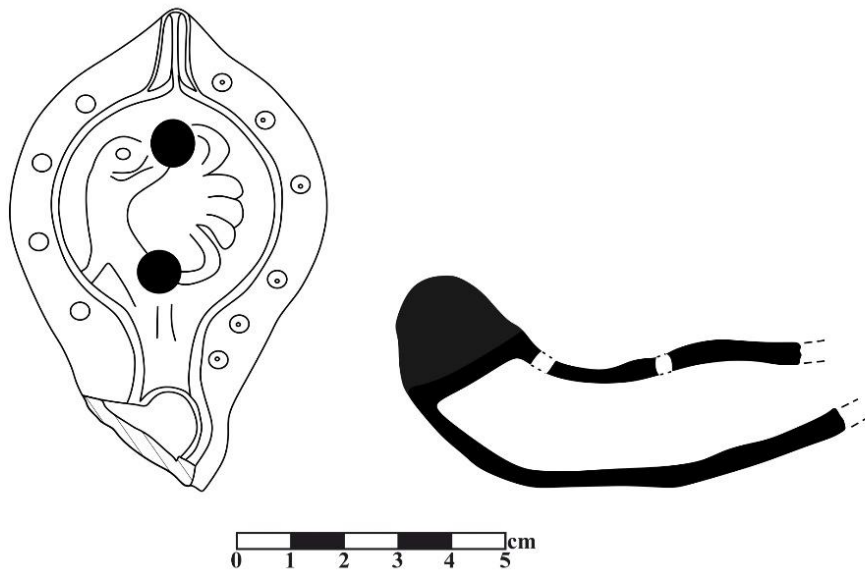
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 112, Q3190 MLA; Evren 1996, Çiz. 38; İnanan 2004, Çiz. 63C; İnanan 2007, Res. 3.

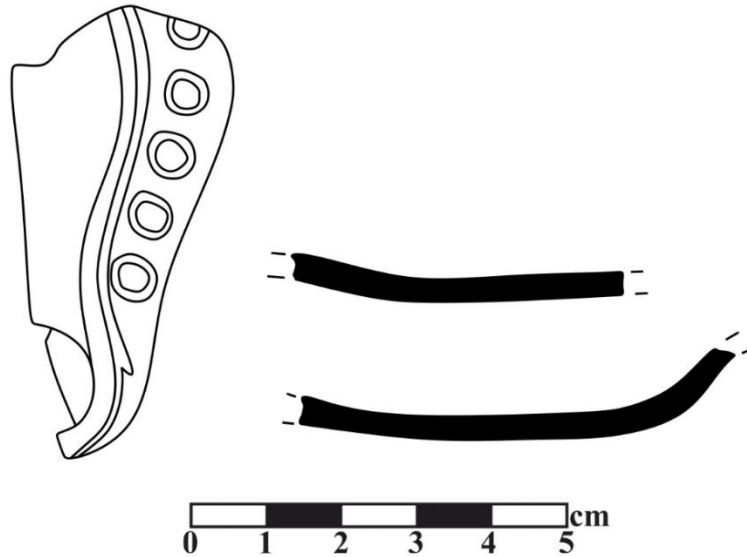
K. No. : 68
Kazı No : ARB-2
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 5.8 cm Gen: 5.6 cm Yük: 3.6 cm
Hamur Rengi : 7.5 YR 6/4 Açık Kahverengi
Astar Rengi : 2.5 YR 4/4 Kırmızımsı Kahverengi
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz, pürüklü.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde haç motifi, haç kollarının altında iki adet kırık dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde kabartma nokta bezeme.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Menzel 1969, Abb. 79, Fig. 8; Bailey 1988, Pl. 112, Q3190 MLA; Evren 1996, Çiz. 38; İnanan 2004, 63C; İnanan 2007, Res. 2.

K. No.	: 69
Kazı No	: AYI-9
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 9 cm Gen: 5.9 cm Yük: 4 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, yoğun mika, az kireç. Yüzey tozsu.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde av sahnesi profilden, kuyruklu yırtıcı bir hayvan sağa, karşısında kıvrılmış yılan benzeri bir hayvan sola, soldaki hayvan sağdaki hayvana saldırır durumda, sahne ortasında iki adet dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma bezeme, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: -

K. No. : 70
Kazı No : CHS-32
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 6.1 cm Gen: 3 cm Yük: 2.5 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 5 YR 3/3 Koyu Kırmızımsı Kahverengi
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, yoğun mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus bezemesiz, diskustan omuza geçişte yiv, düz omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun, burunda is izi.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 110, Q3171; Gürlü 2005, Res. 2.

K. No. : 71

Kazı No : AHO-5

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7 cm Gen: 5.6 cm Yük: 3 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri

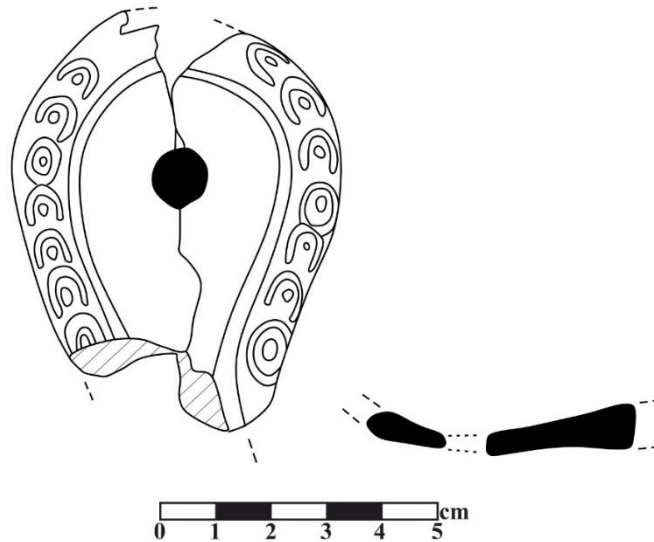
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Kırık kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli omuz üzerinde uçları birleştirilmiş ve birleştirilmemiş konsantrik daire, diskustan buruna geçişte geniş kanal, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 112, Q3190 MLA (form ve omuz bezemesi); Gürler 2005, Res. 1.

K. No. : 72

Kazı No : CGD-56

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.8 cm Gen: 1.8 cm Yük: 1.8 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/8 Kırmızı

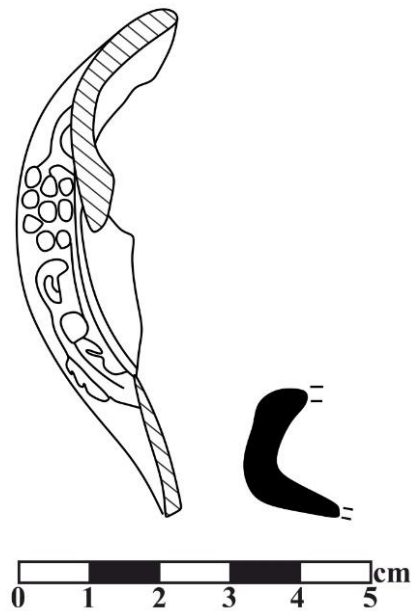
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika, orta şamot, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey diskus kırık, diskustan omuza geçişte yiv, eğimli omuz üzerinde asma dalı ve üzüm salkımı, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Broneer 1930, Pl. 14, Fig. 1059; Perlzweig 1961, Pl. 44, Fig. 2805; Bailey 1988, Pl. 111, Q3175; Güngör 2011, K. No. 331; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1145; Aydın 2015, K. No. 47; Kırallı 2016, K. No. 37; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 539.

K. No. : 73

Kazı No : AYI-10

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9.3 cm Gen: 6.2 cm Yük: 3.9 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 10 R 4/4 Soluk Kırmızı

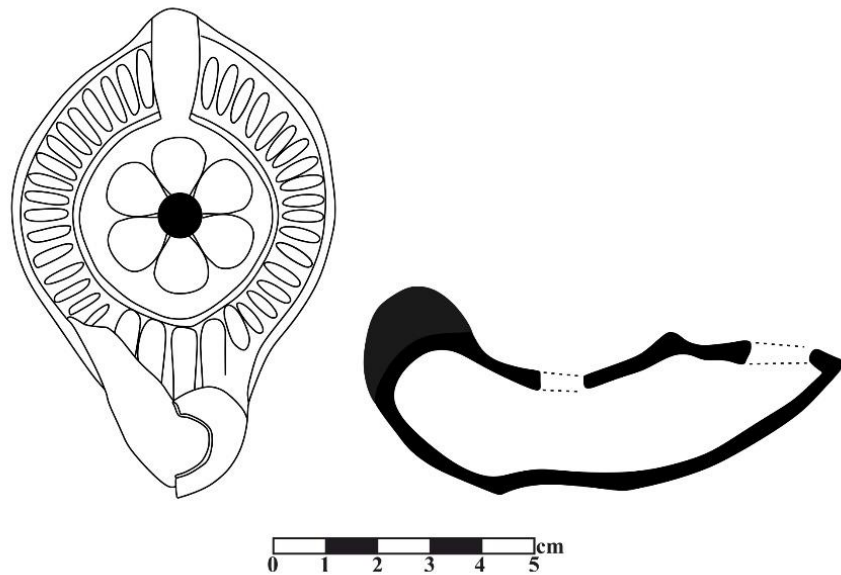
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

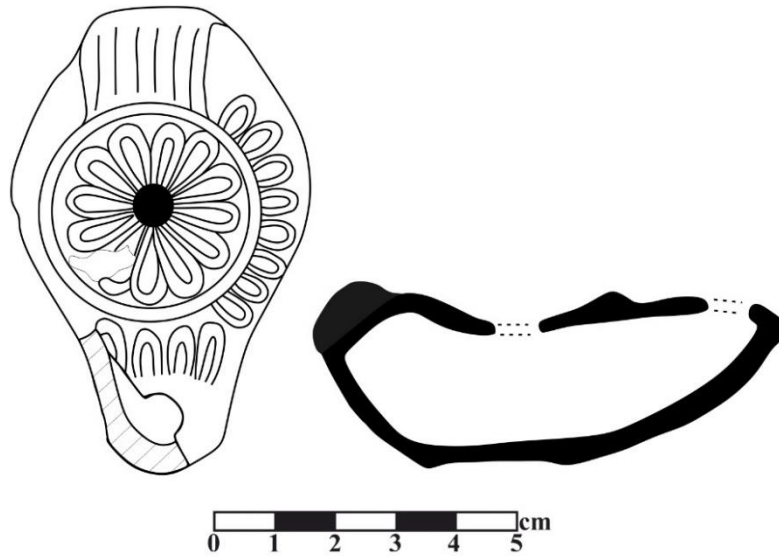
Tanım : Kalıp yapımı gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde altı yapraklı papatya bezemesi, bezeme merkezinde dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezeme, omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi, yuvarlak burun kırık. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 44, Fig. 2802; Bailey 1988, Pl. 106, Q3120, Pl. 108, Q3144, Q3146, Q3147; Metin 2012, K. No. 599; Öz 2014, K. No. 43; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 532; Gülünay 2017, K. No. 29; Katsioti 2017, Cat. No. AM 159, AM 196.

K. No.	: 74
Kazı No	: AGY-5
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz:7.7 cm Gen: 4.9 cm Yük: 3.1 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi	: 10 R 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı	: Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç, az feldspat. Yüzey tozsu.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey yedi yivli kulp. İç bükey diskus içerisinde on iki yapraklı bitkisel rozet, merkezde dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde yatay dil motifi, omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi, uzun ve yuvarlak kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Perlzweig 1961, Pl. 11, Fig. 356; Bailey 1988, Pl. 108, Q3148.

K. No. : 75

Kazı No : CGD-57

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4.8 cm Gen: 2.9 cm Yük: 2.8 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 6/3 Açık Kahverengi

Astar Rengi : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri

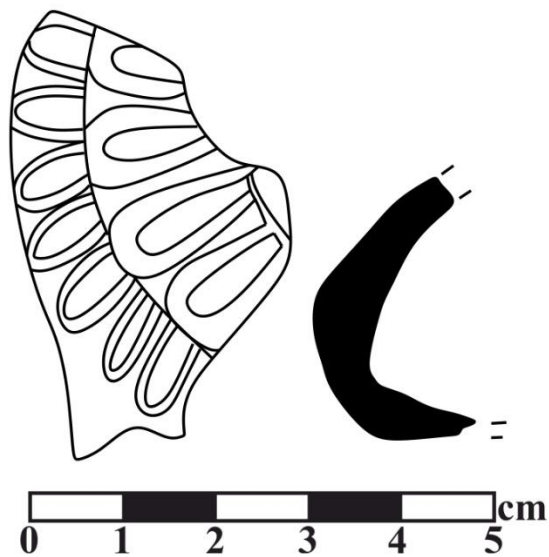
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az şamot, az kireç. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı. İç bükey kırık diskus içerisinde dört yapraklı bitkisel rozet, eğimli dar omuz üzerinde yatay ve dikey dil motifi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 108, Q3144; Gürlü 2005, Res. 7; Barın 1996, Lev. 35B; Metin 2012, K. No. 599; Gülünay 2017, K. No. 29; Katsioti 2017, Cat. No. AM 159, AM 184.

K. No. : 76

Kazı No : AVN-37

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4.7 cm Gen: 4.3 cm Yük: 2.5 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/3 Koyu Kırmızımsı Kahverengi

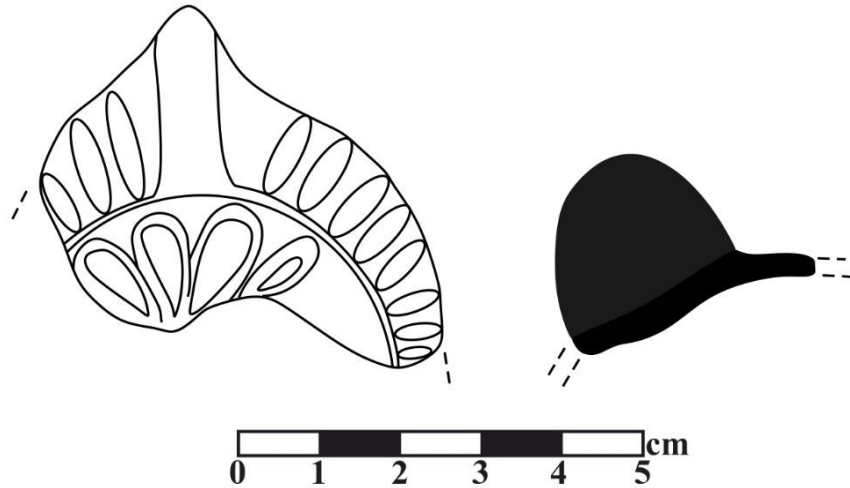
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kuvars, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde dört yapraklı bitkisel rozet, eğimli omuz üzerinde aşınmış yatay dil motifi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1125; Perlzweig 1961, Pl. 44, Fig. 2802; Bailey 1988, Pl. 106, Q3120, Pl. 108, Q3144, 3147, Pl. 111, Q3184; Gürler 2005, Res. 7; Metin 2012, K. No. 590-594; Öz 2014, K. No. 43; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 532; Gülünay 2017, K. No. 29; Katsioti 2017, Cat. No. AM 159, AM 184.

K. No. : 77

Kazı No : ASP-12

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.1 cm Gen: 4.3 cm Yük: 2.7 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : Sol Dış Astar; 5 YR 2.5/1 Siyah/Sağ Dış Astar; 10 R 4/8 Kırmızı

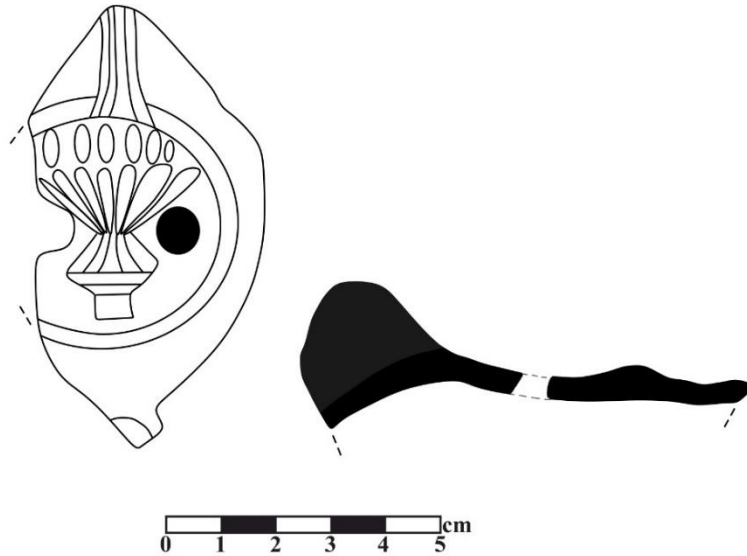
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırlama : Orta

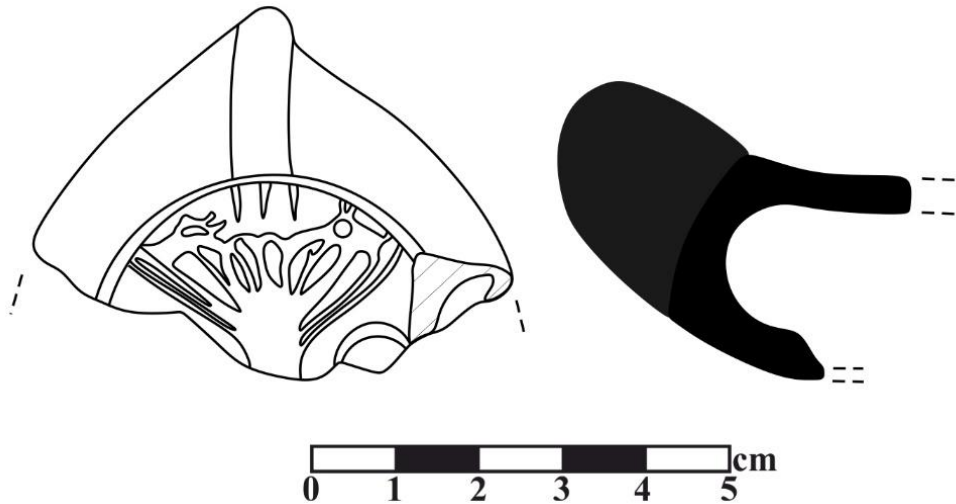
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde lotus-palmet olabileceği düşünülen bezeme, bezemenin her iki yanında biri kırık iki adet dairesel yağ deliği, eğimli omuz bezemesiz, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Bailey 1988, Pl. 105, Q3105, Q3106.

K. No. : 78
Kazı No : BVT-201
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 4.5 cm Gen: 5.6 cm Yük: 3.1 cm
Hamur Rengi : 10 YR 6/4 Açık Sarımsı Kahverengi
Astar Rengi : 10 YR 4/1 Koyu Gri
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde lotus-palmet olabileceği düşünülen bezeme, bezemenin altında solda ve sağda iki adet kırık dairesel yağ deliği, eğimli omuz bezemesiz.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 105, Q3105, Q3106.

K. No. : 79

Kazı No : BVT-192

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.6 cm Gen: 6.1 cm Yük: 3.9 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 6/4 Açık Kahverengi

Astar Rengi : 5 YR 2.5/1 Siyah

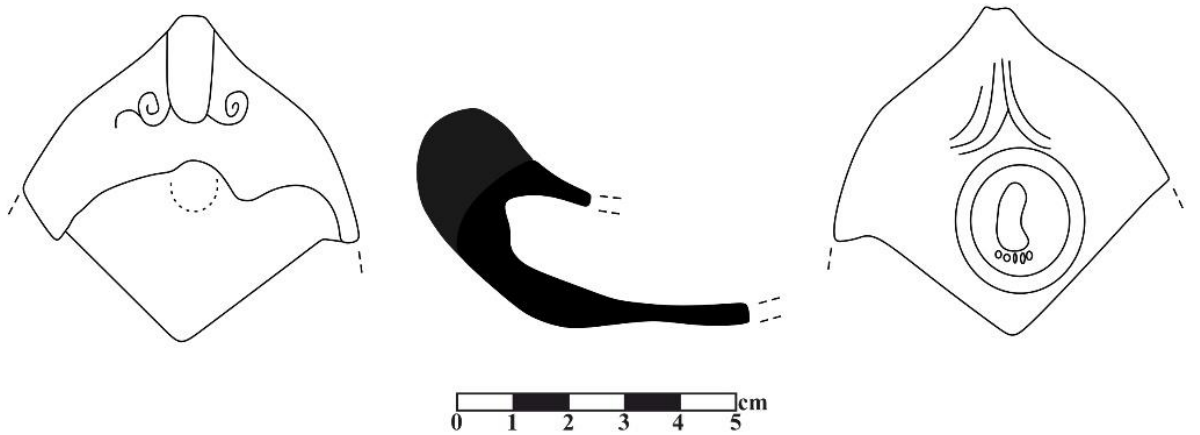
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot, yoğun gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

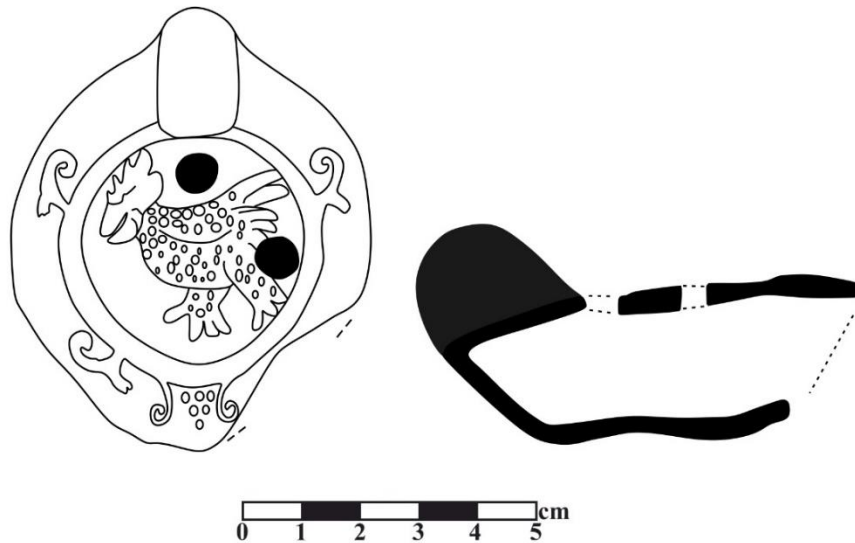
Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus bezemesiz, merkezde kırık dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde kulpun sağında ve solunda kıvrık dal, dairesel kaide merkezinde *planta pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 7; Garnett 1975, Pl. 44, Fig. 32; Bailey 1988, Pl. 105, Q3104; Evren 1996, Çiz. 7; Metin 2012, K. No. 488; Katsioti 2017, Cat. No. AM 86.

K. No. : 80
Kazı No : AZZ-25
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 7.6 cm Gen: 6.1 cm Yük: 3.8 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi : 10 R 5/4 Soluk Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, orta mika; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde horoz bezemesi sola profilden, sağ bacağı önde, sol bacağı arkada, eğimli omuz üzerinde sarmal, omuzdan buruna geçişte iki sarmal arasında kabartma nokta bezeme, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Metin 2012, K. No. 520-522.

K. No. : 81

Kazı No : CHK 20

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 9 cm Gen: 6.1 cm Yük: 4 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 7.5 YR 2.5/1 Siyah

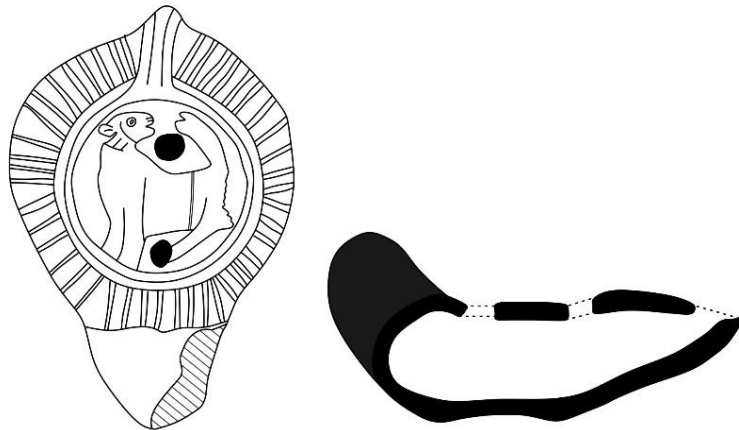
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot, orta kireç; az gözenek. Yüzey pürtüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey iki yivli kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde yırtıcı bir hayvan, başı sağa bedeni sola profilden, kükrer durumda, arka ayakları üzerinde oturmuş, kuyruk kısmı dik, hayvanın her iki yanında biri kulba diğeri buruna yakın iki adet dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli omuz üzerinde yatay ve dikey çizgi bezeme, uzun ve geniş burun kırık, burunda is izi. Dairesel kaide içerisinde birbirine paralel iki adet *planta pedis*.

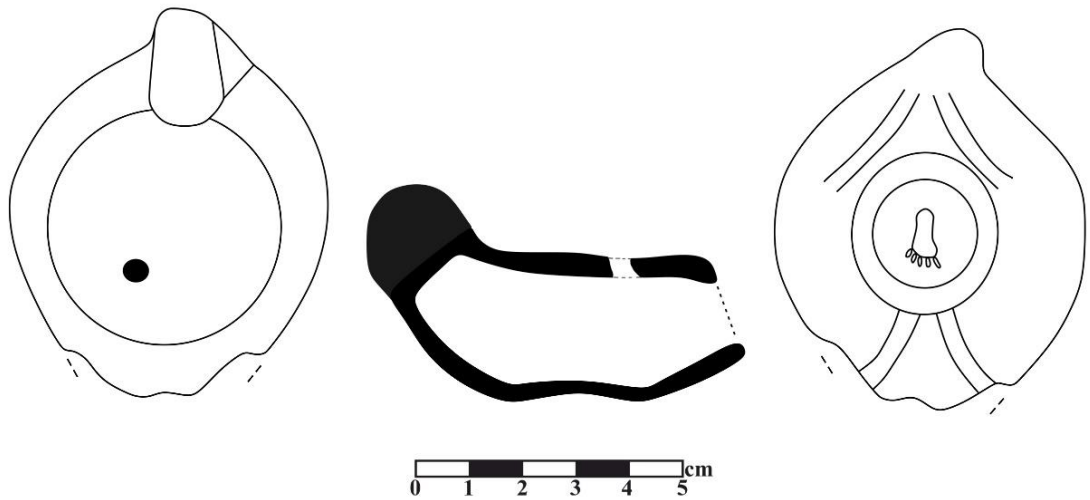
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 7; Bailey, 1988, Pl. 107, Q3132; Evren 1996, Çiz. 14. Katsioti 2017, Cat. No. AM 92.

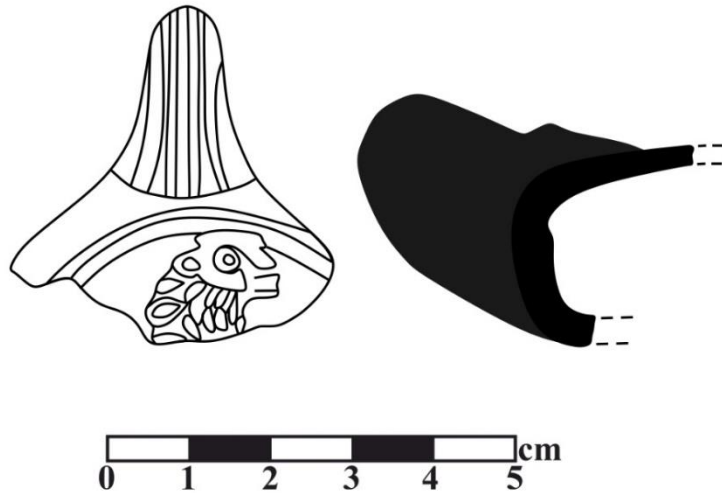

0 1 2 3 4 5 cm

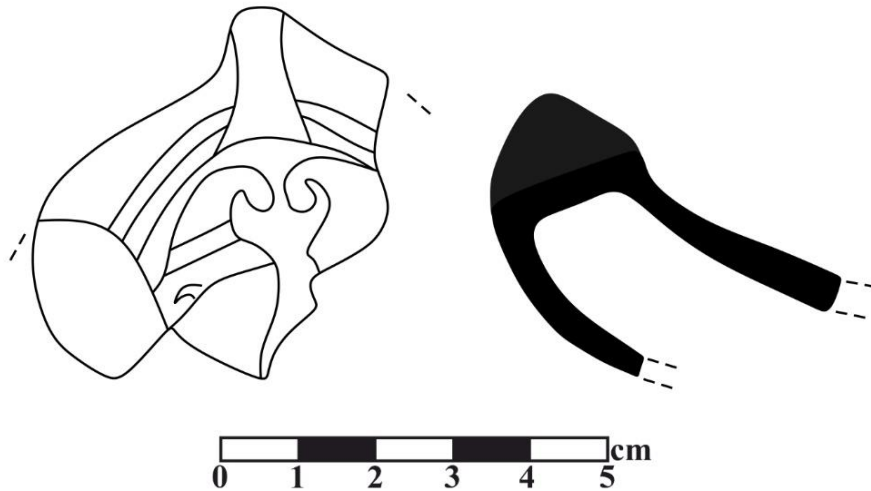
K. No.	: 82
Kazı No	: AYM-53
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.2 cm Gen: 6 cm Yük: 4 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 7/6 Açık Kırmızı
Astar Rengi	: 10 R 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı	: Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika. Yüzey pürüklü.
Fırınlama	: Orta
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde tanımlanamayan bezeme, eğimli omuz bezemesiz, kırık burun, burunda is izi.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Walter 1914, Fig. 297; Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 6; Bailey 1988, Pl. 105, Q3107; Evren 1996, Çiz. 14; Katsioti 2017, Cat. No. AM 93.

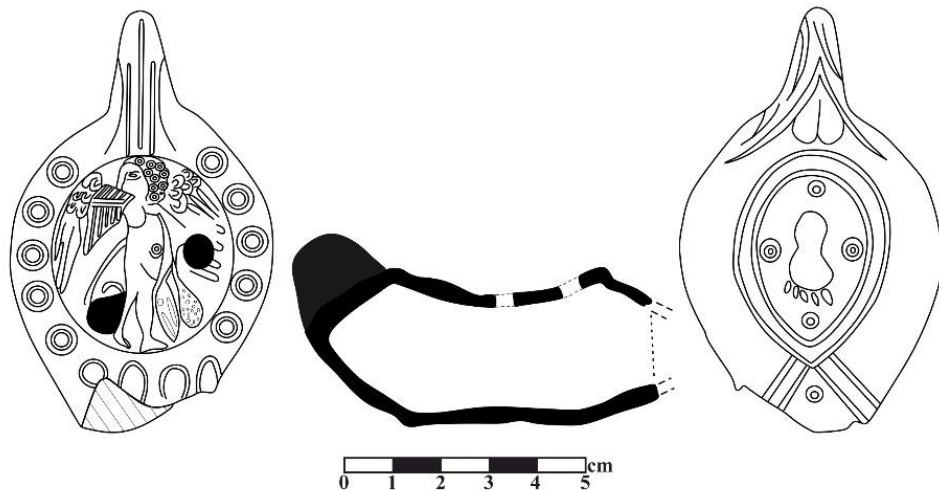
K. No. : 83
Kazı No : CEB-57
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 4 cm Gen: 4.1 cm Yük: 2.8 cm
Hamur Rengi : 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun kum, orta mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde yeleli, ağzı açık kükre pozisyonda erkek aslan sağa profilden, eğimli omuz bezemesiz.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 6; Bailey 1988, Pl. 105, Q3107; Evren 1996, Çiz. 12; Metin 2012, K. No. 482; Katsioti 2017, Cat. No. AM 93.

K. No. : 84
Kazı No : BDC-34
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 4.9 cm Gen: 4.6 cm Yük: 3.7 cm
Hamur Rengi : 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi : 10 R 5/6 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey pürüklü.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde antitetik duruşlu Frig şapkalı iki figür profilden, soldaki figür sağa, sağdaki figür sola, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli omuz üzerinde tanımlanamayan bezeme.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Katsioti 2017, Cat. No. AM 58.

- K. No.** : 85
- Kazı No** : AHO-6
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 8.7 cm Gen: 5.5 cm Yük: 4.1 cm
- Hamur Rengi** : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
- Astar Rengi** : 10 R 5/6 Kırmızı
- Hamur Yapısı** : Sert dokulu kandil parçasının kilinde yoğun kum, orta mika, az şamot, az kireç. Yüzey tozsuz.
- Fırınlama** : İyi
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde mitolojik sahne, kanatlı kıvrıkcık saçlı Eros, başı sola, bedeni sağa profilden, ağzında panflüt, sol elinde Herakles'in atribütlerinden biri olan keule, sol bacağı arkada, sağ bacağı dizden kırılmış önde, arkasında bol dökümlü pelerin, Eros'un arkasında ve önünde iki adet dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde daire içine alınmış kabartma nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi, kırık burun. Damla biçimli kaide merkezinde *planta pedis*, *planta pedis*'in çevresinde konsantrik daire, burun hattının solunda ve sağında yiv.
- Tarih** : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
- Benzeri** : Evren 1996, Çiz. 6; Anson-Hannah 1999, Pl. 37, Fig. 7-8. (Diskus Kanallı).

K. No.	: 86
Kazı No	: AGL-3
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 7.6 cm Gen: 5.8 cm Yük: 3.4 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi	: 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri
Hamur Yapısı	: Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç. Yüzey tozsu.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde mitolojik sahne, kanatlı Eros sağa profilden, sırtında Herakles'in atribülerinden biri olan aslan postu ve elinde çift flüt (diaulos), çalmakta, Eros'un arkasında ve önünde iki adet dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde yaprak, asma dalı ve üzüm salkımı, kırık burun, burun gerisinde iki sarmal arasında kabartma nokta bezeme.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Evren 1996, Çiz. 6; Metin 2012, K. No. 467.

K. No. : 87

Kazı No : BDB-15

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8 cm Gen: 6.3 cm Yük: 3.6 cm

Hamur Rengi : 10 YR 7/4 Çok Soluk Kahverengi

Astar Rengi : 10 YR 3/3 Çok Koyu Gri

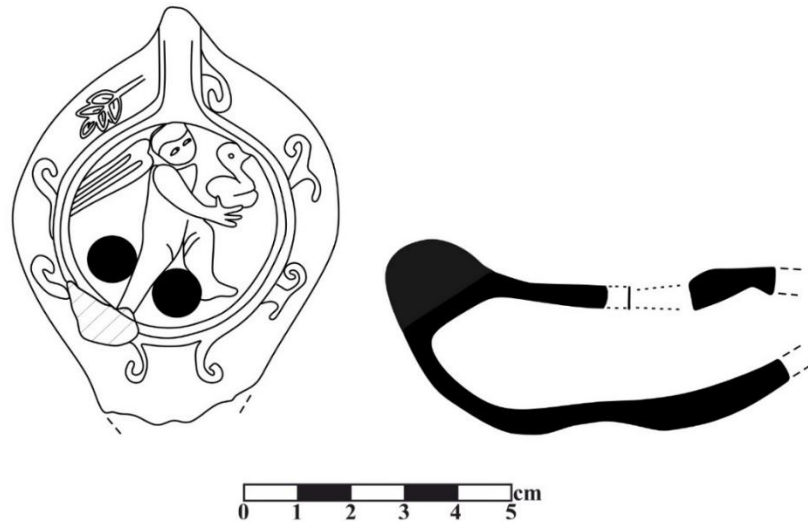
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kuvars, az taşçık, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde mitolojik sahne, kanatlı Eros sağa profilden, elinde kuş familyasına ait muhtemelen uzun gagalı bir ördek sağa profilden, sahnenin altında iki adet dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli omuz üzerinde asma dalı ve asma yaprağı, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide merkezinde *Planta Pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 11, Fig. 352; Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 1; Hayes 1980, Pl. 36, Fig. 295; Bailey 1988, Pl. 105, Q3108; Metin 2012, K. No. 458; Bournias 2014, Pl. 3, Fig. 16.

K. No. : 88

Kazı No : BVH-5

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.2 cm Gen: 3.4 cm Yük: 2.2 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 10 R 4/2 Soluk Kırmızı

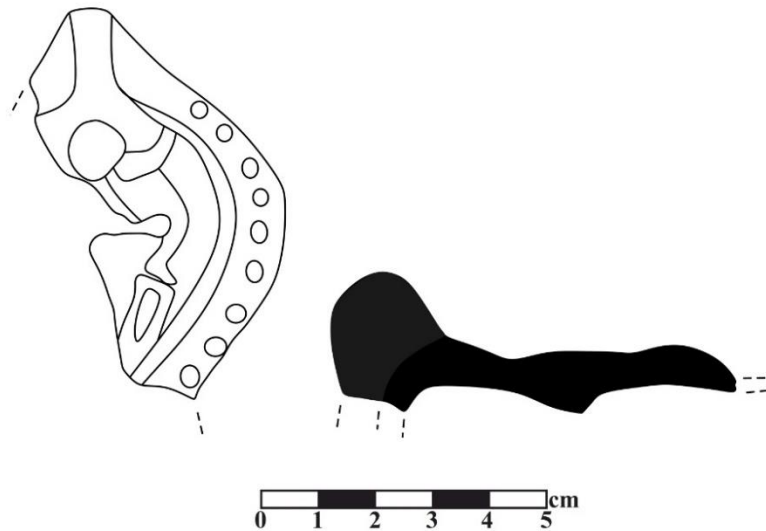
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika, az şamot, az kireç; az gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde hareket halinde mitolojik sahne, Eros olması muhtemel figür sağa profilden, bezemenin merkezinde kırık dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme, kırık burun.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Garnett 1975, Pl. 44, Fig. 32; Hayes 1980, Pl. 36, Fig. 295; Bailey 1988, Pl. 105, Q3108-3109; Metin 2012, K. No. 457-464; Bournias 2014, Pl. 3, Fig. 16; Katsioti 2017, Cat. No. AM 38.

K. No. : 89

Kazı No : AYM-51

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.9 cm Gen: 6.4 cm Yük: 3.8 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

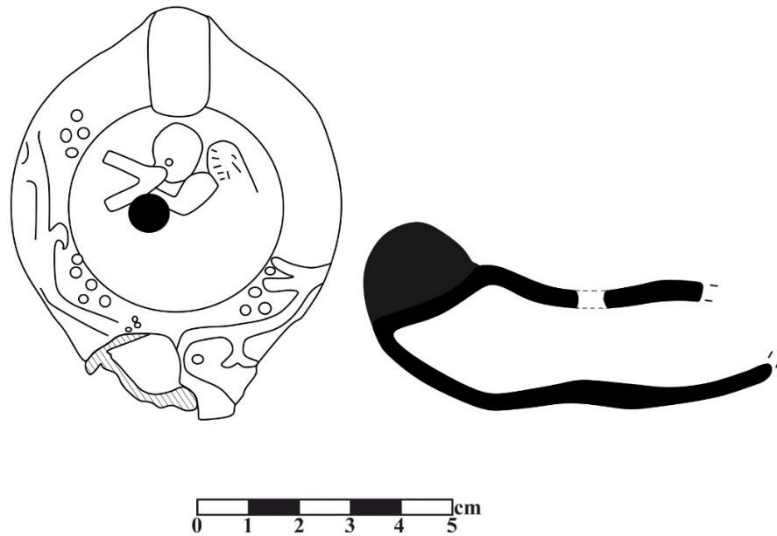
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kuvars; az gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : İyi

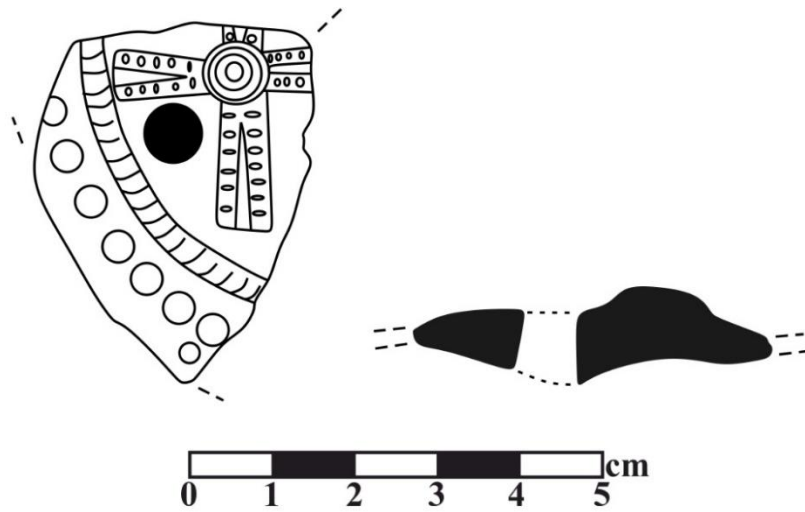
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde mitolojik sahne, kanatlı Eros sola profilden, iki eliyle çift flüt (diaulos) çalmakta, solda omuza yakın yerde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde sarmal ve kabartma nokta bezeme, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Evren 1996, Çiz. 7; Metin 2012, K. No. 467-470; Katsioti 2017, Cat. No. AM 32.

K. No. : 90
Kazı No : AZZ-41
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 3.5 cm Gen: 4.4 cm Yük: 3.4 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç; orta gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı, iç bükey diskus içerisinde haç motifi, sol haç kolunun altında dairesel yağ deliği, eğimli dar omuz üzerinde tek sıra kabartma bezeme, kırık burun.
Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri : Menzel 1969, Abb. 79, Fig. 9; Bailey 1988, Pl. 106, Q3123 MLA, Pl. 107, Q3134; İnanan 2004, Çiz. 29; Metin 2012, K. No. 603.

K. No. : 91

Kazı No : AVN-36

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.6 cm Gen: 6.3 cm Yük: 4.1 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı

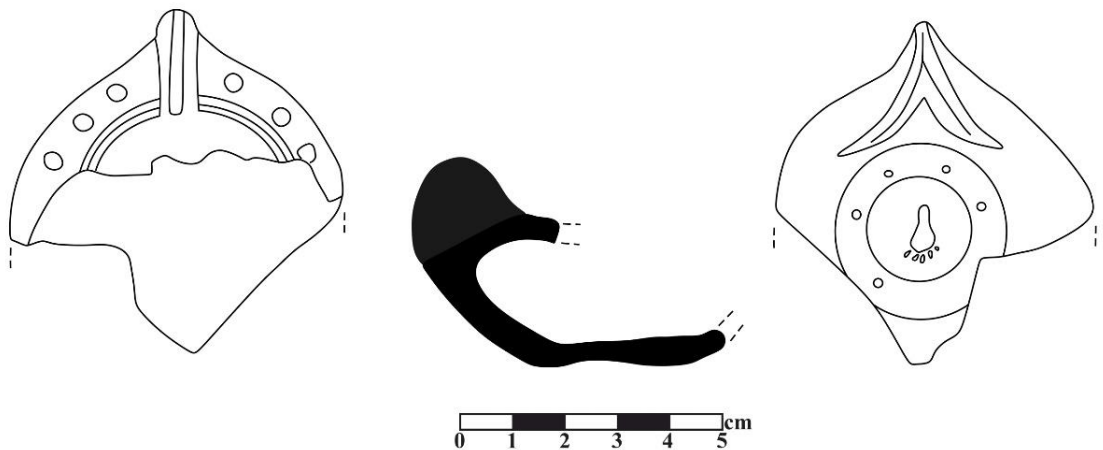
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika, az şamot; yoğun gözenek. Yüzey tozsu.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdeden başlayan dikey tek yivli kulp. İç bükey diskus kırık, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Broneer 1930, Pl. 20, Fig. 1423; Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 10; Bailey 1988, Pl. 106, Q3123 MLA, Pl. 108, Q3144; Gürler 2005, Res. 2; Metin 2012, K. No. 529, 645; Kırallı 2016, K. No. 26; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 527; Katsioti 2017, Cat. No. AM 96, AM 165.

K. No. : 92

Kazı No : CHS-35

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 4.3 cm Gen: 5.5 cm Yük: 2.7 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

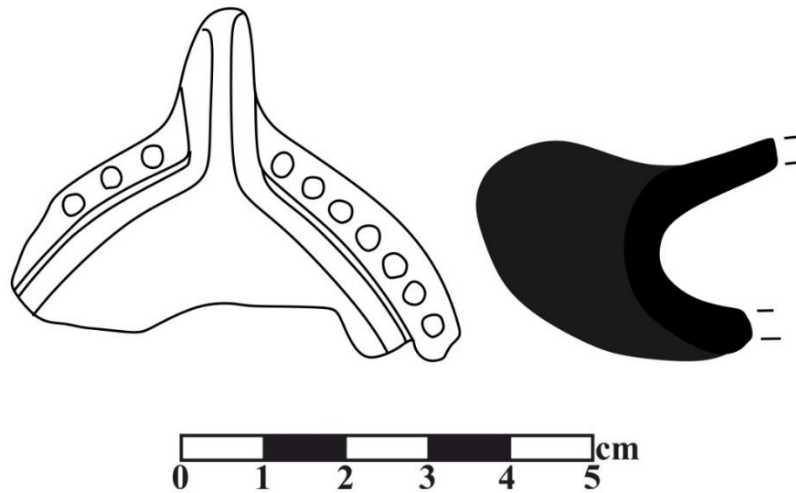
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az kireç; az gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : Orta

Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus bezemesiz, diskustan omuza geçişte tek yiv, eğimli dar omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Broneer 1930, Pl. 20, Fig. 1423; Menzel 1969, Abb. 80, Fig. 10; Bailey 1988, Pl. 110, Q3171; Gürler 2005, Res. 2; Metin 2012, K. No. 646; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 527; Katsioti 2017, Cat. No. AM 96, AM 165.

K. No. : 93

Kazı No : AYM-50

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.8 cm Gen: 6.1 cm Yük: 2.3 cm

Hamur Rengi : 2.5 YR 7/6 Açık Kırmızı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

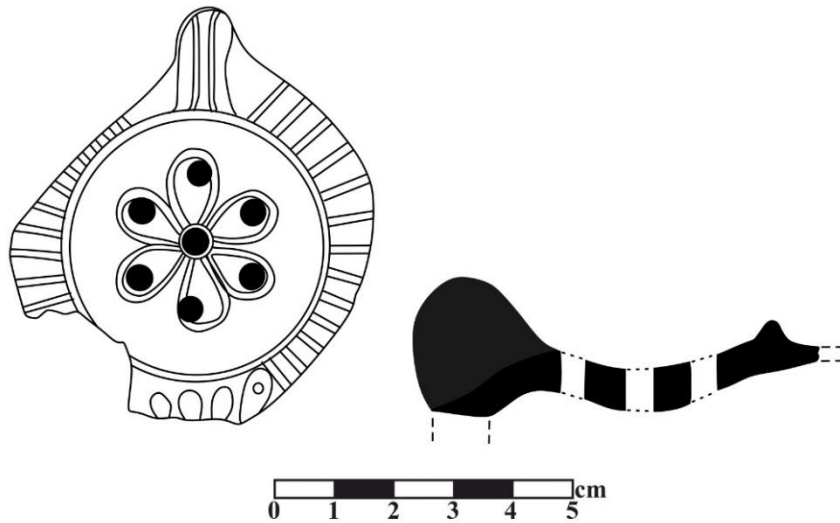
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, orta mika, az kireç; orta gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

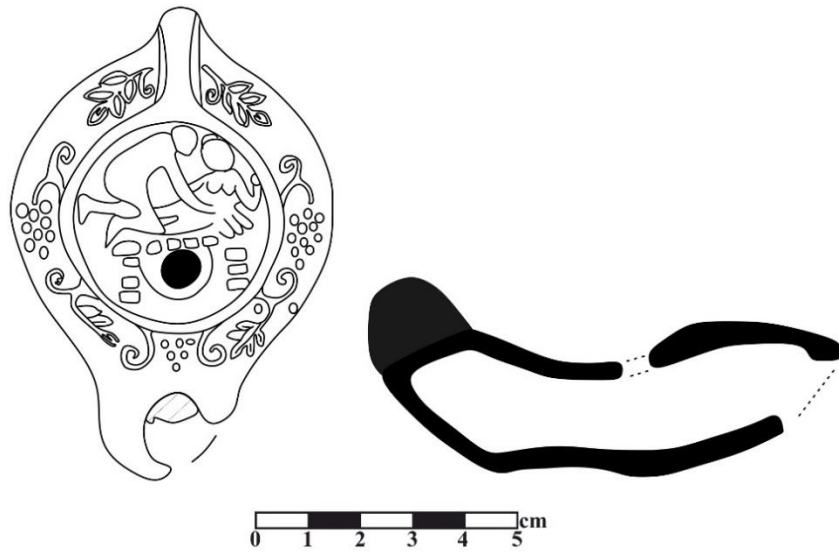
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey iki yivli kulp. İç bükey diskus içerisinde altı yapraklı papatya bezemesi, her yaprakta ve bezeme merkezinde dairesel yağ deliği, eğimli omuz üzerinde yatay çizgi bezeme, omuzdan buruna geçişte üç adet dil motifi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Perlzweig 1961, Pl. 44, Fig. 2802; Bailey 1988, Pl. 106, Q3120, Pl. 108, Q3141; Bussière-Wohl 2017, Fig. 532; Katsioti 2017, Cat. No. AM 152.

K. No.	: 94
Kazı No	: AHO-1
Buluntu Yeri	: Roma Hamamı
Ölçüler	: Uz: 8.9 cm Gen: 6.2 cm Yük: 3.7 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi	: 5 YR 2.5/1 Siyah
Hamur Yapısı	: Orta dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az mika. Yüzey tozsuz.
Fırınlama	: İyi
Tanım	: Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde kline üzerinde cinsel sahne (symplegma) profilden, dizleri üzerinde maymun başlı erkek sağa, oturur durumda kadın sola, kline altında dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde asma dalı, asma yaprağı ve üzüm salkımı, kırık burun, burunda is izi. Dairesel kaide merkezinde geometrik bezeme.
Tarih	: MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
Benzeri	: Bailey 1988, Pl. 105, Q3104.

K. No. : 95

Kazı No : BDC-15

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.7 cm Gen: 5.9 cm Yük: 3.5 cm

Hamur Rengi : 7.5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 7.5 YR 5/6 Koyu Kahverengi

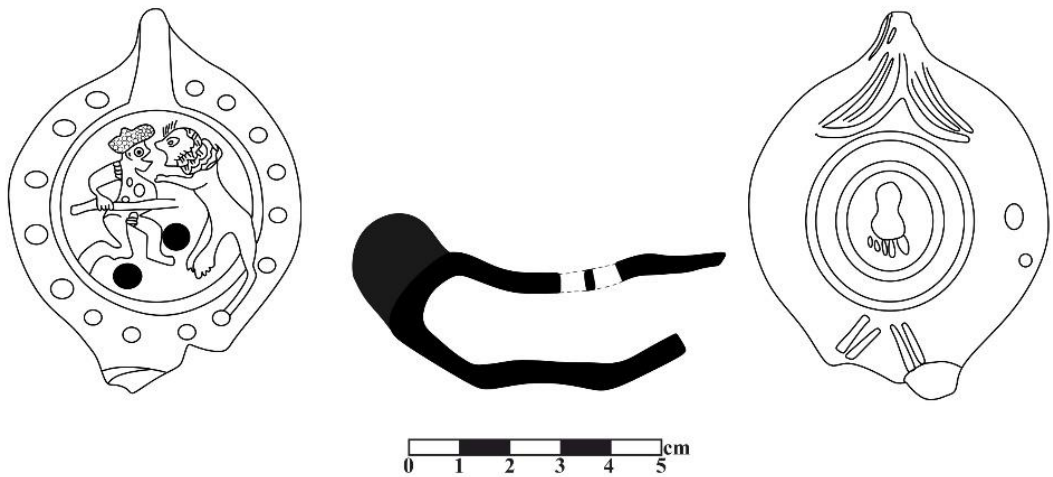
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, az kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi dairesel formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp. İç bükey diskus içerisinde hareket halinde av sahnesi profilden, şapkalı, üzerinde zırh, elinde mızrak tutan Bestiarius-Venator (avcı-savaşçı) sağa, sol bacağı dizden bükülmüş önde, sağ bacağı dizden bükülmüş arkada, karşısında kükrer pozisyonunda yeleli erkek aslan sola, aslanın ön ayakları Bestiarius-Venator'a doğru, arka ayakları üzerinde şaha kalkmış uzun kuyruğu ile saldırır durumda, savaşçının mızrağı aslanın karnına doğru, eğimli omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme, kırık burun. Dairesel kaide merkezinde *planta pedis*, burun hattının solunda ve sağında yiv.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1136 (diskus kanallı); Bussiére-Wohl 2017, Fig. 536 (diskus kanallı); Katsioti 2017, Cat. No. AM 81.

K. No. : 96

Kazı No : CBT-23

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 8.1 cm Gen: 6.6 cm Yük: 3 cm

Hamur Rengi : 10 YR 8/6 Sarı

Astar Rengi : 7.5 YR 2.5/1 Siyah

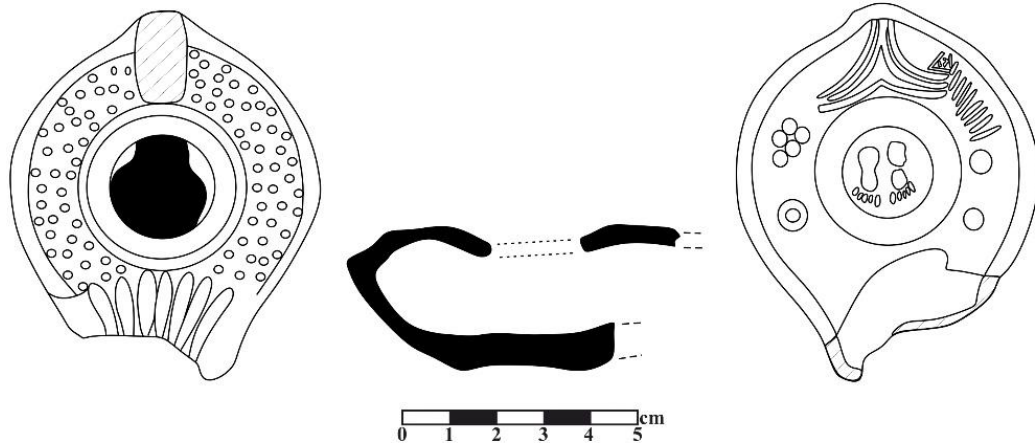
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, az şamot, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : İyi

Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Omuzdan başlayan dikey kulp kırık. İç bükey diskus kırık, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte yedi adet dil motifi, kırık burun. Dairesel kaide merkezinde iki adet *planta pedis*, gövdede değişik boyutlarda çizgisel ve kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1168; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 349; Bailey 1988, Pl. 109, Q3154-3158; Evren 1996, Çiz. 34, Çiz. 35; Pastutmaz 2001, Res. 153, Res. 154; İnanan 2004, Çiz. 19; Çokay-Kepçe 2005, K. No. 4; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1152; Katsioti 2017, Cat. No. AM 252.

K. No. : 97

Kazı No : CGH 95

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 7.6 Gen: 4.9 cm Yük: 2.5 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 2.5/1 Kırmızımsı Siyah

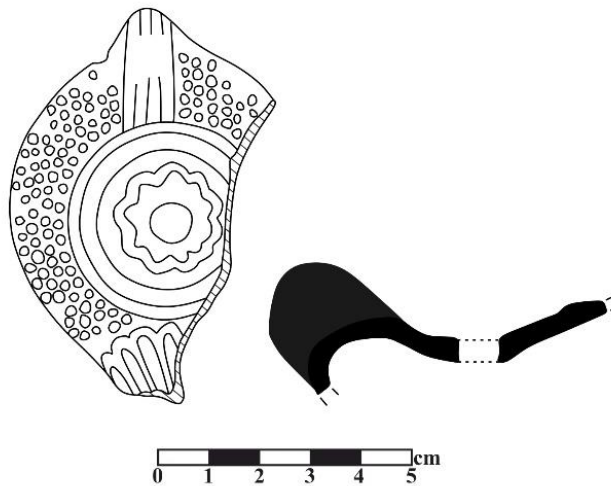
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, yoğun kireç, az feldspat; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

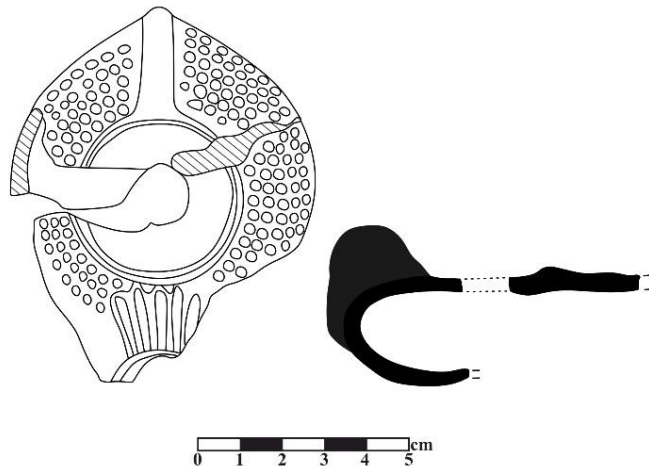
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey diskus üzerinde iç içe yivler ve merkezde uçları birleştirilmiş dalga bezeme ile dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte üç adet yiv, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte dört adet dil motifi, kırık burun, burunda is izi.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Déonna 1908, Fig. 43; Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1168; Broneer 1930, Pl. 20, Fig. 1422; Ivânyi 1935, Taf. 38, Fig. 6; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 349, Pl.44, Fig. 2807; Shier 1978, Pl. 41, Fig. 380; Bailey 1988, Pl. 109, Q3154, 3155; Evren 1996, Çiz. 34, Çiz. 35; Pastutmaz 2001, Res. 153, Res. 154; Güngör 2011, K. No. 88; İnanan 2004, Çiz. 20; Şimşek-Okunak-Bilgin, 2011, K. No. 1241; Bournias 2014, Pl. 4, Fig. 25; Katsioti 2017, Cat. No. AM 252.

- K. No.** : 98
- Kazı No** : CHS 14
- Buluntu Yeri** : Roma Hamamı
- Ölçüler** : Uz: 6.9 cm Gen: 6.4 cm Yük: 4 cm
- Hamur Rengi** : 7.5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı
- Astar Rengi** : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri
- Hamur Yapısı** : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, az kireç; yoğun gözenek. Yüzey pürüklü.
- Fırınlama** : Orta
- Tanım** : Kalıp yapımı, gövdesi oval formlu. Gövdeden başlayan dikey kulp. İç bükey kırık diskus bezemesiz ve merkezde kırık dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, omuzdan buruna geçişte beş adet dil motifi, kırık burun, burunda is izi.
- Tarih** : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl
- Benzeri** : Déonna 1908, Fig. 43; Brants 1913, Pl. 8, Fig. 1168; Broneer 1930, Pl. 20, Fig. 1422; Ivânyi 1935, Taf. 38, Fig. 6; Perlzweig 1961, Pl. 10, Fig. 349, Pl. 44, Fig. 2807, Perlzweig 1963, Fig. 119; Shier 1978, Pl. 41, Fig. 380; Bailey 1988, Pl. 109, Q3154, 3155; Evren 1996, Çiz. 34, Çiz. 35; Pastutmaz 2001, Res. 153, Res. 154; Güngör 2011, K. No. 88; İnanan 2004, Çiz. 19; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1152, 1241; Bournias 2014, Pl. 4, Fig. 25.

K. No. : 99

Kazı No : CGH 137

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6 cm Gen: 2.6 cm Yük: 2.6 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 5/8 Kırmızı

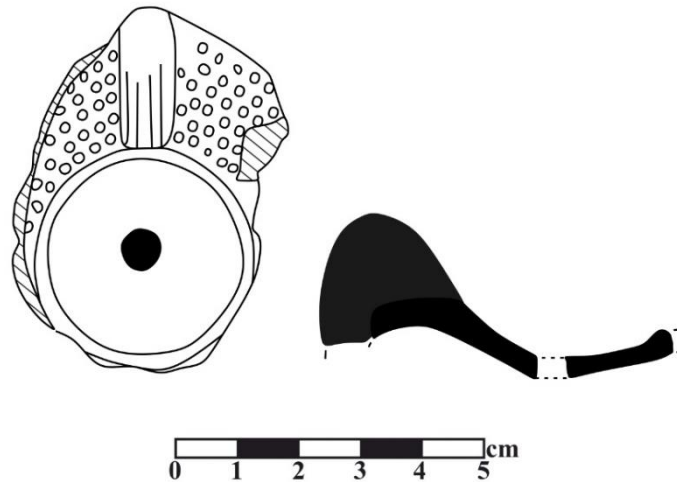
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde orta kum, yoğun mika, az şamot, az kireç; az gözenek. Yüzey pürüklü.

Fırınlama : İyi

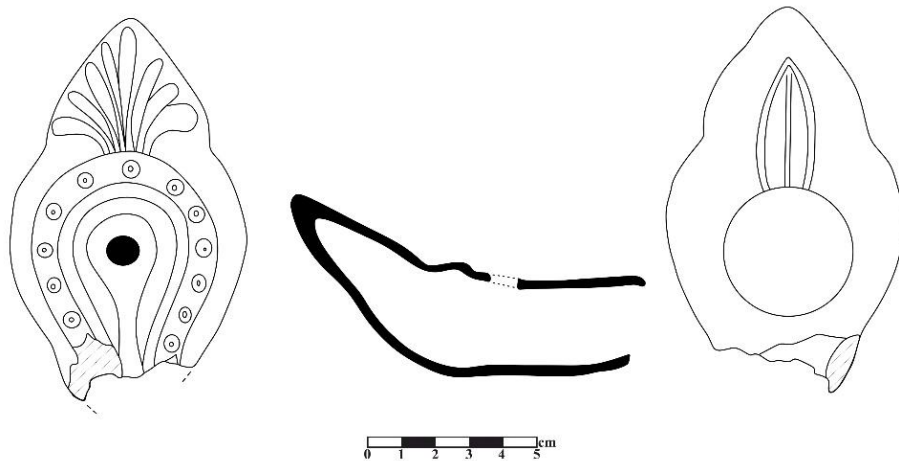
Tanım : Kalıp yapımı. Omuzdan başlayan dikey üç yivli kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme.

Tarih : MS 5. yüzyıl ikinci yarısı-MS 6. yüzyıl

Benzeri : Déonna 1908, Fig. 43; Brants, 1913, Pl. 8, Fig. 1168; Broneer, 1930, Pl. 20, Fig. 1422; Ivânyi, 1935, Taf. 38, Fig. 6; Perlzweig, 1961, Pl. 10, Fig. 349, Pl.44, Fig. 2807; Perlzweig, 1963, Fig. 119; Shier, 1978, Pl. 41, 380; Bailey, 1988, Pl. 109, Q3154, Q3155; Evren 1996, Çiz. 34, Çiz. 35; Pastutmaz 2001, Res. 153, Res. 154; Güngör 2011, K. No. 88; İnanan 2004, Çiz. 19; Şimşek-Okunak-Bilgin, 2011, K. No. 1241; Bournias 2014, Pl. 4, Fig. 25.

K. No. : 100
Kazı No : BYI-317
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 11.5 cm Gen: 7.0 cm Yük: 5.4 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 7/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 5/6 Kırmızı
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsu.
Fırınlama : Orta
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan dikey palmet şeklinde kulp. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, diskustan omuza geçişte iki adet yiv, geniş omuz üzerinde tek sıra kabartma nokta bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun. Dairesel kaide bezemesiz.
Tarih : MS 6. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1972, Pl. 15, Fig. D; Bailey 1988, Pl. 114, Q3210; Aydın 2015, K. No. 45; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 541.

K. No. : 101

Kazı No : BYI-52

Buluntu Yeri : Roma Hamamı

Ölçüler : Uz: 6.6 cm Gen: 4.9 cm Yük: 3.5 cm

Hamur Rengi : 5 YR 7/8 Kırmızımsı Sarı

Astar Rengi : 2.5 YR 3/1 Koyu Kırmızımsı Gri

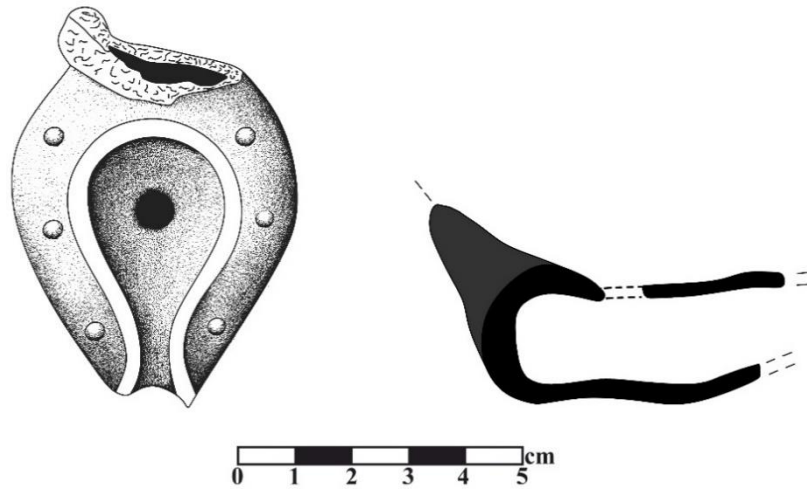
Hamur Yapısı : Orta dokulu kandil parçasının kilinde az mika, orta kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.

Fırınlama : İyi

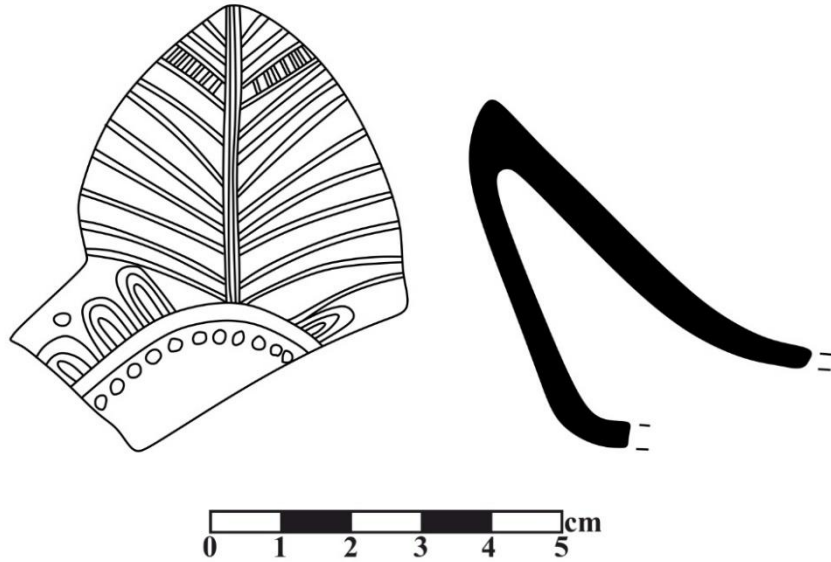
Tanım : Kalıp yapımı, gövdesi armudi formlu. Gövdeden başlayan muhtemelen palmet şeklindeki dik ve geniş kulp kırık. İç bükey diskus bezemesiz ve merkezde dairesel yağ deliği, geniş omuz üzerinde kabartma nokta bezeme, diskustan buruna geçişte kanal, kırık burun. Dairesel kaide bezemesiz.

Tarih : MS 6. yüzyıl

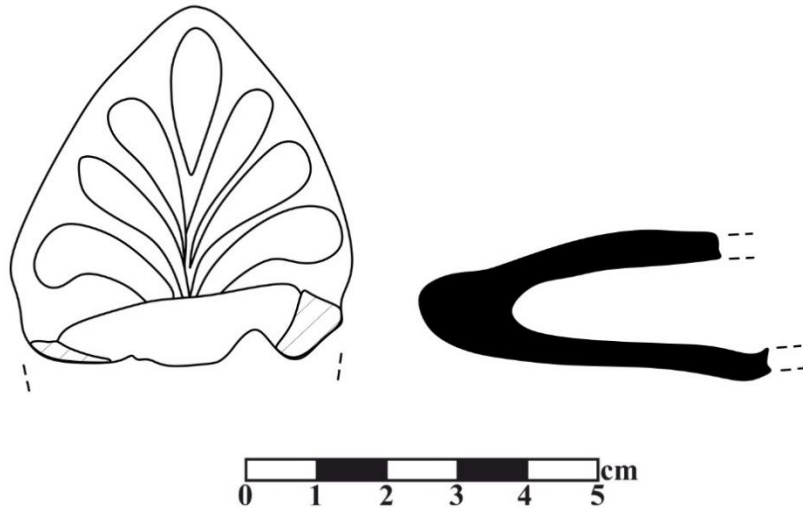
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 114, Q3219; Barın 1995, Çiz. 10D; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1154; Metin 2012, K. No. 411; Aydın 2015, K. No. 45; Kırallı 2016, K. No. 47; Bussiére-Wohl 2017, Fig. 540.

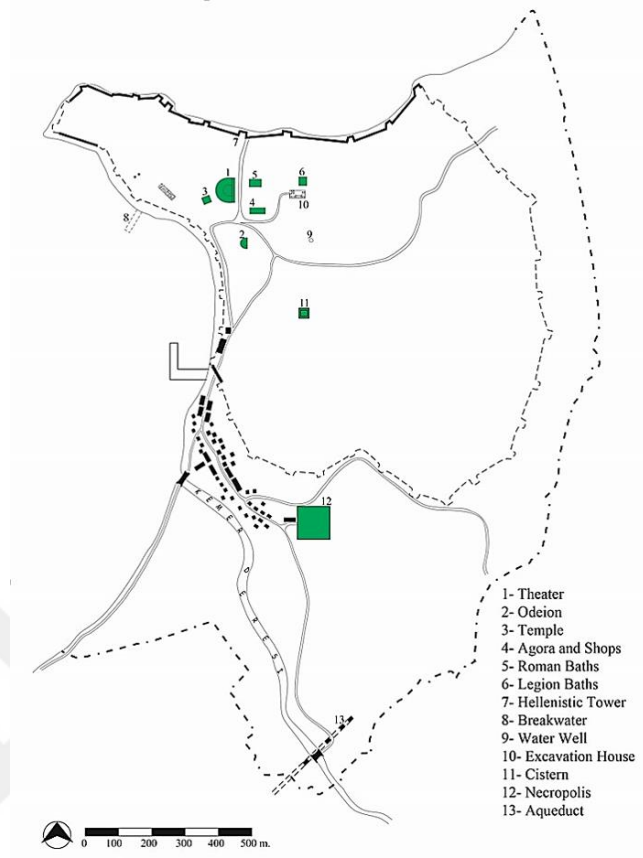
K. No. : 102
Kazı No : CGZ-9
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 6.3 cm Gen: 5.7 cm Yük: 5 cm
Hamur Rengi : 7.5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı
Astar Rengi : 7.5 YR 7/4 Pembe
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az kum, az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey hafif kaygan.
Fırınlama : İyi
Tanım : Kalıp yapımı. Gövdeden başlayan dik ve geniş palmet şeklinde kulp. İç bükey kırık diskus içerisinde tek sıra dairesel çukur bezeme, diskustan omuza geçişte tek yiv, geniş omuz üzerinde iç içe eğik çizgiler.
Tarih : MS 6. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1988, Pl. 108, Q3149.

K. No. : 103
Kazı No : BYI-397
Buluntu Yeri : Roma Hamamı
Ölçüler : Uz: 4.9 cm Gen: 4.8 cm Yük: 2.2 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/8 Açık Kırmızı
Astar Rengi : 10 R 5/6 Kırmızı
Hamur Yapısı : Sert dokulu kandil parçasının kilinde az mika, yoğun kireç; az gözenek. Yüzey tozsuz.
Fırınlama : Kötü
Tanım : Kalıp yapımı, dik ve geniş palmet şeklinde kırık kulp.
Tarih : MS 6. yüzyıl
Benzeri : Bailey 1972, Pl. 15, Fig. D; Barın 1995, Çiz. 10D; Şimşek-Okunak-Bilgin 2011, K. No. 1154; Aydın 2015, K. No. 45.

EKLER

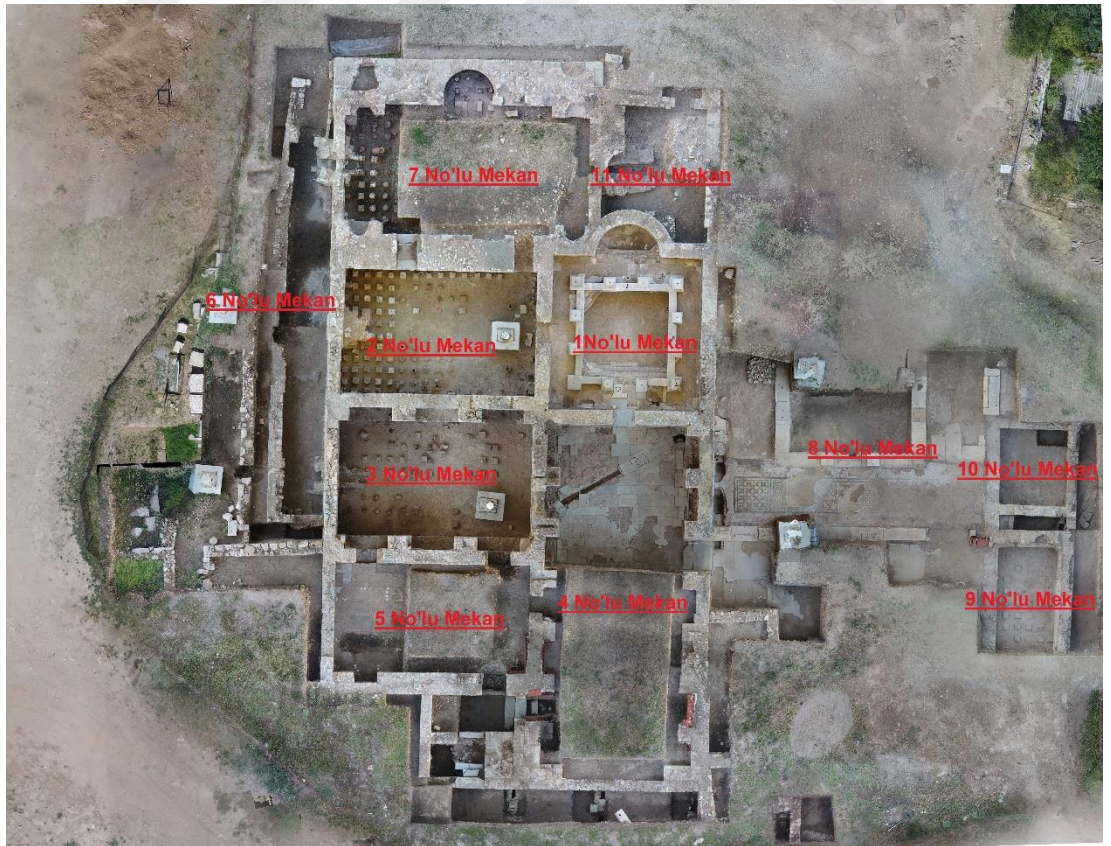
Harita 1: Parion Kent Planı (Parion Kazı Arşivi)

Resim 1: Parion Antik Kenti Hava Fotoğrafı (Parion Kazı Arşivi)

Resim 2: Parion Roma Hamamı Hava Fotoğrafi (Parion Kazı Arşivi)

Resim 3: Parion Roma Hamamı Mekânlar (Parion Kazı Arşivi)

Resim 4: 4 no'lu Mekân İçerisinde Yer Alan Metal İşliğı (Parion Kazı Arşivi)

Resim 5-6: 4 no'lu Mekân İçerisinde Yer Alan Metal İşliğı Detay (Parion Kazı Arşivi)

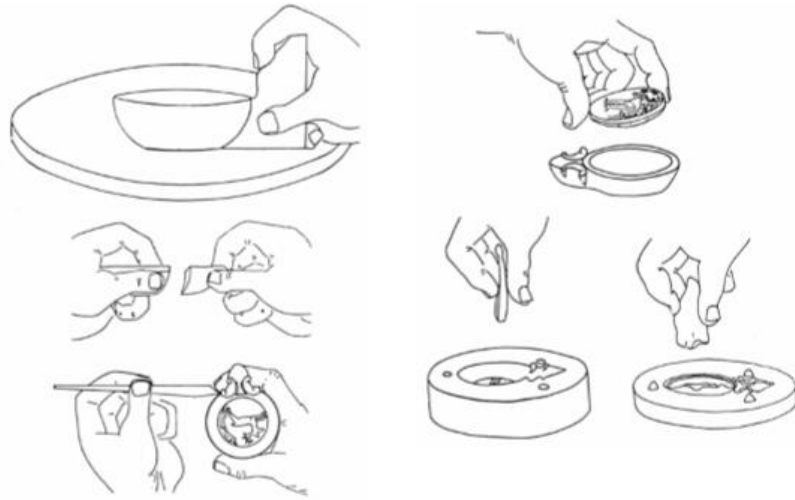
Resim 7: 2 no'lu Mekân İçerisinde 2. Tabakada Yer Alan İstiridye, Midye ve Deniz Tarakları (Parion Kazı Arşivi)

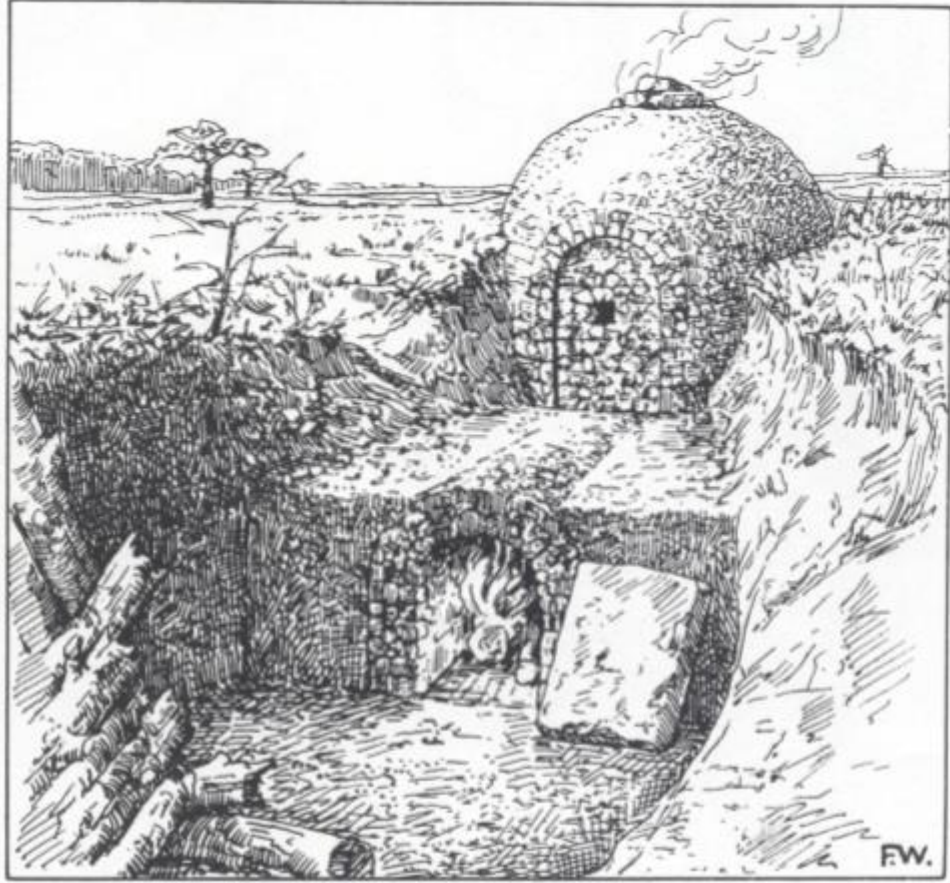
Resim 8: 2 no'lu Mekân İçerisinde 2. Tabakada Yer Alan İstiridye, Midye ve Deniz Tarakları Detay (Parion Kazı Arşivi)

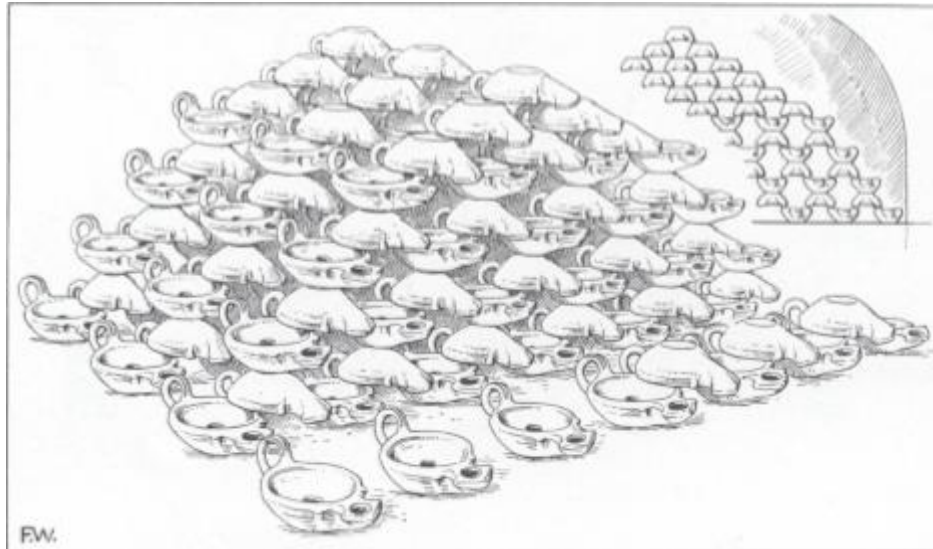
Resim 9: 5 No'lu Mekân İçerisinde 2. Tabakada Yer Alan Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlara Ait Kemik Parçaları (Parion Kazı Arşivi)

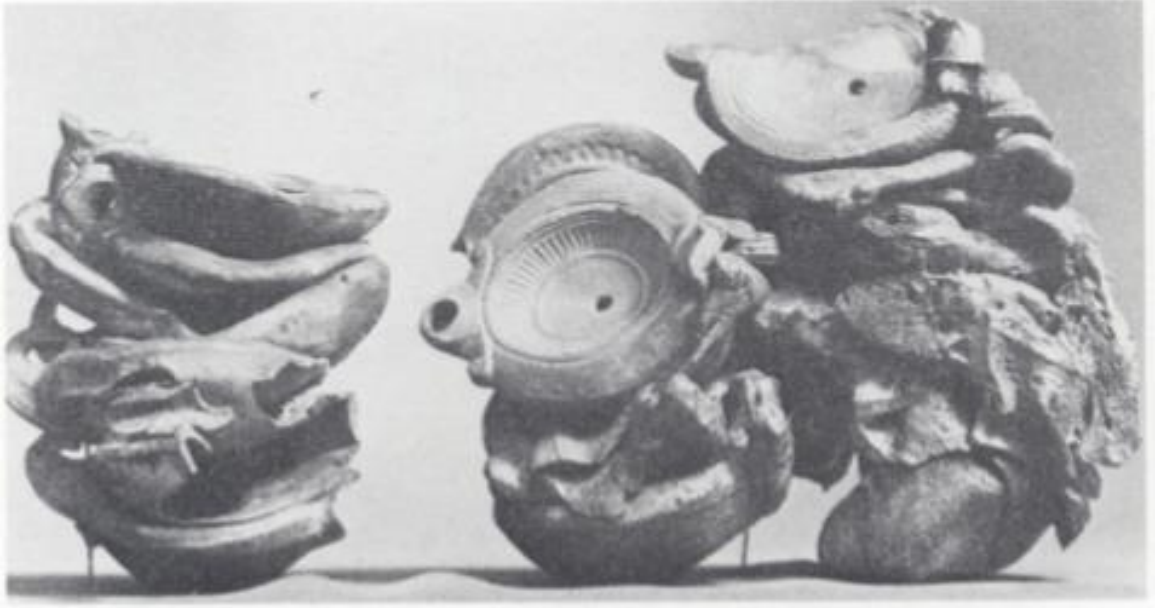
Resim 10: Arketipin Oluşum Evresi (Aurel 2005, s. 40)

Resim 11: Roma Dönemi Seramik Fırını Rekonstrüksiyon (Radt 1986, s. 46)

Resim 12: Roma Dönemi Seramik Fırınlarında Kandillerin Yerleştirilme Düzeni (Radt 1986, s. 47)

Resim 13: Fırınlamadan Kaynaklı Hatalı Ürünler (Bailey 1972, Pl. 16, Fig. D-E)

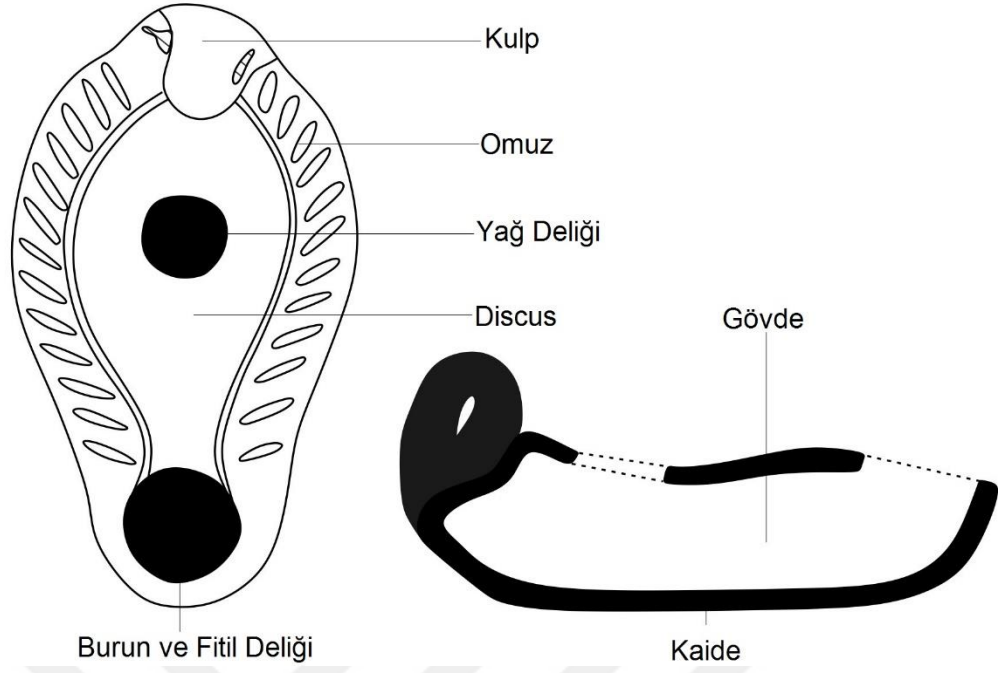
Resim 14: Özel Üretim Ürünü Minyatür Kandil (Bussière and Wohl 2017, Fig. 612)

Resim 15: Parion Roma Tiyatrosu Masklı Kandil (Çelikbaş 2016, K. No. 34)

Resim 16: Zincirlere Asılmış Metal Kandiller (Aurel 2005, s. 59)

Resim 17: Kandilin Bölümleri

Resim 18: Parion Roma Hamamı 8 No'lu Mekân Bothros (Parion Kazı Arşivi)

Resim 19: Parion Roma Hamamı 8 No'lu Mekân Bothros Detay (Parion Kazı Arşivi)

Resim 20: 6 No'lu Mekân İçerisinde Kireç Ocağı Üzerinde Bulunan MS 12.-13. yüzyıla Ait Mezar (Parion Kazı Arşivi)

Resim 21: 6 No'lu Mekân İçerisinde Bulunan MS 550 (+,-50) Tarihlendirilen Kireç Ocağı (Parion Kazı Arşivi)

KANDİLLER

K. No. 1

K. No. 2

K. No. 3

K. No. 4

K. No. 5

K. No. 6

K. No. 7

K. No. 8

K. No. 9

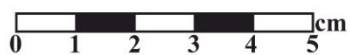
K. No. 10

K. No. 11

K. No. 12

K. No. 13

K. No. 14

K. No. 15

K. No. 16

K. No. 17

K. No. 18

K. No. 19

K. No. 20

K. No. 21

K. No. 22

K. No. 23

K. No. 24

K. No. 25

K. No. 26

K. No. 27

K. No. 28

K. No. 29

K. No. 30

K. No. 31

K. No. 32

K. No. 33

K. No. 34

K. No. 35

K. No. 36

K. No. 37

K. No. 38

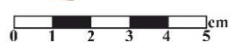
K. No. 39

K. No. 40

K. No. 41

K. No. 42

K. No. 43

K. No. 44

K. No. 45

K. No. 46

K. No. 47

K. No. 48

K. No. 49

K. No. 50

K. No. 51

K. No. 52

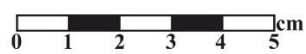
K. No. 53

K. No. 54

K. No. 55

K. No. 56

K. No. 57

K. No. 58

K. No. 59

K. No. 60

K. No. 61

K. No. 62

K. No. 63

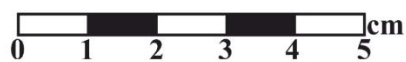
K. No. 64

K. No. 65

K. No. 66

K. No. 67

K. No. 68

K. No. 69

K. No. 70

K. No. 71

K. No. 72

K. No. 73

K. No. 74

K. No. 75

K. No. 76

K. No. 77

K. No. 78

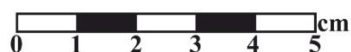
K. No. 79

K. No. 80

K. No. 81

K. No. 82

K. No. 83

K. No. 84

K. No. 85

K. No. 86

K. No. 87

K. No. 88

K. No. 89

K. No. 90

K. No. 91

K. No. 92

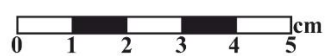
K. No. 93

K. No. 94

K. No. 95

K. No. 96

K. No. 97

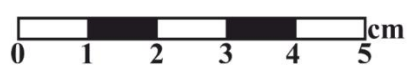
K. No. 98

K. No. 99

K. No. 100

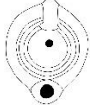
K. No. 101

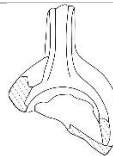
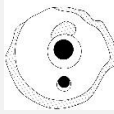
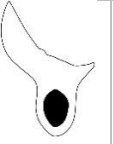
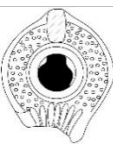
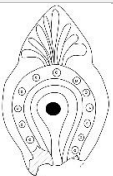

K. No. 102

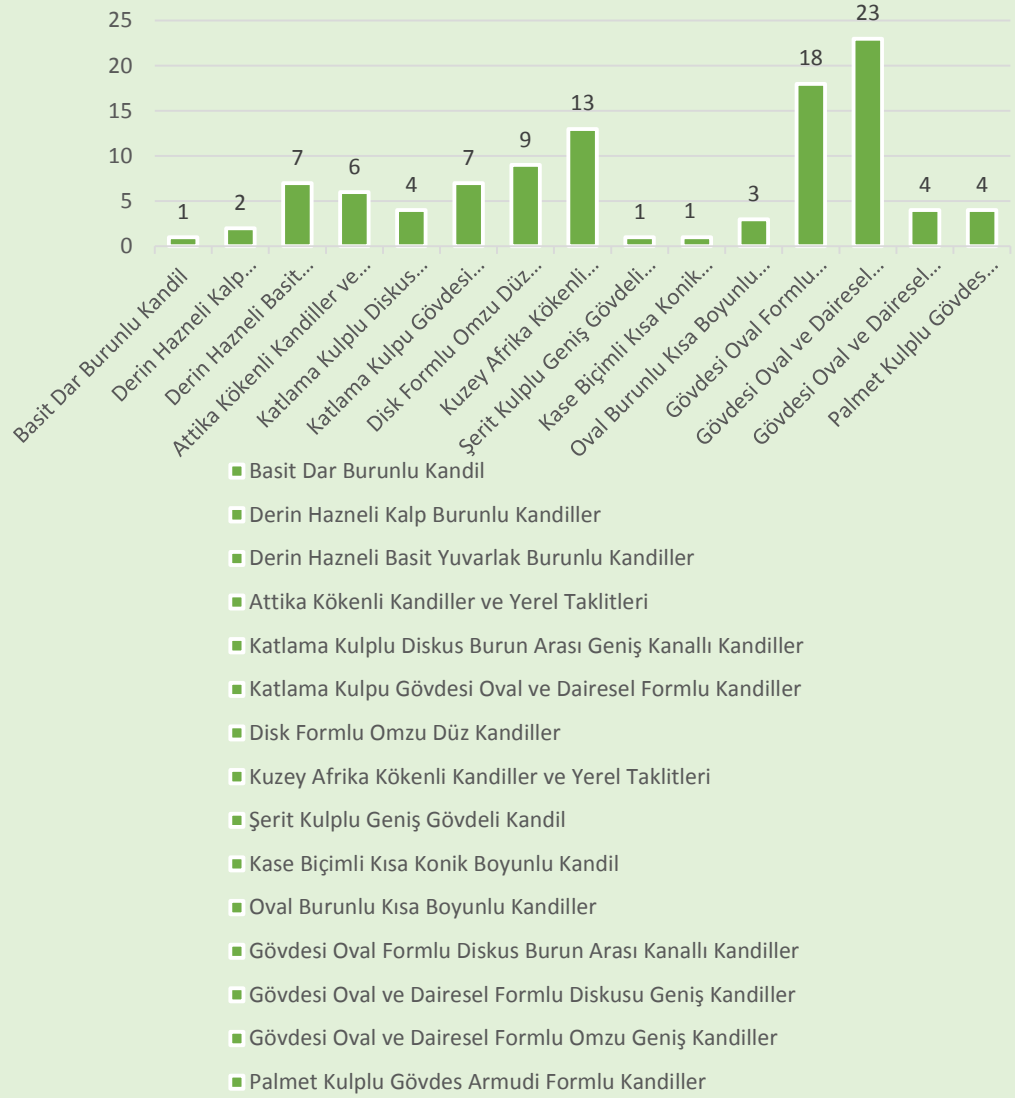
K. No. 103

Tip →	Basit Dar Burunlu Kandil	Derin Hazneli Kalp Burunlu Kandiller	Derin Hazneli Basit Yuvarlak Burunlu Kandiller	Attika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri	Katlama Kulplu Diskus Burun Arası Geniş Kanallı Kandiller	Katlama Kulplu Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Kandiller	Disk Formlu Omzu Düz Kandiller	Kuzey Afrika Kökenli Kandiller ve Yerel Taklitleri	Şerit Kulplu Geniş Gövdeli Kandil	Kâse Biçimli Kısa Konik Boyunlu Kandil	Oval Burunlu Kısa Boyunlu Kandiller	Gövdesi Oval Formlu Diskus Burun Arası Kanallı Kandiller	Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Diskusu Geniş Kandiller	Gövdesi Oval ve Dairesel Formlu Omzu Geniş Kandiller	Palmet Kulplu Gövdesi Armudi Formlu Kandiller	
Tarih ↓																
MS 2. yy sonu MS 3. yy başı																
MS 3. yy ilk yarısı																
MS 3. yy ilk yarısı																
MS 4. yy ortaları																
MS 5. yy																
MS 5. yy																
MS 5. yy																
MS 5.-6. yy																

MS 5.-6. yy																	
MS 5.-6. yy																	
MS 5.-6. yy																	
MS 5. yy ikinci yarısı-MS 6. yy																	
MS 5. yy ikinci yarısı-MS 6. yy																	
MS 5. yy ikinci yarısı-MS 6. yy																	
MS 6. yy																	

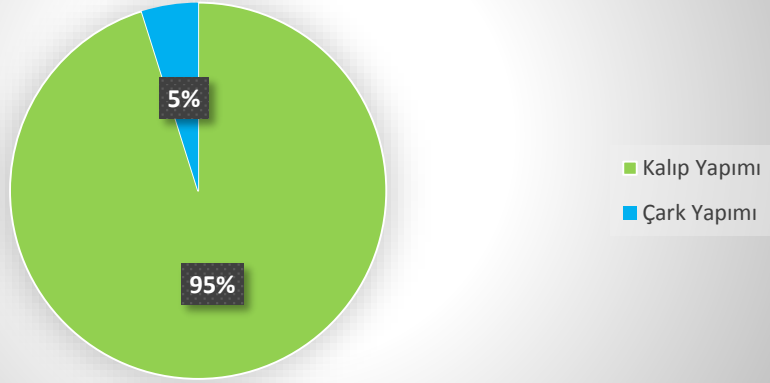
Tablo 1: Parion Roma Hamamı Kandillerinin Tarihsel Gelişimi

Tüm Kandillerin Gruplara Göre Dağılım Oranları

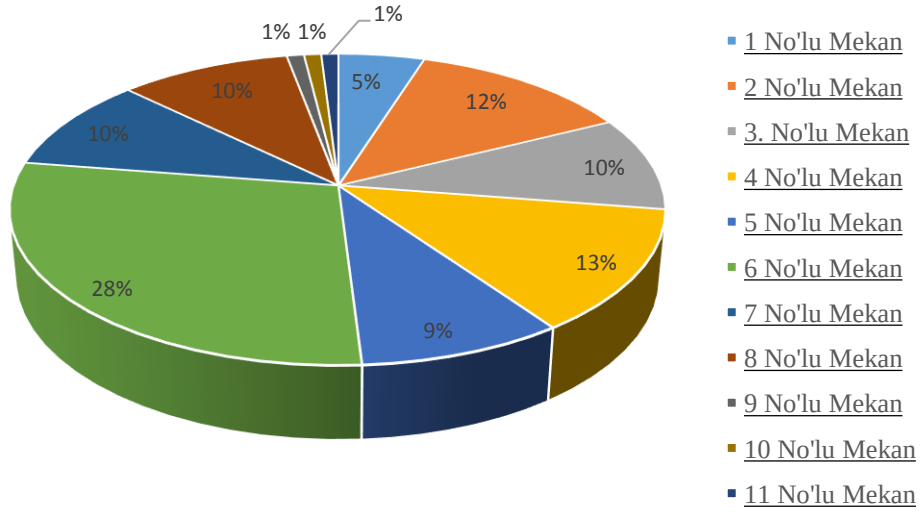
Grafik 1

Kandillerin Yapım Tekniklerine Göre Dağılımı

Grafik 2

Tüm Kandillerin Buluntu Mekanlarına Göre Dağılım Oranları

Grafik 3

ÖZ GEÇMİŞ

Salih PEKGÖZ 02.03.1993 tarihinde Kırıkkale’de doğdu. 2011 yılında Ankara/Kalecik Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra 2012 yılında başladığı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Fakültesi Arkeoloji Bölümü’nden 2016 yılında mezun oldu. 2017 yılında OMÜ SBE Yüksek Lisans programına başladı. Lisans ve yüksek lisans eğitimi sırasında Parion Antik Kenti kazılarına katılan PEKGÖZ, iyi derecede ingilizce bilmektedir.

E-mail : salihpkgz71@gmail.com

